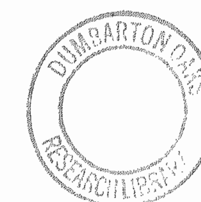
ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΚΔΟΣΗ Β'
ΜΕ ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ 1997

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Βυζαντινὴ Θρησκευτικὴ ποίηση καὶ Ὑμνογραφία εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις κύκλους ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων τῆς Βυζαντινης Φιλολογίας στὸ Πρόγραμμα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης. Καθὼς δὲν ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἀνάλογο βοήθημα, καὶ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσω τοὺς φοιτητές μου, ὀργάνωσα τὴν ὕλη τοῦ μαθήματος σὲ ἕνα εὔχρηστο, περιεκτικὸ καὶ εὔληπτο ἐγχειρίδιο, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν παραδόσεών μου. Τὸ ἐγχειρίδιο αὐτό περιλαμβάνει σύντομα γραμματολογικὰ σημειώματα γιὰ πρόσωπα καὶ θέματα τῆς ὑμνογραφίας καὶ ἕνα μικρὸ ἀνθολόγιο βυζαντινῶν θρησκευτικῶν ποιημάτων καὶ λειτουργικῶν ὕμνων, μὲ παράθεση τῆς στοιχειώδους ὑμνογραφικῆς βιβλιογραφίας.

Ἡ παρούσα ἔκδοση εἶναι ἐπανάληψη τῆς προηγούμενης (1992) μὲ προσθήκη ὀκτὼ νέων ὑμνογραφικῶν μελετημάτων μου, ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖ σὲ διεθνὴ περιοδικά, καὶ ἀναφέρονται σὲ καίρια θέματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, ὅπως εἶναι οἱ ἐπιδράσεις τοῦ Ρωμανοῦ σὲ ἄλλους ποιητές, οἱ κλασικὲς ἀπηχήσεις στὴν ὑμνογραφία, τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, κριτικὲς παρατηρήσεις στὴν ἔκδοση λειτουργικῶν ὕμνων, πρόδρομες μορφὲς νεοελληνικῆς στιχουργίας σὲ βυζαντινοὺς ὕμνους κλπ. Ἐπανεκδίδεται ἐπίσης ἡ μοναδικὴ γνωστὴ βυζαντινὴ ἀκολουθία στοὺς νεκροὺς καὶ στοὺς αἰχμαλώτους τῶν βυζαντινῶν πολέμων, ποὺ εἶναι μιὰ σπάνια μαρτυρία τοῦ βυζαντινοῦ πατριωτισμοῦ. Ἔτσι ἡ παρούσα ἔκδοση εἶναι πληρέστερη καὶ ξεπερνᾶ κατὰ πολύ τοὺς στόχους ἑνὸς διδακτικοῦ ἐγχειριδίου. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ θέματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας θὰ βροῦν ἀσφαλῶς στὸ βιβλίο αὐτὸ μιὰ πρώτη λύση σὲ πολλὰ προβλήματα.

Ὁ τελικὸς στόχος εἶναι νὰ ἀποτελέσει τὸ ἐγχειρίδιο αὐτὸ τὴν πρώτη βάση τῆς συγγραφῆς ἑνὸς μεγάλου βιβλίου γιὰ τὴ βυζαντινὴ ὑμνογραφία, ὅταν οἱ συνθῆκες τὸ ἐπιτρέψουν καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκήσει.

Ἡράκλειο, Ἰανουάριος 1997

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

> " Μόνο στις εκφράσεις της μυστικής ευλάβειας,στη θρησκευτική τέχνη και στη θρησκευτική ποίηση ο βυζαντινός πολιτισμός έχει ένα αναμφισβήτητο μεγαλείο "
>
> (Steven Runciman)

Ο Κ.Θ.Δημαράς,στο " Δοκίμιο για την ποίηση" (Αθήνα 1943) γράφει (σ.41): "Ποίηση θρησκευτική! Σα να μπορούσε να υπάρξει και καμιά άλλη ποίηση ".Αν ο αφορισμός αυτός αναφέρεται γενικά στη θρησκευτική ποίηση όλων των λαών και όλων των εποχών,για το Βυζάντιο είναι μια αλήθεια πανθομολογούμενη.Η θρησκευτική ποίηση του Βυζαντίου και κυρίως η υμνογραφία είναι ο ωραιότερος καρπός της λογοτεχνικής του έκφρασης.Ο ίδιος ο Κ.Θ.Δημαράς,στο παραπάνω δοκίμιό του,περιλαμβάνει το κεφάλαιο "Ποίηση και Χριστιανισμός ",όπου παρατηρεί (σσ.47-48):" Η βυζαντινή χριστιανική ποίηση έχει μια δόνηση,μια συνοχή,μια πρωτοτυπία στη σύλληψη,που μόνο με της Παλαιάς Διαθήκης την ποίηση μπορεί να συγκριθεί.Οι εικόνες ζωηρές,δεμένες,απροσδόκητες,αποτελούν τους άμεσους προδρόμους της νεοελληνικής λόγιας λυρικής ποιήσεως...Για να βρεις την πηγή του σολωμικού στίχου " ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου "πρέπει ν'ανατρέξεις αιώνες πίσω,στη Νεκρώσιμη Ακολουθία της Εκκλησίας μας ".

Η θρησκευτική ποίηση,ανάλογα με το περιεχόμενο και το σκοπό των ποιητών,διακρίνεται σε προσωπική και εκκλησιαστική ή λειτουργική.Η πρώτη ικανοποιεί την ανάγκη πρωοσωπικής έκφρασης του θρησκευτικού συναισθήματος,ενώ η δεύτερη εξυπηρετεί τις λειτουργικές ανάγκες της Εκκλησίας.Η προσωπική ποίηση εκφράζεται συνήθως με γλώσσα και μέτρα αρχαία,και είναι απρόσιτη στον κοινό άνθρωπο. Αντίθετα,η εκκλησιαστική ποίηση,η κυρίως υμνογραφία δηλαδή,εκφράζεται με γλώσσα απλούστερη και κατανοητή από το εκκλησίασμα.Τα μέτρα της δεν είναι προσωδιακά,αλλά τονικά,στηρίζονται δηλαδή στη θέση των τόνων και στον αριθμό των συλλαβών,όπως στη νεοελληνική στιχουργία.Ο ποιητής-υμνογράφος υποτάσσει το εγώ του στο υπερατομικό εγώ της Εκκλησίας και γίνεται η φωνή της,για να παρακινήσει τους πιστούς σε προσευχή και δοξολογία,σε ικεσία και μετάνοια.

Μια άλλη διάκριση της προσωπικής θρησκευτικής ποίησης από την υμνογραφία είναι η μουσική επένδυση.Η πρώτη γράφεται και διαβάζεται ως λόγος ποιητικός,ενώ η δεύτερη είναι σύμφυτη με την ιερή μελωδία,που διεγείρει το θρησκευτικό τόνο και υπηρετεί συνάμα την αισθητική έκφραση της Εκκλησίας.

Μ Ε Ρ Ο Σ Α΄

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑ

1.- ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ (150- περ.215)

Ο Τίτος Φλάβιος Κλήμης ανήκει στους πρώτους απολογητές του Χριστιανισμοῦ.Γόνος πλούσιας οικογένειας,πιθανώς αθηναΐκής,απέκτησε γενναία κλασσική μόρφωση,που την επαύξησε με τα ταξίδια του στην Ιταλία και την Ανατολή.Συνδυάζει άριστα την αρχαία παιδεία με την χριστιανική και είναι από τους πρώτους κήρυκες της αποδοχής των αρχαίων συγγραφέων από τους χριστιανούς.Θεωρεί την αρχαία φιλοσοφία ως σημαντική προετοιμασία για τη χριστιανική τελείωση :"Προπαρασκευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία προοδοποιοῦσα τόν ὑπό Χριστοῦ τελειούμενον " (Στρωμ.Ι,5,28).΄Εζησε και έδρασε στην Αλεξάνδρεια,όπου υπήρξε μαθητής του Πανταίνου και διάδοχός του στην Κατηχητική σχολή της πόλης.Μολονότι δεν ανακηρύχτηκε άγιος, είναι από τους μεγαλύτερους θεολόγους του δεύτερου αιώνα και ένα από τα πιό προικισμένα πνεύματα του πρώιμου Χριστιανισμού.΄Ισως μάλιστα να είχε ιερωθεί,γιατί στο διωγμό του Σεβήρου (203) κατέφυγε στην Καισάρεια της Παλαιστίνης,όπου και πέθανε λίγο πρίν από το 215.

Στη ιστορια των γραμμάτων ο Κλήμης είναι γνωστός για τα μεγάλα και σημαντικά έργα του "Στρωματεῖς","Προτρεπτικός πρός τούς "Ελληνας","Παιδαγωγός" και για μικρότερες πραγματείες του.

Εδώ θα μας απασχολήσουν δύο ποιητικά συνθέματα,που αποδίδονται, όχι χωρίς αμφισβητήσεις,στον Κλήμεντα :

α.- Στο τέλος του κειμένου του "Παιδαγωγοῦ " ορισμένα χειρόγραφα περιέχουν ένα θαυμάσιο ύμνο στο Χριστό,τον αληθινό Παιδαγωγό,σε 28 προσωδιακούς ιαμβικούς τριμέτρους στίχους .Οι επιδράσεις από τους κλασσικούς ποιητές και ιδιαίτερα από τον Ευριπίδη (΄Ιππόλ.73-87) είναι προφανείς.Ο ποιητής προσφέρει στόν Παιδαγωγό (Χριστό) ένα πάναγνο στεφάνι από τά λόγια της καρδιάς του,υμνεί τη θεία παντοδυναμία και καταλήγει με την ακόλουθη ωραία επίκληση :

Μή μοι δέ πενίαν μηδέ μήν πλοῦτον δίδου,
τάξιν δέ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
πάτερ,παράσχου καί καλόν βίου τέλος.

β.- Στο τέλος του "Παιδαγωγοῦ" ἄλλα χειρόγραφα παραδίδουν το κείμενο ἑνός άλλου χριστιανικού ύμνου,που ψάλλουν παιδιά στο Σωτήρα Χριστό.Είναι γνωστός ως " ΄Υμνος των παίδων " και θεωρείται ένα από τα αρχαιότερα και λαμπρότερα μνημεία της χριστιανικής ποίησης, " hymnus inter antiquissima et celeberrima monumenta poesis christianae merito numeratur ".Η πατρότητα του ύμνου αμφισβητείται από πολλούς,αλλά ο ποιητής,όποιος κι αν είναι,έχει αληθινές ποιητικές αρετές,λυρισμό πηγαίο,αίσθημα και ενθουσιασμό. Και έχει σχετικά παρατηρηθεί : " Ουδέν χαριέστερον του ύμνου τούτου,εν τω οποίω ο Χριστός εμφανίζεται αλληλοδιαδόχως ως ποιμήν οδηγών τα αρνία του,ως πτηνόν συνάγον τα ορνίθιά του υπό τας πτέρυγάς του,ως γεωργός καλλιεργών τον ουράνιον αγρόν,ως αλιεύς αλιεύων ψυχάς διά των ηδυτήτων της θείας ζωής,ως μήτηρ τρέφουσα τα τέκνα αυτής διά του γάλακτος της σοφίας και τέλος ως κύριος επιφυλάσσων εις τους δούλους αυτού τας αιωνίους αμοιβάς ".

Το ποίημα περιλαμβάνει 66 στίχους προσωδιακούς.Τα μετρικά του προβλήματα είναι μεγάλα και δυσεπίλυτα.Φαίνεται να κυριαρχεί ο ανάπαιστος,αλλά με πολλές και δυσερμήνευτες παρεκβάσεις (αναπαιστικά μονόμετρα και δίμετρα,κατά τον Σεμιτέλο).Ο Κ. Μητσάκης θεωρεί τον ύμνο αυτό ως " την πρώτη απόπειρα να γραφτεί χριστιανική υμνογραφία κατά τα αρχαία πρότυπα,αλλά τελικά το ποίημα παρουσιάζεται ως τυπικό προΐόν της μεταβατικής εκείνης εποχής και κάθε παρέκκλισή του από τον ορθόδοξο κανόνα και κάθε παραχώρησή του στις νέες συνθήκες πρέπει νά ερμηνευθεί ως σημείο των καιρών".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Εκδόσεις : OTTO STÄHLIN, Clemens Alexandrinus.I. Protrepticus und Paedagogus,Berlin 1972[3],339-340-J.IRIGOIN- H.I.MARROU,Clement d´Alexandrie,Pédagogue,Paris 1970,(= Sources Chrétiennes 158), 192-207.Ρ.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή ελληνικής ορθοδόξου Υμνογραφίας, Αθήναι 1983[2], σσ.13-14.W.CHRIST- M. PARANIKAS, Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,37-38.

Μελέτες : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία,τ.Ι., Θεσσαλονίκη 1971,σσ.124-126,όπου και όλη η νεότερη βιβλιογραφία.Για τις σχέσεις του Κλήμεντος με την αρχαία φιλοσοφία βλ. SALVATORE R.C.LILLA,Clement of Alexandria.A Study in Christian Platonism and Gnosticism,Oxford 1971.

2.- ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΟΛΥΜΠΟΥ (+ 311)

Επίσκοπος στην πόλη Όλυμπος της Λυκίας ή στα Πάταρα (Μεθόδιος Πατάρων) και αργότερα στην Τύρο ,μαρτύρησε στη Χαλκίδα περί το 311 και τιμάται ως άγιος (20 Ιουνίου).Θεωρείται ένας από τους πιο μυστηριώδεις Έλληνες συγγραφείς της Εκκλησίας,που έγραψαν πρίν από την Ειρήνη του Μ.Κωνσταντίνου (313).Νεοπλατωνικός φιλόσοφος,είναι γνωστός και με το κοσμικό του όνομα Ευβούλιος.

Ένα ενδιαφέρον σύγγραμμα του Μεθοδίου,γραμμένο κατά τό πρότυπο των πλατωνικών διαλόγων,έχει τον τίτλο " Συμπόσιον Δέκα Παρθένων".Δέκα χριστιανές παρθένες,οι Μάρκελλα,Θεοφίλα,Θάλεια,Θεοπάτρα,Θάλλουσα,Αγάθη,Πρόκιλλα,Θέκλα,Τυσιανή και Δομνίνα,συγκεντρωμένες στον κήπο της Αρετής,εγκωμιάζουν κάθε μια με τη σειρά της τη χριστιανική αρετή της παρθενίας.Στο τέλος και αφού γεύτηκαν "δαιτός τε παντοδαπῆς καί εὐφροσύνης ποικίλης" σχηματίζουν κύκλο κάτω από μιά λυγαριά και πλέκουν τον ύμνο της παρθενίας.Η Θάλεια ψάλλει τον ύμνο και οι άλλες κόρες επαναλαμβάνουν το εφύμνιο στο τέλος κάθε στροφής :

Ἁγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Ο ύμνος έχει 24 τετράστιχες στροφές,που ακροστιχίζουν αλφαβητικά (Α-Ω).Χρονολογείται μεταξύ 260-290 μ.Χ. και είναι γνωστός ως "Παρθένιον ".Παλαιότεροι μελετητές θεωρούσαν τόν ύμνο αυτό ως μια πρώτη προσπάθεια σύνθεσης λειτουργικού ύμνου.Ωστόσο το "Παρθένιον" του Μεθοδίου δε φαίνεται να γράφτηκε για λειτουργικούς σκοπούς.Είναι απλώς ύμνος προορισμένος για ανάγνωση και διδαχή.

Από μορφική άποψη θεωρείται πρόδρομος του κοντακίου :στροφές με ακροστιχίδα και εφύμνιο στο τέλος της καθεμιάς.Προβλήματα δημιουργεί η μετρική του,που υπήρξε ώς τώρα αντικείμενο πολλών συζητήσεων.Κυριαρχεί ο ίαμβος,αλλά οι παραβάσεις του είναι τόσο πολλές,που δεν μπορούν να θεωρηθούν τυχαίες,όπως παρατήρησε ο K.Krumbacher.Ο Κ.Μητσάκης αποδίδει αυτή τη μετρική αταξία στην κάμψη και την υποχώρηση της αρχαίας προσωδίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Νεότατη έκδοση : Méthode d`Olympe,Le Banquet,Paris 1963 (= SC 95).Introduction et texte critique par HERBERT MUSURILLO,S.J.Traduction et notes par VICTOR HENRY DEBIDOUR. - W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia, 33-37.

Μελέτες:V.BUCHHEIT,Studien zu Methodios von Olympos, Berlin 1958. M.PELLEGRINO, L' inno del Simposio di Metodio Martire (Università di Torino,Publicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia,vol.X,fasc.1). Torino 1958.

3.- ΟΙ ΔΥΟ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΙ

Στη γραμματειακή παράδοση της αρχαίας Εκκλησίας κατέχουν σπουδαία θέση και οι δύο Απολλινάριοι,ο πρεσβύτερος καί ο γιός του, περισσότερο γνωστός ως Απολλινάριος επίσκοπος Λαοδικείας (310-390).Ο περίφημος εκπαιδευτικός νόμος του Ιουλιανού (17 Ιουνίου 362),που απαγόρευε στους χριστιανούς τη σπουδή των αρχαίων συγγραφέων,οδήγησε τους Απολλιναρίους σε μια προσπάθεια πνευματικής αντιρρόπησης.Επιχείρησαν να εφοδιάσουν τα χριστιανικά σχολεία με νέα λογοτεχνικά κείμενα,γραμμένα σε γλώσσα και μέτρα αρχαία και με περιεχόμενο χριστιανικό, " ὅπως ἄν μηδείς τρόπος τῆς τῶν Ἑλλήνων γλώττης τοῖς χριστιανοῖς ἀνήκοος ᾖ " ,κατά τη μαρτυρία του Σωκράτη του Σχολαστικού (Ἐκκλ. Ἱστορ.PG 67,420).

Ο πατέρας Απολλινάριος αναφέρεται ότι συνέθεσε 24 ραψωδίες σε στίχους ηρωικούς,με θέμα την Πεντάτευχο (από τον Μωυσή ώς τόν Σαούλ).Άλλα βιβλικά θέματα τα διασκεύασε σε τραγωδίες κατά μίμηση του Ευριπίδη και σε κωμωδίες,κατά μίμηση του Μενάνδρου.Δυστυχώς,από τά έργα αυτά δε σώθηκε ούτε ένας στίχος.

Περισσότερο μας ενδιαφέρει ο γιός του Απολλινάριος Λαοδικείας,διάσημος αιρετικός θεολόγος του Δ΄αιώνα,θεωρούμενος ως πνευματικός πρόδρομος του μονοφυσιτισμού.Στον Απολλινάριο αποδίδεται μια παράφραση των Ψαλμών του Δαβίδ σε δακτυλικούς εξαμέτρους και σε γλώσσα ομηρική.Σήμερα η πατρότητα της παράφρασης αυτής,που σώθηκε ολόκληρη,αμφισβητείται και αποδίδεται σε κάποιον Αιγύπτιο ιερέα,περί το 450 μ.Χ.Οπωσδήποτε το κείμενο αυτό της παράφρασης των Ψαλμών ,τυπικό δείγμα λόγιας και άψυχης εργασίας γραφείου, υπήρξε μια πλήρης αποτυχία,σε βαθμό που να χαρακτηριστεί ως λογοτεχνικό τέρας! Πολύ σωστά παρατηρεί ο Κ. Μητσάκης : " Τελικά αποδεικνύεται για μια ακόμη φορά ότι κάθε γνήσιο πνευματικό έργο έχει τη δική του ιδιαιτερότητα,δηλαδή στοιχεία μοναδικά και ανεπανάληπτα,ώστε κάθε απόπειρα για παραχάραξή του να είναι από πρίν καταδικασμένη.Για το λόγο λοιπόν που η παράφραση του Ακαθίστου Ύμνου από τόν Μανουήλ Φιλή δεν είναι πια Ακάθιστος και η παράφραση του Ερωτοκρίτου από τον Διονύσιο Φωτεινό δεν είναι πιά Ερωτόκριτος,για τον ίδιο ακριβώς λόγο και η παράφραση των ψαλμών σ'εξάμετρους στίχους δεν είναι ούτε Όμηρος ούτε Δαβίδ,αλλά ένα εγκεφαλικό κατασκεύασμα που δεν πείθει για την αλήθεια και την ειλικρίνειά του και δε συγκινεί με την ψυχρότητα και την επιτήδευσή του ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Έκδοση κειμένου :Α.LUDWICH,Apolinarii Metaphrasis Psalmorum,Lipsiae 1912.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,20 (αποσπάσματα).
Μελέτες: Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ.165-168,όπου και άλλη βιβλιογραφία.

4.-_Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

Ο Γνωστικισμός είναι αίρεση με οικουμενικές διαστάσεις και με πολλές αποκλίσεις.Χρονολογείται από τα μέσα του 2ου ώς τα μέσα του 3ου αιώνα.'Εμβλημά του είναι η γνώση και η λύτρωση του ανθρώπου με τη γνώση.Οι γνωστικοί συγγραφείς (Σίμων ο Μάγος,Μένανδρος, Κήρινθος κ.ά.π.) διέθεταν γενναία ελληνική παιδεία και ανέπτυξαν πλούσια φιλολογία,πεζογραφική και ποιητική.Η Εκκλησία πολέμησε αυτή την αίρεση με πάθος και έτσι τα έργα των γνωστικών έχουν χαθεί κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους.Ελάχιστα σώζονται ακέραια ή αποσπασματικά,παρέμβλητα σε έργα εκκλησιαστικών συγγραφέων ή σε απόκρυφα βιβλία.'Αλλα περιέχονται στα χειρόγραφα του Nag-Hammadi,που ανακαλύφτηκαν πρόσφατα. Γνωστικός είναι και ο 'Υμνος του Χριστού, που περιέχεται στο έκτο βιβλίο των Σιβυλλικών Χρησμών (Oracula Sibyllica , έκδοση A.KURFESS, 148-150).

Από την ποίηση των Γνωστικών,που είναι σαφώς ειδωλολατρική, παρά τις επεμβάσεις και τις μεταβολές θείων ονομάτων στο αρχικό κείμενο,θα αναφέρουμε εδώ ένα μόνο ύμνο,που είναι γνωστός ώς "Ψαλμός των Νаασσηνών ".Τον ύμνο αυτόν μας τον διέσωσε ο ανώνυμος συγγραφέας των " Φιλοσοφουμένων" ,που κι αυτά περιέχονται στο έργο του Ιππολύτου "Κατά πασών των αιρέσεων έλεγχος".Οι Νааσσηνοί ή Οφφίτες ήταν μια από τις πολλές γνωστικές αιρέσεις.Σύμβολό τους είχαν το φίδι,που στην εβραϊκή γλώσσα λέγεται νάας (ο),γι'αυτό και το όνομα Νааσσηνοί.Ο ύμνος αποτελείται από 23 στίχους,σε μέτρα αναπαιστικά,όχι ομαλά.Στους τρείς πρώτους στίχους έχουμε αναπαιστικά τρίμετρα καταληκτικά,ενώ στούς υπόλοιπους αναπαιστικά τρίμετρα και δίμετρα καταληκτικά ή υπερκατάληκτα.Κάποιος ανώνυμος θέλησε να συνδέσει τον ύμνο με τον Χριστό,αντικαθιστώντας τό όνομα αρχαίας θεότητας με το όνομα του Ιησού στο στίχο 12 :

Είπεν δ'ὁ 'Ιησοῦς' ἐσόρα,πάτερ,
ἄθλημα κακῶν τόδ'ἐπί χθόνα...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Έκδοση κειμένου : Ιππολύτου 'Εργα,έκδ.P.WENDLAND, Lipsiae 1916 (III,102).CHRIST-PARANIKAS,Anthologia, 32-33.

Μελέτες : ΔΗΜ.Λ.ΔΡΙΤΣΑ, Η ποίησις των γνωστικών, Αθήναι 1979 (ιδιαίτερα,σσ. 83-85). Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ.157-159.

5.- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ (329/330-390)

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός είναι ο πιό απόκοσμος και πιό ιδιόρρυθμος από τους Πατέρες του Δ'αιώνα.Είναι ο θεολόγος που επηρεάστηκε εντονότερα και βαθύτερα από τα ελληνικά γράμματα και τις λαμπρές σπουδές του στην Αλεξάνδρεια και την Αθήνα.Ολόκληρη η πνευματική υποδομή του Γρηγορίου είναι εθνική.Η δράση του καλύπτει τον Δ'αιώνα και οι φιλόλογοι και οι ιστορικοί γνωρίζουν τι σημαίνει για τα ελληνικά γράμματα ο αιώνας αυτός.Η αρχαία ρητορική και η φιλοσοφία συναγωνίζονται μαζί με τη θεολογία στην περιοχή της παιδείας και του πολιτισμού γενικότερα.Για ένα χριστιανό θεολόγο ήταν απόλυτη ανάγκη να κατακτήσει την κλασσική παιδεία και να θέσει στην υπηρεσία του χριστιανισμού τη ρητορική και τη φιλοσοφία.Δεν ήταν μόνο η ανάγκη πληρέστερης παιδείας.'Ηταν προπαντός η ανάγκη να αντιμετωπίζει τους εθνικούς λογίους,να μήν υστερεί στη σύγκριση.Γι'αυτό καί όταν ο ιδιόρρυθμος αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Παραβάτης δημοσίευσε τον περίφημο νόμο του για την παιδεία ο Γρηγόριος ήταν από τούς πρώτους που αντιτάχθηκαν με σθένος και διεκδίκησαν ισότιμα και για τους χριστιανούς το μέγα αγαθό της αρχαίας ελληνικής παιδείας.'Ετσι δεν είναι υπερβολική η γνώμη του O.Bardenhewer,που θεωρεί τόν Γρηγόριο κατά το ήμισυ χριστιανό και κατά το άλλο ήμισυ σοφιστή.Για το μεγάλο ανθρωπιστή φιλόλογο του αιώνα μας* ο Γρηγόριος είναι ο πασίγνωστος εκπρόσωπος των ανθρωπιστικών εμπνεύσεων των χριστιανών. Το έργο του,πεζό και ποιητικό,εντυπωσιάζει από την πρώτη στιγμή με το πλήθος των αναφορών στους αρχαίους 'Ελληνες συγγραφείς και γενικότερα στην αρχαία ζωή.Είναι πλήρης κάτοχος όλης της αρχαίας γραμματείας από τον 'Ομηρο ώς τους συγγραφείς της λεγόμενης Δεύτερης Σοφιστικής, που είναι και τα άμεσα πρότυπα του ύφους του.Ο ίδιος είναι υπερήφανος και ευτυχής,που μπορεί να αποθέσει στα πόδια του Χριστού, δώρο πολύτιμο,όλο τον πλούτο της αρχαίας παιδείας,που με τόσους μόχθους και αγώνες του έδωσε η Ανατολή και η Δύση :

'Ανατολίη τε Δύσις τε καί'Ελλάδος εὖχος 'Αθῆναι.

Η προφανής αρχαιοπρέπεια της γλώσσας και του ύφους τον κατατάσσουν στην περιοχή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας,και για τους φιλολόγους ο Γρηγόριος είναι ένας κλασσικός.

* W.Jaeger

Η Εκκλησία τον τιμά ως τον κατεξοχήν θεολόγο,για τη μεγάλη συμβολή του στην καταπολέμηση των πρώτων αιρέσεων και στη δογματική θεμελίωση του χριστιανισμού.Στην ιστορία των γραμμάτων αναγνωρίζεται ως λαμπρός ρήτορας,κομψός επιστολογράφος,εμπνευσμένος ποιητής.Οι 45 σωζόμενοι λόγοι του και οι πολυάριθμες επιστολές του (246) αποτελούν ένα έξοχο δείγμα ρητορικής δεινότητας και υψηλής θεολογίας,σταθερό υπόδειγμα ύφους σε όλη τη βυζαντινή φιλολογία.

Ο Γρηγόριος όμως είναι ο κατεξοχήν χριστιανός ποιητής.Είναι μια ψυχή ολοζώντανη και ευαίσθητη,λεπτή και καλλιτεχνική,μελαγχολική και στοχαστική.Η ποίησή του κινείται πάνω στα πρότυπα της αλεξανδρινής,είναι ποίηση αττικίζουσα,με όλα τα μειονεκτήματα της τάσης αυτής,την αρχαιοπρέπεια του ύφους και της γλώσσας,τον αχαλίνωτο ρητορισμό,τη μακρηγορία.'Εχει όμως και δυό πολύτιμα δώρα : τη φυσική χάρη και την αληθινή μελαγχολία,ένα ευγενικό ανθρώπινο πάθος.Διαβάζοντας τα ποιήματα του Γρηγορίου βλέπεις μπροστά σου μια ψυχή τρυφερή και ευαίσθητη,που σπαράσσεται από τη δυστυχία και απορροφάται από τον πόνο.Καμιά φορά σου φαίνεται υπερβολικός, καθώς βρίσκεται κοντά στο ρομαντισμό,του οποίου είναι ένας μακρινός πρόδρομος.Ξέρει όμως να μην κουράζει με τη μονοτονία,να μεταπηδά από τη χαρά και τον ενθουσιασμό στη μελαγχολική ρέμβη,από τη θεολογία στη φιλοσοφία,από την αγάπη της φύσης στον εσωτερικό σπαραγμό.Από την ποίησή του δε λείπουν τα αγνά ανθρώπινα αισθήματα,η αγάπη,η φιλία,ακόμη και ο έρωτας,το σκίρτημα της ψυχής μπροστά στις ομορφιές του κόσμου,που μόνο ένας ευαίσθητος ποιητής μπορεί να γευτεί τόσο έντονα.'Αλλοτε πάλι,όταν θυμάται άπιστους φίλους και φανερούς εχθρούς,όταν βλέπει την αδικία και το φθόνο να κυβερνούν τον κόσμο και τα ανθρώπινα,όταν διαπιστώνει ότι η ίδια η ζωή είναι πολλές φορές άδικη και απατηλή,γκρεμίζεται στην άβυσσο της μελαγχολίας ή κυριεύεται από αγανάκτηση και οργή,γίνεται οξύς,καυστικός,σαρκαστής,για να μεταπέσει πάλι ευθύς στη μετάνοια και στην αγκαλιά του Χριστού.

Η ιστορία της Λογοτεχνίας τον κατατάσσει ανάμεσα στους μεγαλύτερους ποιητές του Χριστιανισμού.Είναι μάλιστα κατά τη γνώμη του K.Krumbacher άξιος να καταλάβει την πρώτη θέση ανάμεσα στους χριστιανούς 'Ελληνες ποιητές,που χρησιμοποίησαν τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Ο Γάλλος Edmond Bouvy τον θεωρεί αληθινά μεγάλο ποιητή,που έχει όλες τις αρετές της αληθινής ποίησης.Ο στίχος του είναι δεμένος,νευρώδης,δεν είναι ποτέ χαλαρός.Ο εθνικός μας ιστορικός Κ. Παπαρρηγόπουλος,που αφιερώνει αρκετές σελίδες στο ποιητικό έργο του Γρηγορίου,αποφαίνεται :" Τον Γρηγόριον προσηγόρευσαν κατ'εξοχήν θεολόγον,αλλ'έπρεπε μάλλον να επονομάσωσι ποιητήν του Χριστιανισμού".Κατά τη γνώμη του W.Jaeger,ο Γρηγόριος πλούτισε την κλασσική γραμματεία με νέο είδος."Δημιουργεί εποχή στην ιστορία της φιλολογίας,αυτεοκδήλωση της ανθρώπινης προσωπικότητας".

Το ποιητικό έργο του Γρηγορίου αποτελείται από 408 ποιήματα ή έπη,που χωρίζονται ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε κατηγορίες: 38 χαρακτηρίζονται ως δογματικά,40 ως ηθικά,107 ως ιστορικά (99 "περί ἑαυτοῦ" και 8 "περί ἑτέρων"),94 είναι επιγράμματα και 129 επιτάφια.'Ολα αυτά εκτείνονται σε ένα σύνολο 18000 περίπου στίχων.Αν σ'αυτά προσθέσουμε και τη χριστιανική τραγωδία "Χριστός πάσχων",που η κριτική επιμένει να του αρνείται,φτάνουμε σε ένα εντυπωσιακό σύνολο 20000 στίχων,μια παραγωγή δηλαδή σχεδόν απλησίαστη.

Είναι ακόμη χαρακτηριστικό,ότι με την ποίηση ασχολήθηκε ο Γρηγόριος στα έξι τελευταία χρόνια της ζωής του,μετά το 383,ύστερα από την απομάκρυνσή του από το θρόνο της Κωνσταντινούπολης.Και είναι αληθινά εκπληκτικό,πώς σε τόσο προχωρημένη ηλικία,στην οποία συνήθως ο ποιητικός οίστρος υποχωρεί και η φαντασία μαραίνεται,να διαθέτει ο Γρηγόριος τόσο μεγάλη ποιητική δροσερότητα. Αποτραβηγμένος ύστερα από τις πικρές εμπειρίες μιας δύσκολης και πολυκύμαντης ζωής σ'ένα πατρικό κτήμα στο μικρό χωριό της Αριανζού,φορτωμένος με τις αναμνήσεις του τις οδυνηρές,μακριά από τον κοσμο,όχι όμως και από το φθόνο," κύκνος ὡς γέρων" ,όπως λέει ο ίδιος,παίρνει τη γραφίδα,όχι πια για να θεολογήσει,αλλά για να τραγουδήσει.Αισθάνεται την ανάγκη να εκφράσει με την ποιητική του τέχνη ό,τι έκλεινε μέσα της η μεγάλη ψυχή του.Και τραγουδεί σε 'ολους τους τόνους τη ζωή και τα πάθη της.

Γλώσσα και μέτρα : Η ποιητική γλώσσα του Γρηγορίου ακολουθεί τις τάσεις του αλεξανδρινισμού.Υπερβαλόντως αρχαΐζουσα,με πλήθος σπάνιων τύπων,με φανερή προτίμηση προς τα σύνθετα και τις λέξεις "ἅπαξ",έχει ανάγκη από σχόλια για να γίνει κατανοητή.Τουτο είχε γίνει σαφές ήδη στους βυζαντινούς λογίους,πολλοί από τους οποίους συνέταξαν σχόλια στα γρηγοριανά έπη (Κοσμάς ο Μελωδός,Ηλίας ο Κρήτης κ.ά.),ενώ άλλοι οργάνωσαν πίνακες γλωσσικούς.Υπάρχει ανώνυμο βυζαντινό λεξικό,με τον τίτλο "Λέξεις ἐκ του Γρηγορίου". Είναι φανερό ότι μια τέτοια ποίηση δεν είναι προσιτή και πολλά στοιχεία της μένουν προβλήματα,ακόμη και για τους ειδικούς.'Οχι άδικα η ποίηση του Γρηγορίου χαρακτηρίζεται ως "βιβλίον ἐπτασφράγιστον ".

Από την άποψη του μέτρου,ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί σταθερά και αποκλειστικά τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Δύο μόνο ποιήματα,ο "῞Υ-

μνος ἑσπερινός" και "Πρός παρθένον παραινετικός" είναι γραμμένα σε μέτρο τονικό (καταληκτικά ιαμβικά δίμετρα,μικροί επτασύλλαβοι στίχοι),αλλά για τη γνησιότητά τους έχουν εγερθεί σοβαρές αντιρρήσεις .Από τα προσωδιακά μέτρα της αρχαίας ποίησης ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί κυρίως το δακτυλικό εξάμετρο και περισσότερο το ιαμβικό τρίμετρο.Χρησιμοποιεί επίσης το ελεγειακό μέτρο,καθώς και ιαμβικά μέτρα σε ποικίλες μορφές.Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η χρήση του ανακρεόντειου μέτρου,κυρίως για τη θέση των τόνων.Κατα κανόνα χρησιμοποιεί το δακτυλικό μέτρο στα δογματικά του έπη,το ελεγειακό στους ύμνους και τις προσευχές του,και το ιαμβικό τρίμετρο στα αυτοβιογραφικά και τα σατιρικά του ποιήματα.

Ακροστιχίδες: Όχι σπάνια ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί ακροστιχίδα, σε διάφορες μορφές,αλφαβητικές ή ονομαστικές.Σε ορισμένες αναφέρεται και το όνομά του,όπως στο " "Επος εἰς ἑαυτόν καί πρός τούς φθονοῦντας" (PG 37,1244),στο οποίο η εσωτερική ακροστιχίδα παίρνει τη μορφή επιγράμματος :

Γρηγορίου ἱερῆος αθύρματά τε στοναχαί τε.
Τέρπεσθ᾽, οἷσι φίλον,πήμασιν ἡμετέροις.

Σε άλλο ποίημα του,με τον τίτλο " Γνῶμαι δίστιχοι" (PG 37,910), η ακροστιχίδα έχει την ακόλουθη μορφή :

Γνῶμαι Γρηγορίου δίστιχοι
(ἐ)σθλόν ἄθυρμα νέοις,καί χάρις ἐξοδίη.

Διάλογος: Πολλά ποιήματα του Γρηγορίου έχουν μορφή διαλόγου.Ο ποιητής διαλέγεται με τον κόσμο και τους ανθρώπους,αλλά και με την ίδια την ψυχή του,όταν βασανίζεται από την αμφιβολία και από αναπάντητα ερωτηματικά,όπως στο περίφημο εκείνο ποίημα "Περί τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως",όπου το δραματικό εσωτερικό ερώτημα για την ανθρώπινη ύπαρξη :

Τίς γενόμην;τίς δ᾽εἰμί; τί δ᾽ἔσομαι;Οὐ σάφα οἶδα.

Ποιήματα σε μορφή κανονικού διαλόγου είναι τά : "Παρθενίης ἔπαινος" (PG 37,521), " Πρός πολυόρκους διάλογος" (PG 37,790),"Σύγκρισις βίων " (PG 37,649), "Πρός κόσμον διαλογισμός"(PG 37,752).

Είναι χαρακτηριστικό,ότι από την πληθωρική αυτή θρησκευτική ποίηση του Γρηγορίου δεν πέρασε στη λειτουργική χρήση της Εκκλησίας ούτε ένας στίχος.Αυτό οφείλεται στην καταθλιπτική αρχαιοπρέπεια της γλώσσας και του ύφους,που καθιστά την ποίησή του απρόσιτη στούς πολλούς,τους "πένητας του πνεύματος". Ωστόσο η ποίηση του Γρηγορίου πέρασε έμμεσα στη βυζαντινή υμνογραφία,γιατί οι μεγάλοι ποιητές και υμνογράφοι του Βυζαντίου χρησιμοποίησαν ευρύτατα ολόκληρη την πεζογραφική και ποιητική παραγωγή του Γρηγορίου και

επηρεάστηκαν βαθύτατα από αυτήν.Όπως σωστά παρατηρεί ο καθηγητής Ν.Β.Τωμαδάκης " Καί οι στίχοι του ,ως και ο ρητορικός του λόγος,που δεν είχον δυνηθή να φθάσουν μέχρι των πενήτων του πνεύματος απευθείας,μετουσιωθέντες δια της μελωδίας των ποιητών των κανόνων έφθασαν εις τας καρδίας των πιστών και συνεκίνησαν και συγκινούν αυτούς ακόμη,ανυποψιάστους περί της προελεύσεώς των".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Κείμενα : Το σύνολο των ποιημάτων του Γρηγορίου βρίσκεται στην Ελληνική Πατρολογία (PG,37,397-1600). Εκλεκτά ποιήματα υπάρχουν και σε διάφορες ανθολογίες : CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,23-32.Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,21-30.ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ,Μητροπολίτου Αττικής και Μεγαρίδος,Η ικεσία ενός Αγίου.Από τα Έπη του Αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,Αθήναι 1970 (με απόδοση στη νεοελληνική γλώσσα).

Μελέτες: Η σχετική με τον Γρηγόριο βιβλιογραφία είναι απέραντη.Περιορίζομαι να μνημονεύσω εδώ ορισμένα μόνο νεότερα έργα,κυρίως σχετικά με το ποιητικό του έργο : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η Βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις,ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β΄,Αθήναι 1965[3],σσ.14-15.Α.ΦΥΤΡΑΚΗ, Το ποιητικόν έργον Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τ.16,1968 (=Τιμητικόν Αφιέρωμα εις Αμίλκαν Σπ.Αλιβιζάτον),σσ.571-621.ΣΤ.ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ,Γρηγόριος ο Θεολόγος,Αθήναι 1980.ΜΙΧ.ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ,Μορφές από τον τέταρτον αιώνα μ.Χ.,Αθήνα 1972(β΄έκδ.1982). ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ,Η ποίηση του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, "Παρνασσός" 14,1972,σσ.512-521.Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ.131-136.F.LEFHERZ,Studien zu Gregor von Nazianz. Mythologie,Überlieferung,Scholiasten,Bonn 1958(μηχαν. δ. διατριβή).TH.SPIDLIK,Grégoire de Nazianze.Introduction à l'étude de sa doctrine spirituelle, Roma 1971(= Orientalia Chriastiana Analecta 189).ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Προσθήκαι εις το Πατερικόν Λεξικόν του LAMPE εκ των έργων Γρηγορίου του Θεολόγου, Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών,ΜΕ΄,1981-82,σσ.133-156. J.MOSSAY,Symposium Nazianzenum,I-II, Paderborn 1983.

6.- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (περ.372-περ.412/413 μ.Χ.)

Κάτοχος γενναίας κλασσικής παιδείας,μαθητής της Υπατίας στην Αλεξάνδρεια,θαυμαστής του αρχαίου κόσμου και οπαδός των νεοπλατωνικών ιδεών,ο Συνέσιος κινείται πάντοτε στά όρια του εθνικού και του χριστιανικού κόσμου.Είναι ίσως η μοναδική περίπτωση χριστιανού επισκόπου,που δεν αποκήρυξε εντελώς τις νεοπλατωνικές του ιδέες και κράτησε για τον εαυτό του ακέραιες τις φιλοσοφικές του αρχές,"τά μέν οίκοι φιλοσοφῶν,τά δ'έξω φιλομυθῶν".Η Εκκλησία δεν επέμεινε στην αποκήρυξη των ιδεών του και τον ανέχθηκε ακόμη και έγγαμο στο επισκοπικό αξίωμα.Ως νεοπλατωνικός δέχεται την προΰπαρξη των ψυχών,την αιωνιότητα του κόσμου και απορρίπτει το δόγμα της ανάστασης των σωμάτων.

Στην ιστορία των γραμμάτων ο Συνέσιος είναι γνωστός ως κομψός ρήτορας και σπουδαίος επιστολογράφος,για τις επιστολές του οποίου ο Φώτιος δεν κρύβει το θαυμασμό του : " Χάριτος και ἡδονῆς άποστάζουσαι μετά τῆς ἐν νοήμασιν ἰσχύος καί δεινότητος".Ένα σύντομο σύγγραμμά του έχει το χαρακτηριστικό τίτλο "Φαλάκρας έγκώμιον" και είναι απάντηση σε ανάλογο σύγγραμμα του Δίωνα Χρυσοστόμου,με θέμα τον έπαινο της πλούσιας κόμης και τη χλεύη των φαλακρών.

Στη θρησκευτική υμνογραφία ο Συνέσιος συνέθεσε ύμνους σε βαριά δωρική διάλεκτο και σε ποικίλα αρχαία μέτρα προσωδικά,κυρίως αναπαιστικά.Σώζονται δέκα ύμνοι,από τους οποίους ο τελευταίος έχει αποδειχθεί νόθος, έργο κάποιου Γεωργίου υμνογράφου.Οι εννέα γνήσιοι ύμνοι του Συνεσίου μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες: Οι τέσσερις πρώτοι απηχούν νεοπλατωνικές αντιλήψεις,με σαφή στοιχεία της διδασκαλίας του Πλωτίνου (ἕν,μονάς,άριθμός,τριάς).Οι πέντε τελευταίοι στηρίζονται στα χριστιανικά δόγματα.

Από την πρώτη ομάδα,ο πρώτος ύμνος είναι χωρίς αμφιβολία ο ωραιότερος.Αναφέρεται στη νεοπλατωνική "τριάδα" του Ιαμβλίχου και είναι γεμάτος ρητορικά σχήματα,κυρίως επαναλήψεις και αντιθέσεις. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν τα αντιθετικά κώλα,όπως :

Σύ τό τίκτον ἔφυς,
σύ τό τικτόμενον,
σύ τό φωτίζον,
σύ τό λαμπόμενον,
σύ τό φαινόμενον,
σύ τό κρυπτόμενον...

Στα σχήματα αυτά στηρίζεται ο E.Wellesz για να υποστηρίξει την άποψη ότι ο Συνέσιος εισήγαγε στην ελληνική υμνογραφία τα χαρακτηριστικά της σημιτικής.Πρόκειται βέβαια για χονδροειδή πλάνη,γιατί ο Συνέσιος από μια μόνο ποίηση επηρεάζεται,από την αρχαία ελληνική.

Το προοίμιο του έννατου ύμνου είναι χαρακτηριστικό :

Ἄγε μοι,λίγεια φόρμιγξ,
μετά τηΐαν ἀοιδάν
μετά λεσβίαν τε μολπάν
γεραρωτέροις ἐφ'ὕμνοις
κελάδει δώριον ῳδάν... (9,1-5)

Ο λόγος του είναι μεγαλοπρεπής,το ύφος υψηλό,το μεγαλείο πινδαρικό. Παρόλο το βάρος της γλώσσας και των μέτρων,οι ύμνοι του Συνεσίου δονούνται από βαθύτατο θρησκευτικό συναίσθημα και εντυπωσιάζουν. Όπως σωστά παρατηρεί ο Μητσάκης :" Οι ύμνοι του με όλο το βάρος των επιτηδευμένων μέτρων και της γλωσσικής μίμησης όχι μόνο δεν ηχούν ψεύτικοι στ'αυτιά μας,αλλά παρουσιάζουν και μια παράξενη στίλβη,που ίσως δε θα είχαν εάν ήταν γραμμένοι σε άλλο τύπο".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Κριτική έκδοση των ύμνων: N.TERZAGHI,Synesii episcopi Hymni et opuscula,Roma,I,1939,II,1944.Οι ύμνοι και στην Anthologia των CHRIST-PARANIKAS,3-23. Και στην PG 66,1021 εξ.Επίσης Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή (2 ύμνοι). Μελέτες : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,21-23. Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,137-139,όπου και άλλη βιβλιογραφία.Συναγωγή βιβλιογραφίας και στη "Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία" 11,1967,στ.565-571. Νεότερη βιβλιογραφία : J.BREGMAN,Synesius of Cyrene: Philosopher-Bishop,Berkeley-Los Angeles,University of California Press 1982.CHR.LACOMBRADE,Synésios de Cyrene:Hymnes,Paris 1982 .

7.- ΝΟΝΝΟΣ Ο ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ (αρχές 5ου αιώνα)

Πρίν ασπασθεί το χριστιανισμό ο Νόννος συνέθεσε εκτενέστατο επικό ποίημα,τα "Διονυσιακά".Πρόκειται για το μεγαλύτερο επικό ποίημα της αρχαιότητας (21.000 δακτυλικοί εξάμετροι,σε 48 βιβλία), με θέμα τη μετάβαση του Διονύσου στην Ινδία.Η αξία του έγκειται κυρίως στό τεράστιο πλήθος των μυθικών διηγήσεων,τις οποίες παρεμβάλλει στο έπος του.

Όταν προσχώρησε στη χριστιανική πίστη,επιχείρησε να παραφράσει το Ευαγγέλιο του Ιωάννη σε ηρωικούς εξάμετρους στίχους,ακολουθώντας το παράδειγμα του Απολλιναρίου Λαοδικείας.Η γλώσσα της παράφρασης είναι υπερβαλόντως αρχαΐζουσα,αλλά οι στίχοι χαρακτηρίζονται από άρτια τεχνική επεξεργασία.Είναι άλλωστε γνωστή αυτή η τάση της εποχής για άψογη στιχουργία,ώστε να γίνεται λόγος για λογοτεχνική σχολή,με αρχηγό το Νόννο.Παρατηρεί σχετικά ο Π.Τρεμπέλας :" Ουδείς όσον αυτός ηγάπησε και εκαλλιέργησε τοσούτον το

εξάμετρον,το οποίον παρουσίασεν υπό μορφήν εξόχως αρμονικήν,άνευ χάσματός τινος και σχεδόν άνευ σπονδείου,οιονεί εκ πηγής τινος συνεχούς μετά του αυτού βήματος και του αυτού ψιθύρου προβαίνον". Ιδού ένα παράδειγμα,από την ευαγγελική περικοπή της Κυριακής του Θωμά ('Ιωάν. 20,19 εξ.):

Καί σκιερήν ὅτε γαῖαν ὅλην ἐμέλαινεν ὀμίχλη,
ἀκλινέες δέ θύρετρα συνεκλήϊσσαν ὀχῆες,
ὁππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταί,
ὡς πτερόν ἠέ νόημα μετάρσιος εἰς μέσον ἔστη
μιτωθείς ἑτάροισι καί ἔννεπε· Σύννομος ὑμῖν
Εἰρήνη...

(Οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ,τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων,καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων,ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταί συνηγμένοι διά τόν φόβον τῶν 'Ιουδαίων,ἦλθεν ὁ 'Ιησοῦς καί ἔστη εἰς τό μέσον καί λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν...).

Από λογοτεχνική άποψη,ισχύουν και για το Νόννο όσα είπαμε για τον Απολλινάριο.Τα έργα του τύπου αυτού δεν έχουν λογοτεχνική πνοή και πρωτοτυπία και είναι άψυχα γυμνάσματα που ηχούν σε λογοτεχνικό και πνευματικό κενό. Περισσότερο τονίζεται η φιλολογική αξία της παράφρασης,κυρίως από τὴν άποψη τής συνδρομής της στην κριτική αποκατάσταση του Ευαγγελίου του Ιωάννη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Συναγωγή πλούσιας και ενδιαφέρουσας βιβλιογραφίας στην πρόσφατη έκδοση των "Διονυσιακών" από τόν R. KEYDELL,Berlin 1959.Τό κείμενο της παράφρασης στην PG 43,749-1228.Παλιότερη βιβλιογραφία : K.KRUMBACHER (μετ.Γ.ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ),Ιστορία της βυζαντηνής λογοτεχνίας,τ.Β'(1899),σσ.498-499.Πρβλ. και Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή,σ.30.Βλ. ακόμη ΘΗΕ 9,1966,στ.591-592.

8.- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (580-638)

Μεγάλη μορφή της χριστιανικής Ανατολής,με πλούσια πολιτική, θρησκευτική και πνευματική δράση,άγιος της Εκκλησίας (11 Μαρτίου). Το συγγραφικό έργο του Σωφρονίου περιλαμβάνει κείμενα πεζά,κυρίως ρητορικά και αγιολογικά,καθώς και ποιητικά.Ανήκει στους ποιητές που έγραψαν και για τον εαυτό τους και για την Εκκλησία,προσωπική και λειτουργική υμνογραφία.Πολλοί ύμνοι του ψάλλονται και σήμερα, όπως λ.χ. τα ωραιότατα εκείνα ιδιόμελα του αγιασμού των υδάτων (6 Ιανουαρίου): " Φωνή Κυρίου ἐπί τῶν ὑδάτων...".Ο Σωφρόνιος είναι φύση ποιητική.Ακόμη και τα ρητορικά του κείμενα χαρακτηρίζει ένας προφανής φραστικός ρυθμός.

Στην ιστορία της βυζαντινής υμνογραφίας ο Σωφρόνιος φέρεται ποιητής ιδιομέλων (108 είναι τα γνήσια και 58 τα αμφιλεγόμενα), 23 ανακρεόντειων ύμνων και 2 ωδών στον Απόστολο Παύλο.Εδώ μας ενδιαφέρουν κυρίως οι ύμνοι του Σωφρονίου,γιατί αποτελούν μοναδική περίπτωση στη βυζαντινή υμνογραφία.'Ολοι έχουν την ίδια οργάνωση: Καθένας αποτελείται από 100 στίχους ανακρεόντειους οκτασύλλαβους, που αρχίζουν με ανάπαιστο : υυ– / υ– / υ– / ῡ . 'Εχουν πάντοτε ακροστιχίδα αλφαβητική (Α-Ω),από την οποία όμως λείπουν τα μακρά φωνήεντα (Η,Ω),αφού όλοι οι στίχοι πρέπει να αρχίζουν με βραχεία συλλαβή.Κατά το σύστημα του Εφραίμ του Σύρου,κάθε ύμνος διαιρείται σε Οίκους (στροφές) και σε Κουκούλια ή ανακλώμενα (εφύμνια).Οι Οίκοι οργανώνονται σε συστήματα ανά τέσσερις στροφές και ακολουθεί το εφύμνιο,σε μέτρο ελεγειακό.Ιδού ένα απόσπασμα από τον ύμνο "Εἰς τόν μυστικόν και' θεῖον δεῖπνον τοῦ σωτῆρος 'Ιησοῦ Χριστοῦ καί Θεοῦ " :

Ἄγε δή,λύρη με θείη
ἐπί δεῖπνον ἄρτι θεῖον,
ἵνα μυστικῆς τραπέζης
ἅμα δεσπότῃ μετάσχω.

Βοάαν γάρ ἄρτι Χριστοῦ
θεϊκόν πάρεστι κάρτος
τυπικοῦ νόμου τε τέρμα
ὑπό Μωσέως γραφέντος.

Γονίμῳ γόνος θεοῖο
ἐν ὄρει πέλων ἐλαιῶν
ἱεροῖς ἔφη μαθηταῖς
προλέγων ἄναξ το μέλλον.

Δίδαγμα κρατεῖτε· τοῦτο
ὅπερ ἐμφανῶς διδάσκω,
ὅτι δεύτερον μεθ'ἦμαρ
γίνεται νόμου τό Πάσχα.

Δεῖπνον ἐς ἀμνοφόρον σπεύσατε πάντες
μυστιφόροις κραδίαις κάρτα θεοῖο.

Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι ο στίχος του Σωφρονίου δεν υπακούει μόνο στην προσωδία.Αρέσκεται στο σχηματισμό παροξύτονων στίχων ,κάτι που είναι βασικός νόμος του τονικού ανακρεοντισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε 2068 στίχους του Σωφρονίου οι 1942 είναι παροξύτονοι,128 οξύτονοι και μόνο 16 προπαροξύτονοι.Το φαινόμενο δεν είναι συμπτωματικό.Πρέπει να παραδεχτούμε ότι με τον

Σωφρόνιο το αρχαίο ανακρεόντειο μέτρο φαίνεται να περνά οριστικά στη νέα του μορφή,την τονική : - - - - - - - ΄ - . Παρατηρεί σχετικά ο Π.Τρεμπέλας : " Ούτω ο Σωφρόνιος καλλιεργήσας τον τονικόν ανακρεοντισμόν έδωκε την ώθησιν,ίνα και οι μετ'αυτόν συνθέσαντες ανακρεοντείους στίχους στρέψωσι την προσοχήν αυτών κυρίως εις τον τονισμόν".

Η γλώσσα του Σωφρονίου είναι επική.Απέχει πολύ από το κοινό γλωσσικό αίσθημα και λέξεις όπως : εἰλαπίνη,νεώς,ζάθεος,θειολόγος,πολεύω,λύρη θείη,κάρτος,βοάαν κλπ. προδίδουν σκόπιμη αρχαϊστική τάση και προσπάθεια απομάκρυνσης από τα κοινά και γνωστά. Πάντως όχι σπάνια η γλώσσα βιάζεται ή καταφεύγει σε τύπους νεκρούς,κυρίως στά ρήματα και τις μετοχές : ἀείρει,ἐσῆγον,ἔσκεν,τεταγμώς,ὁράαν (ὁρᾶν),βοάαν (βοᾶν)κλπ.Αυτή η λεξιθηρία μειώνει την αξία των ύμνων του Σωφρονίου και δίκαια ο Κρουμπάχερ τον χαρακτηρίζει " απλώς λόγιον και ξηρόν ποιητήν ".

Ο Σωφρόνιος στα ιδιόμελά του είναι περισσότερο απλός και ανεπιτήδευτος,γι'αυτό και συγκινεί περισσότερο,ακόμη και σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κείμενο: Νεότατη κριτική έκδοση των ύμνων από τόν M.GIGANTE,Sophronii anacreontica,Roma 1957.Αποσπασματικά βρίσκονται οι ύμνοι και σε ανθολογίες : CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,43-47.Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή, 127-129.Συγκεντρωμένο το έργο του και στην PG 87,III,3733-3838.

Μελέτες: Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Σωφρόνιος πατριάρχης Ιεροσολύμων, περ. "Νέα Σιών" ΚΘ',1934,σσ.188-193,241-254,305-321,432-442,481-501 (χρήσιμο κυρίως για τις αναφορές στη χειρόγραφη παράδοση).Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ύμνογραφία-Ποίησις,σσ.23-26,όπου και άλλη βιβλιογραφία.Επίσης ΘΗΕ,11,1967,644-645.H.DONNER,Die anakreontischen Gedichte Nr 19 und 20 des Patriarchen Sophronios von Jerusalem (= Sitzungsber. d. Heidelberg.Akad.Wiss.,Philos.-histor.Klasse,),Heidelberg,C.Winter,1981.

9.- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΙΔΗΣ

Διάσημος Βυζαντινός ιαμβογράφος,σύγχρονος του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641),του οποίου ύμνησε τα πολεμικά κατορθώματα. Τα χρονικά όρια της ζωής του δεν είναι ακριβώς γνωστά.Γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Πισιδίας και οφείλει την προσωνυμία του στόν τόπο της καταγωγής του.Χειροτονήθηκε διάκονος της Μ.Εκκλησίας

και τιμήθηκε με πολλά εκκλησιαστικά οφφίκια (του σκευοφύλακος του χαρτοφύλακος και του ρεφερενδαρίου της Μ.Εκκλησίας).

Το ποιητικό έργο του Πισίδη,θύραθεν και θρησκευτικό,είναι πλούσιο και διακρίνεται για τη φαντασία,το νοηματικό βάθος,τον πηγαίο λυρισμό,την προφανή επίδραση των κλασσικών.Ήταν αληθινά προικισμένος ποιητής και η παρουσία του είναι σταθμός στην εξέλιξη της βυζαντινής ποίησης.Όπως παρατηρεί ο E.Bouvy, "οι ιδέες του είναι υψηλές και οι περιγραφές του πλούσιες σε εικόνες και χρωματισμούς".

Χρησιμοποιεί το ιαμβικό τρίμετρο στην αρχαία προσωδιακή του μορφή και μάλιστα με τέτοια επιτυχία,ώστε οι μεταγενέστεροι να τον θεωρούν υποδειγματικό πρότυπο ("άρχέτυπον" κατά τον Γρηγόριο Πάρδο).Ο στίχος

Τίς στιχίζει κρεῖττον Εὐριπίδης ἤ Πισίδης;

που αποδίδεται στον Μιχαήλ Ψελλό,είναι δηλωτικός της φήμης του στη στιχουργία του ιαμβικού μέτρου.Θεωρείται,όχι άδικα,"ο τελευταίος των κλασσικών ιαμβογράφων".

Με τα κοσμικά του ποιήματα,με τα οποία εγκωμιάζει τα κατορθώματα του αυτοκράτορα Ηρακλείου,ο Πισίδης εγκαινιάζει με τρόπο υποδειγματικό το ιστορικό έπος στο Βυζάντιο.

Τα θρησκευτικά του ποιήματα είναι πέντε :

α.-"Εἰς τήν ἁγίαν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ".Είναι ένας θριαμβικός ύμνος με 129 ιαμβικούς τριμέτρους στίχους (PG 92, 1374) και χρονολογείται γύρω στο 630 μ.Χ. Ο θρησκευτικός ενθουσιασμός για την Ανάσταση του Χριστού,με την οποία θεμελιώνεται η "καινή κτίσις" παρασύρει τον ποιητή σε φανερή καταδίκη του αρχαίου κόσμου,του οποίου ωστόσο χρησιμοποιεί τη γλώσσα και τα μέτρα και όχι σπάνια και τις ιδέες .Ιδού χαρακτηριστικό απόσπασμα :

Παρῆλθεν ἡ νύξ τῶν πλανήτων μέν λόγων·
Κέκμηκεν Ὀρφεύς καί παρῆκε τήν λύραν·
Ὁ Φοῖβος αὐτῶν οὐκ ἀνοίγει τό στόμα·
Μαραίνεται δρῦς καί πεφίμωται τρίπους·
Πλάτων σιωπᾷ καί λαλεῖ σκυτεργάτης·
Νοσεῖ Γαληνός,ἐκφοβεῖ δέ τάς νόσους
Ὁ Πέτρος ἡμῶν· τάς σαγήνας ὁ πλέκων
Πᾶσαν διώκει τῶν βροτείων τήν νόσον...
(PG 92,1376 , 23-31)

β.- " Ἐξαήμερον ἤ Κοσμουργία ".Μακρόστιχο ποίημα με θέμα τη δημιουργία του κόσμου.Εκδόθηκε το 1590 στη Ρώμη από τον G.Brunelli.Η γνησιότητά του αμφισβητείται από μερικούς μελετητές.

γ.- "Κατά δυσσεβοῦς Σεβήρου ".Περιλαμβάνει 726 ιαμβικούς τριμέτρους και αποτελεί έλεγχο των διξασιών του Σεβήρου Αντιοχείας,που

θεωρείται ηγέτης του μονοφυσιτισμού τον 6ο αιώνα.Και το ποίημα τούτο χρονολογείται μετά το 630.

δ.- " Είς τόν μάταιον βίον ".

ε.- " Είς τόν άνθρώπινον βίον ".

Τα δύο τελευταία ποιήματα,που γράφτηκαν κατά μίμηση ανάλογων του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,έχουν περισσότερο ηθικοδιδακτικό χαρακτήρα,άλλά η εξάρτηση από τη θρησκεία είναι προφανής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Τα κείμενα στην Ελληνική Πατρολογία (PG 92,1581-1600).Επίσης :L.STERNBACH,Georgii Pisidiae Carmina inedita, "Wiener Studien " 13,1891, 1-62 καί14,1892, 51-68.Απόσπασμα από τον ύμνο στην Ανάσταση και στου Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,98-99.

10.- ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ (949-1022)

Διάσημος θεολόγος των μεσοβυζαντινών χρόνων,ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της μυστικής θεολογίας της εποχής του.Καταγόταν από την Παφλαγονία.Μόνασε στην ονομαστή μονή των Στουδίου και έγινε ηγούμενος στη μονή του Αγίου Μάμαντος.

Το συγγραφικό έργο του Συμεών είναι εξολοκλήρου θεολογικό και περιλαμβάνει έργα πεζά (κατηχήσεις,λόγους,επιστολές) και έμμετρα (ύμνους).Εδώ μας ενδιαφέρουν κυρίως οι ύμνοι του,που είναι λαμπρές εκφράσεις μυστικής ευλάβειας.Σπάνια η βυζαντινή λογοτεχνία κατόρθωσε να δώσει έργα με τόσο πηγαίο λυρισμό και τόση θέρμη αισθήματος.Οι ύμνοι του Συμεών ονομάστηκαν γι'αυτό " Θείων ερώτων ύμνοι".Σώζονται 58 και απαρτίζουν μια λαμπρή συλλογή.Προτάσσεται μια πεζή επίκληση για το φωτισμό του Αγίου Πνεύματος,που κι αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής ποίησης : " Ἐλθέ,τό φῶς τό άληθινόν·έλθέ,ή αίώνιος ζωή·έλθέ,τό άποκεκρυμμένον μυστήριον·έλθέ,ό άκατονόμαστος θησαυρός·έλθέ,τό άνεκφώνητον πρᾶγμα·έλθέ,τό άκατανόητον πρόσωπον·έλθέ,ή άΐδιος άγαλλίασις·έλθέ,τό άνέσπερον φῶς·έλθέ,πάντων τῶν μελλόντων σωθῆναι ή άληθινή προσδοκία·έλθέ,τῶν κειμένων ή έγερσις·έλθέ,τῶν νεκρῶν ή άνάστασις...έλθέ,όν έπόθησε καί ποθεῖ ή ταλαίπωρός μου ψυχή·έλθέ,ό μόνος πρός μόνον,ότι μόνος είμί,καθάπερ όρᾶς· έλθέ,ό χωρίσας έκ πάντων καί ποιήσας με μόνον έπί τῆς γῆς·έλθέ,ό γενόμενος πόθος αύτός έν έμοί καί ποθεῖν σε ποιήσας με τόν άπρόσιτον παντελῶς·έλθέ,ή πνοή μου καί ή ζωή·έλθέ,ή παραμυθία τῆς ταπεινῆς μου ψυχῆς· ή χαρά καί ή δόξα καί ή διηνεκής μου τρυφή ".Είναι η αγωνία της ψυχής που πυρπολείται από τον έρωτα του Θεού.

Ο Κρουμπάχερ,που γνώριζε τους ύμνους του Συμεών μόνο από τη λατινική τους μετάφραση του J.Pontanus (1603),τον παραβάλλει με τους μεγάλους μυστικούς θεολόγους της Δυτικής Ευρώπης : " Διά του πέπλου της μεταφράσεως έκλάμπει η φλόξ της μυστικής αισθηματικότητος,ήτις τάσσει τονΣυμεών εις την αυτήν βαθμίδα μετα των αρίστων εν τῳ μέσῳ αιώνι μυστικών της Δύσεως.Και παρ'αυτῷ ως και παρ'εκείνοις η αυτή από των εγκοσμίων φυγή,η αυτή συναίσθησις της ιδίας ασθενείας και η αγωνιώδης ομού πάλη προς πνευματικήν ελευθερίαν,η αυτή αναβλύζουσα εκ της ψυχής μυστική αγάπη κατά την ενδόμυχον προς τον Θεόν επικοινωνίαν...Ο Συμεών αναμφιβόλως είναι είς των ευγενεστάτων εν τῃ κοινωνία ταύτῃ των εραστών του Θεού".

Η γλώσσα των ύμνων του Συμεών είναι απλή,χωρίς επιτήδευση και επίδειξη αρχαιομάθειας,σχεδόν ταπεινή,όπως ταπεινή είναι η ψυχή του.Τα μέτρα του είναι τονικά.Χρησιμοποιεί τον τονικό ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο,κάτι που είναι τόλμη για την εποχή του,όταν οι λόγιοι θεωρούσαν χυδαίο το μέτρο αυτό.Χρησιμοποιεί επίσης το ανακρεόντειο μέτρο στην τονική μορφή του: - - - - - - ˊ - .Είναι ο κατεξοχήν εκπρόσωπος του τονικού ανακρεοντισμού στη βυζαντινή λογοτεχνία.Ιδού χαρακτηριστικό παράδειγμα :

ὦ μυστήριον τό πᾶσιν
ἄγνωστον τοῖς έμπαθέσιν,
ἄγνωστον τοῖς φιλοκόσμοις,
ἄγνωστον τοῖς φιλοδόξοις,
ἄγνωστον ὑπερηφάνοις,
ἄγνωστον ὄντως όργίλοις,
ἄγνωστον καί μνησικάκοις·
ἄγνωστον τοῖς φιλοσάρκοις,
ἄγνωστον τοῖς φιλαργύροις·
ἄγνωστον τοῖς φθονεροῖς τε,
ἄγνωστον πᾶσι λοιδόροις·
ἄγνωστον ὑποκριταῖς γε,
ἄγνωστον τοῖς γαστριμάργοις·
ἄγνωστον τοῖς λαθροφάγοις
καί μεθύσοις τε καί πόρνοις·
ἄγνωστον τοῖς άργολόγοις,
ἄγνωστον τοῖς αίσχρολόγοις·
ἄγνωστον καί τοῖς ῥαθύμοις,
ἄγνωστον τοῖς άμελοῦσι
τῆς καθ'ὥραν μετανοίας·

ἄγνωστ[illegible]
[illegible]
ἄγνωστ[illegible]
ἄγνωστ[illegible]
ἄγνωστ[illegible]
ἄγνωστο[illegible]
εἶναί [illegible]
ἄγνωστον [illegible]
ἀλλά μήν καί [illegible]
ἐπί σώματ[illegible]
ἤ δυνάμει [illegible]
ἤ χαρίσμα[illegible]
οἱωδήποτ[illegible]
ἄγνωστον τοῖς μή [illegible]
καθαρόν [illegible]
ἄγνωστον τοῖς μή [illegible]
ἐν θερμότητι καί [illegible]
τοῦ λαβεῖν τό θεῖον [illegible]
ἄγνωστον τοῖς ἀπ[illegible]
ὅτι δίδοται καί ἄρτι
τοῖς ζητοῦσι πνεῦμα θεῖον...
(Ὕμνος ΜΔ' [illegible])

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Νεότατη κριτική έκδοση των ύμνων : Symeon Neos Theologos, Hymnen. Prolegomena, kritischer Text, Indices besorgt von ATHANASIOS KAMBYLIS, Berlin-New York 1976. Επίσης : Syméon le Nouveau Théologien, Hymnes, par J.KODER et J.PARAMELLE, t.I, Paris 1969 (= Sources Chrétiennes 156), t.II, 1971 (= Sources Chrétiennes 174), t.III, 1973 (= Sources Chrétiennes 196).

Μελέτες : KRUMBACHER (Σωτηριάδου), Α', 302-306. H.G.BECK, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich, München 1959, 585-587. Βλ. επίσης ΘΗΕ 11, 1967, 537-545. Και WALTHER VOLKER, Praxis und Theoria bei Symeon dem neuen Theologen. Ein Beitrag zur byzantinischen Mystik, Wiesbaden 1974.

11.- ΑΛΛΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Ο κατάλογος των ποιητών που έγραψαν θρησκευτικά ποιήματα σε ποικίλα μέτρα, προσωδιακά και τονικά, είναι μακρός, η λογοτεχνική

όμως ποιότητα απουσιάζει κατά κανόνα. Περιορίζομαι απλώς να μνημονεύσω μερικά ονόματα γνωστών λογίων, που έγραψαν κυρίως ανακρεόντεια θρησκευτικά ποιήματα : Ηλίας Σύγκελλος, Μιχαήλ Σύγκελλος, Ιωάννης Δαμασκηνός, πατριάρχης Φώτιος, Μητροφάνης Σμύρνης, Αρέθας μητροπολίτης Καισαρείας, οι αυτοκράτορες Λέων ο ΣΤ' ο Σοφός, Μανουήλ Β' Παλαιολόγος κ.ά.π.

12.- ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στην περιοχή της θρησκευτικής προσωπικής ποίησης εντάσσονται και τα ιερά επιγράμματα, των οποίων ο αριθμός είναι ανυπολόγιστος. Όπως είναι γνωστό, το επίγραμμα καλλιεργήθηκε στο Βυζάντιο με ιδιαίτερο πάθος, τόσο στην εθνική (θύραθεν) μορφή του, όσο και ως είδος θρησκευτικής ποίησης. Ένα μέρος από τα επιγράμματα αυτά, κυρίως ιαμβικά μονόστιχα ή δίστιχα και ηρωελεγειακά, έχουν περάσει στα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας και αναγινώσκονται (δεν ψάλλονται) μετά την έκτη ωδή των κανόνων, πριν από τα συναξαριακά υπομνήματα. Η γλώσσα τους είναι αρχαιοπρεπής και τα μέτρα προσωδιακά (ιαμβικό τρίμετρο, δακτυλικό εξάμετρο).

Γενικά τα ιερά επιγράμματα διακρίνονται, ανάλογα με το περιεχόμενο και το σκοπό που υπηρετούν, σε πολλές κατηγορίες :

α.- Συναξαριακά ή εορταστικά. Αναφέρονται στο θεματικό αντικείμενο των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών, καθώς και των εορτών των αγίων. Ένας μικρός αριθμός βρίσκεται στα λειτουργικά βιβλία, αλλά τα περισσότερα είναι ανέκδοτα ακόμη σε διάφορα χειρόγραφα. Ιδού π.χ. ένα τρίστιχο επίγραμμα των Χριστουγέννων (δύο ιαμβικοί και ένας ηρωελεγειακός στίχος):

Θεός τό τεχθέν, ἡ δέ μήτηρ Παρθένος.
Τί μεῖζον ἄλλο καινόν εἶδεν ἡ κτίσις;
Παρθενική Μαρίη θεόν εἰκάδι γείνατο πέμπτη.

Και άλλο του Αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου):

Ἐχθρούς ο τέμνων Γεώργιος ἐν μάχαις,
ἑκών παρ' ἐχθρῶν τέμνεται διά ξίφους.
Ἦρε Γεωργίου τρίτη εἰκάδι αὐχένα χαλκός .

Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονται και τα λεγόμενα έμμετρα βυζαντινά μηνολόγια ή καλενδάρια. Κάνουν την εμφάνισή τους τον 11ο αιώνα, όταν είχε πιά συντελεστεί η οργάνωση του βασικού συναξαρίου της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, και ανταποκρίνονται στη γνωστή τάση των βυζαντινών λογίων προς την επιτήδευση και την επίδειξη. Οι λόγιοι, με το αθεράπευτο πάθος της στιχουργίας, έβρισκαν εδώ ένα εξαιρετικά πλούσιο και πρόσφορο έδαφος, να παρουσιάζουν

δηλαδή τις μνήμες των αγίων [illegible] στίχους,με σύν-
τομη αναφορά στα κύρια σημεία της ζωής [illegible] ή των θαυ-
μάτων τους.Επιφανείς λόγιοι του Βυζαντίου [illegible] ο Χριστόφορος Μυ-
τιληναίος (11ος αι.),Ιωάννης ο Μαυρόπους (11ος αι.),Θεόδωρος Πρό-
δρομος (12ος αι.),Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (14ος αι.) κ.ά.
αναφέρονται ως ποιητές τέτοιων έμμετρων συναξαρίων.Το είδος καλ-
λιεργήθηκε και μετά την άλωση (1453),αλλά [illegible] στους μεταβυ-
ζαντινούς χρόνους εκτενή και σημαντικά έργα.Το εκτενέστερο γνωστό
ιαμβικό μηνολόγιο των μεταβυζαντινών χρόνων γράφτηκε στην Κρήτη
το 1661,από κάποιο μοναχό Ιωάννη από το Χάνδακα.Βρίσκεται χειρό-
γραφο στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Ηράκλειο).

2.- Σε πρόσωπα και γεγονότα των Θείων Γραφών.Εδώ κατατάσσονται πολ-
λά ιερά επιγράμματα του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού .Ο Θεόδωρος Πρό-
δρομος κατάρτισε ολόκληρη συλλογή,με τον τίτλο :" Τετράστιχα ιαμ-
βεῖα καί ἡρῷα είς τά κεφαλαιωδῶς ῥηθέντα ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καί τῇ
Καινῇ Διαθήκῃ ". (PG 133,1101-1220).

3.- Σε εκκλησιαστικά πρόσωπα,τίτλους και αξιώματα. Στα επιγράμμα-
τα της κατηγορίας αυτής εγκωμιάζεται συχνά η θρησκευτικότητα,η
ευλάβεια,η αρετή και το ήθος των προσώπων,ή παρέχονται συμβουλές
για την ιεροπρεπή άσκηση καθηκόντων και αξιωμάτων εκκλησιαστικών.
Κύριος εκπρόσωπος αυτής της κατηγορίας των επιγραμμάτων είναι ο
διάσημος ζηλωτής του 9ου αιώνα Θεόδωρος ο Στουδίτης. Ενδεικτικά
αναφέρω τίτλους τέτοιων επιγραμμάτων : " Είς ὑποτακτικόν","Είς
τόν τά δεύτερα φέροντα","Είς τόν οἰκονόμον","Είς τούς ἐπιστημο-
νάρχας","Είς τούς ἐπιτηρητάς"," Είς τόν κανονάρχην " κλπ.

4.-Επιγράμματα σε έργα τέχνης (εικόνες,τοιχογραφίες,ναούς κλπ.).

'Ενα μεγάλο πλήθος επιγραμμάτων αναφέρονται σε έργα εκκλησια-
στικής τέχνης ,φορητές εικόνες,τοιχογραφίες,τέμπλα,άμβωνες,ναούς,
βαπτιστήρια,μοναστικά κτίσματα,κρήνες,άμφια,ιερά σκεύη κλπ.Η ση-
μασία των επιγραμμάτων της κατηγορίας αυτής είναι μεγάλη,όχι μόνο
από λογοτεχνική άποψη,αλλά και από αρχαιολογική,καθώς μας διαφω-
τίζουν σε θέματα χρόνου,προσώπων,αιτίων δημιουργίας κλπ.Είναι πα-
σίγνωστος λ.χ. ο καρκινικός στίχος στην Αγία Σοφία :

Νίψον ἀνομήματα,μή μόναν ὄψιν

που βρίσκεται χαραγμένος και σε πολλά άλλα μοναστικά κτίσματα.

Σε κτιτορική επιγραφή στον 'Αγιο Δημήτριο στο Μυστρά :

Τόν θεῖον οἶκον τόνδε καινουργεῖ πόθῳ
Κρήτης πρόεδρος εὐτελής Νικηφόρος...

Ιδού και άλλο από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Ξιφηφόρου
στο χωριό Αποδούλου Αμαρίου Ρεθύμνου (με αποκατασταση της ορθογρα-
φίας και της στίξης) :

'Ορᾷς μ'ἔφιππον πρός μάχην ἐναντίον
Ξιφηφόρον,δόρατι καθωπλισμένον.
"Εφορός εἰμι της Μονῆς της ἐνθάδε.
Εἴ τις βουληθῇ του ἀδικῆσαι ὧδε,
Στρέψω κατ'αὐτοῦ τό δόρυ και το ξίφος.

5.- Επιτύμβια. Τα πολυάριθμα επιγράμματα της κατηγορίας αυτής χαραγμένα σε επιτάφιες πλάκες ή σε στήλες,ή γραμμένα σε βιβλία και χειρόγραφα,αναφέρονται στη μνήμη μεγάλων νεκρών και προβάλλουν πρωτίστως τη βαθειά τους πίστη και την ενάρετη κατά Χριστόν ζωή τους.Σειρά 129 επιτάφιων επιγραμμάτων έγραψε ήδη ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός,που γίνεται έτσι και ο εισηγητής του είδους στη βυζαντινή γραμματεία.Είναι γνωστό το επιτάφιο επίγραμμα στο φίλο του Μ.Βασίλειο :

'Ηνίκα Βασιλίοιο θεόφρονος ἥρπασε πνεῦμα
ἡ Τριάς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μέν οὐρανίη στρατιή γήθησεν ἰόντι,
πᾶσα δέ Καππαδοκῶν ἐστονάχησε πόλις·
οὐκ οἶον,κόσμος δέ μέγ'ἴαχεν."Ωλετο κῆρυξ,
ὤλετο εἰρήνης δεσμός ἀριπρεπέος.

Πολλές φορές τα επιγράμματα της κατηγορίας αυτής παίρνουν μεγαλύτερη έκταση και γίνονται μονωδίες,αλλά το θρησκευτικό στοιχείο είναι προφανές.Ποιητές επιτάφιων επιγραμμάτων είναι πολλοί : Γεώργιος Πισίδης,Θεόδωρος Στουδίτης,Ιωάννης Γεωμέτρης,Ιωάννης Μαυρόπους,Χριστόφορος Μυτιληναίος ,Νικόλαος Καλλικλής,Μανουήλ Φιλής κ.ά.π.

6.- Ακροστιχίδες.-

Η ακροστιχίδα είναι σημαντικότατο στοιχείο στη βυζαντινή θρησκευτική ποίηση και ιδιαίτερα την εκκλησιαστική.Μονόστιχη και σπανιότερα δίστιχη ακολουθεί συχνά τα αρχαία προσωδιακά μέτρα. Συνήθως σχηματίζει έναν ιαμβικό τρίμετρο στίχο ή έναν δακτυλικό εξάμετρο και συμπυκνώνει το θέμα του ύμνου στον οποίο αναφέρεται. Ιδού μερικά παραδείγματα:

Του κανόνα της Θεοτόκου (Ιωσήφ του Υμνογράφου):
Χαρᾶς δοχεῖον,σοί πρέπει χαίρειν μόνῃ·'Ιωσήφ.
Του κανόνα στον Ανδρέα Κρήτης (4 Ιουλίου):
"Υμνοις κροτῶμεν ἀνδρικοῖς τόν 'Ανδρέαν.
Του κανόνα του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου):
Μύρῳ νοητῷ προσπλακείς μύρον γίνῃ.
Του κανόνα της Μεταμορφώσεως (Κοσμα του Μελωδού):
Χριστός ἐνί σκοπιῇ σέλας ἄπλετον εἶδεος ἧκε .

Του κανόνα των Θεοφανείων (Κοσμά του Μελωδού):

Βάπτισμα ῥύψις γηγενῶν ἁμαρτάδος.

Ιδιαίτερη μορφή έχουν οι ακροστιχίδες των ιαμβικών κανόνων, που σχηματίζουν ένα τετράστιχο ελεγείο. Ιδού ,λ.χ., η ακροστιχίδα του ιαμβικού κανόνα των Χριστουγέννων (25 Δεκεμβρίου):

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα Θεοῦ, μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονί καί λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα, ῥητῆτας ῥύεο τῶνδε πόνων.

7.- Ιερά επιγράμματα σε χειρόγραφα (ευχές, επικλήσεις κλπ.).

Στην αρχή ή το τέλος των χειρογράφων βρίσκονται σύχνά επιγράμματα θρησκευτικού περιεχομένου, που συντάσσουν οι άντιγραφείς ως επικλήσεις για την ενδυνάμωσή τους ή ως ευχαριστίες προς το Θεό, που τους αξίωσε να ολοκληρώσουν το έργο τους ή για πολλούς άλλους λόγους. Έτσι βρίσκουμε στην αρχή χειρογράφων μονόστιχες ή πολύστιχες επικλήσεις :

-Χριστέ, προηγοῦ των ἐμῶν πονημάτων.
-Χρηστῶν ἁπάντων Χριστός ἀρχή καί τέλος.
-Χριστέ, δίδου πονέοντι τεήν πολύολβον ἀρωγήν.
-Χριστέ, τεήν προΐαλλε χάριν καμάτοισιν ἐμοῖο.
-Χριστός ἐμοῖς καμάτοισιν ἀρηγόνα χεῖρα τιταίνει.

Ιδού και άλλα, στο τέλος χειρογράφων :

-Χριστῷ ἄνακτι δόξα καί κράτος πρέπει.
-Δόξα σοι, Χριστέ, τῷ ἐνισχύσαντί με
φθάσαι τό τέλος τοῦ παρόντος βιβλίου.

Άλλοτε πάλι συντάσσονται λόγια επιγράμματα, ως έμμετροι τίτλοι εκκλησιαστικών λόγων. Σε πατμιακό χειρόγραφο που περιέχει τους λόγους του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, υπάρχει το ακόλουθο επίγραμμα του Μανουήλ Φιλή, στο λόγο " Εἰς τόν πατέρα σιωπῶντα και εἰς τήν πληγήν τῆς χαλάζης":

Πατήρ σιωπᾷ καί λαλεῖ παῖς ἐνθάδε·
τῶν γάρ χαλαζῶν ἐμβριθῶς κατηγμένων,
ὁ μέν πατήρ ἔπτηξε καί συνεστάλη,
ὁ δέ πρός ἀκμήν ἄλλον ἐξῆρε κτύπον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Βασικό βοήθημα : ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Δ.ΚΟΜΙΝΗ, Το βυζαντινόν ἱερόν ἐπίγραμμα και οι επιγραμματοποιοί, εν Αθήναις 1966. Κ. KRUMBACHER, Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie, Sitz.-Ber.d.Bayer.Ak.d.W., IV, München 1904, 551-690. W.WEYH, Die Akrostichis in der Byzantinischen Kanonesdichtung, BZ 17, 1908, 1-68.

Μ Ε Ρ Ο Σ Β΄

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ
Η ΚΥΡΙΩΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Αρχαίες μαρτυρίες.

Η εκκλησιαστική ποίηση και υμνογραφία ανάγει την αρχή της στους αποστολικούς χρόνους. Μολονότι πολλοί νεότεροι ερευνητές πιστεύουν ότι οι πρώτοι γνήσιοι ύμνοι χρονολογούνται στον 4ο αιώνα και γεννήθηκαν με την επίδραση της συριακής υμνογραφίας, έχουμε σαφείς και αδιαφιλονείκητες μαρτυρίες για την ύπαρξη και χρήση ύμνων στους πρώιμους χρόνους του χριστιανισμού. Ήδη ο Απόστολος Παύλος αναφέρει στην επιστολή του Προς Εφεσίους (5,18-19): " Μή μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλά πληροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καί ὕμνοις καί ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καί ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ".

Η συνήθεια αυτή της ιερής υμνωδίας κατά τις συνάξεις κληρονομήθηκε από τους Εβραίους στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Και είναι βέβαιο ότι τους πρώτους ύμνους αποτελούσαν ρυθμικά χωρία της Παλαιάς Διαθήκης και κυρίως οι Ψαλμοί του Δαβίδ, που είναι ώς σήμερα κυρίαρχο στοιχείο στη χριστιανική λατρεία. Είναι όμως εξίσου βέβαιο ότι οι πρώτοι χριστιανοί θέλησαν να δημιουργήσουν δική τους υμνογραφία και ήδη στις αρχές του δεύτερου αιώνα έχουμε μαρτυρία για την ύπαρξη αντιφωνικών μελών. Ο ρωμαίος έπαρχος της Βιθυνίας Πλίνιος ο Νεότερος αναφέρει σε επιστολή του το 112 μ.Χ. στον αυτοκράτορα Τραϊανό, ότι οι χριστιανοί συγκεντρώνονταν σε ορθρινές λατρευτικές συνάξεις και έψαλλαν στο Χριστό ύμνους αντιφωνικούς: " ante lucem convenire carmenque Christo deo dicere secum invicem" (Plinii Secundi, Epist., X, 96). Μια μετεγενέστερη πληροφορία αποδίδει στον Ιγνάτιο το Θεοφόρο (+ περίπου 110) την εισαγωγή των αντιφωνικών (δηλαδή εναλλάξ απο τον ψάλτη και το λαό ή από χορούς ψαλτών) ύμνων στην Εκκλησία. Μεταγενέστεροι εκκλησιαστικοί συγγραφείς (Μ.Βασίλειος, Ευσέβιος Καισαρείας, Σωκράτης Σχολαστικός κ.ά) διασώζουν και ονόματα αρχαίων υμνογράφων, όπως είναι : ο Ιγνάτιος Αντιοχείας, ο Ιουστίνος ο φιλόσοφος και μάρτυρας, ο Ιππόλυτος Ρώμης, ο μάρτυρας Αθηνογένης, ο Νέπως επίσκοπος Αρσινόης, ο Ιέρακας. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η πληροφορία του Ευσεβίου (Εκκλ. Ιστ.4,18), ότι ο Ιουστίνος συνέγραψε ιδιαίτερο βιβλίο, με τον τίτλο "ψάλτης".

Αξίζει να σημειωθεί και άλλη [illegible] τα μέσα του 3ου αιώνα. Το 269 μ.Χ. καταδικάστηκε σε Σύνοδο ο Παύλος ο Σαμοσατεύς, γιατί απαγόρευσε στη εκκλησία του "ψαλμούς τούς είς κύριον Ἰησοῦν Χριστόν...ὡς δή νεωτέρους καί νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα", όπως ρητά αναφέρεται σε επιστολή προς τους επισκόπους Ρώμης και Αλεξάνδρειας (PG 30,709).

2.- Η πρώτη λειτουργική ποίηση.

α.- Ύμνοι από την Καινή Διαθήκη.

Είναι βέβαιο ότι οι πρώτοι χριστιανοί χρησιμοποίησαν ως ύμνους διάφορα ρυθμικά χωρία της Καινής Διαθήκης και μάλιστα από το Ευαγγέλιο του Λουκά. Πολλά από τα στοιχεία αυτά εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται και σήμερα είτε αυτοτελώς είτε ενσωματωμένα σε άλλα υμνολογικά κείμενα, όπως :

1.- Ο Χαιρετισμός της Ελισάβετ στην Παρθένο Μαρία (Λουκ.1,42):

> Εὐλογημένη σύ ἐν γυναιξί
> καί εὐλογημένος ὁ καρπός τῆς κοιλίας σου.

Ο ύμνος σώζεται και σήμερα ενσωματωμένος σε τροπάριο της ευλογίας των άρτων, όπως χρησιμοποιείται επίσης στη Δυτική Εκκλησία :

> benedicta
> et benedictus fructus ventris tuae .

2.- Η "ᾠδή τῆς Θεοτόκου", που τη διασώζει επίσης ο Λουκάς ως απάντηση στο χαιρετισμό της Ελισάβετ (Λουκ.1,46-55):

> Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τόν Κύριον,
> καί ἠγαλλίασεν ἐπ'ἐμέ τό πνεῦμά μου
> ἐπί τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου...

Ο ύμνος αυτός, που φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως ανάγνωσμα, ακούεται σήμερα ως πρώτο μέρος της στιχολογίας της Θ΄ωδής.

3.- Η "ᾠδή Ζαχαρίου " (Λουκ.1,68-69):

> Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ,
> ὅτι ἐπεσκέψατο καί ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.

4.- Ο ύμνος των αγγέλων κατά τη νύκτα της Γεννήσεως (Λουκ.2,14):

> Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπί γῆς εἰρήνη
> ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ο αγγελικός αυτός ύμνος αποτελεί σήμερα το προοίμιο της δοξολογίας του Όρθρου και του Εσπερινού.

Τα παραπάνω δεν είναι τα μόνα. Εκατοντάδες ρυθμικά χωρία από όλα τα βιβλία της Καινής Διαθήκης (αλλά και της Παλαιάς) χρησιμοποιούνται σταθερά στην υμνολογία της Εκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, 39-46. Ν.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Υμνογραφία-Ποίησις, 48-50.

β.- Η "επιλύχνιος ευχαριστία ".

Από τους αρχαιότερους ύμνους της Εκκλησίας είναι ο λεγόμενος "ύμνος του λυχνικού" ή "επιλύχνιος ευχαριστία" (lumen Christi), που ψάλλεται και σήμερα στην ακολουθία του Εσπερινού και είναι, κατά τη γνώμη των ειδικών, το μόνο κείμενο που μας δίνει την εικόνα του τρόπου με τον οποίο έψαλλαν οι χριστιανοί τους αρχαϊκούς ύμνους. Φαίνεται ότι το κείμενο στην αρχική μορφή του περιελάμβανε δύο πεντάστιχες στροφές και εφύμνιο στο τέλος της καθεμιάς, κατά τον ακόλουθο τρόπο :

(Ψάλτης)

> Φῶς ἱλαρόν
> ἁγίας δόξης
> ἀθανάτου Πατρός
> οὐρανίου,
> ἁγίου, μάκαρος,
> Ἰησοῦ Χριστέ.

(Λαός)

> Ἐλθόντες ἐπί τήν ἡλίου δύσιν,
> ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν,
> ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν
> καί Ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.

(Ψάλτης)

> Ἄξιόν σε
> ἐν πᾶσι καιροῖς
> ὑμνεῖσθαι
> φωναῖς ὁσίαις
> Υἱέ Θεοῦ,
> ζωήν ὁ διδούς.

(Λαός)

> Ἐλθόντες ....

Την αρχαιότητα του ύμνου αυτού επισημαίνει ήδη ο Μ.Βασίλειος, που τον ονομάζει "ἀρχαίαν φωνήν" και τον αποδίδει μάλιστα στον μάρτυρα Αθηνογένη. Πιστεύεται ακόμη ότι το "Φῶς ἱλαρόν" είναι από τα πρώτα δείγματα χριστιανικής ποίησης ανεξάρτητης από βιβλικές εξαρτήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Α.Σ.ΚΟΡΑΚΙΔΗ, Αρχαίοι Ύμνοι.1.Η επιλύχνιος ευχαριστία "Φῶς ἱλαρόν ἁγίας δόξης...", Αθήναι 1979 (Κρίση στη ΒΖ 75,1982,35-36). Επίσης F.J.DÖLGER, Lumen Christi, " Antike und Christendum " ,V, 11 εξ.

γ.- Κοινωνικοί ύμνοι της αρχαίας Εκκλησίας:

Τα τελευταία χρόνια βρέθηκαν σε όστρακα και παπύρους διάφοροι αρχαίοι ύμνοι,που ψάλλονταν κατα τη θεία κοινωνία,και είναι γνωστοί ως "κοινωνικοί " ή "ευχαριστιακοί" ύμνοι.Γραμμένοι σε γλώσσα απλή ,εκφράζουν,όπως παρατηρήθηκε," την ειλικρίνεια των αισθημάτων και το αγνό φρόνημα της αρχαίας χριστιανικής κοινωνίας".

Ο αρχαιότερος γνωστός ύμνος της κατηγορίας αυτής βρέθηκε σε αιγυπτιακό όστρακο του 3ου αιώνα.Τη μετρική του αποκατάσταση οφείλουμε στον ιερομόναχο Νείλο Borgia.Αποτελείται από έξι ενδεκασύλλαβους και δύο εννεασύλλαβους στίχους,ως εξής :

Ἄρτον οὐράνιον ἔδωκεν αὐτοῖς
καί ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.
Ἄρτον ἐλάβομεν εὐλογημένον,
σῶμα Κυρίου καί αἷμα τίμιον.
(Ποτήριον σωτήριον)
Ἔμψυχον πόσιν καί ἄρτον δεξάμενοι
αἰνοῦμεν θεόν μεγάλα ποιοῦντα
(ἐν πάσῃ τῇ γῇ).
Αἰνεῖτε θεόν πάντες λαοί
σῶμα λαβόντες καί αἷμα Χριστοῦ.

Στον 5ο αιώνα ανάγεται ένας άλλος κοινωνικός ύμνος,περιεχόμενος στον πάπυρο P.Rainer 19931.Είναι πολύ τεχνικότερος και αντιπροσωπεύει ίσως μια από τις αρχαιότερες μορφές αντιφωνικών ύμνων. Αποτελείται από πέντε τρίστιχες στροφές.Η τελευταία στροφή επαυξάνεται με ένα επί πλέον στίχο,αλλά τούτο φαίνεται μεταγενέστερη προσθήκη.Παρατηρείται μια σαφής τάση προς την ρυθμοτονία και την ομοιοκαταληξία και ο αριθμός των συλλαβών κατά στίχο είναι 13-15. Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι υπάρχει εφύμνιο κοινό σε όλες τις στροφές,και αυτό είναι ο τελευταίος στίχος τους :

Αἷμα τοῦ σαρκωθέντος
ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.
Ἰησοῦ Χριστέ,ἀμήν.

Αἷμα τοῦ γεννηθέντος
ἐκ της ἁγίας θεοτόκου.
Ἰησοῦ Χριστέ,ἀμήν.....

Πιστεύεται ότι και ο ψαλλόμενος σήμερα κοινωνικός ύμνος "Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι / καί τό ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι" απηχεί αρχαιότατη υμνογραφική παράδοση.

δ.-Διάφοροι άλλοι ύμνοι

Στον 4ο αιώνα ανάγεται και άλλος ύμνος που φαίνεται να είχε αλφαβητική ακροστιχίδα,σε τρίστιχες στροφές.Σώζονται μόνο οι έξι τελευταίες (Τ-Ω) :

Τόν πλανώμενον ἄρνα
ἐπ᾽ὤμου λαβών
σῇ ποίμνῃ ἑνώσας
Υἱόν νομέα
νῦν ἐπέγνων,
νῦν ἔσχον
νομήν πατρῴαν....
Ὦ Λόγε Πατρός απορρήτου
σοί δόξα,κράτος
εἰς τούς αἰῶνας.

Ένας άλλος ύμνος,που είναι και σήμερα σε χρήση λειτουργική (στην ακολουθία του Μεγάλου Αποδείπνου),χρονολογείται στον 6ο αιώνα.Περιέχεται σε πάπυρο του Λονδίνου (P.Lond.1029) και εκδόθηκε από τόν P.Maas.Έχει άρτια μετρική οργάνωση και απαρτίζεται από οξύτονα ενδεκασύλλαβα δίστιχα,με την μορφή:υυ-υυ-υυυυ- :

Ἡ ἀσώματος φύσις τῶν Χερουβίμ
ἀσιγήτοις σε ὕμνοις δοξολογεῖ.
Ἑξαπτέρυγα ζῷα τά Σεραφίμ
ταῖς ἀπαύστοις φωναῖς σε ὑπερυψοῖ.
Τῶν ἀγγέλων δέ πᾶσαι αἱ στρατιαί
τρισαγίοις σε ᾄσμασιν εὐφημεῖ...

Προβληματικός είναι ένας άλλος ύμνος που χρονολογείται στις αρχές του 6ου αιώνα και αποδίδεται,όχι χωρίς αντιρρήσεις,στον Ρωμανό.Αποτελείται από 60 ενδεκασύλλαβους στίχους σε τονικό αναπαιστικό μέτρο,της μορφής : υυ-υυ-υυ-υυ:

Δεῦτε πάντες πιστοί προσκυνήσωμεν
τόν σωτῆρα Χριστόν καί φιλάνθρωπον,
τόν δεσπότην καί μόνον ἀθάνατον,
ὅν ὑμνοῦσιν Ἀγγέλων τά τάγματα...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : P.MAAS,Frühbyzantinische Kirchenpoesie.I.Anonyme Hymnen des V-VI Jahrhunderts,Berlin 1931.N.BORGIA, Frammenti Eucharistici Antichissimi,Grottaferrata 1932.C.WESSELY,Les plus anciens monuments du Christianisme écrits sur papyrus,Patrologia Orientalis 18.3,Paris 1924,424-450,496-7.Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή, 45-48.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία 51-57,85-97,όπου και άλλη βιβλιογραφία και παρατηρήσεις πολύτιμες.

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ ΤΟ ΚΟΝΤΑΚΙΟ

Ύστερα από μακρόχρονη εξελικτική πορεία,η Βυζαντινή Υμνογραφία παρουσιάζει το πρώτο μεγάλο και ολοκληρωμένο λογοτεχνικό είδος της,το κοντάκιο.Πολλοί θεωρούν το είδος τούτο,με φανερή δόση υπερβολής βέβαια,ως "το μόνο μεγάλο επίτευγμα της Βυζαντινής λογοτεχνίας" (one and only great achievement of Byzantine Litterature).Η εποχή της ακμής του κοντακίου είναι οι αιώνες 6ος και 7ος. Στο απόγειό του φτάνει τον 6ο αιώνα,με το Ρωμανό το Μελωδό.

Το νέο αυτό είδος,που πλούτισε τη Βυζαντινή Λογοτεχνία με έργα μεγάλα και ένδοξα,συνδέεται με μια σειρά φιλολογικών προβλημάτων, πολλά από τα οποία είναι και σήμερα αντικείμενο συζητήσεων και διχογνωμιών.Εδώ θα παρουσιάσουμε με κάθε συντομία τα κυριότερα από τα προβλήματα αυτά.

1.- Μορφολογικά γνωρίσματα του κοντακίου.

Το κοντάκιο είναι υμνογραφική σύνθεση,που απαρτίζεται από δύο άνισα μέρη: το προοίμιο και τους οίκους (στροφές).Το προοίμιο αναφέρεται γενικά στο θεματικό αντικείμενο του ύμνου και αποτελεί κατά κάποιο τρόπο περίληψή του.Το κύριο σώμα του κοντακίου είναι ένα σύστημα στροφών,που λέγονται οίκοι.Η νέα αυτή σημασία της λέξης προέρχεται από την εβραϊκή υμνογραφία,στην οποία η λέξη που σημαίνει τον οίκο σημαίνει και στροφή ύμνου.Αλλά και στην ιταλική γλώσσα η λέξη stanza σημαίνει σπίτι,αλλά και ποιητική στροφή 4-10 στίχων.Όλες οι στροφές είναι απόλυτα όμοιες μεταξύ τους και ακολουθούν ως ποιητικό και μουσικό πρότυπο τον πρώτο οίκο.Αντίθετα,η στιχουργική δομή του προοιμίου είναι εντελώς διαφορετική.

Συνδετικό στοιχείο του προοιμίου με τους οίκους είναι το κοινό εφύμνιο ή ανακλώμενο.Η τελευταία δηλαδή φράση του προοιμίου και των οίκων είναι κοινή κατάληξη αυτούσια ή με ελαφρές παραλλαγές, ανάλογα με τις απαιτήσεις της σύνταξης.Ακόμη και όταν τα προοίμια είναι περισσότερα (δύο ή τρία) όλα έχουν το ίδιο εφύμνιο.Συνδετικό στοιχείο είναι επίσης ο μουσικός ήχος.Το προοίμιο και οι οίκοι μελίζονται στον ίδιο ήχο της εκκλησιαστικής μουσικής.

Η ακροστιχίδα.- Κύριο συνδετικό στοιχείο των οίκων του κοντακίου είναι η ακροστιχίδα,η οποία δεν καλύπτει ποτέ το προοίμιο.Η ακροστιχίδα σχηματίζεται με τα αρχικά γράμματα του πρώτου στίχου όλων των οίκων και είναι είτε αλφαβητική,άν σχηματίζει τα 24 γράμματα του αλφαβήτου (Α-Ω,ή και αντιστρόφως ,Ω-Α),είτε σχηματίζει σύντομη φράση σχετική με τον ύμνο ή τον ποιητή (ονομαστική ακροστιχίδα). Ο Ακάθιστος Ύμνος λ.χ. έχει ακροστιχίδα αλφαβητική : ""Αγγελος πρωτοστάτης..Ὦ πανύμνητε Μῆτερ...". Το κοντάκιο του Ρωμανού στη Γέννηση του Χριστού έχει ακροστιχίδα ονομαστική : "Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος".Αξίζει να παρατηρηθεί ότι η ακροστιχίδα στα κοντάκια είναι πάντοτε πεζή,ενώ αργότερα στούς κανόνες είναι σχεδόν πάντοτε έμμετρη (ιαμβική ή δακτυλική,σε προσωδιακό μέτρο).

Η ακροστιχίδα είναι τις περισσότερες φορές μια ασφαλής εγγύηση για τη γνησιότητα ή την ακεραιότητα τού έργου,καθώς το προστατεύει από μεταγενέστερες φθορές,παραχαράξεις και επεμβάσεις.

Η προέλευση της ακροστιχίδας είναι σαφώς ανατολική.Σε πολλούς ψαλμούς του Δαβίδ (33,119,145) οι στίχοι ή οι στροφές ακολουθούν τη σειρά των γραμμάτων του εβραϊκού αλφαβήτου.Ακροστιχίδα έχουμε και στους θρήνους του Ιερεμία,ενώ στη συριακή ποίηση είναι σχεδόν σταθερό χαρακτηριστικό.Ωστόσο η ακροστιχίδα,ως παιγνίδι στιχουργικό δεν είναι άγνωστη και στους Έλληνες και στους Λατίνους ποιητές.Ποτέ όμως δε χρησιμοποιήθηκε σε τόση έκταση και ποικιλία μορφών,όσο στη βυζαντινή υμνογραφία.

Υπάρχουν και περίτεχνες μορφές ακροστιχίδας,με διπλασιασμό ή τριπλασιασμό των γραμμάτων ή σύνθετες,με μεσοστιχίδα και τελεστιχίδα.Στον πατμιακό κώδικα 212 υπάρχει ανώνυμο κοντάκιο στόν Ιωάννη Χρυσόστομο,με την ακροστιχίδα: ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΧΡΡΥΥΣΣΟΟΣΣΤΤΟΜΟΝ.
Η φιλολογική περιέργεια οδήγησε και σε άλλες ποικίλες μορφές.Στο παρακάτω μεταγενέστερο στιχούργημα του Κρητικού ιερέα Ζαχαρία Καλλιέργη,η ακροστιχίδα συντίθεται με μεσοστιχίδα και τελεστιχίδα και σχηματίζει τη φράση:Ζαχαρίας Κρής ᾄδει σε,ὦ Μαρία ":

Ζωὴν ἰδοῦσα Κυρίαν ξενοτρόπωΣ
᾿Ασωμάτων τε ῾Ράβδον ὡς ἄσπασΕ
Χορεί᾿ἐπλάγη, Ηἶσε χαρᾷ καί φόβΩ
᾿Ανθήσασάν γε Σῷ τόκῳ,ὦ ΜαριάΜ
῾Ρυσαμένην σε ᾿Απ᾿ἀρᾶς πάντ᾿ἔθνεΑ
᾿Ινί πέλοντα Δοῦλα Σατάν πρίν κέαΡ
῎Αχραντε οὐκοῦν ᾿Ελπίς οὖσα ἰθύναΙ
Σώσουσα δ᾿ἴθι ᾿Ικέτην σοι ΚυρίΑ.

2.- Ο υμνογραφικός όρος "κοντάκιον"

Ο όρος "κοντάκιον" με τον οποίο προσδιορίζεται το νέο υμνογραφικό είδος φαίνεται να είναι νεότερος.Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ρωμανός ο Μελωδός,ο κατεξοχήν ποιητής των κοντακίων,αγνοεί τον όρο και χρησιμοποιεί για τα ποιήματά του άλλους προσδιορισμούς: ύμνος,αίνος ,ψαλμός,έπος,ωδή,προσευχή,θρήνος κλπ.Σε μεταγενέστε-

ρους χρόνους,και σήμερα ακόμη,ο όρος κοντάκιον χρησιμοποιείται
στη λειτουργική γλώσσα και δηλώνει μόνο το προοίμιο των παλαιών
κοντακίων.Το γνωστότατο λ.χ. τροπάριο "'Η Παρθένος σήμερον...",
που ψάλλεται ακόμη σήμερα,λέγεται κοντάκιο,αλλά είναι το προοί-
μιο του ρωμανικού ύμνου στη Γέννηση.
Πότε ο ύμνος για πρώτη φορά ονομάστηκε κοντάκιο δεν είναι εύ-
κολο να προσδιορίσουμε.Είναι πάντως βέβαιο ότι γύρω στο 1000 μ.Χ.
ο όρος κοντάκιο είχε επικρατήσει γενικώς.Την εποχή αυτή οργανώθη-
καν και οι πρώτες συλλογές αρχαίων κοντακίων σε χειρόγραφα που ονο-
μάζονται κοντακάρια.
Για την ετυμολογική προέλευση και τη σημασία του όρου κοντά-
κιο δεν υπάρχει ομοφωνία.Πιστεύουν πολλοί ότι το όνομα προέρχεται
από το βυζαντινό επίθετο "κοντός" (βραχύς) και δηλώνει την περίλη-
ψη του ύμνου,γι'αυτό και προσδιορίζει κυρίως το προοίμιο,που εί-
ναι,όπως γνωρίζουμε, "εικών εν σμικρώ " του όλου ύμνου.'Αλλοι δέ-
χονται ότι οφείλει τό όνομα στο ξύλινο στέλεχος (κοντάρι) στο
οποίο περιτυλισσόταν η μεμβράνη ("κόνταξ " - "κοντάκιον").Είναι
ακόμη γνωστό ότι στη βυζαντινή γλώσσα κοντάκιο σημαίνει και βιβλίο
ιδιαίτερα στη διπλωματική ορολογία,και υπήρχε και οφφίκιο (αξίωμα)
"ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων" .

3.- Η γλώσσα των κοντακίων.

Οι ποιητές των κοντακίων χρησιμοποιούν κατά κανόνα γλώσσα απλή
και κατανοητή,σχεδόν δημώδη.'Ετσι το υμνογραφικό αυτό είδος από
γλωσσική άποψη πλησιάζει την απέριττη και ανεπιτήδευτη γλώσσα των
αρχαιότατων συναξαριακών κειμένων.Ωστόσο δε λείπουν από τα κοντά-
κια σπάνιες ποιητικές ή ρητορικές λέξεις και τύποι,που πλουτίζουν
τη γλώσσα και την κάνουν περισσότερο εκφραστική.'Οπως συμβαίνει
πάντοτε,η γλώσσα εξαρτάται από την παιδεία και την πνευματική συγ-
κρότηση του υμνογράφου.

4.- Η μετρική των κοντακίων.

Το πιο επίμαχο ζήτημα της βυζαντινής υμνογραφίας είναι το ανα-
φερόμενο στα μέτρα των ύμνων (κοντακίων,κανόνων κλπ.).Οι απόψεις
των μελετητών διχάζονται και τούτο βέβαια έχει άμεσες επιπτώσεις
στις εκδόσεις των κειμένων.Είναι χρήσιμο να παρουσιάσουμε εδώ με
κάθε συντομία τις κυριότερες απόψεις:
α.- Για πολλούς αιώνες οι λόγιοι είχαν τη γνώμη ότι οι χριστιανι-
κοί ύμνοι ήταν κείμενα σε πεζό λόγο,που ζωντάνευαν απλώς με τη
μουσική.Η άποψη αυτή ίσχυσε ώς τα τέλη του περασμένου αιώνα και
είναι χαρακτηριστικό ότι υποστηρίχθηκε από διάσημους ξένους και

'Ελληνες λογίους (Λέων Αλλάτιος,Κ.Σάθας,Chr.Loparev,Em.Legrand κ.ά.).Ο Κ.Σάθας υποστήριξε την άποψη ότι τα εκκλησιαστικά άσματα γράφονταν στην αρχή με μέτρο,αλλά "συν τω χρόνω όμως απαρχαιωθέντος του μέτρου εγράφοντο εν πεζή συνεχεία και ως τοιαύτα περιήλθον ημίν,ουδενός μέχρι σήμερον δυνηθέντος να μαντεύση το μέτρον ή τον παλαιόν ρυθμόν αυτών "(1878).
β.- Διατυπώθηκε η άποψη ότι οι χριστιανικοί ύμνοι ακολουθούν τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Ο διάσημος Γερμανός κλασσικός φιλόλογος W.Christ,εκδότης της Anthologia Graeca Carminum Christianorum (Lipsiae 1871),περισσότερο από κάθε άλλον επιχείρησε την ερμηνεία της μετρικής των ύμνων με βάση τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι την άποψη αυτή υποστήριξαν και πολλοί 'Ελληνες,κλασσικοί φιλόλογοι κυρίως,όπως ο Μ.Παρανίκας,συνεργάτης του Christ,ο Εμμ.Πεζόπουλος,που αναζητεί "ποικίλα προσωδικά μέτρα εν τη εκκλησιαστική ποιήσει ",και προπαντός ο Ν.Κ.Κωνσταντόπουλος, που δημοσίευσε ολόκληρη διατριβή " Η αρχαία ελληνική μετρική εν τη βυζαντινή λειτουργική υμνογραφία " (1954).
γ.- Σήμερα πια κανένας σοβαρός επιστήμονας δεν υιοθετεί τις παραπάνω απόψεις.Αντίθετα,είναι γενικά αποδεκτό ότι οι βυζαντινοί ύμνοι ακολουθούν μέτρα ρυθμοτονικά,στηρίζονται δηλαδή στον αριθμό των συλλαβών (ισοσυλλαβία) και τη θέση του τόνου (ομοτονία) κατά στίχο.Ο πρώτος που παρατήρησε τη νέα αυτή μετρική πραγματικότητα ήταν ο διάσημος λόγιος Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων το 1830,με το έργο του "Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης",όπου γράφει χαρακτηριστικά :" Των τόνων την προσωδίαν οι μεταγενέστεροι ποιηταί μετεχειρίσθησαν εν ταυτώ και όχημα και βάσιν της στιχοποιίας,ποδίζοντες τα μέτρα των στίχων όχι πλέον κατα τον χρόνον των μακρών και των βραχέων,τον οποίον ο απαίδευτος και άμουσος όχλος δεν είχεν αυτία να διακρίνη,αλλά μόνον κατά τον τόνον και τον αριθμόν των συλλαβών".Ωστόσο,διαφορετικά αντιλαμβάνονται τη λειτουργία του ρυθμοτονικού μέτρου οι διάφοροι μελετητές και εκδότες των ύμνων.Διακρίνουμε και εδώ τρείς τάσεις διαφορετικές:
1.-Υπάρχουν εκείνοι που θεωρούν την ισοσυλλαβία και ομοτονία ως κανόνες απαράβατους και πιστεύουν ότι οι παραβάσεις οφείλονται σε φθορά ή κακή παράδοση του κειμένου.Κύριος εκπρόσωπος της αντίληψης αυτής είναι ο διάσημος καρδινάλιος J.B.Pitra (1812-1889),ο πρώτος συστηματικός μελετητής της ορθόδοξης υμνογραφίας.Ο Πίτρα δε διστάζει να υιοθετήσει στις εκδόσεις των κειμένων διαφορετικές γραφές και όχι σπάνια επεμβαίνει με αυθαίρετες διορθώσεις για να επιτύχει τη μετρική ομοιομορφία.Δίκαια ο K.Krumbacher ασκεί αυστηρό κριτικό έλεγχο της μεθόδου του Πίτρα και θεωρεί "φανταστική ο-

μαλότητα" την υποτιθέμενη μετρική συμμετρία του Πίτρα.

2.- Νεότεροι μελετητές,ανάμεσα στους οποίους και οι διασημότεροι εκδότες των ρωμανικών ύμνων,ο P.Maas,ο K.Trypanis και ο J.Grosdidier de Matons ,δέχονται τις βασικές αυτές αρχές της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας,αλλά θεωρούν νόμιμες τις αποκλίσεις και τις παραβάσεις και υποστηρίζουν ότι οι υμνογράφοι,για λόγους ποικιλίας μπορούσαν να επιλέγουν διάφορα μετρικά σχήματα,χωρίς αυτό να οδηγεί σε μετρική αναρχία και απόλυτη ποιητική ελευθερία.Αντίθετα,θεωρούν αυτή τη μετρική ποικιλία αρετή της βυζαντινής υμνογραφίας και ο P.Maas,που αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή του στην έρευνα των προβλημάτων της βυζαντινής υμνογραφίας,παρατηρεί χαρακτηριστικά :" Απόσο ξέρω,γενικά καμία άλλη ποίηση δεν έχει δημιουργήσει μετρικά σχήματα παρόμοιας μεγαλοπρέπειας και παρόμοιου πλούτου,όπως η βυζαντινή ποίηση του έκτου αιώνα ".Ωστόσο και οι παραπάνω μελετητές, στην προσπάθεια να υποτάξουν τα κείμενα σε προκατασκευασμένα μετρικά συστήματα,βιάζουν όχι σπάνια τη γλώσσα και υιοθετούν τύπους που είναι απίθανο να χρησιμοποιήθηκαν ποτέ (ἀγκάλων, θαλάσσων, νυμφιοῦ,σάββατου,ἄγγελους,θώμας,ἥμας,ὅμας,προεκηρύξαν κ.ά.π.).

3.- Η θεωρία της τονής.Μια τρίτη ομάδα μελετητών δέχονται ότι το προέχον στοιχείο στη βυζαντινή υμνογραφία είναι η μουσική και όχι η στιχουργία.Υπάρχει,διδάσκουν,και ισοσυλλαβία και ομοτονία,αλλά η μουσική είναι εκείνη που αποκαθιστά την ισοχρονία των στίχων και μπορεί να καλύψει τις ελλείψεις ή να περιορίσει τις υπερβάσεις των συλλαβών.Το φαινόμενο αυτό λέγεται τονή .Τη θεωρία διατύπωσε το 1903 ο H.Geisser με τη μελέτη του για τους ειρμούς του κανόνα του Πάσχα.Στην Ελλάδα τη θεωρία της τονής υποστήριξε παλαιότερα ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης και κατά τους τελευταίους χρόνους ο καθηγητής Νικόλαος Β.Τωμαδάκης.Ο Ευστρατιάδης υποστήριξε ότι "τα μέτρα ευρίσκονται εκ του μέλους και ουχί εκ των συλλαβών ".Του Τωμαδάκη η θεωρία συμπυκνώνεται στην ακόλουθη διδασκαλία :" Από κριτικής εκδοτικής απόψεως ,αι υπάρχουσαι εκδόσεις δεν δύνανται να μας ικανοποιήσουν,και τουτο διότι προϋποθέτουν την υπό των παλαιοτέρων θεωρηθείσαν ως αλύγιστον ομοτονίαν και ισοσυλλαβίαν.Αφ'ής ο καρδινάλιος Pitra εισήγαγεν ως αρχήν αποκαταστάσεως του κειμένου την συμμόρφωσιν πρός τους δύο αυτούς όλως υποθετικούς κανόνας, η παράδοσις των κωδίκων,και των καλυτέρων,υπεχώρησεν εις διορθώσεις είτε διά συμπληρώσεως των συλλαβών των στίχων είτε διά περικοπής αυτών,αναλόγως της παρατηρουμένης αποκλίσεως από του ισοσυλλάβου,αι οποίαι πολλάκις εβίασαν και αυτήν την γλώσσαν.Αλλ'ως θα δειχθή περαιτέρω,η μουσική,το μέλος και η τονή κανονίζουν τας τοιαύτας υπερβασίας ή ελλείψεις των στίχων,όχι μόνον εις τους ύμνους

αλλά και εις τους κανόνας.Επομένως αθετήσεις ή διορθώσεις παρά την ομοφωνίαν των κωδίκων γινόμεναι,είναι απορριπτέαι και πρέπει πάντοτε να φυλαττώμεθα από αυτάς ". Και αλλού : " Προς την μουσικήν είναι συνδεδεμένα ο ρυθμός και το μέτρον της υμνογραφίας όλης. Δηλαδή το μέτρον,το οποίον κατά γενικόν κανόνα δεν είναι πλέον το προσωδιακόν,βαίνει ρυθμικώς και τονικώς κατά τρόπον εξυπηρετούντα το μέλος.Και ρυθμικώς μεν βαίνει κατά συστήματα λέξεων,κατά τρόπον ανάλογον περίπου προς τον σημερινόν ελεύθερον στίχον,τονικώς δε βαίνει δια της τοποθετήσεως του κυρίου τόνου,συμπίπτοντος με τον τόνον της λέξεως,επί ωρισμένης ή εναλλασσομένης συλλαβής. Κατά ταύτα ούτε η ισοσυλλαβία είναι κανών απαρέγκλιτος εις την ποίησιν των ύμνων,των κανόνων και των ποικίλων άλλων τροπαρίων, ούτε η ομοτονία,η σύμπτωσις δηλονότι του τόνου εις τας αυτάς συλλαβάς των αντιστοίχων στίχων ...Βασική προϋπόθεσις είναι ότι εις τους ύμνους και τους κανόνας τα ποιήματα δεν εγράφησαν ποτέ εις το ίδιον μέτρον,ενώ εις την νεωτέραν ποίησιν π.χ. τα σονέττα γράφονται ολόκληρα εις το αυτό τονικόν μέτρον...Ούτως οι οίκοι των ύμνων και τα τροπάρια των καθ'εκάστην ωδών ενθυμίζουν περισσότερον στροφάς και αντιστροφάς τραγωδιών,χωρίς φυσικά να δύνανται να κληθούν ούτω "

Γενικά οι Έλληνες μελετητές επηρεασμένοι από την ενεργό βυζαντινή μουσική δέχονται τη θεωρία της τονής (Π.Τρεμπέλας,Ανδρ. Φυτράκης κ.ά.).Διαφοροποιείται ο Κ.Μητσάκης,που ασκεί αυστηρότατη κριτική των απόψεων του Τωμαδάκη και συντάσσεται με τους δασκάλους του ,τονP.Maas και τον K.Trypanis. Η πιό σοβαρή αντίρρηση στις απόψεις του Τωμαδάκη είναι ότι η σημερινή κατάσταση της βυζαντινής μουσικής δεν αντιπροσωπεύει τη μουσική πραγματικότητα των αρχαίων χρόνων της Εκκλησίας.Είναι αδύνατο σήμερα να γνωρίζουμε την εκκλησιαστική μουσική του 6ου αιώνα και συνεπώς να προσδιορίζουμε τη θεραπεία των μετρικών ατελειών με την τονή. Αλλά και τα μετρικά σχήματα των άλλων μελετητών και εκδοτών,με το πλήθος των μετρικών κανόνων μας υποβάλλουν την ιδέα ότι αυτά επινοήθηκαν εκ των υστέρων,για να προσαρμοστούν στη μετρική εικόνα προγενέστερου κειμένου.Είναι απίθανο να ίσχυαν τόσο πολύπλοκοι καί πάντως όχι σταθεροί και απαράβατοι μετρικοί κανόνες την εποχή του Ρωμανού.Εκτός αυτού,η εφαρμογή προκρούστειας μεθόδου για την υποταγή του τόνου στις προθέσεις των εκδοτών είναι απαράδεκτη και καταδικαστέα.Ποτέ στην ελληνική ποίηση δεν παρατονίστηκαν λέξεις και δεν παραποιήθηκαν κύρια ονόματα,σεβαστά άλλωστε γιά τη βιβλική τους καταγωγή (Θωμάς,λ.χ. και ποτέ Θώμας).Θα ήταν περίεργο αυτό να συνέβη μόνο στους ποιητές των κοντακίων.

5.- Γένεση και εξέλιξη του κοντακίου

Τους ειδικούς απασχολεί ακόμη το πρόβλημα της προέλευσης και της εξέλιξης του κοντακίου.Είναι ποιητικό είδος καθαρά ελληνικό ή είναι γέννημα της χριστιανικής Ανατολής (Συρίας),που πέρασε στο Βυζάντιο μαζί με τόσα άλλα στοιχεία της θρησκευτικής ζωής;Ποια είναι τα εξελικτικά στάδια του είδους αυτού,που παρουσιάζεται ως ολοκληρωμένο και πλήρως διαμορφωμένο λογοτεχνικό δημιούργημα τον 6ο αιώνα,με το Ρωμανό το Μελωδό;Έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες:

α.- Δημιουργός του είδους είναι ο Ρωμανός.Η θεωρία αυτή είναι σχετικά αρχαία και ανάγεται στο 14ο αιώνα.Πρώτος την αναφέρει ο γνωστός ερμηνευτής των υμνογραφικών κειμένων και συγγραφέας εκκλησιαστικής ιστορίας Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος,που γράφει χαρακτηριστικά : " Τά κοντάκια πρῶτος ὁ Ρωμανὸς ἐφεῦρεν ὁ Μελῳδός". Την ίδια άποψη εκφράζει η συναξαριακή και λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας.Μολονότι η παράδοση αυτή είναι νεότερη και δεν έχει καμιά αποδεικτική αξία,εντούτοις υπάρχουν και πολλοί νεότεροι μελετητες της υμνογραφίας,που πιστεύουν στην ιστορική της αλήθεια.Ο Krypiakiewicz δέχεται χωρίς επιφυλάξεις,ότι των κοντακίων " auctor et inventor censetur praecipue Romanos ".Ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης επίσης πιστεύει ότι "ο Ρωμανός είναι ο εφευρέτης και πατήρ των κοντακίων ".Νεότεροι μουσικολόγοι και μελετητές της υμνογραφίας,όπως ο H.J.W.Tillyard και Egon Wellesz ,δέχονται με ελάχιστες επιφυλάξεις τη ρωμανική προέλευση των κοντακίων.

β.-Υπάρχουν άλλοι επιστήμονες,που πιστεύουν ότι το κοντάκιο είναι δημιούργημα της συριακής υμνογραφίας και πέρασε στο Βυζάντιο κυρίως με το Ρωμανό,που ήταν Ελληνοσύρος.Τη θεωρία διατύπωσε πρώτος ο W.Meyer το 1885 και την προώθησε ο Th.M.Wehofer το 1907.Η μορφική ομοιότητα ενός ρωμανικού κοντακίου στη Δευτέρα Παρουσία με μια έμμετρη ομιλία του Εφραίμ του Σύρου οδήγησε στη γενίκευση της θεωρίας ότι τα ελληνικά κοντάκια κατάγονται από τη συριακή ποίηση. Στην άποψη αυτή επιμένουν και νεότεροι μελετητές και εκδότες κοντακίων,όπως οι P.Maas,K.Trypanis,J.Grosdidier de Matons κ.ά.Είναι βέβαια γνωστό ότι κατά τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους δημιουργήθηκε στη Συρία αξιόλογη χριστιανική λογοτεχνία πεζογραφική και ποιητική.Διάσημοι υπήρξαν οι Σύροι υμνογράφοι Βαρδεσάνης και ο γιός του Αρμόνιος το 2ο αιώνα,ενώ αργότερα κατέστη διάσημος με τις έμμετρες ομιλίες του ,τις λεγόμενες memre,ο Εφραίμ ο Σύρος, του οποίου τα έργα μεταφράστηκαν και στην ελληνική (Ελληνικός Εφραίμ).Η οργάνωση του κοντακίου σε στροφές,με ακροστιχίδα και εφύμνιο,θυμίζει πράγματι τη δομή των συριακών ύμνων madrasha καιsugitha,που έχουν ένα εξελιγμένο στροφικό σύστημα,με ακροστιχίδα,

εφύμνιο και διάλογο.

γ.- Την άποψη αυτή αρνούνται κατηγορηματικά άλλοι επιστήμονες, κυρίως 'Ελληνες θεολόγοι,και διδάσκουν ότι το κοντάκιο είναι δημιούργημα καθαρα ελληνικό,που " αποτελεί συνέχειαν και εξέλιξιν του πρώτου χριστιανικού ύμνου,που εγεννήθη ανεξαρτήτως οποιασδήποτε ξένης επιρροής από την χριστιανική ευχήν".

δ.- Τα τελευταία χρόνια τείνουν να επικρατήσουν απόψεις μετριοπαθέστερες.Χωρίς να αμφισβητούνται οι συριακές επιδράσεις,υποδεικνύεται ότι υπάρχει στην ελληνική υμνογραφική παράδοση δείγμα στροφικού συστήματος,με ακροστιχίδα και εφύμνιο,και αυτό είναι το "Παρθένιον" του Μεθοδίου Πατάρων(+311),που αναγνωρίζεται γενικά ως πρόδρομος του κοντακίου.Εκτός αυτού,η ομιλία στο Πάσχα του Μελίτωνος Σάρδεων,που βρέθηκε σε σπαράγματα παπύρων και εκδόθηκε το 1940,έχει προφανέστατη έμμετρη κατασκευή.'Εχει μάλιστα αποδειχθεί η σχέση του κειμένου αυτού με την υμνολογία των Παθών.Η ομιλία του Μελίτωνος χρονολογείται στο 2ο αιώνα,είναι δηλαδή κατά δύο περίπου αιώνες προγενέστερη από τις ανάλογες έμμετρες ομιλίες (memre) του Σύρου Εφραίμ.Σε ομιλία επίσης στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου,έργο του πατριάρχη Κων/πόλεως Πρόκλου (434-446),έχει επισημανθεί ένας ενδιαφέρων έμμετρος διάλογος του Γαβριήλ με τη Μαρία,με αλφαβητική ακροστιχίδα και προφανή τάση ομοιοκαταληξίας. Εκτός από τα παραπάνω,έχει αποδειχθεί η εξάρτηση των κοντακίων από τις ομιλίες των Ελλήνων Πατέρων,και πιο πολύ του Βασιλείου Σελευκείας,του Αστερίου Αμασείας ,του Ιωάννη Χρυσοστόμου κ.ά.

Η γνώμη του Κ.Μητσάκη φαίνεται να είναι πιο κοντά στην αλήθεια : " Από τη γόνιμη σύζευξη των ξένων επιδράσεων με τα στοιχεία της ελληνικής παράδοσης θα προκύψει στο τέλος το κοντάκιο,καθαρό προϊόν του βυζαντινού πολιτισμού,εντελώς καινούργιο,αυθεντικό και ιδιότυπο". Ανάλογες απόψεις είχε διατυπώσει παλαιότερα και ο K.Krumbacher.Απορρίπτοντας την ανατολική προέλευση του κοντακίου αναζητεί τις πηγές του στο ρυθμικό πεζό λόγο,που αντικατέστησε την προσωδία,όταν αυτή έπαυσε να υπάρχει: " Η προσωδιακή ποίησις είχε γίνει πλέον άχρηστος εις την ζώσαν και την καρδίαν ανυψούσαν ωδήν·προς αντικατάστασιν λοιπόν φυσικώς ήλθε πρώτον ο ρυθμικός πεζός λόγος,όστις τελειοποιών τας απηχήσεις και επαναλαμβάνων ομοιόμορφα συμπλέγματα,κατήντησεν εις την ρυθμικήν ποίησιν ".

6.- Δια[illegible]

Από τη[illegible] ρούν να δια[illegible] τα κοντάκια [illegible]

α.- Βιβλικά.- [illegible] πα και θέματα [illegible] αναφέρονται σε [illegible] λ.χ. η θυσία του Αβραάμ, [illegible] αθήκης), όπως [illegible] ση του Χριστού, τα [illegible] στην κάμινο, η [illegible] τής αναπτύσσει το [illegible] Ανάσταση του κλπ. [illegible] ται από το πλαίσιο [illegible] να αποκ[illegible]

β.- Αγιολογικά ή πανηγυρικά.- [illegible] κατηγορίας αυτής αναφέρονται στους βίους και [illegible] αγίων και αποσκοπ[illegible] στην προβολή υποδειγμάτων [illegible] πομη του χρόνου, τα αγιολ[illegible] αρετής. Από την [illegible] παρακμής του είδους, [illegible] στους χρόνους [illegible] λογικοί ύμνοι και στην [illegible] γράφονται αγι[illegible] ότι ο Ρωμανός έγραψε 16 [illegible] άλλωστε αποδεικ[illegible] ται όμως ότι στους χρόνους της [illegible] ύμνους. Παρατηρ[illegible] βλικά θέματα, ενώ αργότερα [illegible] κυριαρχούν τα β[illegible] ίδιο συνέβη αργότερα και με [illegible] τα αγιολογικά. Τ[illegible]

γ.- Περιστασιακά.- Η κατηγορία αυτή [illegible] τα κοντάκια πο[illegible] αναφέρονται σε περιστάσεις [illegible] θεομηνίες κ.τ.ό.). Ο Ρωμανός λ.χ. έγραψε κοντάκια [illegible] του Νίκα και για τα πρώτα εγκαίνια του ναού της Αγίας Σοφίας, όπως επίσης κοντάκιο "Είς έκαστον σεισμόν και [illegible]".

7.- Λειτουργική χρήση των κοντακίων.

Ζήτημα που διχάζει ακόμη τις γνώμες των μελετητών είναι η θέση του κοντακίου στην τάξη της λατρείας και ο τρόπος της μουσικής του εκτέλεσης. Όπως είναι γνωστό, στη σημερινή μορφή της ακολουθίας του Όρθρου αναγινώσκεται μετά την έκτη ωδή του κανόνα και πριν από το συναξαριακό υπόμνημα της ημέρας "Κοντάκιον και Οίκος". Πρόκειται για το προοίμιο και τον πρώτο οίκο αρχαίων κοντακίων που επιβίωσαν, χωρίς όμως να ψάλλονται. Είναι επίσης γνωστό, ότι το κοντάκιο (δηλαδή το προοίμιο) αρχαίων ύμνων, και μόνο αυτό ψάλλεται κατά τη Θεία Λειτουργία, πριν από την ανάγνωση του Αποστόλου.

Η αρχαία τάξη δεν ήταν ασφαλώς αυτή. Είναι γνωστό ότι η μεγάλη μουσική και ποιητική μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα επέβαλε ως κυρίαρχο στοιχείο στην υμνογραφία τον κανόνα, ενώ το κοντάκιο έπαψε πια να χρησιμοποιείται στην αρχαία του θέση και μορφή. Ποιά ήταν λοιπόν η αρχική θέση του κοντακίου στη λατρεία; Ο P.Maas υποστήριξε την άποψη ότι τα κοντάκια πήραν τη θέση των παλαιών αγιολογικών εγκω-

μίων, που γράφονταν σε πεζό λόγο. Αντίθετα, ο Νικόλαος Β. Τωμαδάκης πιστεύει ότι την πρώιμη αυτή εποχή δεν υπήρχαν συναξάρια :" Καθ' όσον γνωρίζω, εις την πρωιμωτάτην αυτήν εποχήν (ε'-ς'αι.) συναξάρια δεν ανεγινώσκοντο εις τον όρθρον, ως εγένετο μετά ταύτα. Τούτων των συναξαρίων την θέσιν επέχουν οι ύμνοι, οι οποίοι αναπτύσσουν ουδέν άλλο ή την σημασίαν της εορτής και δη διηγηματικώς κατά τρόπον δημωδώς αφελή και απέχοντα τόσον του αρχαϊσμού (γλωσσικού και ύφους) των λογίων υμνωδών, όσον και του υμνητικού τόνου αυτών". Είναι μιά άποψη πολύ πιθανή.

Ανάλογη είναι και η διάσταση απόψεων στο θέμα του τρόπου της μουσικής εκτέλεσης των κοντακίων. Τα αρχαιότερα χειρόγραφα με σημαδόφωνα ανάγονται στο 10ο αιώνα, και δεν μπορούν να θεωρηθούν ασφαλείς μάρτυρες. Ο Αθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, στηριζόμενος στη νεότερη παράδοση υποστήριξε την άποψη ότι μόνο το προοίμιο των κοντακίων ψαλλόταν, ενώ οι οίκοι "χύμα και μεγαλοφώνως ανεγινώσκοντο εν τω μέσω της Εκκλησίας ή επ'άμβωνος". Ο Pitra πίστευε ότι ολόκληρο το κοντάκιο το διάβαζε μεγαλόφωνα ο ψάλτης και μόνο το εφύμνιο ψαλλόταν. Άλλοι άλλα διδάσκουν. Το πιο πιθανό είναι ότι ολόκληρο το κοντάκιο ψαλλόταν, όπως περίπου σήμερα ο Ακάθιστος Ύμνος, από τον ιερέα, και μόνο το εφύμνιο επαναλάμβανε ο χορός των ψαλτών ή το εκκλησίασμα. Με την άποψη αυτή συνηγορούν οι ενδείξεις των τίτλων των κοντακίων και οι ακροστιχίδες, στις οποίες συχνά το κοντάκιο αναφέρεται ως "ψαλμός " (π.χ. "Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμός οὗτος ". Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι πάντοτε στα χειρόγραφα αναφέρεται η ένδειξη του ήχου, στον οποίο ψάλλεται το κοντάκιο.

8.- Κοντάκια ιδιόμελα και προσόμοια.

Από ποιητική και μουσική άποψη τα κοντάκια διακρίνονται σε ιδιόμελα και προσόμοια. Τα ιδιόμελα έχουν δική τους μουσική και δικό τους μετρικό σχήμα, είναι δηλαδή πρωτότυπες ποιητικές και μουσικές συνθέσεις, χωρίς να στηρίζονται σε κανένα πρότυπο. Ιδιόμελα μπορεί να είναι και το προοίμιο και οι οίκοι, ή μόνο το προοίμιο. Τα περισσότερα κοντάκια του Ρωμανού είναι ιδιόμελα και κατά το προοίμιο και κατά τους οίκους. Τα προσόμοια κοντάκια ακολουθούν άλλα προγενέστερα πρότυπα. Ο ποιητής δηλαδή προσομοίου κοντακίου έχει έτοιμη την ποιητική και τη μουσική φόρμα, προς την οποία προσαρμόζει σχολαστικά το λόγο του. Έτσι τα προσόμοια κοντάκια, όπως άλλωστε και όλοι οι προσόμοιοι ύμνοι, ισοσυλλαβούν και ομοτονούν με το πρωτότυπο. Στους τίτλους των προσομοίων σημειώνεται πάντοτε

η ένδειξη του πρωτοτύπου,με τις λέξεις "Πρός το' ",περισσότερο ως οδηγία προς τον ψάλτη.

9.- Τα κοντακάρια.

Τα κοντάκια παραδίδονται είτε με τα έντυπα λειτουργικά βιβλία, κυρίως τα προοίμια και οι πρώτοι οίκοι τους,είτε σε χειρόγραφες συλλογές που καταρτίστηκαν από ευλαβείς συλλογείς και ανθολόγους των μέσων χρόνων.Οι χειρόγραφες αυτές συλλογές κοντακίων ονομάζονται κοντακάρια (ή κονδακάρια "επί το λογιώτερον").Τα κοντακάρια καταρτίστηκαν την εποχή που το υμνογραφικό είδος των κοντακίων δεν ήταν πια σε χρήση λειτουργική,οπότε και υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να χαθούν πολλά εκλεκτά υμνογραφικά κείμενα από την εγκατάλειψη και την αχρησία.Φυσικά,όπως συμβαίνει με όλες τις ανθολογίες, τα κοντακάρια διαφέρουν πολύ μεταξύ τους,καθώς εκφράζουν τις προθέσεις και την ευαισθησία των συλλογέων.Συνήθως καταρτίζονταν οι συλλογές των κοντακίων κατά τη σειρά του εορτολογίου (κοντάκια για τις ακίνητες και για τις κινητές εορτές).Τα αρχαιότερα κοντακάρια ανάγονται στο 10ο αιώνα και βρίσκονται στις βιβλιοθήκες ονομαστών μονών : του Αγίου 'Ορους,της Πάτμου,του Σινά κλπ.Τα γνωστότερα και σημαντικότερα κοντακάρια είναι :

α. Ο Βατοπεδινός κώδικας 1041 (X-XI αιώνα).Περιέχει 23 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 15 άλλων.

β.- Ο κώδικας της Μεγίστης Λαύρας Γ 27 (X-XI αιώνα) είναι επίσης πολύτιμο αρχαίο κοντακάριο,που ίσως γράφτηκε στη Θεσσαλονίκη.Δυστυχώς λείπει η αρχή και ενδιαμέσως έχουν εκπέσει πολλά φύλλα.

γ.-Ο κώδικας της Μεγίστης Λαύρας Γ 28 (XI αιώνα) είναι και αυτός ακέφαλος.Περιλαμβάνει κοντάκια από την 'Υψωση του Τιμίου Σταυρού ώς τη Μεγάλη Τετάρτη.

δ. ΟιΠατμιακοί κώδικες 212 (XI αιώνα) και 213 (XI αιώνα) είναι πολύτιμα χειρόγραφα για την παράδοση των ύμνων του Ρωμανού.Ουσιαστικά αποτελούν τους δύο τόμους μιάς συλλογής.Ο πρώτος τόμος (212) περιέχει κοντάκια των ακίνητων εορτών και ο δεύτερος (213) των κινητών (Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου).Ο κώδικας 212 περιέχει 33 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα δύο άλλων,ενώ ο 213 περιέχει 45 πλήρεις ύμνους και ένα απόσπασμα,με το όνομα του Ρωμανού στην ακροστιχίδα.

ε.- Ο Cod.Corsinianus 366 (XI αιώνα) προέρχεται από την ονομαστή μονή της Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata) και ονομάζεται επίσης "Κορσινιανόν Τροπολόγιον".Περιέχει 23 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 13 άλλων.

ς.- Ο Σιναϊτικός 925 (X αιώνα) .Περιέχει κυρίως σπαράγματα ύμνων και τρείς πλήρεις του Ρωμανού.

ζ.- Ο Σιναϊτικός 926 (XI αιώνα) περιέχει ένα ύμνο του Ρωμανού και 17 αποσπάσματα από άλλους ύμνους.

η.- Ο Σιναϊτικός 927 (έτους 1285).Περιέχει 5 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και 39 άλλους αποσπασματικά.

θ.- Ο κώδικας 437 της Συνοδικής Βιβλιοθήκης της Μόσχας (XII αιώνα) προέρχεται από τη Μονή Βατοπεδίου του Αγίου 'Ορους και περιέχει 13 ύμνους του Ρωμανού και τρείς άλλων υμνογράφων,καθώς και 29 αποσπάσματα.

ι.- Ο cod.Taurinensis 189 (anc.B.IV 34) (XI αιώνα) περιέχει 7 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 19 άλλων.

ια.- Ο cod.Vindobonensis Suppl.gr.96 (XII αιώνα) περιέχει επίσης 23 ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 12 άλλων.

ιβ.- Ο Messanensis 157 (XII αιώνα) περιέχει μόνο αποσπάσματα 25 ύμνων του Ρωμανού.

Εκτός από τα παραπάνω κοντακάρια,που περιέχουν σχεδόν όλα πλούσιες συλλογές ύμνων,υπάρχουν και πολυάριθμα άλλα κυρίως στο Βατικανό,στην Κρυπτοφέρρη και στη Βενετία.Χαρακτηρίζονται ως δευτερεύοντα στην παράδοση του κειμένου των κοντακίων και το ενδιαφέρον τους είναι άνισο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ. 169-353. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,σσ.53-59.C.A.TRYPANIS, Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968 (= Wiener byzantinische Studien ,Band V). J.GROSDIDIER DE MATONS ,Romanos le Mélode et les orogines de la poésie religieuse à Byzance,Paris 1977,όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.Προσθετέα και τα εξής: Π.ΧΡΗΣΤΟΥ,Η γένεσις του κοντακίου,περ."Κληρονομία" 1974,σσ.1-72.ΑΝΔΡΕΟΥ ΦΥΤΡΑΚΗ,Η εκκλησιαστική ημών ποίησις κατά τας κυριωτέρας φάσεις αυτής,Αθήναι 1957,σσ.26-45.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ

1.- Βιογραφικά.

Ο Ρωμανός είναι αναμφισβήτητα ο μεγαλύτερος ποιητής της Ανα-
τολικής Εκκλησίας,ο πρίγκηψ των αρχαίων μελωδών,όπως εύστοχα τον
αποκάλεσε ο Pitra " veterum melodorum princeps ".Ο E.Bouvy τον
παραβάλλει με τον Πίνδαρο,ενώ ο Gelzer τον ονομάζει "Δάντη των
Νεοελλήνων " (Dante der Neohellenen ".Οι ιστορικοί της λογοτεχνί-
ας δεν κουράζονται να εξυμνούν την ποιητική δύναμη,την πρωτοτυπία,
τη ρωμαλέα έμπνευση του ποιητή.Είναι ο ποιητής των κοντακίων.
Είναι ωστόσο περίεργο ότι δε σώθηκε καμιά βιογραφία του Ρωμανού.
Ό,τι γνωρίζουμε για τη ζωή και τη δράση του το οφείλουμε σε μετα-
γενέστερες και όχι απόλυτα αξιόπιστες συναξαριακές ειδήσεις.Σύμφω-
να με τις ειδήσεις αυτές,ο Ρωμανός γεννήθηκε στην πόλη Έμεσα της
Συρίας από εξελληνισμένους χριστιανούς γονείς.Μια άλλη πληροφορία
του πατριάρχη Γερμανού Α΄(645-740),ότι ήταν χριστιανός "ἐξ Ἑβραί-
ων" δεν είναι καθολικά αποδεκτή,μολονότι την υποστήριξαν πολλοί
νεότεροι σημιτικής καταγωγής ερευνητές (Maas,Wellesz).Ο χρόνος
της γέννησης του Ρωμανού δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί ακριβώς,
πιστεύεται όμως ότι πρέπει να τοποθετηθεί στα τέλη του 5ου αιώνα.
Είναι γνωστό ότι ο Ρωμανός ήρθε στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια
του αυτοκράτορα Αναστασίου Α΄(491-518) και ήταν ήδη διάκονος.Στη
Βασιλεύουσα εγκαταστάθηκε στην ονομαστή μονή της Παναγίας "ἐν τοῖς
Κύρου " και εκεί έλαβε τη χάρη της μελωδίας κατά τρόπο θαυματουρ-
γικό,όπως αφηγούνται μεταγενέστεροι συναξαριστές.Η αφήγηση του
Συναξαρίου της Κωνσταντινουπόλεως είναι πολύ γραφική :" Τῇ αὐτῇ
ἡμέρᾳ (= 1 Οκτωβρίου) του ὁσίου Ῥωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ καί ποιητοῦ
τῶν κοντακίων,ὅς ὥρμητο ἐκ Συρίας της Ἐμεσηνῶν πόλεως,διάκονος
γενόμενος τῆς ἐν Βηρυτῷ ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς λεγομένης
Ἀναστάσεως.Καταλαβών δέ τήν Κωνσταντινούπολιν ἐν τοῖς χρόνοις
Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως,κατέμενεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτό-
κου τῷ ἐν τοῖς Κύρου,ἐν ᾧ καί τό χάρισμα τῆς συντάξεως τῶν κοντα-
κίων ἔλαβεν,ἐπιφανείσης αὐτῷ τῆς ἁγίας Θεοτόκου κατ᾽ὄναρ κατά τήν
ἑσπέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καί τόμον χάρτου ἐπιδούσης καί κε-
λευσάσης αὐτόν καταφαγεῖν·οὗ μετά τήν κατάποσιν εὐθέως ἔξυπνος
γενόμενος,ἀναβάς ἐν τῷ ἄμβωνι ἤρξατο ἐκφωνεῖν καί λίαν ἐμμελῶς
ψάλλειν·" Ἡ παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει"."Εκτοτε οὖν
ὑπηγόρευσεν εἰς τάς δεσποτικάς ἑορτάς καί εἰς μνήμας διαφόρων ἁ-
γίων κοντάκια τόν ἀριθμόν περί τά χίλια ,ὧν τά πολλά ἐν τοῖς Κύ-
ρου ἰδιοχείρως ὑπ᾽αὐτοῦ ἐκτεθέντα ἀπόκεινται.᾽Ετελειώθη δέ ἐν εἰ-

ρήνῃ καί ἐτάφη ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ,ἔνθα καί τελεῖται ἡ αὐτοῦ σύναξις ".

Ο χρόνος της ακμής του Ρωμανού τοποθετείται μεταξύ 532-556 μ.Χ. Το κοντάκιό του " Εἰς ἕκαστον σεισμόν καί ἐμπρησμόν " περιέχει σαφείς αναφορές στη στάση του Νίκα (532) και θεωρείται ένα ασφαλές χρονικό όριο.Στο κοντάκιο επίσης για τις Δέκα Παρθένους υπάρχουν σαφείς υπαινιγμοί για το μεγάλο σεισμό του Δεκεμβρίου 556 . Ο ακριβής χρόνος του θανάτου του πάντως δεν είναι γνωστός.Υποθέτουν ότι πρέπει να συνέβη πριν από τα δεύτερα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας (24 Δεκεμβρίου 562),γιατί δεν αναφέρεται κοντάκιο του ποιητή για το μεγάλο αυτό θρησκευτικό γεγονός (argumentum ex silentio). Πάντως δε φαίνεται πιθανό να έζησε και μετά τον Ιουστινιανό (565), τη θρησκευτική πολιτική του οποίου υποστήριξε σταθερά ο ποιητής.

Η Εκκλησία τον κατέταξε μεταξύ των αγίων (1 οκτωβρίου).

2.- Το έργο.

Οι συναξαριακές πηγές αναβιβάζουν σε 1000 περίπου τα κοντάκια του Ρωμανού.Είναι ένας αριθμός υπερβολικός που πρέπει να απέχει πολύ από την πραγματικότητα.Είναι ωστόσο βέβαιο ότι σήμερα ούτε γνωρίζουμε ούτε και έχουμε το σύνολο της υμνογραφικής παραγωγής του μεγάλου ποιητή.Πολλά χάθηκαν εξαιτίας της αχρησίας,ενώ άλλα έχουν υποστεί μεταγενέστερες επεμβάσεις,νοθεύσεις και παραχαράξεις.Με βάση την παρούσα κατάσταση της επιστημονικής έρευνας,τα σωζόμενα γνήσια έργα του Ρωμανού είναι 89 ,τα εξής :

α) 82 πλήρη κοντάκια με ρητή αναφορά του ονόματος του ποιητή στην ακροστιχίδα ή σύμφωνα με την ομόφωνη μαρτυρία των κωδίκων.

β) 5 κοντάκια σωζόμενα σε αποσπάσματα.

γ) Μια σειρά από 33 στιχηρά των Χριστουγέννων,με την ακροστιχίδα " Αἶνος ταπεινοῦ Ρωμανοῦ εἰς τά γενέθλια ",σε ήχο πλ.β΄. Το πρώτο αρχίζει : " Αἱ ἀγγελικαί προπορεύεσθε δυνάμεις...".Πιστεύεται ότι πρόκειται για κοντάκιο ,του οποίου χάθηκε το προοίμιο.

δ) Στο Σαββαϊτικό κώδικα 434 υπάρχει επίσης ένας άλλος "κατά στίχον" ύμνος,που αποδίδεται στο Ρωμανό (βλ.παραπάνω,σελ.29).

3.- Πηγές και επιδράσεις.

Τα θέματα των ρωμανικών κοντακίων προσδιορίζουν και τις πηγές του ποιητή.Τα περισσότερα κοντάκιά του είναι βιβλικά (8 θέματα απο την Παλαιά Διαθήκη και 45 από την Καινή).Τα υπόλοιπα είναι αγιολογικά (30) ή περιστασιακά (5).Η βάση λοιπόν της ποίησης του Ρωμανού είναι η γνώση τῶν Γραφών.Βέβαια,δε μένει προσηλωμένος στο

βιβλικό κείμενο.Διαθέτει μεγάλη ελευθερία μεταπλασμού των θεμάτων
και προσαρμογής των στους σκοπούς του και στην αισθητική του,αλλά
οι αναφορές στη βιβλική βάση είναι συχνές και ρητές :"ὼς λέγει ή
βίβλος ", "καθώς διδάσκει ή βίβλος","ὼς γέγραπται " κ.τ.ό. Παράλ-
ληλα γνωρίζει όλη τη συναξαριακή παράδοση,που την εκμεταλλεύεται
κυρίως στους αγιολογικούς ύμνους του.'Οχι σπάνια χρησιμοποιεί και
στοιχεία από τα απόκρυφα βιβλία (πρωτοευαγγέλια κλπ.).

Οι παλαιότεροι μελετητές τόνιζαν ιδιαίτερα τις επιδράσεις του
Σύρου Εφραίμ στην ποίηση του Ρωμανού.Χωρίς να απορρίπτεται η γνώ-
ση των έμμετρων ομιλιών του Εφραίμ στην ελληνική τους απόδοση,δε
φαίνεται ωστόσο να είναι μεγάλη μια τέτοια επίδραση στο Ρωμανό.
Από καθαρά μεθοδολογική άποψη,δεν μπορούμε να μιλάμε για ένα τόσο
μεγάλο θέμα,αφού δε διαθέτουμε μια πλήρη έκδοση των ελληνικών
μεταφράσεων του Σύρου Εφραίμ.'Οπως σωστά παρατήρησε ο Krumbacher,
" το οριστικό ξεκαθάρισμα των σχέσεων Ρωμανού και Εφραίμ θα κατα-
στεί για πρώτη φορά δυνατό,μόνο όταν αποκτήσουμε μια εύχρηστη
έκδοση των ελληνικών μεταφράσεων του Εφραίμ και όταν,φυσικά,ληφθούν
υπόψη στη σχετική έρευνα και τα συριακά του έργα ".Στο σημείο ό-
μως αυτό πρέπει να πούμε ότι η έρευνα μένει εκεί πού την άφησε ο
ίδιος ο Krumbacher το 1909.

Αντίθετα,έχουν επισημανθεί οι σχέσεις των ρωμανικών κοντακίων
με τα κείμενα της πατερικής ρητορικής.Ιδιαίτερα,ο Ρωμανός επηρεά-
ζεται από το Βασίλειο Σελευκείας,από τον Ιωάννη Χρυσόστομο,από
το Γρηγόριο Νύσσης και το Γρηγόριο Νεοκαισαρείας.Η πατερική γνώση
για ένα θρησκευτικό ποιητή είναι,φυσικά,απαραίτητη υποδομή,αλλά
για το Ρωμανό το πράγμα έχει καί άλλη εξήγηση.Ο Grosdidier de Ma-
tons παρατήρησε,με κάποια δόση υπερβολής βέβαια,ότι ο μεγάλος υ-
μνογράφος ως θεολόγος ήταν μέτριος και είχε ανάγκη να στηρίζεται
σε ασφαλέστερες βάσεις ιδιαίτερα στα δογματικά θέματά του.Πιο κον-
τά στα πράγματα φαίνεται η γνώμη του Μητσάκη :" Πέρα όμως απ'αυτόν
τον ειδικό λόγο (της θεολογικής ανεπάρκειας δηλαδή του Ρωμανού)
η εξάρτηση του Ρωμανού από τα κείμενα των πατέρων φαίνεται ότι
υπαγορευόταν από μία παγιωμένη πια συνήθεια που ρύθμιζε τόσο την
ποίηση του κοντακίου όσο και την ποίηση του κανόνα ".

Εκτός όμως από τα βιβλικά και τα πατερικά κείμενα,ο Ρωμανός
διαθέτει πλούσια ελληνική παιδεία,γνωρίζει την αρχαία ποίηση και
μάλιστα τους τραγικούς και τον 'Ομηρο και όχι σπάνια δανείζεται
γλωσσικά και άλλα στοιχεία,στο βαθμό βέβαια που επιτρέπουν τα
πλαίσια της θρησκευτικής του ελευθερίας.

4.- Ο κόσμος του Ρωμανού.

Ο Ρωμανός είναι μια δυναμική και πολύπλευρη προσωπικότητα.Εκτός από την πλούσια ελληνική και χριστιανική παιδεία,διαθέτει μεγάλη γνώση και εμπειρία της καθημερινής ζωής και των προβλημάτων της Οι ύμνοι του δεν είναι μόνο εκφράσεις χριστιανικής θεωρίας και διδαχής,είναι και πλούσιες εικόνες ζωής,που παρουσιάζονται με καταπληκτική δεξιοτεχνία και πλαστικότητα.'Οπως παρατηρεί ο Τωμαδάκης, στα ποιήματά του σώζεται " ου μόνον μέγα μέρος του φυσικού και ανθρωπίνου περιέχοντος και του ζωικού κόσμου,αλλά και της ανθρωπίνης εμπειρίας.Ο ποιητής γνωρίζει βοσκούς και αλιείς,βασιλείς και πτωχούς,μοναστάς και αθλητάς,άνδρας και γυναίκας (διαφοροποιών την ψυχολογίαν και την διαγωγήν εκάστου),ασθενείς και ερώντας,αμαρτωλούς και δικαίους.Η εμπειρία του Ρωμανού αφορά και εις τροφάς και φάρμακα,όπλα και ιατρικά εργαλεία,στάδια και δίκτυα,μάθησιν της αλιείας,τρυγητόν,μελίσσας,αμπέλους,γεώργια,γαλήνην και τρικυμίας, θάλασσαν και όρη,σεισμούς και πυρκαΐάς,και παν το ανθρώπινον μέχρι και αυτών των ενδυμάτων,των μύρων,των κομμώσεων και των επιπασμάτων των γυναικών! Και τα πολυάριθμα πρόσωπα των ύμνων με φυσικήν ανθρωπίνην ψυχολογίαν,αισθήματα χαράς,δέους,συντελούν εις την ολοκλήρωσιν της εικόνος,της βαθείας κατανοήσεως και βιώσεως περιέχοντος και περιεχομένου ".

5.- Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τέχνης του Ρωμανού.

α.- Εξωτερικά.

Από μορφολογική άποψη τα κοντάκια του Ρωμανού θεωρούνται αντιπροσωπευτικά του είδους.Η δομή τους (προοίμιο ή προοίμια,οίκοι, εφύμνιο,ακροστιχίδα) είναι η τυπική δομή όλων των κοντακίων.Αλλά η τέχνη του Ρωμανού διακρίνεται κυρίως για την ιδιαίτερη προτίμηση σε ορισμένες εκφραστικές μορφές.Πιο συγκεκριμένα,τα ρωμανικά κοντάκια έχουν :

α.- Αφηγηματικό χαρακτήρα.Ο Ρωμανός εκθέτει τα θέματά του σε διηγηματικό λόγο ,πολλές φορές "δημωδώς αφελή ".Η απλότητα του αφηγηματικού λόγου και η φυσικότητά του φέρνουν τον ποιητή κοντά στον απλό άνθρωπο ,που μετέχει έτσι στη ζωή και τη διδαχή της Εκκλησίας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το βυζαντινό κοντάκιο είναι το παράλληλο του έπους της αρχαίας ελληνικής ποίησης.

β.- Ρητορικό χαρακτήρα.Ο λόγος του Ρωμανού έχει όλα τα γνωρίσματα της ρητορικής,όπως εξελίχθηκε στην ελληνιστική και χριστιανική Ανατολή.Αγαπά ιδιαίτερα την πληθωρική χρήση ρητορικών σχημάτων,λογοπαίγνια,αντιθέσεις,παρηχήσεις,ομοιοτέλευτα και ομοιοκάταρκτα,ρητο-

ρικές ερωτήσεις (υποφορές και ανθυποφορές) κλπ. Αρκούμαι να αναφέρω εδώ ελάχιστα μόνο παραδείγματα : Ιδού λ.χ. απόσπασμα από τό κοντάκιο στην επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος (Οίκος ιζ') :

τί φυσῶσιν και βομβέουσιν οἱ Ἕλληνες;
τί φαντάζονται πρός Ἄρατον τόν τρισκατάρατον ;
τί πλανῶνται πρός Πλάτωνα;
τί Δημοσθένην στέργουσιν τόν ἀσθενῆ;
τί μή νοοῦσιν Ὅμηρον ὄνειρον αργόν;
τί Πυθαγόραν θρυλλοῦσιν τόν δικαίως φιμωθέντα ;

Αλλά και τα ακόλουθα παραδείγματα είναι χαρακτηριστικά :

"νῆμα λελόγισται τό μνῆμα " (14.ιδ.'5).
"μή λείπῃ με καί λύπη κτείνῃ με " (41.η'.3).
"μή θελήσῃς τεφρῶσαι τόν σόν Πετεφρῆν " (43.ιβ'.6).
"καυτήριος τόπος εὐκτήριος ἐγένετο "(46.κβ.7).
"Σπορεύς αὐτοῦ πέλεις και σφαγεύς τούτου μέλλεις" (III,ιγ'.6).

Και το ακόλουθο παράδειγμα από το κοντάκιο στην προδοσία του Ιούδα,που θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα του Ρωμανού (β;1-3,6):

Ὅτε τόν δόλον ἐμελέτησε,
ὅτε σοι τόν φόνον κατεσκεύασεν
ὁ φιληθείς καί ἀθετήσας σε,
ὁ κληθείς καί καταλείψας σε,
ὁ στεφθείς καί ἐνυβρίσας σε...
ἔπλησας τόν νιπτῆρα
ἔκλινας τόν αὐχένα,
γέγονας δοῦλος δούλων...

Από τα γνωστά λειτουργικά κείμενα μόνο ο Ακάθιστος Ύμνος παρουσιάζει ανάλογο φόρτο λεκτικών σχημάτων.Είναι και αυτός ένας από τους λόγους που επικαλούνται όσοι αποδίδουν τον Ακάθιστο στο Ρωμανό.Σήμερα βέβαια αυτός ο υπερβολικός φόρτος των ρητορικών σχημάτων καταδικάζεται ως αντιποιητικός.Για τους χριστιανικούς όμως ύμνους τα κριτήρια είναι διαφορετικά.Η παρατήρηση του Κ.Μητσάκη εξηγεί σωστά τη ρωμανική τεχνοτροπία : " Μόνο όποιος επιχειρήσει να διαβάσει τους στίχους αυτούς μεγαλόφωνα θα καταλάβει τη μυστική γοητεία που ασκούν όλ'αυτά τα περίτεχνα παιγνίδια με τον ήχο και ακόμη πόσο καλά ήξερε να τα χρησιμοποιεί ο Ρωμανός για να ενισχύει την ψυχολογική εντύπωση που προκαλούσε ο λόγος στο ακροατήριό του ".

β.- Εσωτερικά.

1.- Ο διάλογος. Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ρωμανικής ποίησης είναι ο διάλογος,που δίνει στο ποίημα ζωηρότητα και τόνο δραματικό.Ο διάλογος του Ρωμανού είναι είτε εξωτερικός,όταν διαλέγονται πρόσωπα φυσικά ή ανθρωποποιημένα στοιχεία (ουρανός,γή,θάλασσα κλπ.) είτε εσωτερικός,όταν ο ποιητής ή άλλο πρόσωπο διαλέγεται με την ίδια την ψυχή του,απευθύνει ερωτήσεις και διατυπώνει απαντήσεις μεσα στη σκέψη του.Είναι χαρακτηριστικός π.χ. ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει ο Ρωμανός την τρικυμία της ψυχής του Αβραάμ,όταν έλαβε τη θεϊκή εντολή να θυσιάσει το γιο του ή της Παρθένου Μαρίας, όταν δέχθηκε τον αρχαγγελικό χαιρετισμό.Περισσότερο από κάθε άλλον ποιητή κοντακίων ο Ρωμανός κατορθώνει να ζωντανεύει τα θέματά του με επινόηση διαλόγων,που κατά τη δική του διασκευαστική ικανότητα επεκτείνουν τις βιβλικές ή τις αγιολογικές διηγήσεις.Δημιουργεί έτσι ένα είδος θεατρικού βάθους,μέσα στο οποίο απλώνει τα θέματά του.Γράφτηκε χαρακτηριστικά ότι ο Ρωμανός "δίνει κίνηση και βάθος σε ό,τι ένας άλλος θα παρουσίαζε με τρόπο επίπεδο ".Ακριβώς γι'αυτό πολλοί νεότεροι μελετητές θεωρούν μερικά ρωμανικά κοντάκια ως προδρόμους του μεσαιωνικού θρησκευτικού θεάτρου (όπως είναι λ.χ. τα κοντάκια στους Τρεις Παίδες στην κάμινο,στη θυσία του Αβράμ, στην προδοσία του Ιούδα ή στο Πάθος του Κυρίου και το θρήνο της Θεοτόκου).Ο Elpidio Mioni μάλιστα έφτασε στο σημείο να θεωρεί τους ύμνους του Ρωμανού ως λειτουργικά δράματα,που υποκατέστησαν στην Εκκλησία το νεκρό πια εθνικό θέατρο των αρχαίων.Πρόκειται για ατεκμηρίωτες απόψεις,που δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματικότητα.Το διαλογικό στοιχείο,που ζωντανεύει το λόγο και συγκινεί περισσότερο τον ακροατή ή τον αναγνώστη,παρατηρείται και στη χριστιανική ρητορική των πρώτων αιώνων.Ήδη μιλήσαμε για την έμμετρη ομιλία του Μελίτωνος Σάρδεων στο Πάθος του Κυρίου και για τις ομιλίες του πατριάρχη Πρόκλου,όπου μάλιστα (ιδιαίτερα στην ομιλία του στον Ευαγγελισμό) υπάρχει διάλογος ακόμη και με ακροστιχίδα στη στιχομυθία .Αλλά το στοιχείο αυτό υπάρχει και στους Πατέρες,που θεωρούνται άμεσα πρότυπα του Ρωμανού,όπως είναι ο Βασίλειος Σελευκείας και ο Γρηγόριος Νεοκαισαρείας.Το στοιχείο λοιπόν αυτό της χριστιανικής ρητορικής παίρνει στη ρωμανική ποίηση μεγάλες διαστάσεις και δίνει στους ύμνους χάρη και ζωηρότητα.

2.- Η ανθρωποποιία.- Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Ρωμανού είναι η ανθρωποποιητική τάση του.Καθώς είναι ποιητής ζωντανός και παραστατικός,δημιουργεί ποίηση ανθρώπινη.Βαθύς γνώστης της ανθρώπινης ψυχής και των αντιδράσεών της,δημιουργεί χαρακτήρες και τύπους,που είναι εκφράσεις του αιώνιου ανθρώπου,με τις αρετές και τις κακίες του,τη δύναμη και την αδυναμία του.Ακόμη και τα θεία πρόσωπα,ο Χριστός,η Θεοτόκος,οι Άγγελοι και οι Άγιοι,χωρίς να χάνουν το ηθικό ύψος και το μεγαλείο τους,σκέπτονται,συμπεριφέρονται και δρούν ως άνθρωποι μεσα στην ποίηση του Ρωμανού.Αυτό που

κάνει ο 'Ομηρος κατεβάζοντας τους θεούς στα ανθρώπινα μέτρα τολμά να κάνει τώρα και ο Ρωμανός,μολονότι αυτός δεσμεύεται από την κατ θλιπτική πίεση του δόγματος και δεν επιτρέπεται να ξεπεράσει ορι- σμένα όρια.'Ετσι,στα κοντάκια του Ρωμανού,τα θεία πρόσωπα δονούντ από αισθήματα ανθρώπινα και έρχονται πιο κοντά στον πιστό.Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής εξασφαλίζει τη μέθεξη του εκκλησιάσματος και υπηρετεί τους σκοπούς της Εκκλησίας.Αρκεί να διαβάσει κανείς το κοντάκιο στη θυσία του Αβραάμ ή το κοντάκιο στο Πάθος του Κυρίου για να αντιληφθεί το μυστικό της ρωμανικής τέχνης.'Εχουμε και στις δύο περιπτώσεις συγκλονιστικές εκφράσεις του ανθρώπινου πόνου.Στο πρώτο την αγωνία του πατέρα,που διατάσσεται να θυσιάσει το μονάκρι- βο παιδί του και παλεύει ανάμεσα στο θρησκευτικό χρέος και στην πατρική στοργή.Στο δεύτερο ,το σπαραγμό της μάνας,της αιώνιας μά- νας,για τον άδικο θάνατο του παιδιού της.

6.-_Η_γλώσσα_του_Ρωμανού.

Το γλωσσικό όργανο του Ρωμανού είναι γενικά απλό,σχεδόν δημώδες. Απέχει πολύ από τον αρχαϊσμό του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού και του Σινεσίου του Κυρηναίου,αλλά απέχει και από τη γλώσσα των Πετέρων της Εκκλησίας,μολονότι γνωρίζει και χρησιμοποιεί τα πατερικά κεί- μενα.Ωστόσο χρησιμοποιεί συχνά καί σπάνιους αρχαίους ποιητικούς τύπους ,ακόμη και συντάξεις αρχαϊστικές(όπως το αττικό και το πιν- δαρικό σχήμα).Τύποι όπως : ἱμείρομαι,γαῖα,φάος,τόλμα,ἤλυθον κλπ. απαντώνται στα ρωμανικά κοντάκια από λογοτεχνική επίδραση των κει- μένων που χρησιμοποιεί.

Δύο χαρακτηριστικά γνωρίσματα πρέπει να επισημανθούν : ο πλού- τος και η ποικιλία του επιθέτου ,καθώς και η προφανής γλωσσοπλα- στική ικανότητα του Ρωμανού.Η προσδιοριστική δύναμη του ποιητή είναι ανεξάντλητη.Μόνο στον ύμνο για την προδοσία του Ιούδα χρησι- μοποιεί 28 προσδιορισμούς του Ιούδα : ἄγριος θήρ,ἄδικος,ἄθλιος, ἀναιδέστατος,ἀναίσχυντος,ἄνομος,ἀπηνής,ἄσπονδος,ἄστοργος,ἀσυνείδη- τος,ἄσωτος,ἄφρων,ἀχόρταστος,δεινός,δόλιος,λαίμαργος,μέτριος,οἰ- κτρός,πανάθλιος,πολυμήχανος,προδότητς,πτωχός,σκληρός,τολμηρός,φθο- νερός,φιλάργυρος,φιλόπλουτος,φοβερός τοῖς πάθεσιν.

Η γλωσσοπλαστική δύναμη του ποιητή είναι επίσης μεγάλη.'Εχει αποδελτιωθεί μεγάλος αριθμός νέων λεκτικών πλασμάτων του Ρωμανού: ἀπεκδέρω,ἐλεόθρεπτος,ἐναποτόμως,ζοφοφόρος,κακεντυχέω,λιθοκτονέω, νιπτοποδέω,λογχιάζομαι,πανευφημία,λιθοκτονία,τρανόλαλος,τρίμυρος, φαεινόμορφος,φιλόφθορος,χειρούργημα,ψαλμολόγος κ.ά.π.

Η γλώσσα του Ρωμανού έχει γίνει αντικείμενο πολλών και εξαντλη- τικών μελετών κατά τους τελευταίους χρόνους.Η συστηματικότερη ερ- γασία είναι του K.MITSAKIS,The Language of Romanos the Melodist (Μόναχο 1967).Ωστόσο πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τα συμπεράσματα στηρίζονται σε έκδοση της οποίας αμφισβητείται η γλωσσική ορθότη- τα,ιδίως στα θέματα της φωνητικής.Πρόκειται για την έκδοση των P.Maas-C.Trypanis,που υιοθετεί πλήθος αμφισβητούμενων γλωσσικών τύπων και κατηγορείται ότι βιάζει τη γλώσσα για να την υποτάξει σε προκατασκευασμένα μετρικά σχήματα.

7.-_Εκδόσεις_των_κοντακίων_του_Ρωμανού.

α.-Η μελέτη των έργων του Ρωμανού και η προσπάθεια έκδοσής τους αρχίζει το 1876,με τον καρδινάλιο J.B.Pitra. Ο σπουδαίος αυτός με- λετητής της ελληνικής υμνογραφίας εξέδωσε στο έργο του Analecta Sacra,I,1876 ,28 ύμνους του Ρωμανού και τα 33 στιχηρά του στη Γέν- νηση του Χριστού.Αργότερα,στο έργο του Sanctus Romanus veterum melodorum princeps (1888) ο Pitra εξέδωσε ακόμη τρείς ύμνους. Η απόλυτη προσήλωση του εκδότη στις αρχές της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας τον παρέσυρ σε ανεπίτρεπτες επεμβάσεις και αλλοιώσεις του κειμένου των κοντακίων.

β.- Ο 'Ελληνας ερευνητής Αθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς εξέδωσε από το Σαββαϊτικό κώδικα 434 μια ευχή σε 11/σύλλαβους στίχους και την επέγραψε στο Ρωμανό (1891).

γ.-Την πρώτη συστηματική μελέτη του Ρωμανού επιχείρησε ο θεμελιω- τής της Βυζαντινής Φιλολογίας Karl Krumbacher (1856-1909).Σε διά- φορα σχετικά μελετήματά του εξέδωσε κατά καιρούς 13 κοντάκια και σχεδίασε συνολική κριτική έκδοση,με βάση τα γνωστά κοντακάρια και μάλιστα τα πατμιακά 212 και 213.Ο πρόωρος θάνατός του (+ 1909) ματαίωσε την έκδοση αυτή.Ο μαθητής του P.Maas,που σκόπευε αρχικά να συνεχίσει το σχέδιο του σοφού δασκάλου του,εγκατέλειψε την προσπάθεια και κατέθεσε τα χειρόγραφά του και το αρχείο της έκδο- σης στην Ακαδημία Αθηνών.Μια προσπάθεια να ανατεθεί η έκδοση στο λαμπρό κλασσικό φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή ματαιώθηκε με τον αιφνί- διο θάνατό του (+1937).

Λίγο πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δύο Ιταλοί φιλόλογοι ασχολήθηκαν με το Ρωμανό. Ο Ιωσήφ Cammelli ανατύπωσε από παλαιό- τερες εκδόσεις οκτώ κοντάκια του Ρωμανού (1925) και μελέτησε ιδι- αίτερα τον ύμνο στη Γέννηση του Χριστού.Ο καθηγητής Elpidio Mioni φιλοδόξησε να εκδώσει από αγιορειτικά και πατμιακά κοντακάρια τους ύμνους του Ρωμανού .Μια πρώτη προσπάθεια με έκδοση δέκα ύμνων που ήταν ολικώς ή μερικώς ανέκδοτοι, κρίθηκε ανεπιτυχής και κατακρίθη-

κε από τους ειδικούς.

Μιά άλλη προσπάθεια από το Σωφρόνιο Ευστρατιάδη έδωσε επίσης
πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια σημειώθηκαν τρείς λαμπρές εκδοτι-
κές προσπάθειες,που προώθησαν αρκετά την έκδοση των κοντακίων του
Ρωμανού και παράλληλα έδωσαν γενναίες βάσεις στις σχετικές μελέτες:
1.- Η Αθηναϊκή έκδοση. Το 1951 ο καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολο-
γίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Β.Τωμαδάκης ανέλαβε με μια
ομάδα προικισμένων μαθητών,οι περισσότεροι από τους οποίους σήμερα
είναι καθηγητές σε διάφορα πανεπιστήμια,την έκδοση των κοντακίων
του Ρωμανού.Εκδόθηκαν 49 κοντάκια σε τέσσερις τόμους και ένα συμ-
πλήρωμα,με εισαγωγές,υπομνήματα και σχόλια.Από τον ύμνο ΚΘ' υπάρ-
χει και νεοελληνική μετάφραση των κοντακίων.Η έκδοση επικρίθηκε
από πολλούς,κυρίως εξαιτίας της ασημότητας των εκδοτών και της
έλλειψης ενιαίας εκδοτικής αρχής,αφού καθένας από τους εκδότες,
μαθητές του Τωμαδάκη,εργάστηκε με σχετική ελευθερία.Επικρίνεται
επίσης η επιμονή των εκδοτών στην αξία των πατμιακών κοντακαρίων,
που αποτέλεσαν και την κύρια βάση της έκδοσης,μολονότι δεν αγνοή-
θηκαν άλλα κοντακάρια και συντάχθηκαν αναλυτικά κριτικά υπομνήματα.
Πρέπει ωστόσο να ομολογηθεί ότι ήταν η πρώτη φορά που στην Ελλάδα
αναλήφθηκε τέτοια επιστημονική προσπάθεια.'Εφερε στο φως τόσα κον-
τάκια και κατέστησε προσιτό τό έργο του Ρωμανού στο ελληνικό κοινό.
Η έκδοση διακόπηκε το 1957.
2.- Η έκδοση της Οξφόρδης.- Την αρχική προσπάθεια του P.Maas συνέ-
χισε ο καθηγητής του πανεπιστημίου της Οξφόρδης Κ.Τρυπάνης,ο οποί-
ος εξέδωσε το 1963 τους ύμνους του Ρωμανού,που θεωρούσε γνήσιους.
Ο τίτλος της έκδοσης είναι : Sancti Romani Melodi Cantica.Cantica
genuina,ed.by P.MAAS and C.A.TRYPANIS,Oxford 1963.Λίγο αργότερα
εκδόθηκαν και τα αμφισβητούμενα και θεωρούμενα νόθα έργα του ποι-
ητή,με τον τίτλο : Sancti Romani Melodi Cantica.Cantica dubia,ed.
by + P.MAAS and C.A.TRYPANIS,Berlin 1970.Είναι η πρώτη πλήρης κρι-
τική έκδοση των κοντακίων του Ρωμανού.Ωστόσο και αυτή επικρίνεται
για πολλούς και σοβαρούς λόγους .'Εγινε με σπουδή και δεν έλαβε
υπόψη του ο εκδότης πολλούς ανατολικούς κώδικες,με αποτέλεσμα το
κριτικό υπόμνημα να είναι πενιχρό και να μη δίνει την πραγματική
εικόνα της χειρόγραφης παράδοσης.Αλλά το πιό σημαντικό είναι ότι
επιχειρήθηκε να προσαρμοστεί το κείμενο σε μετρικά σχήματα προκα-
τασκευασμένα,ερήμην της παράδοσης των κειμένων.Η επιμονή των εκδο-
τών κυρίως στο ζήτημα της ομοτονίας οδήγησε πολλές φορές σε προ-
κρούστεια λύση .'Ετσι βλέπουμε γλωσσικούς τύπους,που ασφαλώς δεν
τήρξαν και κυρίως δε γράφτηκαν ποτέ στην ελληνική γραμματειακή

παράδοση : Θώμας,καταγέλως,στρῶμναι,χαυνός,κλπ. Περισσότερο ηχη-
ρό είναι το πράγμα στις γενικές : τῶν οἰκέτων,τῶν θαλάσσων,τῶν
καρδίων,τῶν ἀγκάλων,τοῦ νυμφιοῦ κλπ.Οι τύποι αυτοί είναι αυθαίρε-
τοι,όσο και άν επιχειρείται να αποδειχθεί ότι τάχα αυτή τη μορφή
είχε η γλώσσα την εποχή του Ρωμανού.'Οτι η μέθοδος αυτή είναι α-
στήρικτη,φαίνεται και από την έλλειψη ενότητας τυπολογικής και από
τις παραβάσεις των ίδιων των αρχών της έκδοσης.

3.- Η παρισινή έκδοση.

Περί το 1950 άρχισε στο Παρίσι μια νέα προσπάθεια κριτικής έκδοσης των κοντακίων του Ρωμανού από τον εβραϊκής καταγωγής βυζαντινολόγο José Grosdidier de Matons,μαθητή και συνεργάτη του διάσημου βυζαντινολόγου Paul Lemerle.Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νέος εκδότης εργάστηκε ιδιωτικώς,χωρίς επιτελείο και συνεργάτες και παρουσίασε έργο εντυπωσιακό. 'Ως τώρα έχει εκδώσει 5 επιβλητικούς τόμους στη σειρά των Sources Chrêtiennes (α'τόμος 1964,β'1965, γ'1965,δ'1967,ε'1981).Συνολικά έχουν εκδοθεί 51 κοντάκια,με εξαντλητικές εισαγωγές,μετρικά σχήματα,βιβλιογραφία,κριτικά αποκατεστημένο κείμενο με ωραία γαλλική μετάφραση και σχόλια.Είναι χωρίς αμφιβολία η καλύτερη έκδοση του Ρωμανού.'Οπως χαρακτηριστικά παρατηρήθηκε,έχει τις αρετές των δύο πρώτων,ενώ αποφεύγει τις αδυναμίες και των δύο.Μολονότι υιοθετεί τις βασικές αρχές της μετρικής του P.Maas και όχι σπάνια εισάγει και αυτός τύπους που βιάζουν τη γλώσσα (σε πολύ μικρότερο όμως βαθμό) διαθέτει πλούσια γνώση και αναμφισβήτητη αίσθηση και ευσυνειδησία.Δυστυχώς ο πρόσφατος αιφνίδιος θάνατος του εκδότη (1983) διέκοψε αυτή τη γενναία προσπάθεια και εμπόδισε την ολοκλήρωση ενός έργου αληθινά μνημειώδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Η σχετική με το Ρωμανό βιβλιογραφία είναι απέραντη. Περιορίζομαι να μνημονεύσω εδώ μόνο μερικά νεότερα έργα,όπου συγκεντρώνεται και η παλαιότερη βιβλιογραφία : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις, σσ. 81-181. Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ. 357-509. J.GROSDIDIER DE MATONS,Romanos le Mélode et les origines de la poêsie religieuse à Byzance, Paris 1977.Το τελευταίο τουτο έργο είναι η πιο συνθετική μελέτη του μεγάλου υμνογράφου,εντυπωσιακή για την ακρίβεια και τον πλούτο των ειδήσεων, αλλά και για τη μέθοδο της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Ο ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ένα λαμπρό μνημείο της πρώιμης Βυζαντινής υμνογραφίας είναι ο Ακάθιστος Ύμνος. Είναι το μόνο κοντάκιο που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ακόμη ολόκληρο και να συγκινεί τους πιστούς. Όπως είναι γνωστό, ο Ακάθιστος ψάλλεται διηρημένος σε τέσσερα τμήματα τις τέσσερις πρώτες εβδομάδες της Μ.Σαρακοστής, κάθε Παρασκευή μαζί με τήν ακολουθία του Αποδείπνου. Ολόκληρος ο ύμνος ψάλλεται την Παρασκευή της Ε΄ εβδομάδας της Σαρακοστής, σύμφωνα με ειδική τυπική διάταξη του Τριωδίου.

Δομή του Ύμνου

Ο Ακάθιστος Ύμνος μορφολογικά είναι ένα κοντάκιο, με αλφαβητική ακροστιχίδα (Α-Ω). Ωστόσο, σε σχέση με την παραδοσιακή μορφή των κοντακίων παρουσιάζει μερικές χαρακτηριστικές και προβληματικές διαφορές. Οι οίκοι του δέν είναι όλοι όμοιοι, όπως συμβαίνει σε όλα τά κοντάκια. Οι οίκοι με περιττό αριθμό (Α,Γ,Ε κλπ.) είναι εκτενέστεροι και περιέχουν τους γνωστούς χαιρετισμούς (Χαίρε...), που τελειώνουν με το εφύμνιο "Χαίρε, νύμφη ανύμφευτε ". Αντίθετα, οι οίκοι με άρτιο αριθμό (Β,Δ,Ζ κλπ.) είναι συντομότεροι, δεν περιέχουν χαιρετισμούς, και τελειώνουν με το εφύμνιο " Αλληλούια ". Έχουμε λοιπόν ανόμοιους εναλλασσόμενους οίκους, με διαφορετικά εφύμνια αντίστοιχα. Αυτό είναι κάτι το μοναδικό στη μορφολογία των κοντακίων.

Ένα άλλο στοιχείο, που δημιουργεί προβλήματα άλλης φύσεως, είναι τα προοίμια του Ακαθίστου. Στη σημερινή λειτουργική πράξη ο ύμνος έχει ως προοίμιο το γνωστότατο " Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τα νικητήρια...", που συνδέει τον ύμνο με τα πολεμικά γεγονότα του 626 μ.Χ. Ωστόσο, στα αρχαία χειρόγραφα το προοίμιο είναι διαφορετικό, το "Τό μυστικῶς προσταχθέν λαβών έν γνώσει...", που θεωρείται και το αρχαιότερο και αυθεντικό, και συνδέει τον ύμνο με την εορτή του Ευαγγελισμού. Υπάρχει όμως και ένα τρίτο προοίμιο σε άλλα χειρόγραφα, το " Ού παυόμεθα κατά χρέος...". Τούτο θεωρείται μεταγενέστερη προσθήκη.

Το θέμα του Ακαθίστου Ύμνου.

Μια άλλη διαφορά του Ακαθίστου με τα γνωστά κοντάκια είναι η έλλειψη θεματικής ενότητας. Εδώ δεν έχουμε ένα θέμα, αλλά πλήθος θεμάτων. Διακρίνουμε σαφώς δύο ενότητες : η πρώτη, με τους δώδεκα πρώτους οίκους (Α-Μ) με περιεχόμενο βιβλικό, και η δεύτερη (Ν-Ω) με περιεχόμενο θεολογικό. Η πρώτη ενότητα αρχίζει με τον αρχαγγελικό χαιρετισμό στην Παρθένο Μαρία και τελειώνει με την Υπαπαντή του

Χριστού, που την τοποθετεί μάλιστα μετά τη φυγή στην Αίγυπτο. Ολόκληρο το τμήμα τουτο στηρίζεται στην αφήγηση του ευαγγελιστή Λουκά και μόνο ο οίκος Λ ("Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμόν ἀληθείας...") φαίνεται να στηρίζεται στο απόκρυφο πρωτοευαγγέλιο του Ψευδο-Ματθαίου. Το δεύτερο τμήμα του Ύμνου (Ν-Ω) περιέχει κυρίως θεολογικά θέματα, χριστολογικά και μαριολογικά. Αρχίζει με τη "νέαν κτίσιν" που δημιούργησε η ενσάρκωση του Χριστού και τελειώνει με μια θαυμάσια επίκληση στη Θεοτόκο :"

Ὦ πανύμνητε μῆτερ, ἡ τεκοῦσα τόν πάντων
ἁγίων ἁγιώτατον Λόγον,
δεξαμένη τήν νῦν προσφοράν,
ἀπό πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας
καί τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τούς σοί βοῶντας·
" Ἀλληλούια ".

Η ονομασία.

Την ονομασία "Ακάθιστος ", με την οποία ο περίφημος αυτός ύμνος είναι ευρύτερα γνωστός, εξηγεί το συναξάριο που αναγινώσκεται το Σάββατο της Ε΄ εβδομάδας της Μ.Σαρακοστής (βλ. έντυπο Τριώδιο) : " Ὁ γε μήν θεοφιλής τῆς Κωνσταντίνου λαός τῇ θεομήτορι τήν χάριν ἀφοσιούμενοι, ὁλονύκτιον τόν ὕμνον καί ἀκάθιστον αὐτῇ ἐμελῴδησαν, ὡς ὑπέρ αὐτῶν ἀγρυπνησάσῃ καί ὑπερφυεῖ δυνάμει διαπραξαμένῃ τό κατά τῶν ἐχθρῶν τρόπαιον...Ἀκάθιστον δέ ὠνόμασαν, διά τό τότε οὕτω πρᾶξαι τόν τῆς πόλεως κλῆρόν τε καί λαόν ἅπαντα ". Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι υπάρχει παλαιά συνήθεια στην Εκκλησία, νά ψάλλονται ακαθίστως όλοι οι ύμνοι της Θεοτόκου, σε ένδειξη εξαιρετικής τιμής. Και ο Ακάθιστος είναι ο κατεξοχήν θεομητορικός ύμνος. Στην κοινή γλώσσα, εξάλλου, ο Ακάθιστος ακούεται με την ονομασία " Χαιρετισμοί ", για το πλήθος των υμνητικών φράσεων, που αρχίζουν με το "Χαίρε ".

Το πρόβλημα του χρόνου και της πατρότητας.

Ο Ακάθιστος Ύμνος ακολουθεί την κοινή μοίρα των μεγάλων έργων της Φιλολογίας :Αγνοούμε τόσο το χρόνο, κατά τον οποίο συντέθηκε, όσο και τον ποιητή ,που πρέπει αναμφισβήτητα να ήταν προικισμένος και εμπνευσμένος δημιουργός. Οι μέχρι σήμερα προσπάθειες των μελετητών προώθησαν αρκετά τα σχετικά προβλήματα, αλλά δεν έχει ακόμη βρεθεί λύση καθολικά αποδεκτή και ο περίλαμπρος ύμνος θα κρατήσει για πολύ ακόμη ίσως τα μυστικά του. Θα παρουσιάσουμε εδώ με κάθε συντομία τις διάφορες θεωρίες και υποθέσεις για τη χρονολόγηση και την πατρότητα του ύμνου:

Με κέντρο το Ρωμανό ,θα μπορούσαμε να ταξινομήσουμε σε τρεις
κατηγορίες τις προτεινόμενες θεωρίες και υποθέσεις : Στην πρώτη
κατατάσσονται όσες θεωρούν τον Ακάθιστο έργο προρρωμανικό,στη δεύ-
τερη όσες αποδίδουν τον ύμνο στο Ρωμανό,και στην τρίτη όσες ανα-
ζητούν τον ποιητή στους χρόνους μετά το Ρωμανό.

1.- Είναι ο Ακάθιστος έργο προρρωμανικό; Η άποψη έχει πολλούς υπο-
στηρικτές,κυρίως θεολόγους (Grosdijs,Fletcher,Meersseman κ.ά.π.)
που τοποθετούν τη σύνθεση του ύμνου στον 4ο ή 5ο αιώνα,με βάση
διάφορες,αμφίβολες πάντως,δογματικές ενδείξεις.Πρόκειται για α-
κραίες και κάπως αυθαίρετες αποψεις,που σήμερα δε βρίσκουν υποστη-
ρικτές.Στην εποχή αυτή δεν έχουμε καμιά απολύτως μαρτυρία για την
ύπαρξη κοντακίου ως διαμορφωμένου λογοτεχνικού είδους και θα ήταν
περίεργο να ανήκει σ'αυτήν ο Ακάθιστος,ένα κοντάκιο με περίτεχνη
κατασκευή.

Από την άποψη αυτή κάνει αληθινά εντύπωση η γνώμη του Grosdi-
dier de Matons;που επιμένει να θεωρεί τον Ακάθιστο έργο προρρωμα-
νικό και το χρονολογεί μάλιστα "στο τέλος της προϊστορίας του κον-
τακίου ".Επειδή συμβαίνει το κοντάκιο του Ρωμανού " Εἰς τόν πει-
ρασμόν τοῦ 'Ιωσήφ" να έχει ένδειξη ότι ακολουθεί μετρικά και μου-
σικά το " "Αγγελος πρωτοστάτης",παρατήρηση στην οποία στηρίζονται
και όσοι αποδίδουν τον Ακάθιστο στο Ρωμανό,αλλά και όσοι αρνούν-
ται την πατρότητά του,ο Grosdidier de Matons πιστεύει ότι ο μεγά-
λος μελωδός όχι μόνο γνώριζε τον Ακάθιστο,αλλά και τον αγαπούσε
ιδιαίτερα και τον μιμήθηκε στη σύνθεση του δικού του κοντακίου
στον πειρασμό του Ιωσήφ.Αλλά,άν το πράγμα ήταν έτσι,γιατί να μη
μιμηθεί ο Ρωμανός και την όλη τεχνική και την οργάνωση του Ακαθί-
στου,παρά μόνο τον πρώτο οίκο του;Το πράγμα επιδέχεται και άλλη,
πιθανότερη εξήγηση.Παρατηρεί ο καθηγητής Ν.Τωμαδάκης :" Προφανώς
η ένδειξις του αντιγραφέως του ια'αιώνος σημαίνει ότι ο ύμνος εις
τον Ιωσήφ εψάλλετο κατά τον Ακάθιστον,κείμενον περισσότερον γνω-
στόν,μέλος το οποίον ηκούετο συχνά.Η ένδειξις αύτη είναι πολύτιμος
εφ'όσον καθιστά γνωστόν ότι ο Ρωμανός έδωσε το ρυθμοτονικόν πρότυ-
πον των ημίσεων οίκων του Ακαθίστου.Να αντιστρέψη τις τα πράγματα
θα ήτο σοβαρόν σφάλμα.Ο ποιητής του Ακαθίστου ακολουθεί το μετρι-
κόν υπόδειγμα του Ρωμανού...".

Αλλά ο Grosdidier de Matons προχωρεί πολύ περισσότερο.Πιστεύει
ότι διακρίνει στον Ακάθιστο ίχνη του μακρινού αλεξανδρινισμού και
αυτό τον οδηγεί να χρονολογήσει τον ύμνο στα τέλη του 5ου ή τις
αρχές τουδου αιώνα.Εντούτοις οι υποθέσεις αυτές δεν αποδεικνύον-
ται και είναι χαρακτηριστικό ότι ο Γάλλος ερευνητής σπεύδει να ομο-
λογήσει ότι αυτά είναι μια εντελώς υποκειμενική εντύπωση.

2.- Ο Ακάθιστος 'Υμνος και ο Ρωμανός.

'Ηταν πολύ φυσικό να στραφούν οι μελετητές στη λύση του Ρωμανού.'Ενας τόσο λαμπρός ύμνος θα ταίριαζε σε ένα τόσο λαμπρό ποιητή.Την υπόθεση υποστήριξε πρώτος ο Πολωνός λόγιος P.F.Krypiakiewicz το 1909,με την ωραία και πάντοτε χρήσιμη μελέτη του "De Hymni Acathisti Auctore ",στην οποία βρίσκει πολλά κοινά θεολογικά,δογματικά αλλά και εκφραστικά στοιχεία στον Ακάθιστο και στα κοντάκια του Ρωμανού.Τη θεωρία ακολουθούν με ή χωρίς επιφυλάξεις πολλοί ξένοι και 'Ελληνες επιστήμονες (Dölger,Beck,Wellesz,Maas,Carpenter, Mioni,Del Grande,Huglo ,Ευστρατιάδης,Παντελάκης κ.ά.π.).Από τους σύγχρονους μελετητές την υπόθεση υποστηρίζει με ενθουσιασμό ο καθηγητής Κ.Μητσάκης.

Οι αντιρρήσεις είναι πολλές .Κανένας δέν μπόρεσε μέχρι σήμερα να προσκομίσει αποδείξεις ή έστω και σαφείς ενδείξεις για τη σχέση του Ρωμανού με τον Ακάθιστο.Εκτός του ότι δεν έχουμε καμιά χειρόγραφη μαρτυρία για τη σχέση αυτή,το ύφος,η γλώσσα και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ακαθίστου δεν είναι ρωμανικά.Μια μαρτυρία στον κώδικα 41 της Μονής Βλατάδων (f.193r),κατά την οποία " οὗτοι οἱ θεῖοι οἶκοι οὐκ εἰσίν ὥς τινες λέγουσιν Σεργίου του τηνικαῦτα τόν θρόνον κοσμοῦντος Κωνσταντινουπόλεως,άλλά του θείου 'Ρωμανοῦ οὗ ἡ ἐπίκλησις μελῳδός " είναι του 16ου αιώνα και δεν μπορεί να έχει αποδεικτική αξία.Σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσε να θεωρηθεί έργο του Ρωμανού,όταν τα γνωρίσματα της ρωμανικής τέχνης είναι γνωστά (διάλογος,ανθρωποποιία κλπ.) και ελέγχονται σε τόσο μεγάλο αριθμό κοντακίων.

Η απόδοση,εξάλλου,του Ακαθίστου στο Ρωμανό,με βάση μόνο τις ποιητικές του αρετές,δεν είναι πειστική.Ο Wellesz παρατηρεί ότι " εάν λάβουμε υπόψη μας όλα τα στοιχεία που συγκροτούν το σπουδαίο αυτό ποίημα,δύναμη στην έκφραση,τόλμη στις παρομοιώσεις,τέλεια αρμονία στους στίχους και,πάνω απ'όλα,την ποιητική σύλληψη (poetical vision),δεν ξέρουμε κανέναν άλλο ποιητή,που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ο συγγραφέας του έξω από το Ρωμανό ".Ωστόσο,τα ίδια αυτά ποιητικά στοιχεία τα βρίσκουμε και σε άλλον ποιητή,τον Κοσμά το Μελωδό,για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.

Ο Ακάθιστος δε φαίνεται να είναι έργο της ακμής του κοντακίου. Απεναντίας,όλες οι ενδείξεις μας οδηγούν σε εποχή παρακμής του είδους.Η ύπαρξη δύο εφυμνίων που εναλλάσσονται στους οίκους είναι στοιχείο εντελώς νέο,ξένο πρός την παραδοσιακή μορφή των κοντακίων.Κατά τη γνώμη μας ,είναι η πρώτη παραχώρηση προς τη μορφική ποικιλία που έχει ο κανόνας έναντι του κοντακίου.

3.- Ο Ακάθιστος είναι έργο μεταρρωμανικό.

'Οσοι θεωρούν τον Ακάθιστο έργο των μετά το Ρωμανό χρόνων αναζητούν ιστορικά και φιλολογικά στοιχεία που μπορούν να προσαρμοστούν σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή σε συγκεκριμένα γεγονότα της βυζαντινής ιστορίας.Οι ερευνητές κινούνται σε ευρύτατο χρονικό πλαίσιο,αφού έφτασαν ακόμηκαι ώς τον πατριάρχη Φώτιο (+891).Παραλείποντας αυτές τις ακραίες και απίθανες περιπτώσεις,θα μείνουμε σε ορισμένα ονόματα του 7ου και των αρχών του 8ου αιώνα.

α.- Η συναξαριακή παράδοση. Σύμφωνα με τη συναξαριακή παράδοση, που επαναλαμβάνεται σταθερά από το 10ο αιώνα και έπειτα,ο Ακάθιστος συνδέεται με τη μεγάλη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Αβάρους,τον Αύγουστο του 626 μ.Χ.,κατά τη διάρκεια της τρίτης εκστρατείας του αυτοκράτορα Ηρακλείου κατά των Περσών.Η σωτηρία της βασιλεύουσας αποδόθηκε στη Θεοτόκο και ο λαός και ο κλήρος έψαλαν αυτό τον ύμνο,ως έκφραση ευγνωμοσύνης και ευχαριστίας προς τη σώτειρα της Πόλης :" όρθοστάδην τῷ τότε πᾶς ὁ λαός κατά τήν νύκτα έκείνην τόν ὕμνον τῇ τοῦ Λόγου Μητοί γηθόμενοι ἔμελψαν".Η παράδοση πέρασε και στα διδακτικά βιβλία των σχολείων,ακόμη και σε επίσημα πανεπιστημιακά συγγράμματα.

Πρέπει,ωστόσο,να παρατηρήσουμε ότι το συναξάριο δεν ομιλεί καθαρά για σύνθεση του ύμνου (που μπορεί και να προϋπήρχε) ούτε βέβαια για τον ποιητή.Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο ύμνος δεν έχει χαρακτήρα πολεμικό.Αν πράγματι αναφερόταν στην πολιορκία του 626 και τη θαυματουργική σωτηρία της Βασιλεύουσας Πόλης,θα περιείχε ασφαλώς ρητές αναφορές ή έστω και υπαινιγμούς των γεγονότων. Ωστόσο ο ύμνος είναι εξολοκλήρου ειρηνικός,εγκωμιαστικός και θεολογικός,χωρίς ούτε κάν νύξη για κινδύνους και θαυματουργική σωτηρία.Το προοίμιο "Τῇ 'Υπαρμάχῳ Στρατηγῷ..." θεωρείται νεότερο δημιούργημα και πάντως άσχετο προς τα γεγονότα του 626.Αν μάλιστα το συνέθεσε ο πατριάρχης Γερμανός,όπως υποστηρίζουν πολλοί,τότε είναι πιθανότερο να αναφέρεται στα γεγονότα του 717-718 μ.Χ. Οι στίχοι,εξάλλου :

Χαῖρε,δι'ἧς ἐγείρονται τρόπαια˙
Χαῖρε,δι'ἧς ἐχθροί καταπίπτουσι

που,όπως νομίζουν πολλοί,αναφέρονται σε γεγονότα πολεμικά ,είναι μια αόριστη εγκωμιαστική αναφορά στη συνεχή προστασία της Θεοτόκου από τους πολυάριθμους εχθρούς της αυτοκρατορίας.

β.- Ο πατριάρχης Σέργιος.- 'Οσοι ακολουθούν τη συναξαριακή παράδοση αποδίδουν τον Ακάθιστο στο δυναμικό πατριάρχη της Κωνσταντινουπό-[...]ς Σέργιο,που πρωταγωνίστησε στα γεγονότα του 626.Είναι μάλιστα

χαρακτηριστικό ότι και ο Krumbacher θεωρούσε το Σέργιο ποιητή μεγάλο και άξιο να συνθέσει τον περιλάλητο ύμνο,ενώ στην Ανθολογία των Christ-Paranikas το κείμενο εκδίδεται ως έργο του Σεργίου. Ωστόσο,ο πατριάρχης Σέργιος δεν υπήρξε ποτέ ποιητής.Δεν έχουμε κανένα επώνυμο υμνογραφικό σύνθεμα ούτε και καμιά φιλολογική μαρτυρία,πέρα από τις αόριστες πληροφορίες για την υψηλή παιδεία του. Το πιο σημαντικό όμως και συντριπτικό επιχείρημα είναι ότι ο Σέργιος ήταν μονοθελήτης αιρετικός και συνεπώς δε θα μπορούσε να συνθέσει ύμνο σύμφωνο με το ορθόδοξο δόγμα .

Σε πρόσφατη μελέτη της η καθηγήτρια Αικ.Χριστοφιλοπούλου αξιολογεί το νόημα του στίχου "Χαῖρε ,τύραννον άπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς " (Ι,10),για να χρονολογήσει τον Ακάθιστο στις αρχές του 7ου αιώνα.Δέχεται δηλαδή η Χριστοφιλοπούλου ότι ο στίχος υποκρύπτει νόημα πολιτικό και αναφέρεται στο σφετεριστή του θρόνου και τύραννο Φωκά (602-610) και χρονολογεί τον ύμνο " μετά τον Οκτώβριον 610...και προ του Αυγούστου 626 ".'Ετσι επανέρχεται στην άποψη της απόδοσης του Ακαθίστου στο Σέργιο,μολονότι η θεωρία αυτή έχει προ πολλού εγκαταλειφθεί.

Η θεωρία της Χριστοφιλοπούλου δεν είναι πρωτότυπη.Τη διατύπωσε για πρώτη φορά το 1948 ο Ιταλός μελετητής Del Grande,στη μελέτη του L' Inno Acatisto (Φλωρεντία 1948).Η Χριστοφιλοπούλου χρησιμοποίησε άψογη φιλολογική μέθοδο αναζητώντας και ελέγχοντας τη σημασία της λέξης "τύραννος" στους βυζαντινούς συγγραφείς,αλλά το συμπέρασμά της δεν είναι ορθό.Δεν πρόσεξε η συγγραφέας της μελέτης αυτής ότι οι στίχοι του Ακαθίστου βαίνουν κατά ζεύγη και πολλές φορές ο δεύτερος συμπληρώνει νοηματικά τον πρώτο.Στην προκείμενη περίπτωση η νοηματική ενότητα των δύο στίχων είναι αδιάσπαστη:

Χαῖρε,τύραννον άπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα της ἀρχῆς˙
Χαῖρε,κύριον φιλάνθρωπον ἐπιδεῖξασα Χριστόν.

'Ισως ο ιστορικός υπαινιγμός,άν πρόκειται βέβαια για υπαινιγμό, να αναφέρεται στο Φιλιππικό Βαρδάνη (713),που στο σύντομο διάστημα της αρχής του δημιούργησε στο κράτος κατάσταση όμοια με εκείνη που αντιμετώπισε άλλοτε με το Φωκά.Επιπροσθέτως,ο Βαρδάνης ήταν αιρετικός μονοθελήτης.Μετά την πτώση του έλαμψε και πάλι η ορθοδοξία.'Ισως λοιπόν ο δεύτερος στίχος "Χαῖρε ,κύριον φιλάνθρωπον έπιδείξασα Χριστόν " να είναι η απάντηση στις μονοθελητικές αποκλίσεις του Βαρδάνη και των οπαδών του.

Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω,αποκλείεται να είναι ποιητής του Ακαθίστου ο πατριάρχης Σέργιος.

Ο Γεώργιος Πισίδης. Ανάλογες αντιρρήσεις υπάρχουν και για διάσημο ιαμβογράφο Γεώργιο Πισίδη,τον υμνητή του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-640).Τα γνωστά ποιήματα του Πισίδη είναι όλα σε με προσωδιακό και δεν έχουμε καμιά μαρτυρία ότι έγραψε ποτέ ρυθμικό ποίημα,όπως είναι ο Ακάθιστος.Αλλά και η γλώσσα και το ύφ του Πισίδη είναι εντελώς ξένα προς την απλότητα και τη χάρη το Ακαθίστου.

Ο πατριάρχης Γερμανός Α'(+ 740).Ο καθηγητής Ν.Β.Τωμαδάκης κλίνει υπέρ του πτρχ.Γερμανού Α',που τον θεωρεί ως τον πιθανότ ποιητή του Ακαθίστου.Υπέρ του Γερμανού υπάρχει μια μαρτυρία γν στή από το 1903.Στον τίτλο της λατινικής μετάφρασης του Ακαθίστ που επιχείρησε περί το 800 ο επίσκοπος Ενετίας Χριστόφορος,ο ύμ αποδίδεται απερίφραστα στον πατριάρχη Γερμανό :" Hymnus Sancte Dei Genitricis Marie victoriferus atque salutatorius a Sancto Germano patriarcha Constantinopolitano rithmice compositus,per singulas alphabeti litteras inchoans singulos versus ". Ωστόσο η μαρτυρία δε φαίνεται να απηχεί την πραγματικότητα.Θα ήταν περίερ να σωζόταν η ένδειξη στη λατινική μετάφραση και να μή σωζόταν σε κανένα ελληνικό χειρόγραφο,όταν μάλιστα πολλα υμνογραφικά κείμεν του Γερμανού παραδόθηκαν επώνυμα.'Αν ο ύμνος συντέθηκε,όπως είνα πιθανό στην Ανατολή (Ιεροσόλυμα),ίσως να έγινε γνωστός στην Κωνσταντινούπολη μέσω του Γερμανού,που θεωρείται ο φυσικός σύνδε της Κωνσταντινούπολης με τα Ιεροσόλυμα.Ο Τωμαδάκης,εκτός απ την παραπάνω μαρτυρία,επικαλείται και τους ακόλουθους στίχους του Ακαθίστου,που θεωρεί ότι περιέχουν υπαινιγμούς για συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα της εποχής του Γερμανού :

Χαῖρε,τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν·
χαῖρε,καύχημα σεβάσμιον ἱερέων εὐλαβῶν·
χαῖρε,τῆς ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος·
χαῖρε ,τῆς βασιλείας τό ἀπόρθητον τεῖχος·
χαῖρε,δι'ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
χαῖρε,δι'ἧς ἐχθροί καταπίπτουσι... (κγ'(Ψ),10-15)

Αν οι στίχοι υποκρύπτουν πράγματι πολιτικούς υπαινιγμούς,τότε πρέπει να αναζητήσουμε περίοδο συμβασιλείας ("βασιλέων εὐσεβῶν"). Είναι πράγματι την περίπτωση των Ισαύρων,Λέοντος Γ' και του γιου του Κωνσταντίνου Ε' (από το 720 κεξ.).'Εχουμε επίσης τα μεγάλα και ιστορικά γεγονότα της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης από τους 'Αραβες (717-718) και τη νίκη των βυζαντινών όπλων.Τα γεγονότα συμβαδίζουν με το νόημα των δύο τελευταίων από τους παραπάνω στίχους θα ήταν ίσως αρκετοί αυτοί οι λόγοι,για να θεωρήσουμε ότι ο πατριάρχης Γερμανός,που έζησε τα γεγονότα και έγραψε μάλιστα ευχα-

χαριστήριο εγκωμιαστικό λόγο στη Θεοτόκο,συνέθεσε και τον Ακάθιστο. Ωστόσο υπάρχουν και αντιρρήσεις όχι ευκαταφρόνητες.Το υμνογραφικό έργο του Γερμανού,που θα μπορούσε να είναι στοιχείο σύγκρισης,δε μας είναι ακόμη ακριβώς γνωστό.Λείπει μια μελέτη,που θα συγκεντρώσει και θα ελέγξει τα φερόμενα με το όνομα του Γερμανού υμνογραφικά κείμενα στα χειρόγραφα και τα έντυπα βιβλία.Από όσα πάντως μπορούμε να ξέρουμε τώρα,ο Γερμανός δε φαίνεται να είναι ποιητικό ανάστημα άξιο για μια τέτοια σύνθεση.Το πιό σημαντικό είναι ότι ο λόγος του στον Ευαγγελισμό,που περιέχει το θέμα του αρχαγγελικού χαιρετισμού στη Θεοτόκο,πολύ απέχει και γλωσσικά και υφολογικά από τον Ακάθιστο.Εκτός όμως από τις παραπάνω παρατηρήσεις,οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι ,άν ο Ακάθιστος συντέθηκε στις αρχές του 8ου αιώνα,δε σημαίνει αυτό πως πρέπει να αποβλέψουμε μόνο στο Γερμανό. Σύγχρονοι του Γερμανού είναι και άλλοι μεγάλοι και οπωσδήποτε ενδοξότεροι ποιητές,ο Κοσμάς ο Μελωδός,ο Ιωάννης Δαμασκηνός,ο Ανδρέας Κρήτης.

ε.- Κοσμάς ο Μελωδός και ο Ακάθιστος.Τη σύνδεση του Κοσμά του Μελωδού με τον Ακάθιστο υπέδειξε για πρώτη φορά ο Θεοχ.Δετοράκης,με τη μελέτη του "Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έργο "(Θεσσαλονίκη 1979). Στο Επίμετρο του βιβλίου (σσ.231-244) αποτολμάται η εγγραφή του ονόματος του Κοσμά στον κατάλογο των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου και η στροφή της έρευνας προς αυτή την κατεύθυνση .

Ο Κοσμάς ο Μελωδός (679/680- 752/754) είναι ένας κορυφαίος εκπρόσωπος της βυζαντινής υμνογραφίας.Θεωρειται ο καλύτερος απο τους βυζαντινούς κανονογράφους και ένας από τους μεγαλύτερους μελωδούς της Εκκλησίας,princeps melodorum,όπως εύστοχα έχει χαρακτηριστεί. Είναι μάλιστα ο μόνος από τους υμνογράφους,που αξιώθηκε να ονομαστεί μελωδός,μετά το Ρωμανό.Συνδέεται με τη μεγάλη ποιητική και μουσική μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα και θεωρείται μαζί με το θετό αδελφό του τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον Ανδρέα Κρήτης ευρετής του κανόνα ως νέου ποιητικού είδους.

Την αφορμή να συνδεθεί το όνομα του Κοσμά με τον Ακάθιστο και να αποτολμηθεί διατύπωση μιάς νέας υπόθεσης για την πατρότητά του μας έδωσε μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία του A.Baumstark (1907), που αναφέρει ότι στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της ονομαστής μονής του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ βρήκε παλαιά αχρονολόγητη εικόνα του Ευαγγελισμού.Μαζί με το γνωστό εικονογραφικό θέμα εικονίζεται και μοναχός που κρατεί ειλητάριο,στο οποίο αναγράφονται οι πρώτες λέξεις του Ακαθίστου: " "Αγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη",ενώ στην κεφαλή του μοναχού υπάρχει η ένδειξη Ο ΑΓ.ΚΟΣΜΑΣ. Τον Κοσμά της εικόνας αυτής θεωρεί ποιητή του Ακαθίστου ο Baum-

stark,χωρίς όμως και να τολμά την ταύτισή του με τον ομώνυμο επί-
σκοπο Κοσμά το Μελωδό.

Ο Κ.Μητσάκης,που γνωρίζει επίσης την πληροφορία του Baumstark,
αρνείται την ταύτιση του Κοσμά της εικόνας με τον ομώνυμο επίσκο-
πο και διάσημο ποιητή," γιατί τότε,όπως γράφει,ο Ακάθιστος θα πρέ-
πει να χρονολογηθεί σε πολύ μεταγενέστερη εποχή".Ο μόνος λόγος δη-
λαδή που εμποδίζει την ταύτιση,κατά το Μητσάκη,είναι ο χρόνος.Αυτό
βέβαια θα ήταν ισχυρό,αν το μέγα πρόβλημα της χρονολόγησης του
Ακαθίστου είχε λυθεί.Το πρόβλημα όμως παραμένει άλυτο και νομίζω
ότι τίποτε δε μας εμποδίζει να προωθήσουμε την αναζήτηση ώς τις
αρχές του 8ου αιώνα.'Αλλωστε και ο πατριάρχης Γερμανός,τον οποίο
θεωρεί ο Τωμαδάκης ως πιθανό ποιητή του Ακαθίστου,είναι σύγχρονος
του Κοσμά.

Κατά τη γνώμη μου το εύρημα του Baumstark είναι πάρα πολύ σημαν-
τικό.Χωρίς κανένα δισταγμό ο Κοσμάς της εικόνας πρέπει να ταυτι-
στεί με τον ομώνυμο κανονογράφο Κοσμά επίσκοπο Μαϊουμά,για τους
ακόλουθους λόγους :

α.- Κανένας άλλος ποιητής με το όνομα Κοσμάς δεν είναι γνωστός
στην παράδοση της βυζαντινής υμνογραφίας.

β.-Από όσα ερεύνησα και γνωρίζω,στην εικονογραφία δεν είναι γνω-
στός άλλος Κοσμάς μοναχός και ποιητής,εκτός από τον επίσκοπο Μαϊ-
ουμά και περιώνυμο μελωδό.

γ.- Ο ποιητής Κοσμάς ο μελωδός υπήρξε τρόφιμος της μονής του Α-
γίου Σάββα,όπου και υποδεικνυόταν ο τάφος του τουλάχιστο ώς τις
αρχές του 12ου αιώνα.

δ.- Είναι πρόδηλο ότι ο ανώνυμος εικονογράφος,όσο και άν δε γνωρί-
ζουμε τη χρονολογία της εικόνας,είχε υπόψη του μόνο τον τρόφιμο
της μονής του Κοσμά το Μελωδό.Εικονίζοντάς τον στο θέμα του Ευαγγε-
λισμού εξέφραζε πιθανότατα την παράδοση της Ιεροσολυμιτικής Εκκλη-
σίας και των Σαββαϊτών μοναχών για τον ποιητή του Ακαθίστου.

ε.-Η αρχαιολογική μαρτυρία υπέρ του Κοσμά είναι πολύ ισχυρή,πάντως
πολύ ισχυρότερη από εκείνες που κατασκευάζονται από τους μελετητές,
με τις αμφίβολες αναλύσεις και εκτιμήσεις εσωτερικών στοιχείων
του ύμνου.

Βέβαια,θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι αυτή η μαρτυρία
δε λύνει το πρόβλημα της πατρότητας του Ακαθίστου,έστω και άν παρα-
δεχτούμε ότι ο Κοσμάς της εικόνας ταυτίζεται με τον ομώνυμο μελωδό.
Μπορεί απλούστατα να πρόκειται για μια τοπική παράδοση των Σαββαϊ-
τών.Συμφωνώ και εγώ ότι δεν έχουμε την αναμφισβήτητα απόδειξη υπέρ
του Κοσμά.Επιθυμώ εντούτοις να τονίσω ότι σε θέμα,όπου συνήθως οι
μελετητές εικοτολογούν,συμβαίνει να έχουμε μια ισχυρή και αδιαφιλο-

νείκητη μαρτυρία υπέρ του Κοσμά.Αυτό και μόνο σημαίνει ότι ο Κοσμάς μπαίνει αμέσως και αυτοδικαίως στο χορό των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου και κανένας δεν έχει το δικαίωμα να τον διαγράψει για μόνο το λόγο ότι είναι ποιητής του 8ου αιώνα.Στους παραπάνω λόγους,που τους θεωρώ αρκετά ισχυρούς, άς προσθέσουμε ότι ο Κοσμάς συνέθεσε και κοντάκιο και μάλιστα με ιδιόμελο προοίμιο,πράγμα που σημαίνει ότι την εποχή του γράφονταν ακόμη κοντάκια ιδιόμελα,και ο ίδιος δοκίμασε τις δυνάμεις του και στο είδος αυτό.Εκτός απ'αυτά, η σύγκριση του Ακαθίστου με πολλές συνθέσεις του Κοσμά ενισχύει τη άποψη για στενές εσωτερικές σχέσεις (γλώσσας,ύφους,τεχνικής). Βέβαια,το πρόβλημα δε λύεται τόσο εύκολα και θα χρειαστεί ακόμη μακρόχρονη και επίπονη έρευνα.Οπωσδήποτε όμως,με την εγγραφή του Κοσμά στον κατάλογο των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου το πρόβλημα αποκτά μια νέα διάσταση,ώς τώρα άγνωστη.Η έρευνα πρέπει τώρα να στραφεί και προς την κατεύθυνση αυτή.

Χειρόγραφα και εκδόσεις.

Το κείμενο του Ακαθίστου 'Υμνου παραδίδεται με πλήθος χειρογράφων.Τα αρχαιότερα είναι ο Βατοπεδινός κώδικας 1041 (10-11αι.), οι Λαυριωτικοί Γ 27 (10-11- αι.) και Γ 28 (11 αι.),οι Πατμιακοί 212 και 213 (11 αι.) κλπ. Πολλοί μουσικοί κώδικες περιέχουν επίσης τον 'Υμνο,όπως ο παλίμψηστος Ε.β.VII της Κρυπτοφέρρης και ο Ashburnhamensis 64.Το κείμενο περιέχεται επίσης και στα έντυπα Τριώδια,καθώς και στα παλαιότερα έντυπα Μηναία (25 Μαρτίου).

Για πρώτη φορά εκδόθηκε ο Ακάθιστος 'Υμνος το 1502 από τον 'Αλδο Μανούτιο (Βενετία).'Εκτοτε εκδόθηκε επανειλημμένως στα λειτουργικά βιβλία (Μηναίο Μαρτίου,Τριώδιο,Ωρολόγιο).Στους νεότερους χρόνους επιχείρησε την πρώτη φιλολογική έκδοση ο καρδινάλιος Pitra (Analecta Sacra,I,1876, σσ.250 κεξ.).Οι μετέπειτα εκδόσεις,φιλολογικές και κριτικές,είναι πολυάριθμες (Christ-Paranikas,Ευστρατιάδη ,Wellesz,Meersseman, κ.ά.).Νεότατη κριτική έκδοση από τον C.A. Trypanis,Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968,No I, σσ.17-39,όπου και ενδείξεις για τα χειρόγραφα και τις εκδόσεις.

Μεταφράσεις,διασκευές,μιμήσεις.

'Ενα κείμενο με τόση αίγλη ήταν φυσικό να ελκύσει το μεταφραστικό ενδιαφέρον σε ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο.Περί το 800 το μετέφρασε στη λατινική γλώσσα ο επίσκοπος της Βενετίας Χριστόφορος, ενώ μια δεύτερη λατινική μετάφραση έδωσε στην έκδοσή του ο Pitra το 1876.'Εχει μεταφραστεί πολλές φορές στην ιταλική,στις σλαβικές γλώσσες (ρωσική,βουλγαρική,σερβική,ρουμανική),ακόμη και στην τουρκική.'Εμμετρη νεοελληνική απόδοση σύμφωνα μάλιστα με το μέτρο και

τον τονισμό του πρωτοτύπου δημοσίευσε ο Γιάννης Αναγνωστόπουλος
το 1959.Μια έμμετρη διασκευή του ύμνου σε ιαμβικούς τριμέτρους
στίχους έγραψε το 14ο αιώνα ο γνωστός βυζαντινός ποιητής Μανουήλ
Φιλής.

Η επίδραση του Ακαθίστου στη βυζαντινή υμνογραφία είναι μεγάλη.
Πλήθος προσόμοιων κοντακίων σε εορτές και μνήμες αγίων βρίσκουμε
στα έντυπα λειτουργικά βιβλία και στα χειρόγραφα.Είναι γνωστοί
οι "Χαιρετισμοί του Τιμίου Σταυρού ",που ψάλλονται σήμερα στις
διάφορες εκκλησίες (14 Σεπτεμβρίου) κατά το πρότυπο του Ακαθίστου.
Εκτός από αυτά,λέξεις και φράσεις του ύμνου χρησιμοποιήθηκαν ευ-
ρύτατα από τους βυζαντινούς χρονογράφους ως έτοιμα και φραστικά
διαμορφωμένα ποιητικά στοιχεία.Είναι πρόδηλο ότι όλα τα εγκωμια-
στικά τροπάρια της Θεοτόκου και ιδιαίτερα όσα αρχίζουν με το
"Χαίρε " πηγάζουν άμεσα ή έμμεσα από τον Ακάθιστο.

<u>Η ποιητική αξία.</u>

Ο Ακάθιστος 'Υμνος είναι το δημοφιλέστερο κείμενο της ελληνικής
υμνογραφίας άξιο να συγκινήσει και τους απλούς ανθρώπους και τους
λογίους.Σπάνια η υμνογραφία μας έφτασε σε τέτοιο συνδυασμό ποιη-
τικού ύψους και ανεπιτήδευτης απλότητας.'Εχουμε ένα ποίημα στο
οποίο η χάρη και η αρμονία της μορφής συναγωνίζεται την ειλικρί-
νεια του αισθήματος και το ύψος του εσωτερικού θρησκευτικού στο-
χασμού.Πολλοί παρατηρούν ότι η πληθωρική χρήση των λεκτικών σχη-
μάτων,οι παρομοιώσεις,οι μεταφορές,τα λογοπαίγνια,οι παρηχήσεις,
τα ομοιοτέλευτα κλπ.δημιουργούν υπερβολικό φόρτο και επιδρούν αρ-
νητικά στο αισθητικό αποτέλεσμα.Αυτό δεν είναι σωστό.Ο Ακάθιστος
δεν πρέπει να κρίνεται με τα μέτρα της σύγχρονης ποίησης.Είναι
γέννημα άλλης εποχής και άλλων αισθητικών αντιλήψεων.Με τον ύμνο
αυτό η ελληνική ποίηση βρέθηκε σε μια από τις ωραιότερες στιγμές
της.Και ορισμένοι στίχοι του Ακαθίστου μπορούν να αντέξουν και την
αυστηρότερη κριτική : " Χαῖρε,ἀστέρος ἀδύτου Μήτηρ'/ Χαῖρε,αὐγή
μυστικῆς ἡμέρας ", " Χαῖρε,στοργή πάντα πόθον νικῶσα ", "Χαῖρε,
θησαυρέ τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε " κλπ.

Οι ιστορικοί και οι κριτικοί της λογοτεχνίας αναγνωρίζουν στο
ποίημα γνήσιο ποιητικό αίσθημα,δύναμη και χάρη.Παραθέτουμε ενδει-
κτικά ορισμένες γνώμες : Ο Αλ. Παπαδιαμάντης βρίσκει στον Ακάθιστο
"εμπνεύσεις ακραιφνεστάτης ποιήσεως ".Ο Κ.Παλαμάς τον χαρακτηρίζει
"τέλειον μωσαϊκόν,απαρτισθέν από ψηφίδας παντός είδους,περιμαζευ-
μένας πανταχόθεν.Είναικατόρθωμα δογματικόν μαζί και πανηγυρικόν".
Ο Γρηγόριος Παπαμιχαήλ τονίζει την εξαιρετική θέση του ύμνου μέσα

στη βυζαντινή υμνογραφία και εξαίρει " την πλαστικότητα του κει-
μένου,την τεχνικωτάτην μεγαληγορίαν,την μουσικότητα και ζωγραφικό-
τητά του ".Ο Ευάγγελος Παπανούτσος στην "Αισθητική " του εξαίρει
τη γλώσσα του Ακαθίστου,που τη θεωρεί εξόχως μουσική,ενώ τον ίδιο
τον ύμνο χαρακτηρίζει " ποιητικότατο χριστιανικό επίνικο ".Ο καθη-
γητής Ν.Τωμαδάκης παρατηρεί : " Διά να κριθή δικαίως το τυχηρόν
τούτο ποιητικόνδημιούργημα,όπερ μόνον διεσώθη ολόκληρον εξ όλων
των πολυαρίθμωνύμνων εις ακολουθίαν της Ανατολικής Εκκλησίας,πρέ-
πει να ληφθή υπ'όψιν ότι αναφέρεται εις μίαν ανάγκην του ανθρώπου
να δοξολογήση,να εξάρη,να εξυψώση το θείον,και δη την ενανθρώπησιν
του Κυρίου διά της Θεοτόκου Παρθένου.Αυτή η αλλεπάλληλος επίκλησις
της χαράς,της αγαλλιάσεως,της λυτρώσεως,η οποία κατασκεπάζει και
αυτάς τας επικλήσεις προς σωτηρίαν από κινδύνων και την σωτηρίαν
της ψυχής,δίδει ενθουσιώντα τόνον εις τον ύμνον και αντιστοιχεί
προς την εαρινήν διάθεσιν του ανθρώπου και δη του γυναικείου κό-
σμου... ". Περισσότερο ενθουσιώδης είναι ο Θεόδωρος Ξύδης,που βλέ-
πει τον Ακάθιστο ως λογοτέχνημα γεμάτο από την πνοή και τη χάρη
"της οιστρήλατης ψυχής ".Παραθέτω ένα εκτενές απόσπασμα από τη
σχετική μελέτη του : " Η μουσική φωνή του 'Ακαθίστου,που αναπνέει
πρώτα από την παράταξη των λέξεων,είναι πολύρρυτη,μέσα στους ποι-
κιλότατους αναλογικούς σχηματισμούς,που έρχονται από κάποιο χρονι-
κό βάθος.'Ενας χείμαρρος ομοιοκαταληξίας,κι όπου αυτή δεν είναι
αυστηρή,προσδίνει στο ποίημα τον απόλυτο μουσικό τόνο και το δε-
σμεύει προς την αρμονία με οριστικότητα.... Ο αυτοδίδακτος λαός
τον Ακάθιστο τον έζησε στους αιώνες,μέσα στην κατανυκτική,την
απλή ψαλτική,τη γεμάτη δραματικό τόνο.Το ύφος του Ακαθίστου είναι
σύγχρονα και θρησκευτική ουσία..Η δύναμη της συνήθειας έφερε τον
λαό πλησιέστερα προς τον Ακάθιστο,και η επιβολή της παραδόσεως,
που εδημιούργησε,δεν είναι ποτέ καταθλιπτική γι'αυτόν.Ο μυστικι-
σμός του ενίκησε την τυπολατρεία.Πέρ'άπό την επαναληπτική εκείνη
αποστήθιση,η λαϊκή ψυχή απλώνει το δέος της και προσεγγίζει έτσι
τα δυσκολονόητα σημεία του μελωδού....Στον Ακάθιστο η κάθε λέξη
του ποιήματος αποβαίνει λέξη του Υψίστου,παίρνει τη μαγική πλα-
στικότητα του θρησκευτικού,που σπρώχνει τον λόγο προς το ύψος,
με την ποιητική μεγαλοδωρία που φτάνει έως τους πολλούς,που ζούσαν
τότε που γράφτηκε ο Ακάθιστος,ακόμα και σήμερα που απομακρυνθήκαμε
από τον χρόνο της συγγραφής του.Ο θρησκευτικός και ο αισθητικός
παράγοντας αδελφωμένοι,παίζουν τον αποφασιστικότερο ρόλο στην πε-
ρίπτωση του Ακαθίστου ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Η σχετική με τον Ακάθιστο Ύμνο βιβλιογραφία είναι απέραντη. Περιορίζομαι να αναφέρω εδώ μόνο τα νεότερα μελετήματα και έργα, όπου βρίσκει κανείς και την προηγούμενη βιβλιογραφία. Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Συλλάβιον βυζαντινών μελετών και κειμένων. Τεύχος Α΄. Η Ακάθιστος εορτή και η υμνολογία της, εν Αθήναις 1964 (= Υμνογραφία-Ποίησις, σσ. 153-172). Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ. 483-509 και 533-536 (αναλυτική βιβλιογραφία του Ακαθίστου Ύμνου). ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΞΥΔΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, Αθήνα 1978, σσ. 169-197. EGON WELLESZ, The Akathistos . A Study in Byzantine Hymnography, "Dumbarton Oaks Papers " 9-10, 1956, σσ. 141-174. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The Akathistos Hymn, Κοπεγχάγη 1957. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, A History of Byzantine Music ad Hymnography, Oxford 1961[2], σσ. 191 κεξ. C.A.TRYPANIS. Fourteen Early Byzantine Cantica, Wien 1968, σσ. 17-39, όπου και η νεότερη κριτική έκδοση του κειμένου του Ακαθίστου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ

Η χρήση των κοντακίων στην ακολουθία του Όρθρου διήρκεσε ώς τις αρχές του 8ου αιώνα. Μια νέα ποιητική και μουσική μεταρρύθμιση στην υμνογραφία εκτόπισε γρήγορα το κοντάκιο και επέβαλε στη θέση του τον Κανόνα, ένα νέο λαμπρό είδος, που είναι ώς σήμερα κυρίαρχο στοιχείο της ακολουθίας του Όρθρου.

Δομή του Κανόνα.

Ο κανόνας είναι σύστημα σύντομων τροπαρίων που διατάσσονται σε εννέα στροφές, τις ωδές. Το πρώτο τροπάριο κάθε ωδής λέγεται Ειρμός (από το ρήμα εἴρω, συνδέω, ενώνω) και είναι το ποιητικό και μουσικό πρότυπο για τα τροπάρια που ακολουθούν. Τον τρόπο δημιουργίας του κανόνα μας έδωσε ο βυζαντινός λόγιος Θεοδόσιος ο Γραμματικός (8-9 αι.) : " Ἐάν τις θέλῃ ποιῆσαι κανόνα, πρῶτον δεῖ μελίσαι τόν εἱρμόν, εἶτα ἐπαγαγεῖν τά τροπάρια ἰσοσυλλαβοῦντα καί ὁμοτονοῦντα τῷ εἱρμῷ καί τόν σκοπόν ἀποσῴζοντα " Επομένως, οι πρώτοι ποιητές των κανόνων ήταν και μελωδοί, αφού συνέθεταν και το ποιητικό και το μουσικό πρότυπο (μοτίβο) των ύμνων τους.

Η σύνδεση των τροπαρίων του κανόνα μεταξύ τους είναι μόνο εξωτερική, εξασφαλίζεται δηλαδή με την ακροστιχίδα (όχι πάντοτε) και με εφύμνιο (που κι αυτό χρησιμοποιείται σπανίως). Ο κανόνας όμως έτσι διατηρεί μεγάλη ελευθερία και σε σχέση με τη μονοτονία του παλαιού κοντακίου παρουσιάζει μεγάλη ποιητική και μουσική ποικιλία. Αυτός κυρίως είναι ο λόγος της επιβολής του.

Το θεματικό αντικείμενο των ειρμών.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο σκελετός των κανόνων απαρτίζεται από τους ειρμούς των ωδών. Ο Ιωάννης Ζωναράς μας έδωσε την ερμηνεία του ειρμού : " Ὁ μέν οὖν εἱρμός ἁρμονία τίς ἐστι μέλους ἐν συνθέσει φωνῆς ἐνάρθρου τε καί σημαντικῆς ὡρισμένῳ τινί μέτρῳ καί ποσῷ μεγέθους περιγραφομένη, ἥτις ἁρμονία προωρισμένη τε καί προεγνωσμένη προϋπόκειται, πρός ἥν τά λεγόμενα τροπάρια ἀναφέρεται... Λέγεται δέ ὁ μέν εἱρμός, ὅτι κατά τάξιν τινά τήν ἐν συνθέσει καί μελουργίᾳ εἱρόμενος καί πλεκόμενος καί ἁρμοζόμενος πρόεισι καί οὐχ ὡς ἔτυχεν τροπάριον δέ, ὅτι πρός ἐκεῖνον τέτραπταί τε καί νένευκε καί τόν εἱρμόν ἔχει οἱονεί παραδειγματικόν καί τελικόν αἴτιον". Η σχέση λοιπόν των τροπαρίων της κάθε ωδής με τον ειρμό είναι μόνο ποιητική και μουσική, όχι θεματική. Τα τροπάρια αναφέρονται στο θεματικό αντικείμενο του κανόνα, δηλαδή στο θέμα μιας εορ-

τής π.χ.,ενώ οι ειρμοί αναφέρονται αποκλειστικά σε θέματα βιβλικά και συγκεκριμένα στις εννέα ωδές-προσευχές της Βίβλου (8 της Πα- λαιάς Διαθήκης και 1 της Καινής):

α.- Ο ειρμός της α' ωδής αναφέρεται πάντοτε στη Διάβαση της Ερυθράς και στην ωδή του Μωυσή,με την οποία δοξολόγησε το σωτήρα θεό (Εξοδ. 15.1-19).

β.- Ο ειρμός της β'ωδής αναφέρεται στην ωδή του Μωυσή,όταν παρέδι- δε στους Εβραίους τις πλάκες του Νόμου (Δευτερον. 32.1-43).

γ.- Ο ειρμός της γ' ωδής αναφέρεται στην προσευχή της προφήτιδας Άννας,όταν γέννησε το Σαμουήλ (Α'Βασιλειών,2.1-10).

δ.- Της δ'ωδής ο ειρμός αναφέρεται στην προσευχή του προφήτη Αββα- κούμ (Αββακ. 3.1-19).

ε.- Ο ειρμός της ε' ωδής αναφέρεται στο όραμα του προφήτη Ησαΐα και την προσευχή του (Ησ. 26.1-21).

ς.- Της έκτης ωδής ο ειρμός αναφέρεται στην περιπέτεια του προφή- τη Ιωνά και την προσευχή του στην κοιλιά του κήτους (Ιων.2.9-10).

ζ.-Ο ειρμός της ζ'ωδής αναφέρεται στην προσευχή των Τριών Παίδων στην κάμινο της Βαβυλώνας (Δανιήλ 3).

η.-Ο ειρμός της η' ωδής αναφέρεται στον Ύμνο των Τριών Παίδων (Δανιήλ,αυτόθι).

θ.-Ο ειρμός της θ' ωδής αναφέρεται πάντοτε στη Θεοτόκο και μάλιστα στην προσευχή της μετά τον Ευαγγελισμό του Γαβριήλ ,κατά τη συνάν- τησή της με την Ελισάβετ (Λουκάς,1.47-55).

Είναι αξιοθαύμαστος ο τρόπος με τον οποίο προσπαθούν οι ποιη- τές των ειρμών να παρουσιάσουν τα παραπάνω θεματικά αντικείμενα αγωνιζόμενοι να πρωτοτυπήσουν σε πλαίσια τόσο στενά και εκ των προτέρωνκαθορισμένα.Η σύνδεση των βιβλικών θεμάτων με το αντικεί- μενο του χριστιανικού εορτολογίου γίνεται πολλές φορές με τρόπο εξαιρετικά ευφυή.Ο Κοσμάς ο Μελωδός π.χ. στον υπέροχο ύμνο του στην Ταφή του Κυρίου (Μ.Σάββατο) συνδέει τη διάβαση της Ερυθράς και τη σωτηρία των Εβραίων με την αγνωμοσύνη των "σεσωσμένων" και το θάνατο του σωτήρα τους .Οι απόγονοι των "σεσωσμένων " σκότωσαν το σωτήρα των πατέρων τους :

Κύματι θαλάσσης / τόν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον
ὑπό γῆν ἔκρυψαν / τῶν σεσωσμένων οι παῖδες·
ἀλλ'ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες / τῷ Κυρίῳ ᾄσωμεν·
ἐνδόξως γάρ δεδόξασται

Συλλογές των αρχαίων ειρμών υπάρχουν σε χειρόγραφα Ειρμολόγια, πολλά από τα οποία έχουν και σημαδόφωνα.Πλήρη έκδοση των ειρμών δημοσίευσε ο Ευφρόνιος Ευστρατιάδης στο Ειρμολόγιό του (1932).

Η απουσία της β' ωδής.

Στην πράξη οι κανόνες έχουν μόνο οκτώ ωδές,γιατί από τους αρ- χαίους ακόμη χρόνους επικράτησε η συνήθεια να μή χρησιμοποιείται η δεύτερη ωδή.Έτσι από τους αρχαίους κανονογράφους,ο Ανδρέας Κρήτης τη χρησιμοποιεί σχεδόν σταθερά, ενώ οι σύγχρονοι και συμπα- τριώτες ποιητές Κοσμάς ο Μελωδός και Ιωάννης ο Δαμασκηνός δεν τη χρησιμοποιούν ποτέ.Για την παράλειψη της δεύτερης αυτής ωδής έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες ,χωρίς να έχει δοθεί ικανοποιητική και καθολικά αποδεκτή εξήγηση. Οι απόψεις ότι παραλείπεται γιατί τάχα το περιεχόμενό της ήταν πένθιμο ή γιατί είναι ταυτόσημη με την πρώτη ωδή δε στηρίζονται επαρκώς.Το ίδιο αστήρικτη είναι η άποψη του Τρεμπέλα,ότι οι κανόνες είχαν αρχικά επτά ωδές,για τους Ιερο- σολυμίτες οκτώ και για τους Κωνσταντινουπολίτες εννέα.Πρόκειται για προσωπικές απόψεις που μάλλον περιπλέκουν αντί να λύνουν το πρόβλημα.

Η ακροστιχίδα των κανόνων.

Είδαμε παραπάνω ότι η ακροστιχίδα είναι σταθερό μορφολογικό γνώρισμα των κοντακίων.Στους κανόνες υπάρχει σχετική ελευθερία. Από τους αρχαίους κανονογράφους,που θεωρούνται και εισηγητές του είδους,ο Ανδρέας Κρήτης δε χρησιμοποιεί ακροστιχίδα σχεδόν ποτέ, ο Ιωάννης Δαμασκηνός τη χρησιμοποιεί σπάνια ,ενώ ο αδελφός του Κοσμάς τη χρησιμοποιεί σταθερά.Στους μεταγενέστερους υμνογράφους η ακροστιχίδα είναι στοιχείο όχι υποχρεωτικό,όμως πολύ σύνηθες.

Αντίθετα με την ακροστιχίδα των κοντακίων,που είναι πάντοτε πεζή,στους κανόνες η ακροστιχίδα είναι πάντοτε έμμετρη και μάλι- στα προσωδιακή.Στις περισσότερες περιπτώσεις σχηματίζει έναν ιαμ- βικό τρίμετρο,που συχνά επεκτείνεται με το όνομα του υμνογράφου. Σπανιότερα σχηματίζει έναν δακτυλικό εξάμετρο.Στους μεταγενέστε- ρους χρόνους η ακροστιχίδα μπορεί να εκταθεί και σε δύο στίχους ή να πάρει και άλλες μορφές.Ιδού χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Η ακροστιχίδα στον Κανόνα των Θεοφανείων του Κοσμά του Μελωδού είναι ιαμβική :

Βάπτισμα ῥύψις γηγενῶν ἁμαρτάδος.

Στον Κανόνα της Μεταμορφώσεως του Χριστού του ίδιου μελωδού η α- κροστιχίδα είναι δακτυλική :

Χριστός ἐνί σκοπιῆ σέλας ἄπλετον εἴδεος ἧκε.

Ο Ιωσήφ ο Υμνογράφος συνηθίζει να προσθέτει το όνομά του στο τέ- λος της ιαμβικής ακροστιχίδας,όπως λ.χ.

Ὦ Χριστέ,τῆς γῆς τόν κλόνον παῦσον τάχος' Ἰωσήφ.

Πολλές φορές η ακροστιχίδα περιέχει ένα λογοπαίγνιο,που γίνεται
με λέξεις ομόρριζες με το όνομα του εγκωμιαζόμενου αγίου :

Τῶν σῶν ἐπαίνων,ὦ Πλάτων,μέλπω πλάτος

(στον κανόνα του Θεοφάνη στον όσιο Πλάτωνα,18 Νοεμβρίου).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ακροστιχίδες των ιαμβικών
κανόνων.Σχηματίζονται από τα αρχικά γράμματα όλων των στίχων (και
όχι των τροπαρίων,όπως στους ασματικούς κανόνες) και αποτελούν ένα
τετράστιχο ελεγειακό επίγραμμα,σε προσωδιακό μέτρο.Ιδού η ακροστι-
χίδα του ιαμβικού κανόνα των Χριστουγέννων του Ιωάννη Δαμασκηνού :

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα θεοῦ,μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονί καί λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα,ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων.

Το εφύμνιο.

Το εφύμνιο,που είναι σταθερό μορφικό γνώρισμα των κοντακίων,
κληρονομήθηκε και στους κανόνες,αλλά σε πολύ περιορισμένη χρήση.
Έχει παρατηρηθεί ότι από τους πρώτους κανονογράφους χρησιμοποιεί
το εφύμνιο με σταθερότητα και συνέπεια ο Κοσμάς ο Μελωδός,ενώ ο
Ανδρέας Κρήτης και ο Ιωάννης Δαμασκηνός σχεδόν το αγνοούν.Στους
μεταγενέστερους κανονογράφους μόλις διαφαίνεται και είναι περισσό-
τερο συμπτωματική παρά σκόπιμη δημιουργία.Γενικά το εφύμνιο στους
κανόνες είναι στοιχείο εντελώς δευτερεύον.

Η έκταση των κανόνων.

Γενικά οι κανόνες είναι συντομότεροι από τα κοντάκια.Την έκτασή
τους προσδιορίζει η ακροστιχίδα,όπου βέβαια υπάρχει.Θεωρητικά ο
αριθμός των τροπαρίων είναι απεριόριστος στους κανόνες χωρίς ακρο-
στιχίδα.Ο Μέγας Κανών του Ανδρέα Κρήτης είναι ο μεγαλύτερος σε
έκταση και περιέχει 250 τροπάρια.Γενικά ο Ανδρέας Κρήτης αρέσκεται
να σχηματίζει ωδές με μεγάλο αριθμό τροπαρίων και ίσως γι'αυτό δε
χρησιμοποιεί ακροστιχίδα,που είναι δεσμευτική.Η τυπική πάντως μορ-
φή των κανόνων παγιώθηκε στον αριθμό 3-5 τροπαρίων για κάθε ωδή.

Τα θεοτοκία και σταυροθεοτοκία.

Από τους αρχαίους ήδη χρόνους επικράτησε η συνήθεια να αφιερώ-
νεται το τελευταίο τροπάριο της κάθε ωδής στη Θεοτόκο.Το τροπάριο
αυτό λέγεται "θεοτοκίον ".Στους κανόνες που αναφέρονται στο Πάθος
του Κυρίου,το τελευταίο τουτο τροπάριο των ωδών του κανόνα λέγεται
"σταυροθεοτοκίον " και το θεματικό του αντικείμενο είναι η Θεοτό-
κος σε σχέση με το σταυρικό θάνατο του Χριστού.Πολλές φορές τα αρ-
χικά γράμματα των θεοτοκίων στη σειρά σχηματίζουν ακροστιχίδα,με

όνομα του υμνογράφου σε ονομαστική ή γενική.Γι'αυτό σε ανώνυμους κανόνες εξετάζεται πάντοτε αυτή η περίπτωση,να κρύβεται δηλαδή το όνομα του υμνογράφου στα θεοτοκία.

Διαίρεση των κανόνων.

Από την άποψη του περιεχομένου οι κανόνες διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες:

α.- Δεσποτικοί. Αναφέρονται στον επίγειο κύκλο της ζωής του Χριστού,από τη Γέννηση ώς την Ανάληψη.Οι κανόνες αυτοί φαίνεται να είναι και οι αρχαιότεροι.

β.- Θεομητορικοί. Αναφέρονται στον κύκλο της ζωής της Θεοτόκου και υπηρετούν το σχετικό εορτολόγιο της Εκκλησίας (Γέννηση, Ευαγγελισμός,Κοίμηση).

γ.- Αγιολογικοί. Αναφέρονται στη ζωή και τα θαύματα των αγίων της Εκκλησίας και καλύπτουν τις λειτουργικές ανάγκες του ενιαυτού.

δ.- Περιστασιακοί. Αναφέρονται στις δοκιμασίες της ανθρώπινης ζωής καί είναι κατά περίπτωση ικετήριοι,παρακλητικοί,δοξολογικοί, ευχαριστήριοι κλπ.Συνήθως οι κανόνες αυτοί ψάλλονται σε ιδιαίτερες ακολουθίες.Έχουμε λ.χ. κανόνες για το μυστήριο του ευχελαίου,γιά την εξομολόγηση,ακόμη και "είς ψυχορραγοῦντα ",ενώ είναι γνωστός ο κανόνας του Ιωσήφ του Υμνογράφου για το σεισμό του 740,με την ακροστιχίδα:" Ὦ Χριστέ,τῆς γῆς τόν κλόνον παῦσον τάχος Ἰωσήφ".

Από την άποψη της μορφής οι κανόνες είναι ασματικοί και ιαμβικοί.Οι πρώτοι γράφονται σε γλώσσα κοινή,αλλά όχι δημώδη, και σε ρυθμοτονικά μέτρα,ενώ οι δεύτεροι σε γλώσσα αρχαία ποιητική και σε μέτρο ιαμβικό τρίμετρο προσωδιακό.Στη λειτουργική χρήση της Εκκλησίας επιβιώνουν από αρχαία παράδοση τρείς ιαμβικοί κανόνες, που φέρονται με το όνομα του Ιωάννη Δαμασκηνού,στα Χριστούγεννα, τα Θεοφάνεια και την Πεντηκοστή.

Η ονομασία " Κανών ".

Η λέξη "κανών " στην εκκλησιαστική γλώσσα είναι πολύσημη.Σημαίνει τόν κάλαμο της γραφής (γραφίδα),το εργαλείο με το οποίο χαράσσονται ευθείες γραμμές (κανόνας,χάρακας),επίσημο βιβλίο ή κατάλογο (Κανόνας της Κ.Διαθήκης,κανονικά βιβλία,κανονικοί κληρικοί κλπ.).Χρησιμοποιείται επίσης στο εκκλησιαστικό δίκαιο και δηλώνει την τιμωρία (το επιτίμιο) που επιβάλλεται στους παραβάτες των θείων εντολών και των νόμων της Εκκλησίας (κανονικό δίκαιο).

Στην Υμνογραφία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά,από όσα γνωρίζουμε, τη λέξη ο Θεοφάνης ο Γραπτός (+ 845),ως προσδιοριστική του νέου υμνογραφικού είδους που αντικατέστησε το κοντάκιο στην τάξη της λατρείας.Γιατί όμως το νέο αυτό υμνογραφικό είδος ονομάστηκε έτσι

δε γνωρίζουμε ακριβώς.Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι η ονομασία α
οφείλεται στους ειρμούς,που αποτελούν τη βάση,το μετρικό και
σικό κανόνα όλης της σύνθεσης.Ακόμη ότι η ονομασία δόθηκε απ
Ακολουθία που στα αρχαία χρόνια της Εκκλησίας ονομαζόταν Καν
πειδή στη συνέχεια το νέο υμνογραφικό είδος αποτέλεσε του ουσ
δέστερο στοιχείο της.Το πιο πιθανό είναι ότι η ονομασία προέκ
από τον κανόνα των εννέα βιβλικών ωδών,αφού σ'αυτές στηρίζοντ
όπως είδαμε ,οι ειρμοί.Αυτή την ερμηνεία δίνει και ο Ιωάννης
φάς: " "Οθεν κανών λέγεται ὡς τεταγμένου τοῦ μέτρου ἐν ταύται
ταῖς (ἐννέα)ᾠδαῖς ".

Άλλες διαφορές του κανόνα από το κοντάκιο.

Σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση ,ο κανόνας διαφέρει από το
τάκιο σε όλα σχεδόν τα εξωτερικά μορφολογικά γνωρίσματα.Οι δι
ρές όμως επεκτείνονται και σε άλλα στοιχεία,στη γλώσσα,το ύφο
το μέλος κλπ.

Όπως είδαμε,η γλώσσα των κοντακίων είναι απλή,σχεδόν δημώ
Με τον κανόνα επανέρχεται στην υμνογραφία η λόγια γλώσσα,με δι
βάθμισεις που ποικίλλουν από την κοινή εκκλησιαστική ώς την αρχ
γλώσσα ποιητική,όπως συμβαίνει λ.χ.στους ιαμβικούς κανόνες,με τ
αττικίζουσα γλώσσα τους.Από τους αρχαίους κανονογράφους,ο Κοσμάς
και συντηρητικός,φανερά αρχαιόπληκτος,ενώ ο Δαμασκηνός,ο Ανδρέ
Κρήτης,ο Γερμανός Α' και άλλοι χρησιμοποιούν γλώσσα λόγια χωρί
ακρότητες και πολλούς αρχαϊσμούς.

Το κοντάκιο είναι διηγηματικό,έχει χαρακτήρα συναξαριακό.Με
τον κανόνα περνά στην υμνογραφία το δόγμα,η καθαρή θεολογία.Αυ
πολλές φορές καταστρέφει την ποίηση,γιατί τα δόγματα δεν επιτρ
πουν υπερβάσεις.Πολλές φορές εκείνο που στηρίζει και αναπληρών
την απουσία της ποίησης είναι μόνο η μουσική.Ωστόσο είναι υπερ
αν να θεωρήσουμε ότι ολόκληρη η ποίηση των κανόνων είναι δογμα
κή.Οι αληθινοί ποιητές βρίσκουν τρόπους να δώσουν διέξοδο στο
τους λυρισμό και όχι σπάνια έχουμε εκφράσεις καθαρής ποίησ
Αυτό συμβαίνει κυρίως στους δοξολογικούς ή στους παρακλητικούς
κανόνες,στους οποίους οι υμνογράφοι αγγίζουν τα αιώνια προβλήμ
του ανθρώπου,που αγωνίζεται να λυτρωθεί.

Το κοντάκιο είναι επίσης περιγραφικό και όχι σπάνια διαλογικ
Με το διάλογο δημιουργείται δραματική ένταση .Αντίθετα ο κανόνα
είναι περισσότερο λυρικός .Με τον κανόνα η υμνογραφία επανέρχετ
τις βιβλικές πηγές της,στο συγκινησιακό κλίμα της αρχαϊκής ανα
της υμνογραφίας.

Αλλά η πιο σημαντική διαφορά των δύο ειδών είναι η μουσική.Τ
κιο είναι μονότονο.Ενώ έχει μεγάλη έκταση,δεν επιτρέπει πε

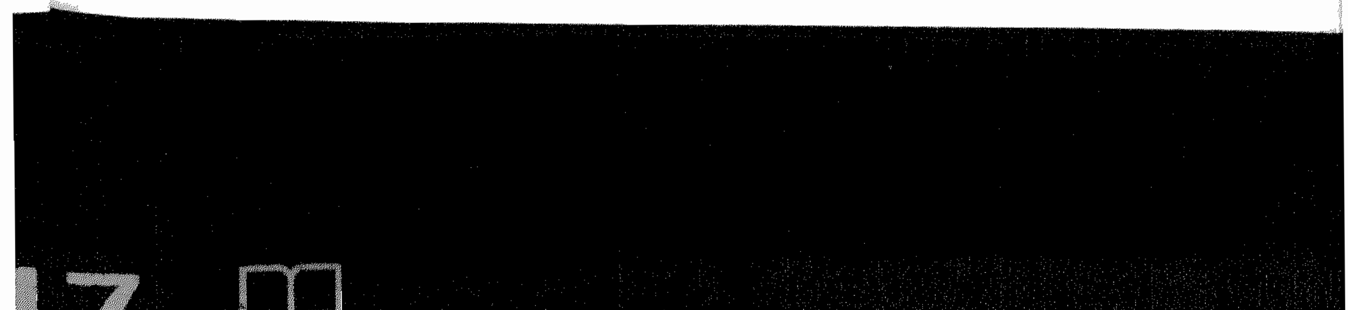

σότερες από δύο παραλλαγές του ήχου του (μία στο προοίμιο και μία στους οίκους,που ψάλλονται όλοι ομοιόμορφα,σύμφωνα με τον πρώτο, που χρησιμοποιείται ως ειρμός).Αντίθετα,ο κανόνας επιτρέπει οκτώ ή εννέα μουσικές παραλλαγές του ίδιου ήχου.Στη μουσική αυτή ποικιλία,που δημιουργεί ευχάριστο κλίμα κα δεν κουράζει,οφείλει περισσότερο ο κανόνας την επικράτησή του και τη μόνιμη χρήση του στη λατρεία.

Το πρόβλημα των πρώτων αρχών του κανόνα.

Το μέγα πρόβλημα της αρχής του κανόνα,ως νέου ποιητικού είδους, δεν έχει ακόμη λυθεί.Οπωσδήποτε οι αρχές του τοποθετούνται στον 8ο αιώνα,γιατί πριν από την εποχή αυτή δεν έχουμε (τουλάχιστο δεν έφτασαν ώς εμάς) τέλεια και ολοκληρωμένα δείγματα του είδους.Σήμερα γνωρίζουμε ότι οι κανόνες άρχισαν να διαμορφώνονται "εν σπέρματι " κατά τον έκτο αιώνα,όπως μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε τα ελάχιστα δείγματα που περισώθηκαν,αλλά μόνο τις αρχές του 8ου αιώνα το είδος παρουσιάζεται τέλειο και πλήρως διαμορφωμένο στην Ανατολή (Ιεροσόλυμα).Γενικά πιστεύεται ότι η αρχή του κανόνα συνδέεται με τους τρείς μεγάλους υμνογράφους του 8ου αιώνα,τον Ανδρέα τον Ιεροσολυμίτη και ύστερα αρχιεπίσκοπο Κρήτης,τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον θετό αδελφό του Κοσμά επίσκοπο στην πόλη Μαϊουμά της Παλαιστίνης.Οι μελετητές αποκλίνουν πότε στον ένα καί πότε στον άλλο και τον θεωρούν ευρετή του είδους.Έτσι,ο Σ.Ευστρατιάδης πίστευε ότι τη μεγάλη ποιητική μεταρρύθμιση εισήγαγε ο Ανδρέας Κρήτης,με το επιχείρημα ότι είναι ο παραγωγικότερος ποιητής ειρμών, αργότερα όμως απέκλινε υπέρ του Ιωάννη Δαμασκηνού.Από τους νεότερους,ο Ν.Β.Τωμαδάκης τάσσεται μάλλον υπέρ του Ανδρέα Κρήτης,στηριζόμενος σε λόγους εσωτερικούς,όπως είναι η απουσία ακροστιχίδας, η ύπαρξη δεύτερης ωδής στους κανόνες του,ο ακανόνιστος αριθμός τροπαρίων σε κάθε ωδή κλπ.Έτσι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι "ταύτα πάντα δεικνύουν ότι ο Ανδρέας επροπορεύθη εις τον σχηματισμόν του κανόνος και ότι οι μεταγενέστεροι ετυποποίησαν αυτόν ". Αυτό όμως δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στα πράγματα,αφού οι ποιητές Δαμασκηνός και Κοσμάς ,που παρέχουν τέλεια και ολοκληρωμένα δείγματα κανόνων,είναι περίπου σύγχρονοι του Ανδρέα (+ 740).Ο Egon Wellesz διδάσκει ότι η πρώτη μεγάλη σχολή κανονογράφων λειτούργησε στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ και ότι οι πρώτοι διδάσκαλοι του είδους υπήρξαν οι θετοί αδελφοί Δαμασκηνός και Κοσμάς.

Κατά τη γνώμη μας,ευρετής του είδους πρέπει να θεωρείται μάλλον ο Κοσμάς.Όπως δείξαμε στη σχετική μελέτη μας (Κοσμάς ο Μελωδός. Βίος και έργο,Θεσσαλονίκη 1979),ο Κοσμάς έχει υπέρ αυτού την ομόφω-

νη μαρτυρία της παράδοσης,αλλά και ισχυρούς εσωτερικούς λόγους Η μελέτη των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των κανόνων του πείθε για την αρχαϊκότητά τους και για την κάποια συγγένειά τους με κοντάκια.Μας δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Κοσμάς εκπροσωπεί μετάβαση από το κοντάκιο στον κανόνα.Το θέμα πάντως χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση για αναζήτηση ισχυρότερων ερεισμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,σσ.59 κεξ.ΑΝΔΡΕΟ ΦΥΤΡΑΚΗ,Η εκκλησιαστική ημών ποίησις κατά τας κυ τέρας φάσεις αυτής,Αθήναι 1957.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή, σσ.λα΄ κεξ.KRUMBACHER (μετ.Γ.Σωτηριάδου),Ιστορία της βυζαντηνής λογοτεχνίας,τ.Β΄,σσ.557 κεξ.EGON WELLESZ,A History of Byzantine Music and Hymnogra phy,Oxford 1961², σσ.239 κεξ. Συναγωγή ολης της βλιογραφίας ταξινομημένης κατά θέματα στο πολύτιμ έργο του JOSEPH SZOVERFFY, A Guide to Byzantine Hymnography,Brookline,Mass.and Leyden Classical Folia editions, t.I,1978,t.II,1979.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΕΓΑΛΟΙ ΚΑΝΟΝΟΓΡΑΦΟΙ

1.- Κοσμάς ο Μελωδός.

Γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 674/676 και έμεινε ορφανός και από τους δύο γονείς του σε πολύ μικρή ηλικία.Υιοθετήθηκε από τον πατέρα τού Ιωάννη Δαμασκηνού και αργότερα μόνασε,μαζί με το θετό αδελφό του,στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ.Το 734 περίπου χειροτονήθηκε επίσκοπος στην πόλη Μαϊουμά της Παλαιστίνης (κοντά στη Γάζα) και πέθανε περί το 752/754.Τιμάται ως άγιος (14 Οκτωβρίου).

Κάτοχος γενναίας ελληνικής παιδείας διέπρεψε στην εκκλησιαστική ποίηση και μάλιστα στους κανόνες,των οποίων θεωρείται και ευρετής. Συνέθεσε 173 ειρμούς,33 κανόνες,83 ιδιόμελα,30 στιχηρά προσόμοια, διάφορα διώδια,τριώδια και τετραώδια,καθώς και ένα ιδιόμελο κοντάκιο στην Κοίμηση της Θεοτόκου.Θαυμαστής του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού αγαπούσε να ονομάζεται "φιλογρηγόριος" και έγραψε σχόλια στα γρηγοριανά έπη.Στην παράδοση της υμνογραφίας κατέχει εντελώς ξεχωριστή θέση και είναι ο μόνος μετά το Ρωμανό που αξιώθηκε να ονομάζεται Μελωδός.Είναι εξόχως τιμητικό για τον Κοσμά ότι η Εκκλησία χρησιμοποιεί ακόμη τους ύμνους του για τις μεγαλύτερες εορτές (Χριστούγεννα,Θεοφάνεια,Υπαπαντή,Μεγάλη Εβδομάδα,Πεντηκοστή,Μεταμόρφωση,Κοίμηση της Θεοτόκου κλπ.).Παλαιά τυπική διάταξη επίσης επιβάλλει την πρόκριση του Κοσμά έναντι όλων των άλλων κανονογράφων :" Ἰστέον δέ καί τοῦτο,ὡς εἴπερ ἔχει το μηναῖον ἐν μνήμῃ ἁγίου τινός κανόνας διαφόρων ποιητῶν,εἰ μέν ἐστι κανών ὁ τοῦ κῦρ Κοσμᾶ προκρίνεται...".Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι μόνος ο Κοσμάς ονομάζεται "ποιητής " στην παράδοση της υμνογραφίας,όπως ο κατεξοχήν ποιητής στην αρχαιότητα ήταν ο Όμηρος.

Ο Κοσμάς είναι ποιητής πυκνός και δυσνόητος.Το ύφος του είναι υψηλό,η φράση,ιδίως στους ειρμούς ,μεγαλοπρεπής,οι ποιητικές εξάρσεις πρωτότυπες,ο λυρισμός του πηγαίος.Η ποίησή του έχει μιαν επιβλητική και υποβλητική επισημότητα.Η γλώσσα του αίρεται σε ύψος απρόσιτο οπωσδήποτε για τον κοινό και απαίδευτο άνθρωπο.Αλλά τον ποιητή χαρακτηρίζει περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο η δύναμη και ο πλούτος των εικόνων.Και στον Κοσμά συναντούμε αληθινά εικόνες

βιβλικής μεγαλοπρέπειας,που όμοιές τους δύσκολα θα μπορούσε κα- νείς να συναντήσει σε άλλους υμνογράφους,ανώτερες πάντως ποτέ.

Συγκρινόμενος με τον Δαμασκηνό ο Κοσμάς είναι σαφώς ανώτερος ποιητής,παρά την αντίθετη γνώμη του Krumbacher.Παρατηρεί σχετικά ο Σ.Ευστρατιάδης : " Ο Κοσμάς ως μελωδός και ποιητής εν τη εκκλη- σία κατέχει την δευτέραν θέσιν μετά τον Ρωμανόν˙είναι ο κατ΄εξο- χήν ποιητής κάι ο κατ΄εξοχήν μελωδός.Η γνώμη του Krumbacher ότι ο Κοσμάς δεν είναι ποιητής ως ο Δαμασκηνός Ιωάννης είναι λίαν εσφαλμένη.Και μόνον οι ειρμοί του Κοσμά αν παραβληθώσι προς τα ποιήματα του Δαμασκηνού,καταφαίνεται η διαφορά μεταξύ των δύο ποιητών,το ύψος της ποιήσεως του Κοσμά το απροπέλαστον,εις το ο- ποίον η φαντασία αυτού ακόπως ανέρχεται.Τον Δαμασκηνόν Ιωάννην χαρακτηρίζει απλότης και σαφήνεια και λαμπρότης και γλυκύτης φρά- σεως˙τον Κοσμάν στρυφνότης εκφράσεως,αλλά ύψος ποιήσεως και λυρι- σμός θεόπνευστος ".

Έχει ακόμη παρατηρηθεί ότι το δόγμα δεσμεύει τον Κοσμά πολύ λιγότερο από όσο τον Δαμασκηνό.Μολονότι η ποίησή του είναι άψογη από άποψη θεολογική,εντούτοις ο Κοσμάς με την ποίησή του ελάχιστα θεολογεί και κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι ο Κοσμάς έκαμε ποίηση τα δόγματα της εκκλησίας στο βαθμό που το έκαμε ο Δαμασκη- νός.Αλλά και αυτός ο φόρτος των γραφικών αναφορών,που συναντούμε στον Ανδρέα Κρήτης,δεν υπάρχει στον Κοσμά.Ο Κοσμάς μετέχει ως πι- στός στα δρώμενα της Εκκλησίας και ενθουσιάζεται η συντρίβεται ανά- λογα με το θέμα.Αποβλέπει περισσότερο στον άνθρωπο,και προσπαθεί με την ποίησή του να τον παρακινήσει στον ενθουσιασμό,στη συντρι- βή και στη μετάνοια.Από την άποψη αυτή πλησιάζει περισσότερο τον Ανδρέα Κρήτης.Χαρακτηρίστηκαν και οι δύο "ποιηταί της συντριβής, της εξομολογήσεως και της εκφράσεως του εσωτερικού αγώνος ".

Πολλοί βυζαντινοί λόγιοι έγραψαν ερμηνείες στους κανόνες του Κοσμά (Θεόδωρος Πρόδρομος,Γρηγόριος Κορίνθου κ.ά.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις: Τα έργα του Κοσμά περιέχονται στα λειτουρ- γικά βιβλία .Συναγωγή των κυριότερων ύμνων του στην PG 98,501 κεξ. Επίσης ,CHRIST-PARANIKAS,Anthologia, 161-204 και σε άλλες ανθολογίες.Το κοντάκιο στην Κοίμηση της Θεοτόκου εξέδωσε ο C.A.TRYPANIS,Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968,115-125 (Nr 10).
Μελέτες: ΘΕΟΧ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έρ- γο,Θεσσαλονίκη 1979 (= Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερι- κών Μελετών-Ανάλεκτα Βλατάδων,αρ.28),όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.

2.- Ιωάννης ο Δαμασκηνός.

Διάσημος θεολόγος και διδάσκαλος της Εκκλησίας,η σημαντικότερη προσωπικότητα μετά τους μεγάλους Πατέρες του Δ΄αιώνα.Διακρίθηκε ως υπέρμαχος των εικόνων κατά την πρώτη περίοδο της Εικονομαχίας. Γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 679/80.Ο πατέρας του Σέργιος Μανσούρ, εξελληνισμένος Σύρος,κατείχε υψηλή κυβερνητική θέση στην αυλή του καλίφη Αβδούλ Μελίκ Α΄(685-705).Ο Ιωάννης εγκατέλειψε τη Δαμασκό και τα κοσμικά αξιώματα και μαζί με το θετό αδελφό του τον Κοσμά ήλθε στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ,όπου έγινε μοναχός και χειροτονήθηκε πρεσβύτερος.Ο θάνατός του τοποθετείται στο 749/750.Τιμάται ως άγιος (4 Δεκεμβρίου).

Ο Δαμασκηνός ανήκει στη χορεία των μεγάλων συγγραφέων της Εκκλησίας,με καθολική και διαρκή αναγνώριση.Το έργο του είναι πολύπλευρο και εντυπωσιακό σε έκταση και αξία.Έγραψε έργα ερμηνευτικά, δογματικά,αντιρρητικά,ηθικά,αγιολογικά,ομιλητικά,υμνογραφικά,καθώς και το λαμπρό χριστιανικό μυθιστόρημα "Βαρλαάμ και Ιωάσαφ ".Εντελώς ιδιαίτερη θέση στην εκκλησιαστική γραμματεία έχει το έργο του "Πηγή τῆς Γνώσεως" ,στο οποίο εκθέτει τα κυριότερα κεφάλαια της ορθοδοξίας,με φιλοσοφική υποθεμελίωση.Το μεγάλο πλήθος των χειρογράφων που παραδίδουν το έργο (περίπου 560) και οι πολυάριθμες εκδόσεις και μεταφράσεις του (στη ρωσική,σλαβονική.βουλγαρική,λατινική κλπ.) πιστοποιούν την αξία και την εκτίμησή του.Στις ημέρες μας δύο μεγάλα βυζαντινολογικά κέντρα,το Byzantinischen Institut der Abtei Scheyhern και το αντίστοιχο ινστιτούτο στο Ettal (Γερμανία) αγωνίζονται για τη μελέτη και την έκδοση των έργων του.

Εδώ μας ενδιαφέρει κυρίως το ποιητικό έργο του Δαμασκηνού,που είναι πλούσιο και εξαιρετικά ενδιαφέρον.Ο Δαμασκηνός ανήκει στην εκλεκτή ομάδα των μεγάλων πρωτοπόρων στη μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα και στην επιβολή του κανόνα .Η παράδοση τον θεωρεί ευρετή του είδους,μαζί με το θετό αδελφό του τον Κοσμά.Το έργο του περιλαμβάνει : 531 ειρμούς, 115 τουλάχιστο κανόνες,453 ιδιόμελα,139 στιχηρά προσόμοια.Με το όνομά του παραδίδονται και τα ποιητικότατα νεκρώσιμα ιδιόμελα,που ψάλλονται και σήμερα ,καθώς και πολυάριθμα άλλα νεκρώσιμα επίσης σε χειρόγραφα.Πολλά σχηματίζουν ακροστιχίδες,όπως "Θρηνῶ ","πενθῶ","παρακαλῶ ","κλαυθμός ,","θρῆνος " κλπ.

Αλλά ο Δαμασκηνός είναι ο κατεξοχήν δημιουργός της αναστάσιμης και της θεομητορικής υμνογραφίας.Δεν είναι μόνο ο ποιητικότατος και μουσικότατος κανόνας του Πάσχα, "Ἀναστάσεως ἡμέρα,λαμπρυνθῶμεν λαοί...",που χαρακτηρίστηκε ως ο "βασιλεύς των κανόνων ",αλλά και πολυάριθμοι άλλοι αναστάσιμοι ύμνοι (κανόνες,ιδιόμελα,στιχηρά),

του χρησιμοποιούνται ακόμη σήμερα στη λατρεία.Ο Δαμασκηνός θ
ται ο δημιουργός του βασικού λειτουργικού βιβλίου,της Οκτωήχ
που είναι το κύριο σώμα των αναστάσιμων ύμνων.Στο Δαμασκηνό
της αποδίδεται η εισαγωγή των θεοτοκίων στις ωδές των κανόνω
θώς και πλήθος κανόνων και ιδιομέλων στη Θεοτόκο,της οποίας ε
ο κατεξοχήν υμνογράφος,όπως παρατηρούν και οι βιογράφοι του.

Ζήτημα ανοικτό ακόμη είναι η απόδοση των τριών ιαμβικών κα
νων στο Δαμασκηνό.Στα χειρόγραφα και τα έντυπα αποδίδονται οι
ιαμβικοί κανόνες των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων στον Ιωά
τον Δαμασκηνό,ενώ της Πεντηκοστής στον Ιωάννη Αρκλά,που πολλο
τον ταυτίζουν με τον Δαμασκηνό.

Γενικά,το πρόβλημα της γνησιότητας των ύμνων του Δαμασκηνοι
δεν έχει ακόμη λυθεί.Είναι πολύ δύσκολο να προσδιορίσουμε άν
ύμνοι που παραδίδονται με την αόριστη ένδειξη "'Ιωάννου " ή "'
άννου μοναχού " ανήκουν στον Δαμασκηνό ή σε πολυάριθμους άλλου
συνωνύμους υμνογράφους.Ο Σ.Ευστρατιάδης,με μια γενναία έρευνα
χειρόγραφα επιχείρησε να καταρτίσει πίνακες των έργων του Δαμα
νού,όπως έκαμε και για πολλούς άλλους υμνογράφους,κυρίως της ι
Ορθόδοξης Εκκλησίας.Η εργασία του " Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός κο
τα ποιητικά αυτού έργα " (στο περιοδικό "Νέα Σιών " ΚΣΤ',1931-
ΚΗ, 1933,σε πολλές συνέχειες) παραμένει βασική,κυρίως για τις
δείξεις των χειρογράφων,αλλά το πρόβλημα δε λύθηκε.Ο Ευστρατιάδ
δεν ακολούθησε αυστηρή επιστημονική μέθοδο,δεν προσδιόρισε τα κ
τήρια και τα μέτρα του ελέγχου και δε θέλησε ή δεν μπόρεσε να δ
σταυρώσει και να ελέγξει τις πληροφορίες των πηγών.Στηρίχθηκε κι
ρίως στις ενδείξεις των χειρογράφων και σε αμφίβολες προσωπικές
εκτιμήσεις.Και είναι κρίμα που τόσος ερευνητικός μόχθος δεν αξιο
λογήθηκε σωστά.Προς το παρόν πάντως η εργασία του είναι μια καλή
βάση.Μια σοβαρή μελέτη,που θα προσδιορίσει με ακρίβεια τα χαρακτ
ριστικά γνωρίσματα,την τεχνική,το ύφος,τα θέματα και γενικά την
ποιητική του Δαμασκηνού αναμένεται πάντοτε.

Εκείνο που μπορούμε τώρα να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι η
ποίηση του Δαμασκηνού είναι θεολογική,δογματική.Κανένας άλλος υμν
γράφος δεν έκαμε ποίηση τα δόγματα στο βαθμό που το έκαμε ο Δαμα-
σκηνός, όπως παρατηρεί ο Τρεμπέλας : " Αναμφιβόλως δε ουδείς άλλο
ς των ποιητών κατώρθωσε να διατυπώση εις τροπάρια τοσούτον ευστό
χως ,ακριβώς και εις βραχυλόγους και ευμνημονεύτους αφορισμούς
την δογματικήν διδασκαλίαν της ορθοδόξου εκκλησίας,όσον ο Δαμασκη
νός.Κατά το σημείον τούτο παρουσιάζεται ατίμητος και απαράμιλλος".
Ίσως σ'αυτό να οφείλεται η μεγάλη φήμη του,καθώς είναι και στους
ύμνους του θεολόγος και διδάσκαλος των δογμάτων.

Η γλώσσα του Δαμασκηνού είναι απλή και το ύφος αφελές,απροσποίητο.Αντίθετα με τον Κοσμά,που υιοθετεί γλώσσα αρχαΐζουσα ,ο Δαμασκηνός χρησιμοποιεί την κοινή λόγια γλώσσα της εκκλησίας.

Γενικά ο Δαμασκηνός ως ποιητής κανόνων είναι κατώτερος από τον Κοσμά και τον Ανδρέα Κρήτης.Η ποιητική δύναμή του όμως φαίνεται περισσότερο στα ιδιόμελα και τα στιχηρά του (αναστάσιμα ,εορταστικά,νεκρώσιμα),πολλά από τα οποία μπορούν να διεκδικήσουν υψηλούς ποιητικούς τίτλους.Παρατηρεί σχετικά ο Ευστρατιάδης : " Οι κανόνες του Δαμασκηνού οι γνήσιοι,εκτός ελαχίστων,υπολείπονται πολύ άλλων ποιητών και δή του Κοσμά,του Αρκλά,του Ευχαΐτων και άλλων.Η ποιητική του Δαμασκηνού αξία έγκειται εις άλλα αυτού έργα, τέως σχεδόν άγνωστα,εις τους ειρμούς αυτού και ιδίως τα στιχηρά, αναστάσιμά τε και εορτάσιμα·δεν έχει τας εξάρσεις ουδέ τον λυρισμόν του Ρωμανού και του Κοσμά,αλλά γλυκύτητα εις τον ρυθμόν και την λέξιν και απλότητα εις την περιγραφήν.Η λύρα του εμπνέεται από του ζωοδόχου τάφου και καταπλημμυρεί χαράς και ευφροσύνης τας ψυχάς των χριστιανών· η ανάστασις του Κυρίου αποτελεί το κύριον άσμα του και περί αυτήν στρέφεται ο χαριτόπνους αυλός του... Η χαρά της αναστάσεως εκχειλίζει από την καρδίαν του και επιχύνεται με τόσην ιερότητα εις τας ψυχάς μας·δεν κλαίει,δεν θρηνολογεί, όπως οι Στουδίται,οι διαρκώς κλαίοντες και στενάζοντες και καταπιέζοντες την ψυχήν μας,φωτίζει ως ο ήλιος την ψυχήν μας και αναβιβάζει αυτήν εις τον τόπον της χαράς,όπου και μόνον κατοικεί ο Θεός.Η μαγική λύρα του πρέμα επικρουομένη φέρει το έαρ εις την ψυχήν μας και αναψύχει την καρδίαν μας·αξίως δε και αρμοδίως γεραίρει αυτόν ο εφάμιλλος αυτώ Ιωάννης ο Ευχαΐτων,ονομάζων αυτόν χελιδόνα λιγυράν και αηδόνα μελιχράν και ηδύλαλον,των ασμάτων λύραν παναρμόνιον,πηγήν νέκταρ βλύζουσαν άυλον ,κρατήρα χρυσόρρειθρον και μουσικόν του πνεύματος όργανον ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις: Τα περισσότερα έργα του Δαμασκηνού βρίσκονται στα λειτουργικά βιβλία.Μέρος του έργου του και στην PG 96,818-856,1363-1408.Επίσης:CHRIST-PARANIKAS, Anthologia,117 κεξ.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,162-184.Τους ιαμβικούς κανόνες εξέδωσε με σχόλια ο A.NAUCK,Johannis Damasceni canonew iambici cum commentario et indice verborum,στα Mêlanges Gréco-Romains tirés du Bulletin de l'Académie Imperiale des Sciences de St Petersburg,t.6,1894,199-224.Ο κανόνας του Πάσχα με αγγλική μετάφραση από τον EGON WELLESZ,A History of Byzantine Music and Himnography, 206-214.Ο ιαμβικός κανόνας των Χριστουγέννων με ιταλική μετάφραση από

τον RAF.CANTARELLA,Poeti Bizantini,II,1948,142-146. Ερμηνείες και σχόλια στους κανόνες του Δαμασκηνού και του Κοσμά έγραψαν πολλοί επώνυμοι και ανώνυμοι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ερμηνείες του Θεοδώρου Προδρόμου.Πρβλ.Theodori Prodromi Commentarios in carmina sacra melodorum Cosmae Hierosolymitani et Ioannis Damasceni ad fidem codd.mss.primum edidit et varietate lectionis instruxit...HENRICUS M.STEVENSON,Romae 1888 (με πρόλογο του J.B.Pitra). Τα σχόλια του Γρηγορίου Κορίνθου παραμένουν ακόμη ανέκδοτα.Πρβλ. ΑΘ.ΚΟΜΙΝΗ,Γρηγορίου Μητροπολίτου Κορίνθου εξήγησις εις τους λειτουργικούς κανόνας Ιωάννου Δαμασκηνού και Κοσμά του Μελώδού,Akten des XI Internazionalen Byzantinischenkongressess,München 1960,248-253.Για συναγωγές λέξεων από τους κανόνες του Δαμασκηνού βλ. LUIGI DE STEFANI,Il lessico ai Canoni giambici di Giovanni Damasceno secondo un ms.romano, BZ 21,1908,431-435.
Μελέτες: Η σχετική με τον Δαμασκηνό βιβλιογραφία είναι απέραντη.Αρκούμαι να σημειώσω εδώ τα ακόλουθα βασικά: Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,210-216. Θ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Κοσμάς ο Μελωδός,ιδιαίτερα οι σσ. 17-100. J.NASRALLAH,Saint Jean de Damas,Harissa 1950.Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός και τα ποιητικά αυτού έργα,περ."Νέα Σιών ",26,1931-28,1933,σε συνέχειες.Αναλυτική βιβλιογραφία,κυρίως για τα υμνογραφικά έργα του Δαμασκηνού :JOSEPH SZOVERFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,t.II,10-14.

3.- Ανδρέας Κρήτης.

Γόνος Ελλήνων της Συρίας ο Ανδρέας γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 660 μ.Χ. Σε πολύ μικρή ηλικία (14-15 ετών) εισήλθε στη μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ,που ήταν κατά τους χρόνους αυτούς μέγα κέντρο ελληνικής παιδείας,και ακολούθησε το μοναχικό βίο. Χειροτονήθηκε διάκονος και υπηρέτησε ως πατριαρχικός νοτάριος (υπογραφεύς) του θρόνου των Ιεροσολύμων.Το 685 ανέλαβε μια εξόχως λεπτή και τιμητική αποστολή,να μεταφέρει στην Κωνσταντινούπολη τις απόψεις της Εκκλησίας Ιεροσολύμων για το μονοθελητισμό και τη διαβεβαίωσή της για την πίστη στην Ορθοδοξία.Οι δύσκολες συνθήκες ζωής στην Ανατολή εξαιτίας της αραβοκρατίας φαίνεται να ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Ανδρέας προτίμησε να μείνει στη βασιλεύουσα και να μην επιστρέψει πια στην Ιερουσαλήμ.Στην Κωνσταντινούπολη συμπλήρωσε τις σπουδές του και υπηρέτησε την Εκκλησία στο τιμητικό και υπεύθυνο αξίωμα του Μεγάλου Ορφανοτρόφου.

Περί το 711/712 χειροτονήθηκε αρχιεπίσκοπος Κρήτης και με τον τίτλο του αυτό πέρασε στην ιστορία των γραμμάτων.Ο άλλος τίτλος του,Ανδρέας Ιεροσολυμίτης,οφείλεται στη μονή της μετάνοιάς του, δηλ. στη μονή του Αγίου Σάββα.Ιεροσολυμίτες ονομάζονται κατά παράδοση όλοι οι τρόφιμοι της μονής αυτής.Στην Κρήτη συνήψε ισχυρούς δεσμούς αγάπης με το ποίμνιό του.Αναλώθηκε στη φιλανθρωπική δράση και συμπαραστάθηκε στο ποίμνιό του σε ώρες μεγάλων δοκιμασιών,λοιμών,ανομβρίας,σιτοδείας και άλλων δεινών.Αντιμετώπισε εχθρικές επιδρομές των Αράβων και εμψύχωσε τους Κρητικούς στο οχυρό του Δριμέως.Αλλά η μεγάλη δόξα του Ανδρέα είναι το ρητορικό και το υμνογραφικό έργο του,το μεγαλύτερο μέρος του οποίου πρέπει να γράφτηκε στην Κρήτη.Στη Γόρτυνα ακούστηκαν οι καλλικέλαδοι ύμνοι του και οι χειμαρρώδεις εγκωμιαστικοί λόγοι του.Για πρώτη και μοναδική μέχρι σήμερα φορά η Εκκλησία της Κρήτης γνώρισε ποιμενάρχη με τόσα προσόντα,διοικητικά και πνευματικά.

Ο θάνατός του τοποθετείται με πολύ μεγάλη πιθανότητα στις 4 Ιουλίου 740.Πέθανε στην Ερεσσό της Μυτιλήνης κατά την επιστροφή του στην Κρήτη ύστερα από το τελευταίο ταξίδι του στην Κωνσταντινούπολη.Η μνήμη του ως αγίου τιμάται την 4 Ιουλίου.

Το έργο του Ανδρέα είναι ρητορικό και υμνογραφικό.Θεωρείται κατά τον Krumbacher ως "ο άριστος εκκλησιαστικός ρήτωρ του βυζαντινού αιώνος".Οι ρητορικοί λόγοι του,τα εγκώμια και οι ομιλίες είναι υποδείγματα έντεχνου λόγου,στον οποίο εφαρμόζονται όλοι οι κανόνες της βυζαντινής ρητορικής.Ο λόγος του είναι ταχύς,καταρρακτώδης, και ρέει αβίαστα,χωρίς διαφαινόμενη προσπάθεια κατασκευής.Το επίθετο είναι πλούσιο και ανάλογο με το ουσιαστικό και το ρήμα.Τα πολλά ρητορικά σχήματα, επαναλήψεις,αναδιπλώσεις,υποφορές και ανθυποφορές,εικόνες κλπ.προσδίδουν στο λόγο ζωηρότητα και πάθος,ενώ σε πολλές περιπτώσεις με τη θέση του τόνου σε ίσα διαστήματα δημιουργεί την αίσθηση φραστικού ρυθμού.Πολλά αποσπάσματα λόγων του θα μπορούσαν να θεωρηθούν τέλεια και ποιητικότατα ιδιόμελα.Γνωρίζουμε 59 ρητορικά έργα του,από τα οποία έχουν εκδοθεί μόλις 27.

Ως υμνογράφος ο Ανδρέας είναι παραγωγικότατος.Το έργο του περιλαμβάνει 690 ειρμούς,περισσότερους από 100 κανόνες και τριώδια, και πολυάριθμα ιδιόμελα.Πολλά έχουν εισαχθεί στα λειτουργικά βιβλία ,τα περισσότερα όμως είναι ανέκδοτα σε χειρόγραφα.Κοντάκιο

δε φαίνεται να έγραψε ο Ανδρέας.

Ως ποιητής είναι σαφώς κατώτερος και από τον Δαμασκηνό και από τον Κοσμά,μολονότι ο Krumbacher τον θεωρεί ότι υπερέχει "κατά το απλούν και εύληπτον λεκτικόν ".Απουσιάζουν όμως από το έργο του οι ποιητικές εξάρσεις,το ύψος και ο ενθουσιασμός.Αυτή την έλλειψη αναπληρώνει η μουσική του δεινότητα με την οποία πλούτισε την εκκλησιαστική μουσική με πολλές νέες δημιουργίες.'Οπως παρατήρησε σωστά ο L.Petit,δεν υπάρχει υμνογράφος που να μπορεί να συγκριθεί με τον Ανδρέα στο πλήθος και την ποικιλία των ειρμών.'Ενας ανώνυμος βυζαντινός εγκωμιαστής του είχε σαφώς κατανοήσει τα πράγματα, συνοψίζοντας σε ένα εξαποστειλάριο τη λογοτεχνική κριτική του :

'Εν λόγοις μέν λαμπρότερος
καί πανηγυρικώτερος,
ἐν δέ τοῖς ᾄσμασι,πάτερ
ἱεροκήρυξ 'Ανδρέα,
ἁπάντων μουσικώτατος·
πολλή κατά ἀμφότερα
καί θαυμαστή ἡ εὔροια·
διό σε διαφερόντως
ἡ 'Εκκλησία γεραίρει.

Θα μπορούσε να λεχθεί και για τον Ανδρέα ό,τι και για τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό,ότι δηλαδή είναι ποιητής στα ρητορικά του και ρήτορας στα υμνογραφικά του έργα.

Η ποίηση του Ανδρέα είναι θεολογική και διδακτική,δεν είναι εορταστική.Είναι η φωνή της αμαρτωλής ψυχής,που αγωνίζεται να λυτρωθεί με τη συντριβή και τη μετάνοια.Το διδακτικό ύφος,με την αναζήτηση παραδειγμάτων από την Παλαιά καί την Καινή Διαθήκη αφήνει πολλές φορές ελάχιστα περιθώρια στην ποίηση.Η κρίση του Krumbacher είναι καταδικαστική :" 'Οπου ο Ανδρέας δεν είναι μιμητής άλλων, είναι ξηρός και δαψιλής εις λέξεις,διακρινόμενος μάλλον διά τας υπό της απλής σκέψεως υπαγορευομένας εννοίας παρά διά το ενδόμυχον αίσθημα και τον βαθύν ενθουσιασμόν.Το ατελεύτητον μήκος εις ό εκτείνεται η αυτή ιδέα δι'ελιγμών και ποικιλιών της φράσεως ,κουράζει και τον ανεκτικώτατον ακροατήν.Οι συχνοί και σχεδόν διά της βίας επιβαλλόμενοι ορισμοί δογματικών εννοιών έχουσι το πολύ ψυχρόν και σχολαστικόν...".

Το πιο γνωστό υμνογραφικό έργο του Ανδρέα είναι ο "Μέγας Κανών", που ψάλλεται την Πέμπτη της Ε'εβδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής. Αποτελείται από εννέα ωδές και 250 τροπάρια,με 11 ειρμούς.Είναι ο τενέστερος κανόνας της βυζαντινής υμνογραφίας και το αντιπροσωπευτικότερο ποίημα της χριστιανικής συντριβής,της μετάνοιας και του εσωτερικού αγώνα.Χαρακτηρίστηκε ως "έντονος διαμαρτυρία κατά της αμαρτίας" και ιδιαίτερα της σαρκικής,που δένει τον άνθρωπο με τα γήινα.Ο ποιητής,επισείοντας διαρκώς τη φοβερή απειλή της μέλλουσας κρίσης και φέρνοντας παραδείγματα από τη Γραφή,διδάσκει με τρόπο επαγωγό τη φυγή από τον κόσμο και τα εγκόσμια,την αντίδραση στους πειρασμούς της σάρκας και τη στροφή της ψυχής προς τα ουράνια αγαθά.Ολόκληρο το ποίημα είναι ένας θρήνος της αμαρτωλής ψυχής και ο ίδιος ο ποιητής το χαρακτηρίζει θρηνωδία στο πρώτο κιόλας τροπάριο :

Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν
τάς τοῦ ἀθλίου μου βίου πράξεις,
ποίαν ἀπαρχήν
ἐπιθήσω,Χριστέ,
τῇ νῦν θρηνῳδίᾳ;...

Για το λόγο αυτό το μακροσκελές αυτό ποίημα αγαπήθηκε όσο λίγα από το μοναστικό κόσμο .Εκφράζει τα ιδανικά του.

Από μορφολογική άποψη,οι κανόνες του Ανδρέα παρουσιάζουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα,που δεν απαντώνται σε άλλους υμνογράφους:

α.- Χρησιμοποιεί σταθερά τη β' ωδή ,μολονότι οι άλλοι ,ακόμη και οι σύγχρονοί του υμνογράφοι (Κοσμάς και Δαμασκηνός) την αγνοούν.

β.-Συνηθίζει να τελειώνει τις ωδές του με δύο τροπάρια,τριαδικό και θεοτοκίο.Το πρώτο είναι αφιερωμένο στην υμνολογία του τριαδικού δόγματος,το άλλο στην υμνολογία της Θεοτόκου.

γ.- Αποφεύγει σταθερά την ακροστιχίδα.Είναι χαρακτηριστικό ότι δέν έγραψε κανένα κανόνα με ακροστιχίδα.Φαίνεται να αγαπά την ελευθερία και η ακροστιχίδα είναι στοιχείο περιοριστικό.

δ.- Χρησιμοποιεί ωδές με ακανόνιστο αριθμό τροπαρίων.Συνήθως οι ωδές του Ανδρέα έχουν πολλά τροπάρια,ενώ των άλλων υμνογράφων περιορίζονται στα 2-5 συνήθως.

ε.- Τηρεί με συνέπεια τους κανόνες της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας τους οποίους οι άλλοι ποιητές όχι σπάνια παραβιάζουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις :Μέρος των συνθέσεων του Ανδρέα βρίσκεται στά λειτουργικά βιβλία,και μάλιστα στο Τριώδιο.Διάφοροι ύμνοι του,ο Μέγας Κανών και πολλά ιδιόμελα και στην PG 97,1305-1444.Εκλεκτά αποσπάσματα στο έργο των CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,147-161.Επίσης ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,!53-160.Πρόβλημα παραμένει η κριτική έκδοση του Μ.Κανόνα με βάση όλα τα σωζόμενα χειρόγραφα,τις ερμηνείες και τα σχόλια,που έχουν κατά και -

ρούς γραφεί (Κώδικες :Coislianus Gr.219,Βατοπεδίου 192,193, Διονυσίου 205,Ιβήρων 652 κ.ά.π.).
Μελέτες: Βασική μελέτη είναι του Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Υμνογραφία και Ποίησις,σσ.182-210,όπου και πίνακες των έργων του Ανδρέα,ρητορικών και υμνογραφικών.Επίσης ΘΕΟΧ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Οι άγιοι της πρώτης βυζαντινής περιόδου της Κρήτης και η σχετική πρός αυτούς φιλολογία, (Διατριβή επί διδακτορία),Αθήναι 1970,σσ. 160-190, με προσθήκες και διορθώσεις,μνείες χειρογράφων κλπ. Στα παραπάνω μελετήματα αναγράφεται και όλη η σχετική με τον Ανδρέα βιβλιογραφία.Ιδιαίτερα για το υμνογραφικό έργο του βλ. JOSEPH SZÖVERFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,t.II, 7-10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄
Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Οι αιώνες 8ος και 9ος είναι η μεγάλη εποχή της βυζαντινής υμνογραφίας,εποχή κατά την οποία έζησαν και έγραψαν οι διασημότεροι υμνογράφοι.Πολλοί απ'αυτούς,και μάλιστα οι παλαιότεροι,ήταν και μελωδοί,ποιητές μαζί και μουσικοί.Αυτοί διαμόρφωσαν και επέβαλαν τα μέλη της εκκλησιαστικής μουσικής.Από το 10ο αιώνα όμως η βυζαντινή υμνογραφία περνά στη φάση της τυποποίησης και της παρακμής.'Οσοι γράφουν ύμνους - και γράφουν όλοι σχεδόν οι λόγιοι, ακόμη και οι αυτοκράτορες (εστεμμένοι υμνογραφοι) - ακολουθούν τα μεγάλα πρότυπα του 8ου αιώνα,τον Κοσμά,τον Ιωάννη Δαμασκηνό, τον Ανδρέα Κρήτης κ.ά. Γράφουν δηλαδή ύμνους προσόμοιους.Τα περιθώρια της πρωτοτυπίας είναι ελάχιστα και δεν εμφανίζονται νέες υμνογραφικές μορφές.Με εξαίρεση τα τροπάρια του Επιταφίου Θρήνου (Εγκώμια Μ.Σαββάτου),που συντέθηκαν πιθανότατα μέσα στον 12ο αιώνα,κανένα άλλο αξιόλογο είδος δεν δημιουργήθηκε μετά τον 8ο αιώνα.'Ετσι,η γνώμη του Krumbacher,που απέδιδε την παρακμή της υμνογραφίας στην οριστική διαμόρφωση των εκκλησιαστικών βιβλίων και στην αδυναμία να περάσουν σ'αυτά νέα ονόματα υμνογράφων,δεν φαίνεται να είναι σωστή.Η βυζαντινή υμνογραφία και μετά το 10ο αιώνα είναι παραγωγική ,αλλά η τυποποίηση οδηγεί στη μίμηση και στην αντιγραφή παλαιότερων προτύπων.Ελάχιστα ονόματα μπορεί να ξεχωρίσει κανείς,όχι για την πρωτοτυπία των συνθέσεων,όσο για την έμπνευση και την εκφραστική δύναμή τους.

Από τον τεράστιο αριθμό των βυζαντινών υμνογράφων ελάχιστοι είχαν μεγάλη φήμη και όνομα σεβαστό στην υμνογραφική παράδοση. 'Ηδη το 14ο αιώνα ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος,υμνογράφος ο ίδιος,συνέθεσε το ακόλουθο στιχούργημα,στο οποίο περιέλαβε τα κατά την γνώμη του ένδεκα μεγαλύτερα ονόματα στην παράδοση της υμνογραφίας :

Οἱ τά μέλη πλέξαντες ὕμνων ἐνθέων:
Ἡ λύρα τοῦ Πνεύματος Κοσμᾶς ὁ ξένος,
Ὀρφεύς νεαρός ἡ Δαμασκόθεν χάρις,
καί Θεόδωρος,Ἰωσήφ οἱ Στουδῖται,
ὄργανα τά κράτιστα τῆς μελουργίας,
ξένη τε σειρήν Ἰωσήφ Ὑμνογράφος,
μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέας Κρήτης
καί Θεοφάνης,ἡ μελιχρά κινύρα,
Γεώργιος,Λέων τε,Μάρκος,Κασία.

Για τους τρεις μεγάλους υμνογράφους και μελωδούς,τον Κοσμά, τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον Ανδρέα Κρήτης,έγινε ήδη λόγος παραπάνω.Οι άλλοι είναι : Ο Θεόδωρος Στουδίτης (759-826),ο αδελφός του Ιωσήφ ο Στουδίτης,αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης(762-832),ο Ιωσήφ ο Υμνογράφος,από τη Σικελία (816-886),ο Θεοφάνης ο Γραπτός από την Παλαιστίνη (περ.778-845),η Κασία (κασιανή μοναχή,περ.800-μετά το 867),ο Μάρκος επίσκοπος Υδρούντος,σύγχρονος του Λέοντος του Σοφού,ο αυτοκράτορας Λέων Στ'ο Σοφός (886-912) και ο Γεώργιος επίσκοπος Νικομηδείας,σύγχρονος και πιστός φίλος του πατριάρχη Φωτίου.

Από τον παραπάνω κατάλογο όμως απουσιάζουν και άλλοι μεγάλοι υμνογράφοι και μελωδοί,όπως ο πατριάρχης Γερμανός Α'(715-730), ο Ανδρέας Πηρός ή Τυφλός (9ος αι.),ο Γεώργιος Ανατολικός,ο Γεώργιος Σικελιώτης,ο Ηλίας πατριάρχης Ιεροσολύμων,ο Στέφανος Σαββαΐτης κ.ά.π.,ποιητές ειρμών και άλλων ύμνων.

Από τους μεταγενέστερους υμνογράφους αξίζει να αναφερθεί ο Ιωάννης ο Μαυρόπους,επίσκοπος Ευχαΐτων (τέλη 10ου ή αρχές 11ου αι.- πιθανώς 1075),στον οποίο οφείλεται η καθιέρωση της κοινής εορτής των Τριών Ιεραρχών και η υμνολογία της (30 Ιανουαρίου), και αργότερα ο Θεόδωρος Β'Δούκας Λάσκαρις,αυτοκράτορας της Νίκαιας (1254-1258) και οι δυό ευαίσθητοι ποιητές,με έντονη έκφραση του προσωπικού πόνους στους ύμνους τους.Ο Θεόδωρος Λάσκαρις είναι ο ποιητής του Μεγάλου Παρακλητικού Κανόνα,που είναι η κραυγή της αγωνίας και της ικεσίας του πονεμένου ανθρώπου.

Μια σειρά αξιόλογων υμνογράφων παρουσιάζεται στην ελληνόφωνη Ιταλία και κυρίως στη Σικελία και στην Καλαβρία από τον 9ο ώς τον 12ο αιώνα.Πολλοί συνδέονται με την ελληνόρρυθμη μονή της Κρυπτοφέρρης,την οποία ίδρυσε ο 'Αγιος Νείλος (+1005) και εξακολουθεί να είναι ώς σήμερα κέντρο ελληνόρρυθμης λατρείας καιλειτουργικής λοποτεχνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Η βυζαντινή Υμνογραφία και ποίησις, ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β; Αθήναι 1965[3],σσ. 57-74. Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Ειρμολόγιον,Chennevières-sur-Marne 1932.C.EMEREAU,Hymnographi Graeci," :Echos d' Orient ",τ.21,1922-25, 1926,σε συνέχειες.HENRICA FOLLIERI,Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae,vol.I-V2,Città del Vaticano 1960-1966 (=Studi e Testi 211-215 bis),όπου και πλήρης κατάλογος των βυζαντινών υμνογράφων με όλη τη σχετική βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'
ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Α'.- Οι 'Υμνοι

Η σχετική με τους ύμνους της Εκκλησίας ορολογία είναι πλούσια και ενδιαφέρουσα.Οι χρησιμοποιούμενοι σήμερα όροι έχουν μακρότατη παράδοση,αλλά δεν χρησιμοποιήθηκαν πάντοτε με το ίδιο περιεχόμενο. Στην αρχαία Εκκλησία χρησιμοποιούσαν κυρίως όρους από την αρχαία ελληνική γλώσσα με νέες σημασίες,αλλά με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν νέοι όροι,που ανταποκρίθηκαν στις θρησκευτικές και λατρευτικές ανάγκες και στους εκάστοτε νεωτερισμούς.Πριν από τον 8ο αιώνα λ.χ. ο υμνολογικός όρος "Κανών" είναι άγνωστος,ενώ μετά τον 9ο αιώνα παραμένει σε χρήση στη λειτουργική γλώσσα ο παλαιός όρος "Κοντάκιον",που ωστόσο προσλαμβάνει νέα σημασία.Πολλοί από τους υμνογραφικούς αυτούς όρους είναι αθησαύριστοι στα λεξικά, ενώ άλλων δεν έχουν καταγραφεί όλες οι κατά καιρούς και τόπους σημασίες.Παρίσταται ανάγκη να αναλυθούν εδώ οι κυριότεροι όροι της βυζαντινής υμνογραφίας.

1. Ακολουθία.

Ο όρος αρχικά σήμαινε μια λατρευτική τελετουργία,της οποίας τα μέρη (ψαλμοί,ύμνοι,αναγνώσματα,πράξεις) ακολουθούσαν το ένα το άλλο με αυστηρά καθορισμένη τάξη (τυπικό).Συνεκδοχικά ο όρος δήλωσε και το σύνολο των ύμνων μιας ημέρας (εσπερινού,όρθρου, μεσονυκτικού κλπ.) ή μιας περιόδου (λ.χ. ακολουθία της Μ.Εβδομάδος).Οι ακολουθίες είναι τακτικές (εσπερινού,αποδείπνου,μεσονυκτικού,ωρών,όρθρου,θείας λειτουργίας) ή έκτακτες (μυστηρίων ή περιστασιακών τελετουργιών ,όπως λ.χ. του αγιασμού ή των εγκαινίων ναού).Στη μεσαιωνική λατινική ο αντίστοιχος όρος είναιofficium (γαλλ. office, ιταλ.ufficio).

2.- Τροπάριον.

Με το γενικό όρο τροπάρια προσδιορίζονται μικρά λειτουργικά άσματα ,που ψάλλονται κατά τις διάφορες ακολουθίες.Ο όρος είναι υποκοριστικό του αρχαίου μουσικού όρου τρόπος.Τα περισσότερα τροπάρια,που χρησιμοποιούνται σήμερα,είναι ανώνυμα.Αρχαιότεροι ποιητές τροπαρίων αναφέρονται ο Κύριλλος Αλεξανδρείας,ο Ανατόλιος, ο 'Ανθιμος και ο Τιμοκλής (ε'αιώνας,στην Κωνσταντινούπολη),αλλά η απόδοση των τροπαρίων σε συγκεκριμένο ποιητή δεν είναι σήμερα δυνατή.Στη χειρόγραφη παράδοση επικρατεί πλήρης σύγχυση και δεν είναι δυνατό να στηριχθεί κανείς στις αβέβαιες μαρτυρίες των κω-

δίκων.Ας σημειωθεί εντούτοις ότι μετά τον 6ο αιώνα ο όρος τροπάριον χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τις στροφές των κοντακίων ή των κανόνων. Από στιχουργική άποψη,άλλα είναι σαφώς έμμετρα,ενώ άλλα φαίνονται να είναι πεζά.

Κατά το περιεχόμενό τους ονομάζονται :αναστάσιμα,σταυρώσιμα, θεοτοκία,σταυροθεοτοκία,νεκρώσιμα,μαρτυρικά,κλπ. Κατά το χρόνο και την ακολουθία που χρησιμοποιούνται ονομάζονται εξαποστειλάρια,εωθινά,αίνοι,δοξαστικά,αποκυτίκια κλπ.Ανάλογα με το μέλος τους είναι αυτόμελα,προσόμοια,ιδιόμελα κλπ.

3.- Αυτόμελον-Προσόμοιον.

Αυτόμελο (τροπάριο) ή αυτόμελος ύμνος λέγεται σύντομο τροπάριο με πρωτότυπη μουσική έκφραση,που χρησιμοποιείται ως ποιητικό και μουσικό πρότυπο για άλλους ύμνους.Το επίθετο αυτόμελος-ον σχηματίζεται αναλογικά προς τα αρχαία :αυτόνοος,αυτοδέσποτος,αυτόζυμος κ.τ.ό.

Ο ύμνος που συντίθεται και μελίζεται ανάλογα με προϋπάρχον αυτόμελο λέγεται προσόμοιον (τροπάριον) ή προσόμοιος ύμνος.Στα χειρόγραφα και στα έντυπα λειτουργικά βιβλία δηλώνεται πάντοτε με την ένδειξη του ήχου και του πρωτοτύπου : " Προσόμοιον,ήχος... πρός τό ".Ιδού χαρακτηριστικό παράδειγμα:

Αυτόμελο και προσόμοια του Αγίου Γεωργίου (Απριλίου 23):

Ήχος δ'(αυτόμελο)

Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν,
ἀθλοφόρε Γεώργιε,
συνελθόντες σήμερον
εὐφημοῦμέν σε·
ὅτι τόν δρόμον τετέλεκας,
τήν πίστιν τετήρηκας
καί ἐδέξω ἐκ Θεοῦ
τόν τῆς νίκης σου στέφανον·
ὅν ἱκέτευε
ἐκ φθορᾶς καί κινδύνων
λυτρωθῆναι
τούς ἐν πίστει ἐκτελοῦντας
τήν ἀεισέβαστον μνήμην σου.

Προσόμοιον

Ἐν θαλάσσῃ με πλέοντα,
ἐν ὁδῷ με βαδίζοντα,
ἐν νυκτί καθεύδοντα
περιφρούρησον·
ἐπαγρυπνοῦντα διάσωσον,
παμμάκαρ Γεώργιε,
καί ἀξίωσον ποιεῖν
τοῦ κυρίου τό θέλημα,
ὅπως εὕροιμι
ἐν ἡμέρᾳ τῆς δίκης
τῶν ἐν βίῳ
πεπραγμένων μοι τήν λύσιν
ὁ προσδραμών ἐν τῇ σκέπῃ σου.

Αυτόμελα και προσόμοια υπάρχουν σε όλους τους ήχους και σε πολλές παραλλαγές.Βασική συναγωγή των αρχαιότερων αυτομέλων,με τα γνωστότερα προσόμοιά τους στην Anthologia Graeca Carminum -istianorum,63-84.

4.- Ιδιόμελον.

Λέγεται το τροπάριο που ψάλλεται με ιδιαίτερο μέλος,χωρίς κανένα μουσικό και ποιητικό πρότυπο και χωρίς να λαμβάνεται ποτέ ως πρότυπο για άλλες προσόμοιες συνθέσεις.Ιδιόμελα είναι συνήθως τα δοξαστικά ή διάφορα τροπάρια της Λιτής (βλ. λ.).Ένα πολύ γνωστό ιδιόμελο είναι το τροπάριο της Κασιανής "Κύριε,ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...",πού ψάλλεται στο τέλος της ακολουθίας της Μ.Τετάρτης (εσπέρας Μ.Τρίτης).Πολλά ιδιόμελα είναι λυρικότατα και καθώς δεν περιορίζονται από στιχουργικούς κανόνες μπορούν να θεωρηθούν πρόδρομοι του ελεύθερου στίχου.Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου ο εξ Οικονόμων,στο έργο του "Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης " (σ.699) παρατηρεί: "Καθόλου δε των ιερών της εκκλησίας ασμάτων τα μεν ιδιόμελα,ίδιον έχοντα μέλος,αναλογούσι προς τας λυρικάς και κραματικάς ωδάς των παλαιών,ποικίλην αλλάσσοντα μελωδίαν,εις ήν αι λέξεις καθυποτάσσονται πολλάκις εις το μέλος".

5.- Εξαποστειλάριον.

Ονομάζεται εξαποστειλάριον σύντομος αυτόμελος ύμνος,ο οποίος ψάλλεται κατά την ακολουθία του Όρθρου,αμέσως πριν από τα στιχηρά των αίνων,των οποίων αποτελεί κατά κάποιον τρόπο το προοίμιο.Πιστεύεται ότι ο όρος εξαποστειλάριον προήλθε από την ευχή που προηγείται "Ἐξαπόστειλον το φῶς σου...".Επειδή,εξάλλου,κατά τις ακολουθίες της Μ.Τεσσαρακοστής ακούεται συχνά η λέξη "φῶς", τα εξαποστειλάρια της περιόδου εκείνης ονομάζονται και φωταγωγικά ή φωταγωγικά.Πολλά από τα εξαποστειλάρια είναι μέλη αρχαία.Τα εξαποστειλάρια των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών,όπως και πολλών αγίων είναι αυτόμελα.Με αυτά ως πρότυπα δημιουργήθηκαν άλλα για τις μνήμες των αγίων.

Τα ένδεκα εξαποστειλάρια των Κυριακών συνέθεσε ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος,οπως ο πατέρας του,ο Λέων Στ'ο Σοφός συνέθεσε τα αντίστοιχα εωθινά (δοξαστικά των Κυριακών).Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τα εξαποστειλάρια των Κυριακών ακολουθούν τη ρυθμοτονική στιχουργία και έχουν συντεθεί σε τονικούς δεκαπεντασύλλάβους στίχους.Όλα ακολουθούν ως μετρικό και μουσικό πρότυπο τό α'(του α'ήχου):

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν εν όρει Γαλιλαίας...

(Πρβλ. ΓΡ.ΣΤΑΘΗ,Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία,Ἀθῆναι 1977).

6.-_Δοξαστικόν.

Ιδιόμελο τροπάριο,που ψάλλεται στο τέλος ορισμένων ακολουθιών (εσπερινού,λιτής και όρθρου).,ως κατακλείδα της υμνολογίας.Ο όρος προήλθε από τό "Δόξα πατρί καί υἱῷ καί ἁγίῳ πνεύματι",που προηγεί-ται πάντοτε ως προοίμιο της υμνωδίας του δοξαστικού.

Τα ένδεκα δοξαστικά των Κυριακών,γνωστά και ως " ἑωθινά ",εί-ναι ποίημα του αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄του Σοφού.Τα περισσότερα ό-μως από τά δοξαστικά των λειτουργικών βιβλίων είναι ανώνυμα ή α-ποδίδονται σε πολλούς υμνογράφους και υπάρχει μεγάλη σύγχυση στη χειρόγραφη παράδοση.Τα δοξαστικά είναι συνήθως πεζά και συντίθεν-ται από λέξεις και φράσεις των Γραφών ή των (εγκωμιαστικών)πατε-ρικών κειμένων.Ορισμένα όμως είναι έμμετρα και πολλές φορές εντυ-πωσιάζουν για την εντέλεια της στιχουργικής επεξεργασίας.Ιδού ένα ωραιότατο δοξαστικό του Αγίου Πνεύματος,ποίημα Κοσμά του Μελωδού (έντυπο Πεντηκοστάριο,Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος):

Γλῶσσαι ποτέ συνεχύθησαν
διά τήν τόλμαν τῆς πυργοποιίας·
γλῶσσαι δέ νῦν ἐσοφίσθησαν,
διά τήν δόξαν τῆς θεογνωσίας.
Ἐκεῖ κατεδίκασε Θεός
τούς ἀσεβεῖς τῷ πταίσματι,
ἐνταῦθα ἐφώτισε Χριστός
τούς ἁλιεῖς τῷ Πνεύματι.
Τότε κατειργάσθη ἡ ἀφωνία
πρός τιμωρίαν,
ἄρτι καινουργεῖται ἡ συμφωνία
πρός σωτηρίαν
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τα παραδείγματα είναι πολλά και θα είχε ενδιαφέρον να συγκεντρω-θούν και να μελετηθούν ως στιχουργικές μορφές.

7.-_Υπακοή._

Ονομάζεται Υπακοή ένα σύντομο τροπάριο,που αναγινώσκεται (και δεν ψάλλεται ποτέ)κατά την ακολουθία του 'Ορθρου της Κυριακής, μετά τα ευλογητάρια και πριν από τα αντίφωνα των αναβαθμών.Κατά την αρχαία παράδοση της Εκκλησίας,η υπακοή ήταν το τελευταίο μέ-ρος ενός ύμνου,που μετά τον ψάλτη επαναλάμβανε ο λαός,ένα είδος εφυμνίου.'Ηδη στο "Παρθένιον " του Μεθοδίου Πατάρων παρατηρήθηκε 'τι η φράση "'Αγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα,νυμφίε, τάνω σοι",που επαναλμβάνεται στο τέλος κάθε στροφής,ονομάζε-

ται " υπακοή" .'Οτι πρόκειται για κατάλοιπο των αρχαίων κοντακί-ων αποδεικνύεται από το γεγονός ότι πολλά από τα τροπάρια,που ο-νομάζονται "υπακοή" είναι προοίμια ή οίκοι ρωμανικών κοντακίων.

8.-_Αντίφωνα.

Στην αρχαία Εκκλησία ονομάζονταν αντίφωνα (μέλη) οι ύμνοι που ψάλλονταν αντιφωνικώς,από τους ψάλτες ή από τους ψάλτες και το λαό.Συνήθως ήταν στίχοι από τους Ψαλμούς του Δαβίδ ή από άλλα βι-βλικά κείμενα.Αργότερα δημιουργήθηκαν και άλλα σύντομα μέλη,που ακολουθούσαν τους βιβλικούς στίχους,όπως φαίνεται και σήμερα στα αντίφωνα της Θείας Λειτουργίας ("Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου..., Σῶσον ἡμᾶς,Υἱέ Θεοῦ...κλπ.).Συνήθως τα αντίφωνα απαρτίζουν τρεις ομάδες,αλλά είναι οπωσδήποτε δύσκολο να προσδιοριστεί η ακριβής σημασία και η εξέλιξη του όρου στη βυζαντινή υμνογραφία και στην τυπική διάταξη των ακολουθιών.Στην Ακολουθία των Παθών λ.χ.(της Μ.Παρασκευής),που απηχεί αρχαία παράδοση,ονομάζονται αντίφωνα 15 ομάδες τροπαρίων σε διαφορετικούς ήχους και παραλλαγές,που αναφέ-ρονται στο θείο Πάθος,ενώ στην ακολουθία του Μεγάλου Αποδείπνου άλλοι ύμνοι ονομάζονται αντίφωνα.

9.-_Αναβαθμοί.

Ο όρος απαντάται αρχικά στην Π.Διαθήκη και μάλιστα στους Ψαλ-μούς του Δαβίδ.Δεκαπέντε Ψαλμοί,οι ριθ'(119)-ρλγ'(133) ονομάζον-ται αναβαθμοί,χωρίς ακόμη να έχει διευκρινιστεί ποιόν εβραϊκό όρο απέδωσαν οι Ο' με την ελληνική λέξη αναβαθμοί.

Σήμερα ονομάζονται αναβαθμοί σύντομα τροπάρια,πού συγκροτούν τρεις ενότητες για κάθε ήχο,και ψάλλονται κατά την ακολουθία του 'Ορθρου των Κυριακών.Είναι οι αναβαθμοί της Οκτωήχου.Από την άπο-ψη του περιεχομένου,οι αναβαθμοί αναφέρονται σε φράσεις και έννοι-ες των ψαλμικών αναβαθμών,σε μορφή ποιητικού ή στιχουργικού υπο-μνήματος,καθώς και στο τριαδικό δόγμα της θεότητας.Τα τροπάρια αυτά αποδίδονται στον Θεόδωρο Στουδίτη ή στον αδελφό του Ιωσήφ ή ακόμη και στον Ιωάννη τον Δαμασκηνό.Πιθανότατα όμως πρόκειται για μέλη αρχαία,αν κρίνει κανείς από τις προφανείς ατέλειες στη σύνθεση και στο ρυθμό.

10.-_Καταβασίες_

Καταβασίες ονομάζονται οι ειρμοί των κανόνων,που ψάλλονται χω-ρίς τα προσόμοια τροπάρια των αντίστοιχων ωδών κατά την ακολουθία του 'Ορθρου. Η ονομασία προήλθε από την αρχαία συνήθεια,να κατε - βαίνουν από τα στασίδια τους οι ψάλτες μετά τη συμπλήρωση των ω-δών και να ψάλλουν στο μέσον του ναού σε μέλος αργό τους ειρμούς

των κανόνων από κοινού.Το αρχαίο αυτό ψαλτικό έθος διασώζεται ακόμη στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως την 21 Νοεμβρίου,ημέρα κατά την οποία αρχίζουν οι καταβασίες των Χριστουγέννων ("Χριστός γεννᾶται,δοξάσατε...").

11.- Κανόνας.

Βλ. αναλυτικά παραπάνω,σσ.65-72.

12.- Ειρμός.

Βλ. παραπάνω,σσ.65-67.

13.- Κοντάκιον

Βλ. παραπάνω,σσ.25-41.

14.- Κάθισμα

Ονομάζεται αρχικά τμήμα των Ψαλμών,που διαιρείται σε είκοσι καθίσματα.'Ηδη στην αρχαία Εκκλησία είχε επικρατήσει η συνήθεια να κάθονται οι πιστοί κατά την ώρα της ανάγνωσης του Ψαλτηρίου και η ονομασία προήλθε από αυτήν τη συνήθεια.Αργότερα ονομάστηκαν καθίσματα τροπάρια που ψάλλονται στην αρχή της ακολουθίας του 'Ορθρου σε τρεις στάσεις,στο τέλος της στιχολογίας του Ψαλτηρίου.Τα αρχαιότερα καθίσματα είναι αυτόμελα,που αποτέλεσαν τα πρότυπα για νεότερα προσόμοια.

15.- Απολυτίκιον

Τροπάριο που ψάλλεται στο τέλος του εσπερινού ή του όρθρου, κατα την απόλυση δηλαδή της σχετικής ακολουθίας.Υπάρχουν τα απολυτίκια των οκτώ ήχων,που ψάλλονται κατά τους εσπερινούς και τους όρθρους των Κυριακών,αλλά υπάρχουν και απολυτίκια των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών,καθώς και των εορτών των αγίων.

Τα απολυτίκια είναι αρχαιότατοι ύμνοι,που παρουσίαζαν με συντομία το περιεχόμενο της εορτής,όπως λ.χ. το "Χριστός ἀνέστη...". Η γραμματική προέλευση του όρου δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί.Η υπόθεση ότι προέρχεται από τό επίθετο "απολυτίκιος"(ύμνος) είναι πιθανή,αλλά δεν επιβεβαιώνεται από τη χειρόγραφη παράδοση.

16.- Λοιποί όροι.

Μια μεγάλη σειρά υμνολογικών όρων οφείλει την προέλευσή της σε λέξεις ή φράσεις βιβλικών στίχων,που προηγούνται των τροπαρίων. 'Ετσι έχουμε τα "Ευλογητάρια " ,από το στίχο "Εὐλογητός εἶ,Κύριε", τα " Ανοιξαντάρια " από το στίχο "ἀνοίξαντός σου τήν χεῖρα..." τοῦ ργ'(103) ψαλμού,τα"κεκραγάρια",από το "Κύριε ἐκέκραξα...),τα "πασαπνοάρια " από το "Πᾶσα πνοή " κλπ.

"Μεγαλυνάρια" ονομάζονται συνήθως σύντομα τροπάρια,που συμψάλλονται με τα τροπάρια της θ'ωδής των κανόνων μεγάλων δεσποτικών και θεομητορικών εορτών.Τα τροπάρια αυτά αρχίζουν συνήθως με τη φράση "Μεγάλυνον,ψυχή μου" ,από την οποία προήλθε και ο όρος "μεγαλυνάρια".Ιδού χαρακτηριστικά μεγαλυνάρια του Πάσχα και των Χριστουγέννων :

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τόν ἐξαναστάντα
τριήμερον ἐκ τάφου,Χριστόν τόν ζωοδότην.

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τόν ἐν τῷ σπηλαίῳ
τεχθέντα βασιλέα.

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τήν τιμιωτέραν
καί ἐνδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων.

"Στιχηρά " ονομάζονται γενικά τα τροπάρια των οποίων προηγούνται ψαλμικοί στίχοι.Τα στιχηρά τροπάρια του 'Ορθρου λέγονται "αίνοι" (στιχηρά των αίνων),γιατί προηγούνται οι στίχοι" Πᾶσα πνοή αἰνεσάτω τόν Κύριον,αἰνεῖτε τόν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν...". Τα στιχηρά του εσπερινού ονομάζονται εσπέρια (στιχηρά).'Αλλα στιχηρά στο τέλος των ακολουθιών εσπερινού και όρθρου ονομάζονται "απόστιχα" (από στίχου).

17.- Ο Επιτάφιος Θρήνος.

Ιδιαίτερα μελωδικά και συγκινητικά είναι τα σύντομα τροπάρια που ψάλλονται το εσπέρας της Μ.Παρασκευής (= στον 'Ορθρο του Μ. Σαββάτου) μετά την θ'ωδή του Κανόνα και πριν από τα Ευλογητάρια. Είναι οργανωμένα σε τρεις στάσεις ,που αρχίζουν :

α'στάση : Ἡ ζωή ἐν τάφῳ κατετέθης,Χριστέ,
καί ἀγγέλων στρατιαί ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τήν σήν.

β'στάση Ἄξιόν ἐστι μεγαλύνειν σε τόν ζωοδότην,
τόν ἐν τῷ σταυρῷ τάς χεῖρας ἐκτείναντα
καί συντρίψαντα τό κράτος τοῦ ἐχθροῦ.

γ'στάση Αἱ γενεαί πᾶσαι ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι,Χριστέ μου.

Τα τροπάρια αυτά ονομάζονται Επιτάφιος Θρήνος ,καθώς αναφέρονται στην ταφή του Κυρίου.Υμνολογούν το θείο πάθος και προεξαγγέλλουν την ανάσταση,γι'αυτό και το εγκωμιαστικό στοιχείο είναι ιδιαίτερα πλούσιο.Συνήθως ονομάζονται και εγκώμια,μολονότι πολλοί μελετητές απορρίπτουν αυτόν τον όρο,γιατί εγκώμια απευθύνονται μόνο στους ανθρώπους,όχι στον Θεό,στον οποίο απευθύνονται ύμνοι.

Ο Ν.Β.Τωμαδάκης (Βυζαντινή Υμνογραφία και ποίησις,σ.78) παρατηρεί : " Από απόψεως πρωτοτυπίας,είναι αμφίβολον αν τα εγκώμια είναι τι άλλο από απηχήσεις προγενεστέρας υμνογραφίας.Συνήθως όμως η επιλογή των λεηλατουμένων ενδόξων συγγραφέων έγινε μετά τοσαύτης τέχνης και τοιαύτης αισθήσεως,ώστε κατέστησε τα εγκώμια είδος τι λειμωναρίου ή ανθολογίου ποιητικού,γέμοντος ωραίων εικόνων,μεγαληγορίας,συγκινητικών εκφράσεων,προκαλούντος δε την άφατον θλίψιν του πιστού επί τη προσκαίρω δύσει του μη δύοντος ηλίου ή απωλεία του γλυκέος έαρος της Ζωής,του φωτός των οφθαλμών της Παρθένου.'Αγγελοι,άνθρωποι,προφήται,πτηνά,ευγενή ζώα,αστέρες και η άλλη άψυχος φύσις.ουράνια και επίγεια συμπονούν επί τω θανάτω,συγκλονίζονται επί τω φρικτώ θεάματι του ενταφιασμού της Ζωής. Αλλ'ο Θεός ο ών η Ζωή και η Ανάστασις μέλλει να εγερθή ταχέως και αι Μυροφόροι γυναίκες προχωρούν ήδη προς το μνήμα,του οποίου τον λίθον θα αποκυλίση ο 'Αγγελος.Ο Ελληνισμός ,ο από παναρχαίων χρόνων θρηνήσας την νεότητα του Αδώνιδος,εύρε κατά την ελληνίζουσαν παλιολόγειον περίοδον εαυτόν εις την επιτάφιον αυτήν ακολουθίαν του χειμώνος,ψαλλομένην κατά τον ουδόν της ανοίξεως.Τούτο ερμηνεύει διατί ανθρωπίνως η συγκίνησις των μαζών είναι μεγάλη και η ψυχική συμμετοχή πλήρης κατά την τελετήν της κηδείας του Ιησού. 'Ανθρωπος και αυτός,νέος και ωραίος υπέρ πάντας βροτούς,εδοκίμασε την αναπόφευκτον μοίραν του θανάτου.Αλλ'αυτός έδωκεν εις ημάς και την ελπίδα της Αναστάσεως,την οποίαν ανθρωπίνως ημείς δεν ηδυνάμεθα να έχωμεν.Ούτως επεστρέψαμεν εις την ψυχολογίαν των εις το πάθος ύμνων Ρωμανού του Μελωδού,προ πολλού εκβληθέντων εκ των ακολουθιών.'Αλλωστε τα απηχήματα του ρωμανικού θρήνου δεν είναι σπάνια εις τα εγκώμια ".

Τα εγκώμια του Επιταφίου είναι ίσως και το τελευταίο υμνογραφικό είδος,που δημιουργήθηκε στο Βυζάντιο.Πότε ακριβώς και από ποιούς συντέθηκαν δεν είναι ακριβώς γνωστό.Οι μελετητές πιστεύουν ότι εμφανίστηκαν τον 13ο αιώνα.Σε Τυπικό των Ιεροσολύμων του 1122 δεν υπάρχουν,ενώ έχουμε σαφείς ενδείξεις για τη χρήση τους στα μέσα του 14ου αιώνα.

Προσωπικά πιστεύω ότι είναι πολύ παλαιότερα από όσο δέχονται οι μελετητές.Ο μητροπολίτης Ρόδου Νείλος (ιδ'αιώνας),στον οποίο ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης αποδίδει την εύρεση του είδους,είναι απλώς ένας από τους πολλούς μιμητές.Στα χειρόγραφα υπάρχουν πολλές ανώνυμες συλλογές,που περιέχουν εκατοντάδες τροπάρια πολύ διαφορετικά από τα γνωστά σε χρήση στα λειτουργικά βιβλία,όμοια όμως λειτουργικά και μουσικά. Το γεγονός εντούτοις ότι ο Ιάκωβος αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Ιάκωβος (ιγ'αιώνας) συνέθεσε εγκώμια στην Κοίμηση της Θεοτόκου,προσόμοια προς το"'Η Ζωή έν τάφω..." είναι σαφέστατη ένδειξη ότι το είδος μπορεί να ανάγεται στον 12ο αιώνα.Μια συστηματική έρευνα στα χειρόγραφα ίσως οδηγήσει στη λύση του προβλήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871 (αναστατική επανέκδοση Hildesheim 1963).Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή Ελληνικής Ορθοδόξου Υμνογραφίας,Αθήναι 1949.Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις,ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β',Αθήναι 1965[3].J.B.PITRA, Hymnographie de l' Eglise Byzantine,Rome 1867. E.WELLESZ,A History of Byzantine Music and Hymnography, Oxford 1980[2]. J.SZÖVERFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,Leyden ,1978.II,1979 .Α.ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ,Λειτουργικοί όροι, " Αθηνά " Μ',1928,σσ. 60-87. ΘΗΕ, passim.

Α Ν Θ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Α΄

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

1. ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ (+ πρίν άπό τό 215 μ.Χ.)

I

Ὕμνος " εἰς τόν Παιδαγωγόν"

Σοί τόνδε κἀγώ,παιδαγωγέ,προσφέρω
λόγοισι πλέξας στέφανον ἐξ ἀκηράτου
λειμῶνος,ἡμῖν οὗ παρέσχου τάς νομάς,
ὡς ἐργάτις μέλιττα χωρίων ἄπο
βλάστην τρυγῶσα,χρηστόν ἐκ σίμβλων πόνον,
κηρόν δίδωσι τόν γλυκύν τῷ προστάτῃ.
Εἰ καί βραχύς δ'ἐγώ τις,οἰκέτης γε σός·
δεῖ γάρ σε τοῖς σοῖς εὐλογεῖν θεσπίσμασιν·
ἄναξ βροτῶν μέγιστε,τῶν καλῶν δοτήρ,
ἐσθλῶν χορηγέ καί τό πᾶν κτίσας ,πάτερ,
ὅς οὐρανόν τε καί τόν οὐρανοῦ μόνος
κόσμον τέθεικας,ἁρμόσας θείῳ λόγῳ·
ἔδειξας αὐτός ἡμέραν τε καί φάος
καί τόν πολοῦσιν ἄστρα νημερτῆ δρόμον,
εἰπών θ΄, ὅποι γῆ καί θάλασσα προσμένοι,
τροπῶν τε καιρόν εὐστόχως δήσας κύκλῳ,
ἔαρ τε καί χειμῶνα καί θέρος πάλιν
τοῦ τε μετοπώρου τάξιν ἐξηρτισμένην,
ὅλον τε κόσμον ἐξ ἀκοσμίας κτίσας
ὕλης ἀμόρφου καί τό πᾶν κατήρτισας,
αὐτός ζοήν τε καί καλῶς ἀεί βιοῦν
χάριν τε τήν σήν ἀσφαλῶς πάρασχέ μοι
ποιεῖν τε τάς σάς καί λέγειν θείας γραφάς,
αἰνεῖν ἀεί σέ καί τόν ἐκ σοῦ πάνσοφον,
τόν σοί συνόντα καί παρόντα σοί λόγον.
Μή μοι δέ πενίαν μηδέ μήν πλοῦτον δίδου,
τάξιν δέ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
πάτερ,παράσχου καί καλόν βίου τέλος.

(Κατά τήν ἔκδοση : O t t o S t ä h l i n ,Clemens Alexandrinus.I. Protrepticus und Paedagogus,Berlin 1972[3],339-340).

II

Ὕμνος τῶν παίδων

Στόμιον πώλων ἀδαῶν,
πτερόν ὀρνίθων ἀπλανῶν,
οἴαξ νηῶν ἀτρεκής,
ποιμήν ἀρνῶν βασιλικῶν·
τούς σούς ἀφελεῖς
παῖδας ἄγειρον,
αἰνεῖν ἁγίως,
ὑμνεῖν ἀδόλως
ἀκάκοις στόμασιν
παίδων ἡγήτορα Χριστόν.
Βασιλεῦ ἁγίων,
λόγε πανδαμάτωρ
πατρός ὑψίστου,
σοφίας πρύτανι,
στήριγμα πόνων
αἰωνοχαρές,
βροτέας γενεᾶς
σῶτερ Ἰησοῦ,
ποιμήν,ἀροτήρ,
οἴαξ,στόμιον,
πτερόν οὐράνιον
παναγοῦς ποίμνης,
ἁλιεῦ μερόπων
τῶν σῳζομένων
πελάγους κακίας,
ἰχθῦς ἁγνούς
κύματος ἐχθροῦ
γλυκερῇ ζωῇ δελεάζων.
Προβάτων λογικῶν
ποιμήν ἅγιε,
ἡγοῦ,βασιλεῦ,
παίδων ἀνεπάφων·
ἴχνια Χριστοῦ
ὁδός οὐρανία.

Λόγος ἀέναος,
αἰών ἄπλετος,

φῶς ἀίδιον,
ἐλέους πηγή,
ῥεκτήρ ἀρετῆς,
σεμνῇ βιοτῇ
θεόν ὑμνούντων.
Χριστέ Ἰησοῦ,
γάλα οὐράνιον
μαστῶν γλυκερῶν
νύμφης χαρίτων
σοφίας τῆς σῆς,
ἐκθλιβόμενον.
Οἱ νηπίαχοι
ἀταλοῖς στόμασιν
ἀτιταλλόμενοι,
θηλῆς λογικῆς
πνεύματι δροσερῷ
ἐμπιπλάμενοι,
αἴνους ἀφελεῖς,
ὕμνους ἀτρεκεῖς
βασιλεῖ Χριστῷ,
μισθούς ὁσίους
ζωῆς διδαχῆς,
μέλπωμεν ὁμοῦ.
Πέμπωμεν ἁπλῶς
παῖδα κρατερόν,
χορός εἰρήνης
οἱ χριστόγονοι,
λαός σώφρων,
ψάλλωμεν ὁμοῦ
θεόν εἰρήνης.

(Κατά τήν ἔκδοση: C l. M o n d é s e r t - C h. M a t r a y- H.I.M a r r o u, Clément d' Alaxandrie,Le Pédagogue.III.Paris 1970 (= Sources Chrétiennes,No 158), pp.192-203).

2. ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ψαλμός τῶν Νaασσηνῶν

Νόμος ἦν γενικός τοῦ παντός ὁ πρώτιστος νόος·
τό δέ δεύτερον ἦν τοῦ πρωτοτόκου τό χυθέν χάος.
Τριτάτη δ'ἔλαχεν ἐργαζόμενον ψυχή νόμον·
διά τοῦτ' ἐλαφρόν μορφάν περικειμένη
κοπιᾷ θανάτῳ μελέτημα κρατουμένη·
ποτέ μέν βασιλείαν ἔχουσα βλέπει τό φῶς,
ποτέ δ'εἰς ἔλεον ἐρριμμένη κλάει·
ποτέ δέ χαίρει,ποτέ δέ κρίνεται·
ποτέ δέ θνήσκει,ποτέ δέ γίνεται.
Ἀνέξοδον ἡ μελέα κακῶν
λαβύρινθον ἐσῆλθε πλανωμένη·
εἶπεν δ' Ἰησοῦς· ἐσόρα,πάτερ,
ἄθλημα κακῶν τόδ'ἐπί χθόνα
ἀπό σῆς πνοιῆς ἀποπλάζεται·
ζητεῖ δέ φυγεῖν τό πικρόν χάος,
κοὐκ οἶδεν ὅπως διελεύσεται·
τούτου με χάριν πέμψον,πάτερ·
σφραγῖδας ἔχων καταβήσομαι,
αἰῶνας ὅλους διοδεύσω,
μυστήρια πάντα δ'ἀνοίξω,
μορφάς δέ θεῶν ἐπιδείξω·
τά κρυπτά τε τῆς ἁγίας ὁδοῦ,
γνῶσιν καλέσας,παραδώσω.

(Κατά τήν ἔκδοση : W. C h r i s t - M. P a r a n i k a s, Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,32-33).

3.ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ, ΠΑΡΘΕΝΙΟΝ

Ἀποσπάσματα

Ὑπακοή Ἁγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Ψαλμός Ἄνωθεν,παρθένοι,βοῆς
ἐγερσίνεκρος ἦχος ἦλθε νυμφίῳ λέγων
πασσυδί ὑπαντάνειν λευκαῖσιν ἐν στολαῖς
καί λαμπάσι πρός ἀντολάς˙ἔγρεσθε πρίν φθάση
μολεῖν εἴσω θυρῶν ἄναξ.
Ἁγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Βροτῶν πολυστένακτον ὄλβον ἐκφυγοῦσα καί
βίου τρυφῆς ἀδονᾶς τ'ἔρωτα σαῖς ὑπ'ἀγκάλαις
ζωηφόροις ποθῶ σκέπεσθαι καί βλέπειν τό σόν
κάλλος διηνεκῶς,μάκαρ.
Ἁγνεύω σοι.......

Γάμων λιποῦσα θνητά λέκτρα καί δόμον,
ἄναξ,διά σέ πολύχρυσον,ἦλθον ἀσπίλοις
ἐν εἵμασιν,ὅπως φθάσω κἀγώ πανολβίων
θαλάμων εἴσω σύν σοί μολεῖν.
Ἁγνεύω σοι.......

....

Ἐλαθόμην πάτρας ποθοῦσα σήν χάριν,Λόγε,
ἐλαθόμην τε παρθένων ὁμηλίκων χορούς
μητρός τε καί γένους φρύαγμα˙πάντα γάρ σύ μοι
αὐτός σύ,Χριστέ,τυγχάνεις.
Ἁγνεύω σοι....

Ὕμνοις,μάκαιρα θεόνυμφε,θαλαμηπόλοι
αἱ σαί γεραίρομέν σε νῦν,ἄθικτε παρθένε,
Ἐκκλησία χιονόσωμε,κυανοβόστρυχε,
σῶφρον,ἄμωμ', ἐρασμία.
Ἁγνεύω σοι....

Ὦ τάς ἀχράντους οὐρανοῦ,μάκαρ,ναίων ἕδρας,
ἄναρχε,πάντα συγκροτῶν αἰωνίῳ κράτει,
δέξαι σύν παιδί σῷ,πάρεσμεν,ἔνδον εἰς ζωῆς
πύλας,πάτερ καί ἡμέας.
Ἁγνεύω σοι...

(Κατά τήν ἔκδοση H. M u s u r i l l o, Méthode d'Olympe, Le Banquet,Paris 1963,(= SC 95),310-320).

4. ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ (περίπου 310-390)

Παράφραση τοῦ Α'ψαλμοῦ

Ὄλβιος οὐ πεπόρευται δυσσεβέων ἐνί βουλῇ
οὐδ'ἴχνος ἐστήριξεν ἀλιτροτάτοισι κελεύθοις
οὐδ'ὀλοῆς ἕδρησιν ἐφίζετο λυμαντήρων,
ἀλλ'ἔχεν ἠιθέῳ κραδίην συμφράδμονα θεσμῷ,
θεσπέσιον νύκτας τε καί ἤματα θεσμόν ἀείδων.
Ἔσσεται οἷάπερ ἔρνος ἐφ'ὑδρηλοῖσι κελεύθοις,
καίριον ἀντέλλον σφέτερον μελιηδέα καρπόν,
νωλεμέως φύλλοισιν ἀκειρεκόμοισι τεθηλός.
Πάντα οἱ ἰθύνοιτο κατά χρέος ὅσσα τελέσσει.
Οὐ τοῖοι γεγάασιν ἀτάσθαλοι,οὔποτε τοῖοι.
Ἀλλά κόνει ἴκελοι,τήν ῥα χθονός ὦλεσ'ἀήτης.
Τοὔνεκεν εἰς κρίσιν οὐδέποτ'ἀνστήσονται ἀλεῖται,
οὐδ'ἄρ'ἁμαρτίνοοι πινυτῶν βουλῇσι δικαίων.
Οὕνεκεν εὐαγέων βασιλεύς πάτον οἶδε δικαίων.
Τοὔνεκα δυστήνων γενεή προθέλυμνος ὀλεῖται.

Τό πρωτότυπο κατά τή Μετάφραση τῶν Ο' :

1. Μακάριος ἀνήρ,ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν
καί ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη
καί ἐπί καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν,
2 ἀλλ'ἤ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τό θέλημα αὐτοῦ,
καί ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καί νυκτός
3 καί ἔσται ὡς τό ξύλον τό πεφυτευμένον παρά τάς
διεξόδους τῶν ὑδάτων,
ὅ τόν καρπόν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ
καί τό φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται
καί πάντα,ὅσα ἄν ποιῇ,κατευοδωθήσεται.
4 Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς,οὐχ οὕτως,
ἀλλ'ἤ ὡς ὁ χνοῦς,ὅν ἐκριπτεῖ ὁ ἄνεμος
ἀπό προσώπου τῆς γῆς.
5 Διά τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται οἱ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει
οὐδέ ἁμαρτωλοί ἐν βουλῇ δικαίων˙
6 ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδόν δικαίων,
καί ὁδός ἀσεβῶν ἀπολεῖται.

(Τό κείμενο τῆς παράφρασης τοῦ Ἀπολλιναρίου κατά τήν ἔκδοση: A. L u d w i c h ,Apolinarii metaphrasis psalmorum,Lipsiae 1912).

5. ΝΟΝΝΟΣ Ο ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ (περί τό 400 μ.Χ.)

Παράφραση τοῦ Κατά 'Ιωάννην Εὐαγγελίου
('Απόσπασμα, 'Ιωάνν. 20,19-29)

Καί σκιερήν ὅτε γαῖαν ὅλην ἐμέλαινεν ὁμίχλη,
ἀκλινέες δέ θύρετρα συνεκλήισαν ὀχῆες,
ὁππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταί,
ὡς πτερόν ἠέ νόημα μετάρσιος εἰς μέσον ἔστη
μιτρωθείς ἑτάροισι καί ἔννεπε· Σύννομος ὑμῖν
εἰρήνη.Καί ἄελπτον ἔπος βραχύ τοῦτο βοήσας,
δεῖξε πόδας καί χεῖρας ὁμηγερέεσσι μαθηταῖς
ἡλοτύπους,πλευρήν τε νεούτατον ὀψιφανῆ δέ
κοίρανον ἀθρήσαντες ἐγήθεον αὖθις ἑταῖροι.
Καί σφιν "Αναξ ἀγόρευε τό δεύτερον ὀξέϊ μύθῳ·
Εἰρήνη πάλιν ὔμμι καί ὡς τετράζυγι κόσμῳ
πέμψεν ἐμός γενέτης με,καί ὑμέας αὐτό ἰάλλω.
Εἶπε καί ἀμβροσίων στομάτων φύσημα τιταίνων,
χεῖλος ἀναπτύξας βιοτήσιον,εἶπε μαθηταῖς·
'Αγνόν πνεῦμα δέχεσθε·καί ὧν μερόπων ἐνί γαίῃ
δυσσεβίην ἀφέητε,βιοπλανές ἄχθος ἀνάγκης,
ἀμπλακίης ἄμνηστος ἐπουρανίη λύσις ἔσται·
ὧν δέ πάλιν κρατέοιτε βροτῶν ἀλιτήριον ἄτην,
ἔργα βίου σφαλεροῖο μένει πεπεδημένα δεσμῷ ...

'Ιδού καί ἡ σχετική εὐαγγελική περικοπή :
" Οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων,καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταί συνηγμένοι διά τόν φόβον τῶν 'Ιουδαίων,ἦλθεν ὁ 'Ιησοῦς καί ἔστη εἰς τό μέσον καί λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν.Καί τοῦτο εἰπών ἔδειξεν αὐτοῖς τάς χεῖρας καί τήν πλευράν αὐτοῦ.'Εχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί ἰδόντες τόν Κύριον.Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ 'Ιησοῦς πάλιν· Εἰρήνη ὑμῖν·καθώς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ,κἀγώ πέμπω ὑμᾶς.Καί τοῦτο εἰπών ἐνεφύσησε καί λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα "Αγιον."Αν τινων ἀφῆτε τάς ἁμαρτίας,ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται...".

6 .- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ (329/30-390)

1
"Υμνος εἰς Θεόν

"Ω πάντων ἐπέκεινα· τί γάρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;
πῶς λόγος ὑμνήσει σε; σύ γάρ λόγῳ οὐδενί ῥητός.
Πῶς νόος ἀθρήσει σε ; σύ γάρ νόῳ οὐδενί ληπτός,
μοῦνος ἐών ἄφραστος,ἐπεί τέκες ὅσσα λαλεῖται,
μοῦνος ἐών ἄγνωστος,ἐπεί τέκες ὅσσα νοεῖται.
Πάντα σε καί νοέοντα καί μή νοέοντα γεραίρει
ξυνοί γάρ τε πόθοι,ξυναί δ'ὠδῖνες ἁπάντων
ἀμφί σε,σοί δέ τά πάντα προσεύχεται·εἰς σέ δέ πάντα
σύνθεμα σόν νοέοντα λαλεῖ σιγώμενον ὕμνον.
Σοί ἕνι πάντα μένει· σύ δ'ἀθρόα πάντα θεάζεις
καί πάντων τέλος ἐσσί,καί εἷς καί πάντα καί οὐδείς,
οὐχ ἕν ἐών,ού πάντα·πανώνυμε,πῶς σε καλέσω
τόν μόνον ἀκλήϊστον,ὑπερνεφέας δέ καλύπτρας
τίς νόος οὐρανίδης εἰσδύσεται; ἵλαος εἴης·
ὦ πάντων ἐπέκεινα,τί γάρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;

("Επη Θεολογικά ΚΘ', Migne,PG 37,507)

2
"Υμνος εἰς Χριστόν
μετά τήν σιωπήν ἐν τῷ Πάσχα

Χριστέ ἄναξ,σέ πρῶτον,ἐπεί λόγον ἠέρι δῶκα,
δηναιόν κατέχων,φθέγξομ'ἀπό στομάτων,
ἁγνοτάτου ἱερῆος ἁγνόν θύος,εἰ θέμις εἰπεῖν,
τόνδε λόγον προχέων ἡμετέροιο νόου.
Πατροφανές μεγάλοιο νόου λόγε,φέρτερε μύθου,
φωτός ἀκροτάτου φῶς ἄκρον,οἰόγονε,
εἰκών ἀθανάτοιο πατρός καί σφρηγίς ἀνάρχου,
πνεύματι τῷ μεγάλῳ συμφαές,εὐρυμέδον,
αἰῶνος πείρημα,μεγακλεές,ὀλβιόδωρε,
ὑψίθρον',οὐράνιε,πανσθενές ἄσθμα νόου,
νωμητά κόσμοιο,φερέσβιε,δημιοεργέ
ὄντων,ἐσσομένων· σοί γάρ ἅπαντα πέλει,
ὅς κόσμοιο θέμεθλα,καί ὁπόσσα ἐστί,θέλοντος
δησάμενος φορέεις νεύμασιν ἀπλανέως.

15 Σοί μέν,ἄναξ,Φαέθων ὑψίδρομος ἄστρα καλύπτει,
κύκλον ὑπερτέλλων ἔμπυρον,ὡς σύ νόας,
σοί ζώει φθινύθει τε ἀμοιβαδίς ὄμμα τό νυκτός,
μήνη πλησιφαής αὖθις ἐπερχομένη.
Σοί δέ ζωοφόρος τε κύκλος καί μέτρα χορείης
20 ὥραις μέτρα φέρει ἤπια κιρναμέναις,
ἀπλανέες τε πλάνοι τε παλίμπορον ἀΐσσοντες
ἀστέρες ἠγαθέης εἰσί λόγοι σοφίης...
39 Σήμερον ἐκ νεκύων Χριστός μέγας,οἷσιν ἐμίχθη,
40 ἔγρετο καί θανάτου κέντρον ἀπεσκέδασε
καί ζοφερούς πυλεῶνας ἀμειδήτου Ἀΐδαο
ῥήξατο και ψυχαῖς δῶκεν ἐλευθερίην...
49 Σήμερον ἦχον ἔπνευσα μεμυκότα χείλεα σιγῇ
50 λύσας,ἀλλά μ'ἔχεις ὑμνοπόλον κιθάρην.
Νῷ νόον ἔνδον ἔρεξα,Λόγῳ λόγον·αὐτάρ ἔπειτα
ῥέξω και μεγάλῳ πνεύματι,ἥν ἐθέλῃ .

("Επη Ἱστορικά ΛΗ',PG 37,1325)

3

Περί cῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

Χθιζός ἐμοῖς ἀχέεσσι τετρυμένος,οἶος ἀπ'ἄλλων
ἥμην ἐν σκιερῷ ἄλσεϊ,θυμόν ἔδων.
Καί γάρ πως φιλέω τόδε φάρμακον ἐν παθέεσσιν,
αὐτός ἐμῷ θυμῷ προσλαλέειν ἀκέων.
Αὖραι δ'ἐψιθύριζον ἅμ'ὀρνιθέεσσιν ἀοιδοῖς
καλόν ἀπ'ἀκρεμόνων κῶμα χαρζόμεναι,
καί μάλα περ θυμῷ κεκαφηότι.Οἱ δ'ἀπό δένδρων
στηθομελεῖς,λιγυροί,ἠελίοιο φίλοι,
τέττιγες λαλαγεῦντες ὅλον κατεφώνεον ἄλσος.
Πάρ δ'ὕδωρ ψυχρόν ἐγγύς ἔκλυζε πόδας,
ἦκα ῥέον δροσεροῖο δι'ἄλσεος.Αὐτάρ ἔγωγε
τώς ἐχόμην κρατερῶς ἄλγεος,ὡς ἐχόμην.
Τῶν μέν ἄρ'οὐκ ἀλέγιζον,ἐπεί νόος,εὖτε πυκασθῇ
ἄλγεσιν,οὐκ ἐθέλει τέρψιος ἀντιάειν.
Αὐτός δέ στροφάλιγξιν ἑλισσομένοιο νόοιο
τοίην ἀντιπάλων δῆριν ἔχων ἐπέων:

Τίς γενόμην; τίς δ'εἰμί; τί δ'ἔσομαι; οὐ σάφα οἶδα
Οὐδέ μέν ὅστις ἐμοῦ πλειότερος σοφίην.
Ἀλλ'αὐτός νεφέλῃ κεκαλυμμένος ἔνθα καί ἔνθα
20 πλάζομαι οὐδέν ἔχων,οὐδ'ὄναρ,ὧν ποθέω.
Πάντες γάρ χθαμαλοί καί ἀλήμονες,οἷσι παχείης
σαρκός ἐπικρέμαται κυανέη νεφέλη.
Κεῖνος δ'ἐστίν ἐμεῖο σοφώτερος,ὅς πλέων ἄλλων
ἤπαφεν ἧς κραδίης ψεῦδος ἑτοιμολόγον.
25 Εἰμί.Φράζε τί τοῦτο; Τό μέν παρέθρεξεν ἐμεῖο,
ἄλλο δέ νῦν τελέθω,ἄλλ'ἔσομ',εἴ γ'ἔσομαι.
"Εμπεδον οὐδέν· ἔγωγε ῥόος θολεροῦ ποταμοῖο
αἰέν ἐπερχόμενος,ἑσταός οὐδέν ἔχων...
43 Οὐδέν ἔφυν.Τί κακοῖσι δαμάζομαι,ὥς τι πεπηγός;
Τοῦτο γάρ ἡμερίων ἄτροπόν ἐστι μόνον,'
45 συμφυές,ἀστυφέλικτον,ἀγήραον.'Εξότε κόλπων
μητρός ὀλισθήσας πρῶτον ἀφῆκα δάκρυ,
ὁσσατίοις,οἵοις τε συναντήσασθαι ἔμελλον
πήμασι,δακρυχέων πρίν βιότοιο θίγω!...
53 Ἀδρανίη,πενίη τε,τόκος ,μόρος,ἔχθος,ἀλιτροί,
θῆρες ἁλός,γαίης,ἄλγεα,πάντα βίος...
95 Τίπτ'ἀγαθόν βιότοιο;Θεοῦ φάος;'Αλλ'ἄρα καί τοῦ
εἴργει με φθονερή καί στυγερή σκοτίη...
119 "Ιλαθί μοι,βασίλεια κεδνή,Τριάς,οὐδέ σύ πάμπαν
120 γλῶσσαν ἐφημερίων ἔκφυγες ἀφραδέων .

("Επη Θεολογικά ΙΔ', PG 37, 753-765)

4

Περί ζωῆς τῆς ἀνθρωπίνης

Ὁ χοῦς,ὁ πηλός,ἡ παλίνστροφος κόνις.
Τῇ γῇ γάρ ἡ γῆ συμβιβάζεται πάλιν
καί σπαργανοῦται τῷ γεώδει σπαργάνῳ
καί χοῦς πάλιν πρόεισιν ὥσπερ ἡ κόνις,
ἥν ἡ βιαία συστροφή τῶν πνευμάτων
πρός ὕψος ἐξαίρουσα συστέλλει κάτω.
Οὕτω γάρ ἡμῶν τόν πολύστροφον βίον
αἱ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καταιγίδες
πρός ὕψος ἐξαίρουσι καί δόξαν νόθον·

αὖθις δέ χοῦς κάτεισι καί μένει κάτω,
ἕως ὁ τοῦ κτίσαντος ἁρμόσῃ λόγος
τῶν συνδεθέντων τήν ἀναγκαίαν λύσιν.
Νῦν δέ προκύψας,ὥσπερ ἔκ τινος βάθους,
ὁ χοῦς ὁ θείᾳ πνευματωθείς εἰκόνι,
καί τάς γεώδεις ἐκβοᾷ τραγῳδίας
καί τόν γελᾶν δοκοῦντα δακρύει βίον.

(Ἔπη Ἠθικά ΙΗ',PG 37,786-787)

5

Περί τῆς αὐτῆς

Τροχός τις ἐστίν ἀστάτως πεπηγμένος
ὁ μικρός οὗτος καί πολύτροπος βίος.
Ἄνω κινεῖται καί περισπᾶται κάτω·
οὐχ ἵσταται γάρ,κἄν δοκῇ πεπηγέναι.
Φεύγων κρατεῖται,καί μένων ἀποτρέχει.
Σκιρτᾷ δέ πολλά,καί τό φεύγειν οὐκ ἔχει.
Ἕλκει,καθέλκει τῇ κινήσει τήν στάσιν.
Ὡς οὐδέν εἶναι τόν βίον διαγράφων,
ἤ καπνόν ἤ ὄνειρον ἤ ἄνθος χλόης

(Ἔπη Ἠθικά ΙΘ',PG 37,787-788)

6

Περί τῶν τοῦ βίου ὁδῶν

Τίς,πόθεν ἐς βίον ἦλθον;ἐπεί δέ με γαῖα καθέξει,
τίς πάλιν ἐκ κόνιος ἔσσομ'ἀνιστάμενος;
Πῆ δέ φέρων στήσει με θεός μέγας; ἦ ῥα σαώσει
ἔνθεν ἀναστήσας εὔδιον ἐς λιμένα;
Πολλαί μέν βιότοιο πολυτλήτοιο κέλευθοι,
ἄλλη δ'ἀλλοίοις πήμασι συμφέρεται.
Κοὐδέν ἐν ἀνθρώποισι καλόν,κακότητος ἄμικτον.
Αἴθε δέ μή τά λυγρά πλείονα μοῖραν ἔχεν!
Ὁ πλοῦτος μέν ἄπιστος,ὁ δέ θρόνος ὀφρύς ὀνείρων·
ἄρχεσθαι δέ μόγος,ἡ πενίη δέ πέδη.
Κάλλος δ'ἀστεροπῆς,τυτθή χάρις,ἡ νεότης δέ
βράσμα χρόνου,πολιή λυπρά λύσις βιότου.
Οἱ δέ λόγοι πτερόεντες· ἀήρ κλέος·αἷμα παλαιόν
εὐγενέται,ῥώμη καί συός ἀγροτέρου.
Ὑβριστής δέ κόρος·δεσμός γάμος·εὐτεκνίη δέ
φροντίς ἀναγκαίη·δυστεκνίη δέ νόσος.

Αἱ δ'ἀγοραί,κακίης μελετήματα·ἠρεμίη δέ
ἀδρανίη·τέχναι,τῶν χαμαί ἐρχομένων.
Στεινή δ'ἀλλοτρίη μᾶζα.Τό δέ γαῖαν ἀρόσσειν
μόχθος.Ποντοπόρων τό πλέον εἰν Ἀΐδῃ.
Ἡ πάτρη δέ βέρεθρον ἐόν· ξενίη δ'τ'ὄνειδος.
Πάντα μόγος θνητοῖς τἀνθάδε,πάντα γέλως,
χνοῦς,σκιά,φάσμα,δρόσος,πνοιή,πτερόν,ἀτμίς,ὄνειρος,
οἶδμα,ῥόος,νηός ἴχνιον,αὔρα,κόνις,
κύκλος ἀειδίνητος,ὁμοίια πάντα κυλίνδων,
ἑστηώς,τροχάων,λυόμενος,πάγιος,
ὥραις,ἤμασι,νυξί,πόνοις,θανάτοισιν,ἀνίαις,
τερπωλῇσι,νόσοις,πτώμασιν,εὐδρομίαις.
Καί τόδε σῆς,γενέτορ,σοφίης,Λόγε,ἀστατέοντα
πάντα πέλειν,στασίμων ὥς κεν ἔχωμεν ἔρον...

(Ἔπη Ἠθικά ΙΣΤ', PG 37,778-780)

7

Περί φίλων τῶν μή καλῶν

Δεινόν τό πάσχειν.Ἄν δέ καί φίλων ὕπο
ὡς χεῖρον.Ἄν δέ καί λαθραίοις δήγμασι,
τοῦτ'οὐ φορητόν.Ἄν δέ καί πιστῶν ὕπο,
ἐπίσχες. Ἄν δέ καί Θεοῦ παραστατῶν,
ποῖ τις τράπηται;πῶς φύγῃ κακῶν φοράν;

(Ἔπη Ἠθικά ΚΒ',PG 37,789)

8

Εἰς τό αὐτό

Δεινόν τό λυποῦν.Ἄν δέ καί λυπῇ φίλος,
ἀνδραπωδῶδες.Ἄν δέ καί δάκνῃ λάθρα,
ὡς θηριῶδες.Ἄν δέ καί γυνή λάλος,
δαίμων σύνοικος.Ἄν δέ καί δικασπόλος,
χρεία κεραυνῶν.Ἄν δέ καί θυηπόλος,
ἄκουε ,Χριστέ,καί δίκαζε τήν δίκην.

(Ἔπη Ἠθικά ΚΓ',PG 37,790)

9

Εἰς ἑαυτόν καί περί ἐπισκόπων

Πάντων τό ὕψος,οὐχί πάντων δ'ἡ χάρις.
Τό κώδιον πάρελθε,τόν λύκον βλέπε.
Μή τοῖς λόγοις με πεῖθε,τοῖς δέ πράγμασι.
Μισῶ διδάγμαθ',οἷς ἐναντίος βίος.
Τά χρώματ'αἰνῶν τοῦ τάφου,βδελύττομαι
τήν ἔνδον ὀδμήν τῶν σεσηπότων μελῶν.

10

Ἐπιτύμβιον εἰς Μ. Βασίλειον

Ἡνίκα Βασιλείοιο θεόφρονος ἥρπασε πνεῦμα
ἡ Τριάς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μέν οὐρανίη στρατιή γήθησεν ἰόντι,
πᾶσα δέ Καππαδοκῶν ἐστονάχησε πόλις·
οὐκ οἶον,κόσμος δέ μέγ'ἴαχεν' Ὤλετο κῆρυξ,
ὤλετο εἰρήνης δεσμός ἀριπρεπέος.

11

Ἐπιτάφιος καί συντομή τοῦ αὐτοῦ βίου

Χριστέ ἄναξ,τί με σαρκός ἐν ἄρκυσι ταῖσδ'ἐνέθηκας;
τίπτε με βίῳ θῆκας ὑπ'ἀντιπάλῳ;
Πατρός μέν γενόμην θεοειδέος,οὐκ ὀλίγης δέ
μητέρος'ἐς δέ φάος ἤλυθον εὐξαμένης.
Ηὔξατο καί μ'ἀνέθηκε θεῷ βρέφος· ἀφθορίης δέ
θερμόν ἔρωτα χέεν ὄψις ἐμοί νυχίη.
Χριστός μέν δή τοῖα· τά δ'ὕστατα κύματα βράσθην,
ἀρπαλέαις παλάμαις ἤρκεσα,σῶμα λύθην,
ποιμέσιν οὐ φιλίοισιν συνέδραμον,ηὗρον ἄπιστα,
κηρώθην τεκέων,πήμασι χασσάμενος.
Οὗτος Γρηγορίοιο βίος· τά δ'ἔπειτα μελήσει
Χριστῷ ζωοδότῃ.Γράψατε ταῦτα λίθοις.

("Επη 'Ιστορικά Β',PG 37,1447)

7.- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (περ.372-412/413)

ΥΜΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
(OLIM TERTIUS)

Ἄγε μοι,ψυχά,
ἱεροῖς ὕμνοις
ἐπιβαλλομένα,
ὑληγενέας
εὔνασον οἴστρους,
θώρησσε δέ νοῦ
ζαμενεῖς ὁρμάς.
Βασιλῆι θεῶν
πλέκομεν στέφανον,
θύμ'ἀναίμακτον,
ἐπέων λοιβάς.
Σέ μέν ἐν πελάγει,
σέ δ'ὑπέρ νάσων,
σέ δ'ἐν ἀπείροις,
ἐπί τε πτολίων,
κραναῶν τ'ὀρέων
καί κατά κλεινῶν
ὁπόταν πεδίων
στάσω διδύμους
γυίων ταρσούς,
σέ ,μάκαρ,μέλπω,
κόσμου γενέτα.
Σοί νύξ με φέρει
τόν ἀοιδόν,ἄναξ·
σοί δ'ἀμερίους,
σοί δ'ἀῴους,
σοί δ'ἑσπερίους
ὕμνους ἀνάγω·
ἵστορες αὐγαί
πολιῶν ἄστρων
μάνας τε δρόμοι
καί μέγας ἵστωρ
ἅλιος,ἁγνῶν
ἄστρων πρύτανις,
ὁσιᾶν ψυχᾶν
ἅγιος ταμίας.
Ἐπί σᾶς αὐλάς ,
ἐπί σούς κόλπους
τόν ἀποστρόφιον
ταναᾶς ὕλας
ταρσόν ἀείρω
ἐλαφρίζοντα,
χαίρων ἵνα σου
προμολάν ἱκόμαν.
Νῦν ἐπί σεμνᾶς
τελετηφορίας
σηκούς ἁγίους
ἱκέτας ἔμολον·
νῦν ἐπί κλεινῶν
κορυφάν ὀρέων
ἱκέτας ἔμολον·
νῦν ἐς ἐρήμας
αὐλῶνα μέγαν
Λιβύας ἔμολον,
πέζαν νοτίαν,
τάν οὔτ'ἄθεον
πνεῦμα μολύνει,
οὔτε χαράσσει
ἴχνος ἀνθρώπων
ἀστυμερίμνων,
ἵνα σοι ψυχά
καθαρά παθέων,
λύσασα πόθους,
λήξασα πόνων,
λήξασα γόων,
θυμῶν,ἐρίδων,
ὅσα κηριτρεφῆ
ἀποσεισαμένα,
καθαρᾷ γλώσσᾳ
γνώμᾳ θ'ὁσίᾳ
τόν ὀφειλόμενον
ὕμνον ἀποίσει.

Εὐφαμείτω
αἰθήρ καί γᾶ·
στάτω πόντος,
στάτω δ'ἀήρ·
λήγετε πνοιαί
βαλιῶν ἀνέμων·
λήγετε ῥιπαί
γυρῶν ροθίων,
ποταμῶν προχοαί,
κραναaί λιβάδες·
ἐχέτω σιγά
κόσμου λαγόνας,
ἱερευομένων
ἁγίων ὕμνων.
Δύτω κατά γᾶς
ὀφίων συρμός·
δύτω κατά γᾶς
καί πτανός ὄφις,
δαίμων ὕλας,
νεφέλα ψυχᾶς.
εἰδωλοχαρής,
εὐχαῖς σκύλακας
ἐπιθωΰσσων.
Σύ,πάτερ,μάκαρ,
σύ ψυχοβόρους
ἀπέρυκε κύνας
ψυχᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
εὐχᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
ζωᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
ἔργων ἀπ'ἐμῶν.
'Α δ'ἀμετέρα
πραπίδων λοιβά
σοῖς ἐριτίμοις
μελέτω προπόλοις,
πορθμεῦσι σοφοῖς
ἁγίων ὕμνων....

ΥΜΝΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

(OLIM SECUNDUS)

Πάλι φέγγος,πάλιν ἀώς,
πάλιν ἀμέρα προλάμπει
μετά νυκτίφοιτον ὄρφναν·
πάλι μοι λίγαινε,θυμέ,
θεόν ὀρθρίοισιν ὕμνοις,
ὅς ἔδωκε φέγγος ἀοῖ,
ὅς ἔδωκεν ἄστρα νυκτί,
περικοσμίαν χορείαν.
Πολυκύμονος μέν ὕλας
ἐκάλυψε νῶτον αἰθήρ
πυρός ἐμβεβώς ἀώτῳ,
ἵνα κυδίμα σελάνα
πυμάταν ἄντυγα τέμνει·
ὑπέρ ὀγδόαν δέ δίναν
ἑλίκων ἀστροφορήτων
ῥόος ἀστέρων ἔρημος,
ὑποκολπίους ἐλεύνων πτύχας
πτύχας ἀντίον θεοίσας
μέγαν ἀμφί νοῦν χορεύει,
ὅς ἄνακτος ἄκρα κόσμου
πολιοῖς ἔρεψε ταρσοῖς.
Τά πρόσω μάκαιρα σιγά
νοερῶν τε καί νοητῶν
ἄτομον τομάν καλύπτει.
Μία παγά,μία ῥίζα,
τριφαής ἔλαμψε μορφά·
ἵνα γάρ βυθός πατρῷος,
τόθι καί κύδιμος υἱός,
κραδιαῖόν τι λόχευμα,
σοφία κοσμοτεχνῖτις,
ἐνοτήσιόν τε φέγγος
ἁγίας ἔλαμψε πνοιᾶς...

ΥΜΝΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

(OLIM PRIMUS)

"Αγε μοι,λίγεια φόρμιγξ,
μετά Τηΐαν ἀοιδάν,
μετά Λεσβίαν τε μολπάν,
γεραρωτέροις ἐφ'ὕμνοις
κελάδει Δώριον ᾠδάν,
ἁπαλαῖς οὐκ ἐπί νύμφαις
ἀφροδίσιον γελώσαις,
θαλερῶν οὐδ'ἐπί κούρων
πολυηράτοισιν ἥβαις·
θεοκύμονος γάρ ἁγνά
σοφίας ἄχραντος ὠδίς
μέλος ἐς θεῖον ἐπείγει
κιθάρας μίτους ἐρέσσειν,
μελιχράν δ'ἄνωγεν ἄταν
χθονίων φυγεῖν ἐρώτων.
Τά γάρ ἀλκά,τί δέ κάλλος,
τί δέ χρυσός,τί δέ φᾶμαι
βασιλήιοί τε τιμαί
παρά τάς θεοῦ μερίμνας;
'Ο μέν ἵππον εὖ διώκοι,
ὁ δέ τόξον εὖ τιταίνοι ,
ὁ δέ θημῶνα φυλάσσοι
κτεάνων,χρύσεον ὄλβον
ἑτέρῳ δ'ἄγαλμα χαίτη
καταειμένη τενόντων·
πολύυμνος δέ τις εἴη
παρά κούροις,παρά κούραις,
ἀμαρύγμασιν προσώπων·
ἐμέ δ'ἀψόφητον εἴη
βιοτάν ἄσημον ἕλκειν,
τά μέν εἰς ἄλλους ἄσημον,
τά δέ πρός θεόν ἰδυῖαν.
Σοφία δέ μοι παρείη,
ἀγαθά μέν νεότατα,
ἀγαθά δέ γῆρας ἕλκειν,
ἀγαθά δ'ἄνασσα πλούτου·
πενίαν δ'ἄμοχθος οἴσει
σοφία γελῶσα,πικραῖς
ἄβατον βίου μερίμναις,
μόνον εἰ τόσον παρείη
ὅσον ἄρκιον καλιῆς
ἀπό γειτόνων ἐρύκειν,
ἵνα μοι χρεώ με κάμπτοι
ἐπί φροντίδος μελαίνας.
Κλύε καί τέττιγος ᾠδάν
δρόσον ὀρθρίαν πιόντος.

(Κατά την έκδοση : Synésios de Cyrène.Tome I.Hymnes.Texte é-tabli et traduit par Christian LACOMBRADE,Paris 1978, "Les Belles Lettres ")

9.-ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΙΔΗΣ (7ος αι.)

Ὕμνος εἰς τήν Ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν

Λευχειμονοῦσα νῦν προῆλθεν ἡ κτίσις,
τό γάρ σκοτεινόν ἐκδιδύσκεται χρέως,
λευκήν δέ φωτός ἀμφιέννυται χάριν.
Εὐφραίνεται δέ πᾶσα τῶν ὄντων φύσις,
ἀνίσταται δέ τῶν πεσόντων ἡ βάσις,
καθαίρεται δέ τῶν μολυσμῶν ὁ ζόφος
καί νῦν ἀληθῶς τό σκότος φωτίζεται
καί γειτνιῶσι τοῖς ἄνω τά τῶν κάτω.
Ὁ φραγμός ἤρθη καί τό κέντρον ἐφθάρη
καί πάντα κοινά καί συνῆλθον αἱ φύσεις.
Καί χοῦς χαμερπής οὐρανούς μνηστεύεται
καί Πνεῦμα πηλός ἀρραβῶνα λαμβάνει.
Καί εἷς ὁ αὐτός καί κατάρχει τῶν ἄνω
καί σωματοῦται καί κατέρχεται κάτω
καί γίνεται φῶς ἡ γεώδης οὐσία
καί ζωτική φλόξ ἡ τεφρώδης αἰθάλη.
Καί πῦρ δι'ἡμᾶς τῇ δρόσῳ κεράννυται
καί πυρπολεῖται τῶν παθῶν ἡ σφοδρότης.
Χωνεύεται γάρ πᾶσα κίβδηλος πλάνη,
ὥσπερ τις ὕλη χρυσίῳ μεμιγμένη,
μένει δέ λοιπόν ἐκ πυρός καθαρσίου
σῴζων ὁ χρυσός ἥνπερ εἶχεν εἰκόνα.
Παρῆλθεν ἡ νύξ τῶν πλανήτων μέν λόγων.
Κέκμηκεν Ὀρφεύς καί παρῆκε τήν λύραν.
Ὁ Φοῖβος αὐτῶν οὐκ ἀνοίγει τό στόμα.
Μαραίνεται δρῦς καί πεφίμωται τρίπους.
Πλάτων σιωπᾷ καί λαλεῖ σκυτεργάτης.
Νοσεῖ Γαληνός,ἐκφοβεῖ δέ τάς νόσους
ὁ Πέτρος ἡμῶν· τάς σαγήνας ὁ πλέκων
πᾶσαν διώκει τῶν βροτείων τήν νόσον....
Καί πᾶσα τόν Κτίσαντα δοξάζει κτίσις
λευκήν φοροῦσα τήν στολήν τῆς καρδίας...
Μόνος δέ θρηνεῖ καί μελαχίτων μένει
ὁ τῆς ἀπαρχῆς ἐντολῆς ὁδοστάτης...
Καί συγκεραννύς τῷ γλυκεῖ τήν πικρίαν,
πολλούς δέ νεκρούς τῇ φθορᾷ τεθηγμένους
ἐκ τῆς σκοτεινῆς κοιλίας ἐρεύγεται...

10. ΙΕΡΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

1

Στή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ

Θεός τό τεχθέν,ἡ δέ μήτηρ παρθένος·
τί μεῖζον ἄλλο καινόν εἶδεν ἡ κτίσις;
Παρθενική Μαρίη Θεόν εἰκάδι γείνατο πέμπτη .

2

Στόν Ἅγιο Γεώργιο

Ἐχθρούς ὁ τέμνων Γεώργιος ἐν μάχαις
ἑκών παρ'ἐχθρῶν τέμνεται διά ξίφους.
Ἦρε Γεωργίου τρίτη εἰκάδι αὐχένα χαλκός.

3

Στόν ἅγιο μάρτυρα Ἡράκλειο

Εἷς ἆθλος,Ἡράκλειε,σός πρός τό ξίφος,
ἄθλους καλύπτει τούς ὅλους Ἡρακλέους.

4

Στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους

Ὁ τό χαῖρε πρίν τῇ Πανάγνῳ μηνύσας
τά σύμβολα νῦν τοῦ Πάθους προδεικνύει·
Χριστός δέ θνητήν σάρκα ἠμφιεσμένος
πότμον δεδοικώς δειλιᾷ ταῦτα βλέπων.

5

Θεοδώρου Στουδίτου " Εἰς τύμβον"

Ὦ τύμβε πικρέ τῶν βίου γλυκυσμάτων,
πάντας κατασπῶν οὐκ ἐπαρκεῖ χορτάσαι·
μικρούς,μεγίστους,ὀλβίους,ἀνεστίους,
σοφούς,ἀμύστους,δυσπροσώπους,εὐθέτους,
ὅλους ἀλήθων τέφραν ἴσχεις ἐξ ἴσου,
μηδέν φέροντας ἤ μόνον τά πρακτέα,
ἅπερ παραστῇ τῷ Θεοῦ κριτηρίῳ·
εἰ μέν κράτιστα,δόξα τῷ κεκτημένῳ·
εἰ δ'αὖ κάκιστα,φεῦ τε τῷ φαυλοπράτῃ.
Ἄνθρωπε,λοιπόν,πρόσχες,οἷόν σοι μένει.

6

Θεοδώρου Προδρόμου Στούς Ἁγίους Δέκα τῆς Κρήτης

Ὦ νῆσε Κρήτη,μή μεγαλαύχει μάτην,
ὡς θῆρας οὐ τρέφουσα,θῆρας γάρ τρέφεις
τούς σούς ἐποίκους,μαρτυροῦσιν οἱ Δέκα,
ὧν τάς σάρκας ξέουσιν ὡς τά θηρία.

11.- ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ (6ος αι.)

⟨Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ δευτέρᾳ⟩, ἕτερον κοντάκιον εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ Ἰωσήφ, οὗ ἡ ἀκροστιχίς·

εἰς τὸν Ἰωσὴφ Ῥωμανοῦ ἔπος

Προοίμιον I

Οἱ τὸ στάδιον τῶν νηστειῶν πανσόφως διανύσαντες
καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἐν πόθῳ ποιούμενοι,
δεῦτε, πάντες ἀδελφοί, τὴν τοῦ σώφρονος ἁγίαν
Ἰωσὴφ σπουδὴν ζηλώσωμεν·
τῆς δὲ συκῆς τὴν ἀκαρπίαν φοβηθέντες, τῶν παθῶν ξηράνωμεν
δι' ἐλεημοσύνης τὴν ἡδύτητα,
ἵνα καὶ τὴν ἔγερσιν εὐθύμως προφθάσαντες,
ὡς μύρα κομισώμεθα ἐξ ὕψους τὴν συγχώρησιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον II

Τοὺς τὸ πάθος σου πεφθακότας καὶ τὴν ἔγερσιν
προσκυνῆσαι ἀξίωσον, σωτήρ, τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον III

Ἀκολασία τὸν νέον ἐξαπατᾷ πρὸς ἡδύτητα,
ἡ ἁγνεία ἀνδρείαν συνεισάγει τῷ σώφρονι,
δι' ὧν ὤφθη ὁ δίκαιος Ἰωσὴφ ἐν [Αἰγύ]πτῳ, δεδοικὼς μὴ ἁμαρτῆσαι,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον IV

Τὸν ὀδυρμὸν τοῦ Ἰακὼβ νῦν θεωρήσωμεν,
τῶν ἀδελφῶν τὴν δολερὰν γνώμην μισήσωμεν,
Ἰωσὴφ δὲ τὸν δίκαιον ζηλώσωμεν· σωφροσύνην γὰρ φυλάξας ἀθόλω-[τον,
ἐκ παντοίων οὖν κινδύνων ἠλευθέρωται,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

α'

Ἔχοντες βασιλέα οὐρανῶν βασιλείαν
διδοῦντα τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις,
ἐνδυσώμεθα τὴν ἀρετήν, πανοπλίαν οὖσαν
τῶν ψυχῶν ἄτρωτον,
ἵνα καὶ πολεμήσωμεν ὡς ἔμφρονες τὴν ἁμαρτίαν.
Τίνα δὲ τὴν ἀρετὴν νοῶμεν; Φιλοσοφίαν ὁρῶμεν ταύτην·
τέχνη γάρ ἐστι τῶν τεχνῶν, ὡς ἀκούομεν,
τῶν ἐπιστημῶν ἐπιστήμη τυγχάνουσα·

δι' αὐτῆς, ὡς διὰ κλίμακος, χειραγωγεῖται ψυχὴ
καὶ πρὸς ὕψος ἀναφέρεται τῆς οὐρανίου ζωῆς
φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν τοὺς ἀνθρώπους διδάσκει,
ἔτι δὲ σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην.
Τούτοις ἡμᾶς τοῖς ὅπλοις τειχίσωμεν,
καὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν χάριν αἰτήσωμεν·
δίδωσι γὰρ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσι
τὴν κατ' ἐχθρῶν ἀναδήσασθαι νίκην,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

β'

Ἵνα μάθωμεν πάντες τὴν ὑπέρλαμπρον δόξαν
ἣν ἔχει ἀρετὴ καὶ παρέχει,
τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰωσὴφ ἐνεγκεῖν εἰς μέσον,
εἰ δοκεῖ, σπεύσωμεν,
καὶ βίον φιλοσώφρονα κτησώμεθα δι' ἐγκρατείας.
Οὗτος πραθεὶς διὰ πάθος φθόνου δοῦλος παθῶν οὐδαμῶς εὑρέθη·
εἶχε γὰρ τὸν νοῦν ὡς σοφὸν αὐτοκράτορα
καὶ τῶν φιλοσάρκων παθῶν ἐκυρίευσε·
διὰ τοῦτο οὐκ ἐσείετο κολακείαις γυναικός,
ἀλλὰ ταύτης ἀπεσείετο τὰς θωπείας ἀνδρικῶς·
ἔπεμπε μὲν ἐκείνη ὡς ἀνέμους τοὺς λόγους
ἵνα τῆς σωφροσύνης καταβάλῃ τὸν οἶκον,
καὶ ὡς βροχὴν τὴν μέθην κατέχεε,
καὶ ποταμοὺς χρημάτων προσέφερε·
νέος δὲ ὤν, Ἰωσὴφ ὁ γενναῖος
ἦν ἑστηκὼς ἐπὶ πέτρας ἀσείστου,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

γ'

Σῶμα μὲν ἐδουλώθη, τὸ δὲ φρόνημα εἶχεν
ἀδούλωτον ὁ σώφρων ἐκεῖνος·
ὁ κατ' ὄναρ φανεὶς βασιλεὺς νῦν καθάπερ δοῦλος
ὠνητὸς γέγονεν,
ἀλλ' ὅμως καὶ κρατούμενος, ἐκράτησε τῶν κρατησάντων·
ὑπὸ δεσπότου μὲν ἐτιμᾶτο, ὑπὸ δεσποίνης δὲ ἐποθεῖτο·
ἦν μὲν ἀγαθὴ τοῦ δεσπότου ἡ εὔνοια,
ἄχρηστος δὲ λίαν ἡ ταύτης διάνοια·
ἔστεργε διὰ σεμνότητα ὁ ἀνὴρ τὸν Ἰωσήφ,
ἔθελγε διὰ φαυλότητα ἡ γυνὴ τὸν εὐγενῆ·
ἔτερπε μὲν ἐκεῖνον ἡ ὀρθότης τοῦ τρόπου,
ἔτρωσε δὲ ἐκείνην ὡραιότης προσώπου·
οὗτος αὐτῷ τὸν οἶκον παρέδωκεν,
αὕτη αἰσχρῶς τὸ σῶμα προδέδωκεν·
ὅπερ ἰδὼν Ἰωσὴφ ἀπεστράφη,
τὴν φοβερὰν ἐνθυμούμενος κρίσιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

δ′

Τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν ἡ παράνομος πρᾶξις
ἀπέστρεφε πρὸς τὸ ἐναντίον·
ὁ μὲν δοῦλος ἐκράτει παθῶν, ὡς δεσπότης πάσης
ἡδονῆς τέλειος·
ἡ δέσποινα δὲ γέγονεν ἀνδράποδον τῆς ἁμαρτίας.
Πᾶς γὰρ ὁ πράττων τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος ὑπάρχει τῆς ἁμαρτίας,
πάντα μὲν τὰ ἄλλα ὡς ὄναρ ἡγούμενος,
πρὸς δὲ τὸ ποθούμενον ὅλως ἑλκόμενος,
ὥσπερ ἔπαθεν ἡ δέσποινα τοῦ δικαίου Ἰωσὴφ
πρὸς ἐκείνην τὴν ἐπέραστον εὐμορφίαν τοῦ παιδός.
Βλέπουσα γὰρ τὸν νέον ὀφθαλμοῖς ἀκολάστοις,
βέλεσιν ἀοράτοις τὴν ψυχὴν ἐκολάσθη·
ὅσον αὐτὸς τῷ κάλλει ἐξέλαμπε,
ταύτης ὁ νοῦς τοσοῦτον ἐξέλειπεν·
αὕτη πυρσὸν ἡδονῆς προετίθει,
οὗτος δὲ πῦρ ἄσβεστον ἀντετίθει,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ε′

Ὅλην τῆς Αἰγυπτίας τὴν καρδίαν συνεῖχεν
ἡ τῆς ἐπιθυμίας μανία,
καὶ πληγεῖσα κρυφίαν πληγήν, ὑπεδέχετο μὲν
τὰ πικρὰ φάρμακα,
γλυκέα δὲ ἐνόμιζε τὰ τραύματα, ὡς μαινομένη·
δι᾽ ὀφθαλμῶν δεχομένη βέλη ἀπὸ τῆς σώφρονος βελοθήκης
καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσωτίαν τιτρώσκουσα,
τέρψιν ὑπενόει τὴν τρῶσιν ἡ τάλαινα.
Ὁ μὲν πόθος ὁ ἀκόλαστος ἐπολιόρκει τὸν νοῦν,
τὸ δὲ πάθος οὐκ ἠδύνατο φανερῶσαι τὸ αὐτῆς·
αὕτη γὰρ καὶ παρόντος Ἰωσὴφ ὠδυνᾶτο,
πάλιν δὲ καὶ ἀπόντος ἀνεφλέγετο πλέον·
λόγοις αὐτὸν χρηστοῖς ἐκολάκευε,
πεῖραν αὐτοῦ λαβεῖν κατασπεύδουσα·
ὁ δὲ σεμνὸς Ἰωσὴφ παρῃτεῖτο
τῆς γυναικὸς τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ϛ′

Νυμφοστόλος μοιχείας ὁ διάβολος ἦλθεν,
ἵνα τῇ Αἰγυπτίᾳ συμπράξῃ
καὶ « Ἀνδρίζου, ὦ γύναι, φησίν· ὡς ἀρχαῖον οὖσα
καὶ στερρὸν ἄγκιστρον,
ἑτοίμασον τὸ δέλεαρ καὶ θήρευσον τὸν νεανίαν.
Τοὺς μὲν πλοκάμους τῆς κεφαλῆς σου πλέξον ὡς δίκτυα κατὰ τούτου·
τὴν δὲ τοῦ προσώπου μορφὴν κατακάλλυνον,
πᾶσι βαθυχρόοις κοσμοῦσα σοφίσμασι·
φαίδρυνόν σου καὶ τὸν τράχηλον τοῖς χρυσοπλόκοις δεσμοῖς·
ἐπὶ πᾶσιν ἀμφιάσθητι πολυτίμητον στολήν,
[illegible] πλείστους ἐκθηλύνουσι νέους·

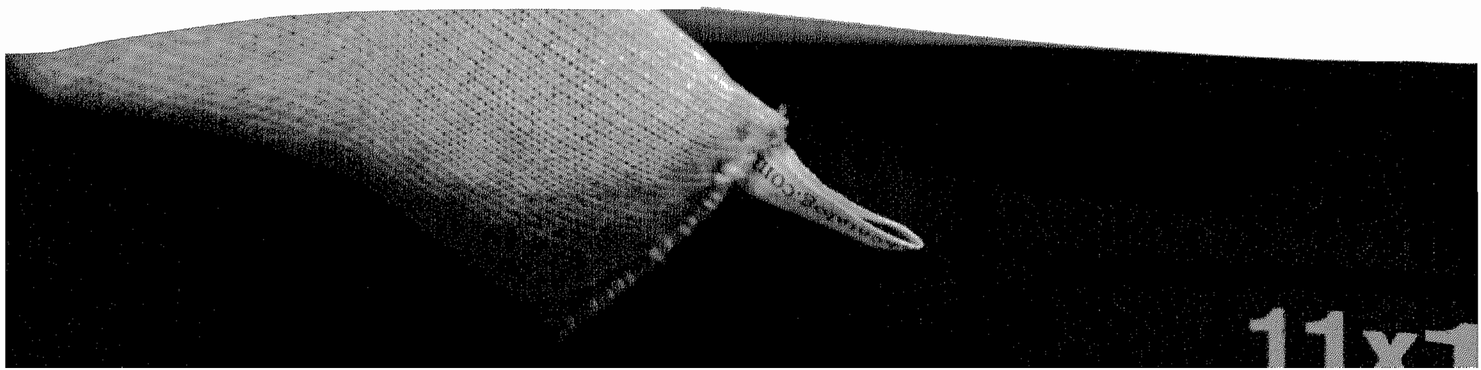
πρόκεινται γὰρ ἀγῶνες ἰσχυροὶ καὶ γενναῖοι·
οὗτος μὲν σοὶ ἁγνείαν ἀντέστησε,
σὺ δὲ αὐτῷ λαγνείαν ἀντίστησον·
μὴ νικηθῇς καὶ καταγελασθῶμεν·
λέξει γὰρ σοί· Οὐ ποιήσω ὃ θέλεις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

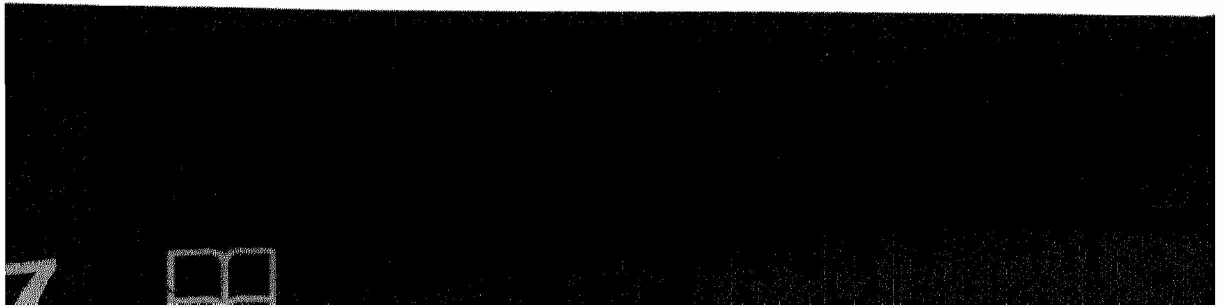
ζ′

Ἴδεν ἄσεμνον ὄψιν ὁ σεμνὸς νεανίας,
καὶ μᾶλλον ἐβδελύξατο ταύτην·
ἐθεώρει μορφὴν ἱλαράν, ἀλλ᾽ ἐνόει γνώμην
δολερὰν ἔσωθεν,
καὶ σπεύσας ταύτην ἔφυγεν ὡς ἔχιδναν ἐγκεκρυμμένην·
ὅθεν μὴ φέρουσα ἡ ἀθλία τὴν περιφρόνησιν τοῦ γενναίου,
πᾶσαν τὴν αἰδῶ τῆς καρδίας ἀπέρριψε
καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσωτίαν ἐγύμνωσε.
Πρῶτον μὲν γὰρ ἐθεράπευσε διὰ μέσης γυναικός,
καὶ αὐτὴ δὲ μετεπέμπετο καὶ ὡμίλει μετ᾽ αὐτοῦ·
γλῶσσαν εἶχεν ὀξεῖαν ὑπὲρ μάχαιραν οὖσαν
καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς ἀναιροῦσαν·
τέχναις αὐτὸν πολλαῖς ἐγοήτευεν,
ἀλλὰ τὸν νοῦν αὐτοῦ οὐ παρέτρεψεν·
ἔλεγε γάρ· « Οὐ ποιήσω τὸ μύσος,
ἔχων ἀεὶ πρὸς τὰ φαῦλα τὸ μῖσος,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

η′

Ὢ μανίας ἐσχάτης γυναικὸς ἀκολάστου
ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐκφλεχθείσης·
ἐπειδὴ γὰρ κατεῖδεν αὐτὸν ταῖς αὐτῆς θωπείαις
οὐδαμῶς εἴκοντα,
μὴ πάθεσι νεότητος ἡττώμενον, ἐβόα τούτῳ·
« Δοῦλος ἐμὸς ὠνητὸς ὑπάρχεις, πέπρασαί μοι, ἵνα μοι δουλεύῃς·
ὅλου σε δεσπότην τοῦ οἴκου πεποίηκα,
γενοῦ δὲ κἀμοῦ τῆς κυρίας σου κύριος·
οὐ λογίζομαι ὑβρίζεσθαι καταβαίνουσα πρὸς σέ·
δεσποτείας καὶ δουλείας γὰρ οὐκ ἔστι διαφορά·
ἕνα πάντων πατέρα τὸν Ἀδὰμ ἐδιδάχθην,
μίαν πάντων μητέρα τὴν ἀρχέγονον Εὔαν·
πάντες ἐσμὲν ἀλλήλων ὁμότιμοι,
ὡς τῆς αὐτῆς μετέχοντες φύσεως·
μὴ φοβηθῇς ὡς ἀθέμιτα πράττων,
μηδὲ πεισθῇς τοῖς λαλοῦσί σοι ταῦτα
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

θ′

Σοῦ τοὺς τρόπους ὁρῶσα   κοσμουμένους ἐν πᾶσι,
τῶν ἄλλων προτιμῶ σε συνδούλων·
ἐν τοῖς ὄμμασι γὰρ τὴν αἰδῶ   καὶ τοῖς χείλεσί σου,
ὡς ποθῶ, κέκτησαι,
καὶ πᾶσαν ἔχεις αἴσθησιν   εὐσχήμονα, καθάπερ θέλω.
Δεῦρο, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου,   ἵνα σοι δείξω τὴν πρόθεσίν μου
πλείστων γὰρ καλῶν σε ἐμπλήσω πεισθέντα μοι
καὶ δωροδοκίαις πλουσίαις ἀμείψομαι·
καὶ γὰρ πλεῖόν σε παράθωμαι   τῷ συμβίῳ τῷ ἐμῷ,
καὶ γενέσθαι σε ἐλεύθερον   κατασπεύσω παρ' αὐτοῦ·
δοῦλος γὰρ οὐ κληθήσῃ,   συγκαθεύδων δεσποίνῃ·
ἐὰν δὲ μὴ πεισθῇς μοι,   κινδυνεύσεις δικαίως·
σὲ γὰρ πικροῖς   δεσμοῖς παραδίδωμι,
καὶ πονηρῷ   θανάτῳ ἐκδίδωμι·
μὴ οὖν σαυτὸν   ἀδικῆσαι θελήσῃς·
οὐ γὰρ ἔστιν   ἀληθὲς ὃ νομίζεις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ   τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ι′

Ἡ γυνὴ μὲν τοιαῦτα·   ἀλλ' οὐκ ἴσχυσεν ὅλως
σαλεῦσαι τὸν ἀσάλευτον πύργον·
οὐκ ἐνύσταξε ταῖς κολακείαις,   ἀλλὰ μᾶλλον εἶχε
λογισμὸν ἄγρυπνον
καὶ ἄσυλον ἐφύλαττε   τὸ καύχημα τῆς σωφροσύνης.
Ἔνθεν καὶ ἔνθεν περισκοπήσας,   ταύτην ἑώρα τὴν μαινομένην·
πάντας γὰρ τοὺς ἄλλους τοῦ οἴκου ἐξέπεμψε,
μόνη δὲ πρὸς μόνον τοιαῦτα ἐφθέγγετο·
« Ἕως πότε σου ἀνέξομαι   παρακούοντος ἐμοί;
νῦν καιρὸς τοῦ ἀπολαῦσαί με   τῆς ποθουμένης εὐνῆς·
οὐ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα   οὐδὲ εἷς τῶν τοῦ οἴκου,
καὶ οὐδὲν ἐμποδίζει   τοῦ γενέσθαι ὃ λέγω. »
Βέλη πυρὸς   αὐτῷ κατηκόντιζεν,
ἀλλ' οὐδαμῶς   αὐτὸν κατεφλόγιζεν·
ἔσωθεν γὰρ   σωφροσύνην πηγάζων,
τὰς πονηρὰς   ἔσβεσεν ὁμιλίας,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ   τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ια′

Φθεγγομένης τοιαῦτα   τῆς μαινάδος ἐκείνης
καὶ καταθωπευούσης τὸν νέον,
εἰς τὰ σκάμματα τῶν πειρασμῶν   Ἰωσὴφ ὁ μέγας
ἀθλητὴς ἔρχεται,
πολύμορφον ἀντίπαλον   βουλόμενος ἀντιπαλαῖσαι·
καὶ βραβευταὶ συνεισῆλθον δύο   καὶ παρειστήκεισαν ἀμφοτέροις·

τῷ μὲν Ἰωσὴφ ἡ ἁγνεία συνίστατο,
τῇ δὲ γυναικὶ ἡ λαγνεία προΐστατο,
μέσον τούτων ἠγωνίζετο   ὁ φιλοσώφρων ἀνήρ,
πρὸς αὐτὸν ἀντηγωνίζετο   ἡ δολιόφρων γυνή·
ἔθελγε μὲν ἐκείνη   πρὸς μοιχείαν καλοῦσα,
ἤθελε δὲ νικῆσαι   τὴν αἰσχρὰν ὁ γενναῖος·
τῷ Ἰωσὴφ   συνέπραττον ἄγγελοι,
τῇ γυναικὶ   συνέτρεχον δαίμονες·
ἄνωθεν δὲ   θεωρῶν ὁ δεσπότης,
τὸν νικητὴν   ἔστεφε τοῖς ἐπαίνοις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ   τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ιβ′

Ῥήματα σωφροσύνης   Ἰωσὴφ ἀπεκρίθη
πρὸς τὴν παραφρονοῦσαν βοήσας·
« Σὸς μὲν δοῦλός εἰμι ὠνητός,   διὰ φθόνον τοῦτο
πεπονθὼς ἄδικον·
κἂν πέπραμαι δὲ σώματι,   ἐλεύθερός εἰμι τῇ γνώμῃ.
Τὴν γὰρ εὐγένειαν τὴν τῶν τρόπων   χάρτης καὶ μέλαν οὐκ οἶδε βάψαι,
ὥσπερ ἡ ἀχλὺς τὸν ἀέρα σκοτίζουσα
τὴν ἡλιακὴν οὐκ ἀμβλύνει λαμπρότητα·
ὡς γὰρ νέφος ἀπελαύνεται   ὑπ' ἀνέμου διωχθέν,
τοῦ ἡλίου δὲ μετέπειτα   καταλάμπουσιν αὐγαί,
οὕτω καὶ ἡ δουλεία   παρελεύσεται αὕτη
καὶ ἡ ἐλευθερία   ἡ ἐμὴ ἀναλάμψει.
Πᾶσα ἡ γῆ   Αἰγύπτου δουλεύσει μοι
τῷ ἡδοναῖς   αἰσχραῖς μὴ δουλεύοντι·
τοῦτο γάρ μοι   προεμήνυσε πάλαι
ὁ προειδὼς   τὰ ἐσόμενα μόνος,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ   τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιγ′

Ὡς ἀκήκοε ταῦτα   προσλαλοῦντος τοῦ νέου,
καὶ πάλιν κολακεύειν πειρᾶται
καὶ τοιαῦτά φησι πρὸς αὐτόν·   « Ὅτι δούλου τρόπους
οὐδαμῶς κέκτησαι,
δι' ἔργων τοῦτο ἔμαθον   καὶ πέπεισμαι καὶ μαρτυρῶ σοι·
καὶ γὰρ τὴν πρέπουσαν ἐλευθέρῳ   σὺ ἐξετέλεσας λειτουργίαν·
γέγονας ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου ἄμεμπτος
καὶ πρὸς τοὺς συνδούλους τοὺς σοὺς ἀκακούργητος,
ὅθεν φαίνει καταγόμενος   ἐκ γονέων εὐγενῶν·
διὰ τοῦτο καὶ ἐλήλυθας   εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἐμὰς
ἵνα γένωμαι πλείστων   ἀγαθῶν ἀρχηγός σοι,
καὶ ἡ χώρα Αἰγύπτου   δι' ἐμοῦ σοι δουλεύσῃ·
μόνον ἐμὲ   τὴν νῦν σου δεσπόζουσαν
καὶ τὴν πρὸς σὲ   στοργὴν διασῴζουσαν

δέξαι λοιπὸν εἰς κοινὴν εὐφροσύνην,
καὶ μὴ πτοοῦ, λογιζόμενος πάλιν
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιδ'

Μετὰ τούτους τοὺς λόγους, Ἰωσὴφ ἀντιλέγει
πρὸς τὴν ἀσελγεστάτην ἐκείνην·
« Ἀληθὲς μὲν ὃ λέγεις ἐστίν, ὅτι ῥίζης εἰμὶ
ἀγαθῆς βλάστημα·
ὡς ἄλογον δὲ βλέπω σε καὶ φεύγω σου τὴν συνουσίαν.
Ὅταν γάρ τις λογισμὸν οὐκ ἔχῃ τὸν χαλινοῦντα αὐτοῦ τὸν βίον,
δίκην ἀλογίστων κτηνῶν περιφέρεται,
καὶ εἰς ἀπρεπεῖς ἡδονὰς καταφέρεται·
διὰ τοῦτο οὐκ ἀνέχομαι τῶν φιλοσάρκων παθῶν,
ἀλλὰ τούτων τὰ σκιρτήματα δι' ἐγκρατείας κρατῶ·
μέχρι νῦν καθαρεύων ἀπὸ μύσους τοιούτου,
ἄρτι διὰ μοιχείας οὐ ῥυπῶ μου τὸ σῶμα·
ἔστι μὲν γὰρ βαρὺ καὶ ἀθέμιτον
γάμον ἀνδρὸς συλῆσαι ἀλλότριον,
μεῖζον δέ μοι καταφαίνεται κρῖμα,
εἰ τὴν εὐνὴν τοῦ δεσπότου ὑβρίσω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιε'

« Ἄκουσον, νεανίσκε », ἡ γυνὴ ἀπεκρίθη
πρὸς τὸν τῆς σωφροσύνης ἐργάτην.
Ὁ δεσπότης, ὡς οἶδας, ὁ σὸς καταπείθεταί μου
τῇ βουλῇ πάντοτε,
καὶ δύναμαι κακῶσαί σε καὶ πάλιν παραθέσθαι τούτῳ·
ἔχει ἐν σοὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἐκ τῆς προλήψεως τῆς προτέρας·
στέργει καὶ ἐμέ, ὡς ἀεὶ σωφρονήσασαν·
μέχρι γὰρ τοῦ νῦν ἀκατάγνωστος ἔμεινα.
Τοῦ δεσπότου οὖν, ὡς εἴρηκα, πεποιθότος ἐφ' ἡμῖν,
οὐδενὸς δὲ τὸ πραττόμενον θεωροῦντος ἐπὶ γῆς,
τί δεινὸν πειθαρχῆσαι τῇ ἐμῇ παρακλήσει
ἧς οὐκ ἂν ἠξιώθης μετὰ σὰς παρακλήσεις;
Τοῖχοι ἡμᾶς πανταχόθεν καλύπτουσι,
ἄνωθεν δὲ ἡ στέγη ἐπίκειται·
μὴ οὖν φοβοῦ οὗ οὐκ ἔστι σοι φόβος,
μηδὲ πτοοῦ, ἐνθυμούμενος πάλιν
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιϛ'

Νουθετῆσαι σπουδάζων τὴν ἀθλίαν ἐκείνην,
ὁ σώφρων Ἰωσὴφ ἀπεκρίθη·
« Μὴ συμβούλευέ μοι πονηρά, ὡς ἡ Εὔα πάλαι
τῷ Ἀδάμ· ἄπαγε·

τοῦ ξύλου γὰρ οὐ γεύσομαι τοῦ θάνατόν μοι προξενοῦντος.
Ἔχω παράδεισον τὴν ἁγνείαν πᾶσαν βλαστάνουσαν εὐωδίαν·
τί γὰρ τῆς ἁγνείας ἐστὶ θαυμαστότερον,
ἣν οἱ κατορθοῦντες ὡς ἄγγελοι λάμψουσι;
Κἂν τὴν πρᾶξιν οὐ μὴ ἴδωσιν οἱ οἰκοῦντες σὺν ἡμῖν
ὅτι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν μὴ ὁρῶντες τὰ κρυπτά,
ἀλλὰ τὸ συνειδός μου τὸν κατήγορον ἔχω·
εἴγε πρᾶξαι τολμήσω τὸ παράνομον ἔργον,
εἰ καὶ μηδεὶς ἐλέγξει μοιχεύσαντα,
ἔχω κριτὴν ἐλέγχου μὴ χρήζοντα,
ὅνπερ ἀεὶ ἐνθυμούμενος φρίττω,
καὶ τὰς αἰσχρὰς ἡδονὰς ἀποφεύγω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ιζ'

Ὅταν σοὶ δὲ πιστεύσω ὅτι τοῖχοι πανταχόθεν
καλύπτουσιν ἡμᾶς πλημμελοῦντας
καὶ οὐ βλέπει οὐδεὶς ἐπὶ γῆς ὅπερ θέλεις πρᾶξαι
σὺν ἐμοὶ ἄδικον,
τὸν βλέποντα τὰ κρύφια ποῦ φύγωμεν, εἰπέ μοι, γύναι;
Κἂν γὰρ οὐ πάρεστιν ὁ ἀνήρ σου, ἀλλ' οὐκ ἀπέστη νῦν ὁ κριτής μου·
κἂν οὐκ ἐφορᾷ με τῆς κλίνης ὁ κύριος,
ἀλλὰ ἐφορᾷ με ὁ κρίνων τὰ κρύφια.
Πῶς οὖν λάθω τὸν ἐτάζοντα τὰς καρδίας καὶ νεφρούς;
Καὶ αὐτὸς δὲ κινηθήσεται κατ' ἐμοῦ ὁ οὐρανός·
μάτην τοίχοις θαρροῦμεν τοῖς μηδὲν ὠφελοῦσιν·
στέγη ἐπουρανία τὴν μοιχείαν οὐ σκέπει·
πάντα γυμνὰ ὑπάρχει καὶ πρόδηλα
τῷ τὰ κρυπτὰ γινώσκοντι πταίσματα·
ὅθεν ἐγὼ οὐκ ἀνέχομαι πρᾶξαι
τὸ πονηρὸν ἐναντίον Κυρίου,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιη'

Ὑπὸ τούτων τῶν λόγων ἡ μαινὰς ἐκκαυθεῖσα
τῷ σώφρονι ἐπέρχεται ἄφνω,
καὶ τὸν τούτου χιτῶνα κρατεῖ καὶ βιαίως σύρει
τὸν σεμνόν, λέγουσα
« Ἐπάκουσόν μου, φίλτατε, καὶ δεῦρο, συνομίλησόν μοι. »
Ἔνθεν καθεῖλκεν ἡ Αἰγυπτία, πάλιν ἡ Χάρις ἀνθεῖλκε τοῦτον·
αὕτη μὲν ἐβόα· « Ἐμοὶ συγκοιμήθητι »,
ἄνωθεν ἡ Χάρις· « Ἐμοὶ συγγρηγόρησον. »
Μετ' ἐκείνης ὁ διάβολος ἠγωνίζετο πικρῶς
καὶ χερσὶ σφοδρῶς κατέσφιγγε τὸν γενναῖον ἀθλητήν·
πάλιν ἡ Σωφροσύνη ἐκινεῖτο πρὸς πάλην,
λῦσαι ἐπειγομένη τὰ κρατήματα τούτων·
ἔλεγε δέ· « Ῥαγῇ τὸ ἱμάτιον,
καὶ μὴ φθαρῇ τὸ σῶμα τοῦ σώφρονος·

λήψεται γὰρ παρὰ τοῦ ἀθλοθέτου,
ὡς νικητής, ἔνδυμα ἀφθαρσίας,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιθ'

Ἔχει στέφανον μέγαν Ἰωσὴφ ὡς ἀθλήσας
ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης νομίμως·
τὴν γὰρ ταύτης φυλάττων στοργήν, ἀπεδύθη μᾶλλον
τὴν στολὴν ἔξωθεν,
καὶ δόξαν ἐνεδύσατο παράδοξον ὁ στεφανίτης·
τούτῳ ἐπῆλθεν ἡ Αἰγυπτία ὥσπερ ἀμπέλῳ δεινὴ ἀλώπηξ,
ὅλον μὲν τὸν βότρυν τρυγῆσαι ἐλπίζουσα,
μόνα δὲ τὰ φύλλα εὑρέθη κατέχουσα.
Ἄνω ἄγγελοι συνέχαιρον τῷ δικαίῳ Ἰωσήφ,
κάτω δαίμονες συνέκλαιον τῇ ἀδίκῳ γυναικί·
οὗτος μὲν ἐγυμνώθη τῆς ἰδίας ἐσθῆτος
ἵνα πάσας τηρήσῃ ἀβλαβεῖς τὰς αἰσθήσεις·
ἡ δὲ μαινὰς αἰσχύνην ἐνδύεται
καὶ τὴν αἰδῶ ἀσέμνως ἐκδύεται·
ὁ δὲ σοφὸς κατ' ἀξίαν τιμᾶται
ὡς ἐκφυγὼν ἁμαρτίαν μεγάλην,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κ'

Πῶς ἀξίως ὑμνήσω πολυύμνητον ἄνδρα
τὸν κρείττονα παντὸς ἐγκωμίου ;
Ὅτι σκάφος ἐδείχθη στερρόν, καὶ ἀγρίαν ζάλην
ἡδονῶν ἔφυγε
καὶ εἰς λιμένα εὔδιον προσώρμισε τῆς σωφροσύνης·
οὗτος καὶ κάμινον κατεπάτει ἔνδον τοῦ οἴκου ἀναπτομένην·
πνεῦμα γὰρ τῆς δρόσου ἑλκύσας τῆς ἄνωθεν,
παμφάγον πυρὸς δυναστείαν κατέσβεσε.
Τοῦτό ἐστι τὸ παγκράτιον τοῦ μεγάλου Ἰωσήφ,
τοῦτό ἐστι τὸ ἐγκώμιον τοῦ γενναίου ἀθλητοῦ·
ὅπερ τότε ἐπράχθη ἐν οἰκίσκῳ λαθραίως
ᾄδεται ἐν τῷ κόσμῳ καθ' ἑκάστην ἡμέραν·
τὰ γὰρ καλὰ οὐδέποτε σβέννυνται,
κἂν πειρασμοὶ πολλοὶ περικλύζουσι·
ῥύεται γὰρ ἀπὸ τούτων ἁπάντων
ὁ λυτρωτὴς τῶν αὐτοῦ θεραπόντων,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κα'

Οἱ συναίμονες πρώην ἐπεβούλευσαν τούτῳ
διὰ τὴν βασιλείαν φθονοῦντες,
καὶ ὁρμήσαντες κτεῖναι αὐτόν, ἐν τῇ γ[νώ]μῃ μόνῃ
τὸ κακὸν ἔστησαν·

εἰς ἔργον δὲ οὐκ ἤγαγον τὴν [ἄδι]κον σφαγὴν ἐκείνην,
αἵματι βάψαντες τὸν χιτῶνα, [ἀλ]λ' οὐχὶ βλάπτοντες τὸν φοροῦντα·
ζῶντα γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς διεφύλαξεν,
εἰ καὶ ὁ πατὴρ ὡς θανέντα ὠδύρετο·
αὕτη [πά]λιν ἐπολέμησε τῷ χιτῶνι μοιχαλίς,
τὴν ψυχὴν δὲ οὐ κατέτρωσε τοῦ γενναίου στρατηγοῦ·
ἦν γὰρ ἐνδεδυμένος ἀσφαλῆ πανοπλίαν
πάσας τὰς ἑλεπόλεις τῶν παθῶν καταργοῦσαν.
Τοῦτον, πιστοί, μιμεῖσθαι σπουδάσ[ωμεν],
ὅτι καὶ νῦν ἡμῖν ἐπανίσταται
τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν [ἡ ἀ]πάτη,
ἀλλὰ μηδεὶς ὑπὸ ταύτης ἡττάσθω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κβ'

Στέμμα κέκτηται θεῖον καὶ ἀοίδιμον νίκην
ὁ μέγας τῶν παθῶν αὐτοκράτωρ,
καὶ δικαίως τὴν μνήμην αὐτοῦ πανταχοῦ τιμῶσιν
οἱ πιστοὶ πάντοτε,
ὅτι οὐκ ἐκυρίευσε τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία·
τῆς γυναικὸς γὰρ τῆς ἀκολάστου λόγοις καὶ ἔργοις κολακευούσης
πᾶσαν μὲν ὑπόσχεσιν ἔρριψεν ἄθεσμον,
θάνατον δὲ μᾶλλον ἠγάπησεν ἔνδεσμον.
Τί δαὶ πράξω ὁ ταλαίπωρος καὶ κατάκριτος ἐγώ,
ὅτι πάντοτε συνέχει με τῆς ἁμαρτίας ἡ χείρ ;
Ὥσπερ ἡ Αἰγυπτία Ἰωσὴφ ἐπιβαίνει,
οὕτως ἕλκει με αὕτη πρὸς ἀτόπους ἐννοίας·
ἀλλὰ βοῶ πρὸς σέ, παντοδύναμε·
ῥῦσαι κἀμέ, Χριστέ, τυραννούμενον,
ἵνα σωθῶ διὰ τῆς Θεοτόκου,
ὡς Ἰωσὴφ ὁ πιστός σου θεράπων,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

(Κατά την έκδοση του J.GROSDIDIER DE MATONS,Romanos le Mélode,Hymnes,t.I,Paris 1964 (=Sources Chrétiennes 99), 247-293)

Ἕτερον κοντάκιον τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ εἰς τὸν νιπτῆρα, φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε·

τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ποίημα

ἦχος γ', ἰδιόμελον.

Προοίμιον I

Πάτερ ἐπουράνιε, φιλόστοργε, φιλάνθρωπε,
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

Προοίμιον II

Δεσπότου χερσὶ πόδας νιπτόμενος Ἰούδας
ὡς κλέπτης κρυφῇ γλῶσσαν ἠκόνησε δολίαν
ὁ παράνομος, Χριστὲ ὁ Θεός·
ἀλλὰ τοιαύτης ἀπανθρωπίας
λύτρωσαι τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Θεοτόκου ψάλλοντας·
« Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

α'

Τίς ἀκούσας οὐκ ἐνάρκησεν ἢ τίς θεωρήσας οὐκ ἐτρόμασε
τὸν Ἰησοῦν δόλῳ φιλούμενον,
τὸν Χριστὸν φθόνῳ πωλούμενον, τὸν Θεὸν γνώμῃ κρατούμενον;
Ποία γῆ ἤνεγκε τὸ τόλμημα;
Ποία δὲ θάλασσα ὑπέμεινεν ὁρῶσα τὸ ἀνοσιούργημα;
Πῶς οὐρανὸς ὑπέστη, πῶς δὲ αἰθὴρ συνέστη, πῶς καὶ ὁ κόσμος ἔστη
συμφωνουμένου, πωλουμένου τότε, προδιδομένου τοῦ κριτοῦ;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

β'

Ὅτε δόλον ἐμελέτησεν, ὅτε σοι τὸν φόνον κατεσκεύασεν
ὁ φιληθεὶς καὶ ἀθετήσας σε,
ὁ κληθεὶς καὶ καταλείψας σε, ὁ στεφθεὶς καὶ ἐνυβρίσας σε,
τότε σύ, εὔσπλαγχνε, μακρόθυμε,
δεῖξαι τῷ φονευτῇ βουλόμενος τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν σου,
ἔπλησας τὸν νιπτῆρα, ἔκλινας τὸν αὐχένα, γέγονας δοῦλος δούλων·
καὶ ἐπεδίδου σοι Ἰούδας πόδας ἵν' ἀποπλύνῃς, λυτρωτά.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

γ'

Ὕδασι πόδας ἀπέπλυνας τοὺς δραμόντας εἰς τὴν προδοσίαν σου,
καὶ μυστικῇ βρώσει ἐξέθρεψας
τὸν ἐχθρὸν τῆς εὐσπλαγχνίας σου καὶ γυμνὸν τῆς εὐλογίας σου·
ὕψωσας τὸν πτωχὸν χαρίσμασιν,
ηὔξησας τὸν οἰκτρὸν δωρήμασιν, ἐπλούτισας καὶ ἐμακάρισας·
ὑποταγὴν δαιμόνων, ἀπαλλαγὴν δὲ πόνων εἶχεν ἐπὶ τῆς γλώττης,
καὶ ἀντὶ τούτων πάντων διεσχίσθη καὶ οὐ κατενύγη ὁ φονεύς.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

δ'

Τίς εἶδε πόδας νιπτόμενον καὶ λακτίζειν ἤδη ἐπειγόμενον;
Τίς ἤκουσε κτῆνος θαλπόμενον
καὶ βαλεῖν κατεπειγόμενον τὸν αὐτῷ ἐπικαθήμενον;
Ἔλουεν, ἔτρεφεν ὁ Κύριος·
ἔτρεχεν, ἔβρυχεν ὁ δόλιος ὡς μονιὸς ἀνημερώτατος·
πεπληρωμένης φάτνης, ὁ ἀπηνὴς ἐξαίφνης φεύγει τὸν κεκτημένον
καὶ ὑποτίθησι τὸν νῶτον ὄντως ἵν' ἐπιβῇ ὁ Σατανᾶς.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ε'

Ἄδικε, ἄστοργε, ἄσπονδε, πειρατά, προδότα, πολυμήχανε,
τί γέγονεν, ὅτι ἠθέτησας;
Τί ἰδὼν οὕτως ἠφρόνησας; Τί παθὼν οὕτως ἐμίσησας;
Οὐκ αὐτοῦ φίλον σε ὠνόμασεν;
Οὐκ αὐτὸς ἀδελφόν σε κέκληκε, καίτοι εἰδὼς ὅτι δεδόλωσαι;
Τὸ τῶν χρημάτων λῆμμα τὸ ἐν τῷ γλωσσοκόμῳ δέδωκε τῇ σῇ πίστει,
καὶ ἀσυνείδητος ἐν τούτοις πᾶσιν ἐφάνης ἄφνω πρὸς αὐτόν.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ς'

Πέτρος τότε παρῃτήσατο, ὅτε ὁ μονογενὴς παρίστατο
νιπτοποδεῖν κατεπειγόμενος,
καί φησι· « Κύριε, κύριε, οὐ μὴ σὺ νίψῃς τοὺς πόδας μου. »
Ὁ νιπτὴρ ἔκειτο καὶ ἐπέπληστο,
ὁ σωτὴρ ἵστατο καὶ ἔζωστο ὁ λυτρωτὴς ὡς ἀργυρώνητος·
αἱ τῶν ἀγγέλων τάξεις ἄνωθεν κατιδοῦσαι ἔκραζον θαμβηθεῖσαι,
καὶ ὁ ἀναίσχυντος οὐκ ἐνετράπη, ἀλλ' ἐξετράπη κατ' αὐτοῦ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ζ'

Ἵσταντο φόβῳ οἱ πύρινοι καὶ ἐξίσταντο χοροὶ ἀόρατοι
ὁρῶντες τὸν ἀπερινόητον
γνωμικῶς κατακαμπτόμενον καὶ πηλῷ διακονούμενον.
Γαβριὴλ ἔλεγε πτοούμενος·
« Ἅγιοι ἄγγελοι, συνόμιλοι, κατίδετε καὶ καταπλάγητε·
τείνει τὸν πόδα Πέτρος καὶ ὁ ἐκ παρθένου μήτρας δέχεται καὶ ἀποπλύνει·
καὶ οὐ τὸν Πέτρον μόνον νίπτει, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰούδαν μετ' αὐτοῦ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

η'

Νίπτει τὴν πλίνθον ἡ θάλασσα, ἀποπλύνει τὴν πηλὸν ἡ ἄβυσσος
καὶ οὐκ ἀναιρεῖ τούτου τὴν σύστασιν
ἀλλὰ σφίγγει τὴν ὑπόστασιν καὶ ἀποσμήχει τὴν προαίρεσιν.
Βλέπετε πόση τοῦ ποιήσαντος,
ἴδετε ποταπὴ τοῦ πλάσαντος διάθεσις περὶ τὰ πλάσματα·
κέκλινται καὶ εἱστήκει, τρέφονται καὶ παρέχει, νίπτονται καὶ ἀποσμήχει,
καὶ οὐ χωνεύονται γηΐνων πόδες ἐν ταῖς παλάμαις τοῦ πυρός.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

θ'

Οὕτω μὲν ἔφη ὁ ἄγγελος, ὅτε καὶ κατεῖδέν σε τὴν ἄμπελον
τὰ ἑαυτῆς κλήματα τρέφουσαν
καὶ εἰς γῆν πᾶσαν ἐκτείνουσαν καὶ εἰς ὕψος ἐπανάγουσαν·
Πέτρος δέ, ἡ ἀρχὴ τῶν φίλων σου,
ὁ κανὼν τῶν ἀκολουθούντων σοι, ὁ στρατηγὸς τῆς φαμιλίας σου,
ἰδών σε ἐζωσμένον, ἔλεγεν ἀδημονῶν· « Σύ μου τοὺς πόδας νίπτεις ;
Οὐ μή μου νίψῃς πόδας εἰς αἰῶνας, ἡ χεὶρ ἡ πλάσασα ἐμέ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ι'

Ὕπνος μοι ἔλθοι εἰς θάνατον ἐὰν σε ἐάσω τὸν ἀθάνατον
καμφθῆναί μοι τῷ ὑπὸ θάνατον·
ὁ ἐχθρὸς ἐπιγελάσοι μοι ἐὰν σὺ τοῦτο τελέσῃς μοι.
Οὐκ ἀρκεῖ ὅτι σὸς νενόμισμαι ;
Οὐ πολὺ ὅτι σοὶ λελόγισμαι καὶ πρῶτος τῶν φίλων σου κέκλημαι,
ἀλλὰ καὶ πλύνεις πόδας τοῦ ὀστρακίνου σκεύους ὁ κεραμεὺς τοῦ κόσμου,
καὶ τὰ φθαρτά μου σκέλη καὶ τὰ ἴχνη σὺ θέλεις πλῦναι, λυτρωτά ;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

ια'

Ῥήμασι τούτοις χρησάμενος ὁ ἀπόστολος πρὸς τὸν διδάσκαλον·
« Ἐὰν μὴ νῦν νίψω σε, ἤκουσε,
μετ' ἐμοῦ μέρος οὐ δώσω σοι, ἀλλ' ἐχθρὸν ἀποκαλέσομαι. »
Τοῦτο δὲ λέξαντος τοῦ πλάσαντος,
φόβος καὶ θόρυβος ἐπέπεσε τῷ μαθητῇ, ὅθεν καὶ ἔφησε·
« Κύριέ μου, εἰ πλύνεις, μή μου τοὺς πόδας μόνον, ἀλλὰ καὶ δέμας ὅλον·
καὶ ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με, εἰ θέλεις, ἵνα τῶν σῶν μὴ στερηθῶ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

ιβ'

Ὢ πόσοις πόσα συνήπτετο καὶ Ἰούδας φίλος οὐκ ἐγίνετο.
Ὢ ποταποὶ λόγοι καὶ πράγματα
καὶ ὁ ἐχθρὸς οὐ κατηλλάσσετο, ὁ σκληρὸς οὐκ ἡπαλύνετο·
ἅμα γὰρ τῷ φαγεῖν ὃ ἔφαγεν
καὶ πιεῖν ὃ πιστῶς οὐκ ἔπιεν, ἐπῆρε τὴν πτέρναν, ὡς γέγραπται,
καὶ ἐξελθὼν τῆς μάνδρας ὥρμησε πρὸς τοὺς θῆρας, καταλιπὼν τοὺς ἄρνας
καὶ τὸν γλυκύτατον μασθὸν ἐάσας ἦλθεν ἐπὶ θηλὴν πικράν.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιγ'

Μάτην πρώην ὑπεχώρησε τὸν δεινὸν Ἰούδαν ὁ διάβολος·
ἰδοὺ γὰρ νῦν οὗτος ἐχώρησε
πρὸς τὸν πρὶν ὑποχωρήσαντα καὶ ἔστιν ὅλως διάβολος.
Μάτην ἦν φοβερὸς τοῖς πάθεσιν·
ὤφθη γὰρ φθονερὸς ἐν ἅπασι καὶ τολμηρὸς κατὰ τοῦ πλάσαντος·
μάτην αὐτοῦ λαλοῦντος ἔφευγον πᾶσαι νόσοι· εἶχε γὰρ ἤδη νόσον
τῆς ἀθείας καὶ φιλαργυρίας· ἐντὸς αὐτοῦ ἦν ἡ πληγή.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιδ'

Ἄρας τοὺς πόδας ὁ ἄνομος ηὐτομόλησε πρὸς τὸ παράνομον
καὶ φατριὰν φθάσας φονεύτριαν,
τὸν Χριστὸν ὥσπερ ἀλλότριον παραδούς, γίνεται μέτριος.
« Τί ἐμοὶ θέλετε δωρήσασθαι ; »
λέγει τοῖς θέλουσιν ὠνήσασθαι τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος καὶ μένοντος.
Ἄκουσον, γῆ, καὶ φρῖξον· θάλασσα, φεύγειν σπεῦσον· φόνος γὰρ συμφωνεῖται,
τοῦ ἀτιμήτου τίμημα λαλεῖται καὶ ζωοδότου ἡ σφαγή.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιε'

Νῦν σου ἐφάνη τὸ ἄπληστον,   νῦν ἐφανερώθη τὸ ἀκόρεστον,
ἀχόρταστε, ἄσωτε, ἄσπονδε,
ἀναιδέστατε καὶ λαίμαργε,   ἀσυνείδητε, φιλάργυρε.
« Τί ἐμοὶ   θέλετε δωρήσασθαι ; »
λέγεις τοῖς θέλουσιν ὠνήσασθαι   τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος καὶ μένοντος·
τί γὰρ καλὸν οὐκ εἶχες ;   τίνος δὲ οὐ μετεῖχες ;   τίνος ποτὲ ἀπεῖχες ;
Μετὰ τῶν κάτω καὶ τὰ ἄνω εἶχες   καὶ τὸν Θεόν σου προδιδεῖς ;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ις'

Ὅλον τὸν πλοῦτον ἐβάσταζες,   θησαυρὸς ὑπῆρχες ἀδαπάνητος·
πάντοθεν ἦς πάντοτε πλούσιος,
ἐν χερσὶν ἔχων τὰ χρήματα   καὶ φρεσὶ φέρων τὸν πλάσαντα.
Τί οὖν σοι   γέγονεν, ὦ ἄθλιε,
ὅτι νῦν ὡς πτωχὸς πεπόρευσαι   πρὸς τοὺς οὐδὲν ἔχοντας δοῦναί σοι ;
Τί γὰρ καὶ δώσουσί σοι,   τί προσενέγκωσί σοι   ἀντὶ τοῦ πωλουμένου ;
Τὸν οὐρανόν τε καὶ τὴν γῆν ἢ πάντα   τὸν κόσμον αὐτὸν ἀντ' αὐτοῦ ;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιζ'

Ὕπαγε, ἄφρον, ἀνάνηψον,   τὴν αὐθάδειάν σου ἀναχαίτισον,
τὴν τολμηρὰν γνώμην σου κώλυσον,
ταῖς φρεσί σου ἐπιτίμησον   καί, μωροί, ποτὲ φρονήσατε·
οὔτε γὰρ   δύνασαι τιμήσασθαι
οὔτ' αὐτοὶ ἱκανοὶ ὠνήσασθαι   τὸν τῇ χειρὶ πάντα συνέχοντα.
Ἐὰν δὲ καὶ πωλήσῃς   καὶ μὴ αὐτὸς θελήσῃ,   τίς ὁ τολμῶν κρατῆσαι ;
Τίς ἐπενέγκῃ τούτῳ χεῖρας, ἐὰν   μὴ συγχωρήσῃ ὡς Θεός ;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιη'

Πένης Ἠλίας ἐτύγχανε   καὶ ὡς εὔπορος πυρὶ ἀνάλωσε
τοὺς ἐπ' αὐτὸν τότε ὁρμήσαντας,
πεντηκόνταρχον καὶ ἕτερον,   τοὺς αὐτῷ καταθαρρήσαντας·
Ἠλιοὺ   γέγονεν ἀκράτητος,
καὶ Θεὸς Ἠλιοῦ καὶ κύριος   τῷ ἀναιδεῖ εὐκαταφρόνητος.
Ὢ τῆς παραπληξίας·   δοῦλος ἦν ὁ Ἠλίας   τοῦ νῦν πιπρασκομένου
καὶ οὐδ' ὡς προφήτην ὁ προδότης ἔσχε   τὸν ποιητὴν τῶν προφητῶν.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιθ'

Οὕτως δέ, ἄφρον, ἐμέθυες   αὐθαδείᾳ σου καὶ οὐκ ἐνόησας
τὸν ὑπὸ σοῦ γνώμῃ πωλούμενον,
κἂν τὰ σύμφωνα γνωρίσῃ σοι   τίς ἐστιν ὁ συμφωνούμενος·
Ἔλαβες   χρύσινα τριάκοντα·
ψήφισον, Ἰούδα, καὶ νόησον   τίς προφητῶν οὕτω πεπώληται·
ὁ Ἰωσὴφ ἐκεῖνος   τοῦ Ἰησοῦ ἦν τύπος   οὗ τὴν τιμὴν λαμβάνεις,
καὶ δι' αὐτῆς καταλαμβάνεις Ἅιδην   τὸν βρόχον ἔχων ἀγχόνην.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κ'

Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως·   ποταπὸν ὁ μαθητὴς ὠλίσθησε
καὶ ποταποῦ ὕψους ἀπέτυχε·
ποταπὸν πτῶμα κατέπεσε,   ποταπὸν κτύπον ἐποίησε.
Πρώην μὲν   ἔπεσε διάβολος
ἀστραπὴν δείξας τὴν κατάπτωσιν·   αὐτὸν καὶ Ἰούδας ἐζήλωσε·
τῷ γὰρ Χριστῷ ἀντάρας   καὶ ἀνιῶν πρὸς κέντρα,   τὰς βάσεις συνετρίβη
καὶ ἐν βαράθρῳ κατηνέχθη Ἅιδου,   ἐκεῖ τὸ κέρδος πληρωθείς.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κα'

Ἦλθεν οὖν τρέχων ὁ ἄνομος   καὶ φιλεῖ ἐν δόλῳ τὸν φιλάνθρωπον
καὶ ἀναιρεῖ κατὰ διάνοιαν
τὸν βουλῇ πάθος ἑλόμενον   καὶ ζωὴν πᾶσι δωρούμενον·
πρόβατον   τοῦ Χριστοῦ ἐμάνθανε,
λύκος δὲ τῷ ποιμένι γέγονεν   ὡς ἄγριος θὴρ ἐπερχόμενος.
Φίλημα σὸν προσφέρεις ;   Φίλημα ποῖον, ἄφρον ;   Φίλημα προδοσίας·
καὶ οὐκ αἰσχύνῃ τὸν ἐχθρὸν ζηλώσας,   αὐτοῦ μανθάνων τὰς βουλάς.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κβ'

Μεῖνον μικρόν, ὦ πανάθλιε,   ἵνα ὄψῃ δίκην ἀμετάθετον·
τὸ συνειδός σου κατακρίνει σε,
ἵνα γνῷς ὅπερ ἐποίησας   τῷ δεινῷ μόρῳ νεκρούμενος·
δένδρον σοι   γίνεται ὡς δήμιος
ἄξιον τὸν μισθόν σοι φέροντα·   καὶ ποῦ σοι τὸ χρῆμα, φιλόπλουτε ;
Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δώσεις   καὶ σεαυτὸν οὐ σώσεις   μετανοῶν ἀκαίρως,
ὅτι προέδωκας ὃν εἶχες πλοῦτον   τὸν ψυχικόν σου, τὸν Χριστόν.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως   γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος   καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κγ΄

῞Αγιε, ἅγιε, ἅγιε, ὁ Θεὸς τῶν πάντων, ὁ τρισάγιος,
τοὺς δούλους σου ῥῦσαι τοῦ πτώματος
καὶ τὸ πλάσμα σου ἀνάστησον τοῦ φυγεῖν τοιοῦτον κίνδυνον.
Ταῦτα οὖν, ἀδελφοί, γινώσκοντες
καὶ τὴν τοῦ πρώτου πτῶσιν βλέποντες, τοὺς ἑαυτῶν πόδας στηρίξωμεν·
στήσωμεν οὖν τὰς βάσεις ἐπὶ τὰς ἀναβάσεις τῶν ἐντολῶν τοῦ κτίστου
καὶ τὴν τοῦ ῞Αιδου φύγωμεν πορείαν βοῶντες πρὸς τὸν λυτρωτήν·
῞Ιλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

(Κατά την έκδοση του J.GROSDIDIER DE MATONS,Romanos le Mél
de,Hymnes,t.IV,Paris 1967, 55-97(=Sources Chrétiennes 128).

Τῷ Σαββάτῳ τῆς Τυροφάγου. Κοντάκιον πολλὴν ἔχον ὠφέλειαν καὶ κατάνυξιν ψαλλόμενον εἰς ὁσίους μοναχούς, ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας. Ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος». Ἦχος πλ. δ΄. Πρὸς τό· «Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως».

1

Ὡς εὐσεβείας κήρυκας καὶ ἀσεβείας φίμωτρα
τῶν θεοφόρων τὸν δῆμον ἐφαίδρυνας τῇ ὑφηλίῳ λάμποντα,
ταῖς αὐτῶν ἱκεσίαις ἐν εἰρήνῃ τελείᾳ
τοὺς Σὲ δοξάζοντας καὶ μεγαλύνοντας
διαφύλαξον ψάλλειν καὶ ᾄδειν Σοι
Ἀλληλούια.

2

Ἕτερον Κονδ⟨άκιον⟩

Οἱ ἐκ τοῦ βίου σήμερον πρὸς νοητὸν παράδεισον
τὴν κατοικίαν ποιήσαντες ἐν μετανοίᾳ κράξωμεν·
«Σῶσον, μόνε οἰκτίρμον, τοὺς εἰς Σὲ προσφυγόντας.
Ἰδοὺ γὰρ πάντα ἐγκατελίπομεν
καὶ Σὲ μόνον ποθοῦντες ψάλλομεν
Ἀλληλούια».

Τὸ αὐτὸ ψάλλεται καὶ εἰς σχῆμα μοναχῶν.

Οἱ οἶκοι πρός· «Οἱ ἐν πάσῃ τῇ γῇ μαρτυρή⟨σαντες⟩».

α΄ *Τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ἐνητένιζον*
λογισμῷ θεωρῶν τὰ γινόμενα
καὶ μετρήσας αὐτοῦ τὰ ἐπώδυνα
τὴν ζωὴν τῶν βροτῶν ἐταλάνισα·
ὑμᾶς δὲ μόνους ἐμακάρισα,
τοὺς καλὴν ἐπιλεξαμένους μερίδα,
τὸ ποθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ συμμένειν Αὐτῷ
καὶ συμψάλλειν τερπνῶς τῷ προφήτῃ Δαβὶδ
Ἀλληλούια.

β΄ *Οὐδὲ ἕνα βροτὸν εἶδον ἄλυπον·*
ὁ γὰρ κόσμος ἑκάστοτε τρέπεται.
Τὰ γὰρ ἄρτι καλῶς, μετ᾽ ὀλίγον κακῶς
καὶ ὁ χθὲς ἱλαρός, σήμερον αὐχμηρός.
Πτωχὸς αἰφνίδιον ὁ πλούσιος,
ἀθυμεῖ νῦν ὁ πρώην ἐν εὐθυμίᾳ.
Ἀλλ᾽ ὑμεῖς τούτων πάντων ἐλεύθεροι·
ἐδουλώθητε γὰρ ψυχικῶς τῷ ψαλμῷ
Ἀλληλούια.

γ΄ *Ὑψαυχεῖ κατὰ πένητος πλούσιος*
κατεσθίων αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν.
Κοπιᾷ γεωργὸς καὶ ὁ κτήτωρ τρυγᾷ·
ἄλλου κάμνοντος ἄλλος εὐφραίνεται.
Ἱδρῶν συνάγει ὁ πενόμενος,
ἵνα μόχθῳ κομίσηται, ἃ σκορπίζει.
Καὶ ὑμῶν πᾶς ὁ κόπος πεφύλακται
ἀπαράλλακτον ἔχων σφραγῖδα Χριστοῦ.
Ἀλληλούια.

δ΄ *Τοὺς ἀγάμους ἐλπίδες συγκαίουσι,*
τοὺς ἐν γάμῳ φροντίδες συγκόπτουσι.
Τοὺς ἀτέκνους ἡ λύπη ἐμάρανε,
πολυτέκνους ἡ θλῖψις ἀνήλωσεν.
Οἱ μὲν τὸν γάμον ἀποδύρονται,
ἄλλοι πάλιν ἀτεκνίαν θρηνοῦσι.
Καὶ ὑμῶν ἐπὶ τούτοις ὁ γέλως πλατύς·
οὐ γὰρ ἔχετε μέριμναν ἄλλην, εἰ μὴ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ε' Ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα,
γλυκηρὰ τῇ κοιλίᾳ τὰ βρώματα.
Ῥιψοκίνδυνοι ἔμαθον ἄνθρωποι·
ἡ γαστὴρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε.
Ψυχὰς σανίσιν ἐμπιστεύουσι,
τροφῆς χάριν καὶ ζάλης καταφρονοῦσι.
Ἀλλ' ὑμῶν ἡ γαλήνη ἀχείμαστος·
ὡς γὰρ ἄγκυρα ὑμῖν ἐστιν ὁ ψαλμὸς
Ἀλληλούια.

ϛ' Πειρατὰς καὶ χειμῶνας καὶ κλύδωνας
παρορῶσιν οἱ χρήματα στέργοντες.
Τῶν κυμάτων τὸ γαῦρον θεώμενοι
δειλιῶσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ φεύγουσιν·
ἐλπὶς γὰρ πλούτου τούτους εἵλκυσεν,
κἂν πνιγμὸν ἐπενέγκῃ καὶ κατάπληξιν.
Τὸ δὲ σκάφος ὑμῶν ἀναυάγητον·
ὡς λιμένα γὰρ εὔδιον εὕρατε τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ζ' Εἰ καὶ μέχρις αἰῶνος παρέμενον
τὰ παρόντα μηδέπω λυόμενα,
οὐδὲ οὕτως τοῖς ἔχουσιν σύνεσιν
αἱρετὰ καὶ ποθούμενα ἔδοξεν·
ὅτι δὲ καὶ τὸ τάχος παρέρχονται
καὶ πρὸ τέλους πολλάκις ὀλλύμενα
ὁ ἐάσας αὐτὰ τρισμακάριστος,
ἐὰν πίστει καὶ πόθῳ μελετᾷ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

η' Ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, ἅπαντα
τὰ ἐν κόσμῳ σὺν κόσμῳ παρέρχεται.
Ὅτε γὰρ βίον πάντα κερδίσωμεν,
τότε ὄντως τὸν τάφον οἰκήσομεν.
Καλῶς οὖν ἔφησεν ὁ πάνσοφος
« ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ».
Εἰ γάρ ἐστι θανεῖν, διατί καὶ πλουτεῖν ;
Ἀγαθὸν οὖν ἡσύχως τὸ ψάλλειν ἀπαύστως Χριστῷ
Ἀλληλούια.

θ' Νῦν εἰσιν ἐν ὑμῖν οἱ βοῶντές μοι,
κἂν μὴ στόματι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι.
« Πονηρὸς μὲν ὁ βίος, ὡς ἔφησας,
σὺ δὲ τούτου ἀγμὴν ἀπησχόλησαι.
Δοκὸς ἐπίκειται σοῖς ὄμμασι
καὶ πῶς βλέπεις τὸ κάρφος τῶν ἀδελφῶν ἆραι ;
Εἰ καλόν, ὃ λαλεῖς, διατί μὴ ποιεῖς ;
ἀλλ' οὕτω κατακέκρισαι μὴ μελετῶν τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια ».

ι' Ὅμως μέντοι οὐ πάντες ἐδέξαντο,
οἷς ὁ Κύριος τότε προσέταξε.
Τῷ ἑνὶ γὰρ εἰπὼν πᾶσιν ἔφησε·
« πώλησόν σου τὰ πάντα καὶ ἕπου μοι ».
Οἱ μὲν οὖν ἤκουσαν ὡς φρόνιμοι,
οἱ δὲ οὐ προσέσχον ὡς οἱ ὅμοιοί μου·
Εἷς γὰρ τούτων εἰμί, κἂν μὴ λέξητέ μοι·
διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἐξαιτῶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

ια' Ὑπεκκαίω ὑμῶν τὴν προαίρεσιν
πρὸς τὸ ψάλλειν καὶ τέρπειν τὸν Κύριον,
ἵν', ὑμῖν ὁ μισθὸς ὅτε δίδοται,
μεθ' ὑμῶν καὶ ἡ μνήμη μου γίνεται.
Ἀκούσατε οὖν τῶν ῥημάτων μου,
τῶν δὲ πράξεών μου πόρρω ἀποχωρεῖτε.
Ἀγαπᾶτε τοὺς λόγους τῶν ἔργων ἐκτός·
οὐ γὰρ ἔχω τὸ τί ᾄδειν, εἰ μὴ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ιβ' Ῥύπον βίου καλῶς ἀπεφύγετε
καὶ πηγῇ καθαρᾷ προσεφύγετε.
Τῶν ἀσάρκων τὸν βίον ζηλώσαντες
τῆς σαρκὸς μὴ ποιεῖσθε τὴν πρόνοιαν.
Μὴ ἀγαπᾶτε, ἃ ἀφήκατε·
ἃ ἐλύσατε, μὴ ἐποικοδομεῖτε,
ἵνα μὴ τοῦ ἐχθροῦ γέλως γένησθε·
ἀλλὰ στήκετε νήφοντες, ψάλλοντες τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

ιγ' Ὧν τὰς πράξεις καλῶς ἀπεφύγετε,
τούτων νῦν καὶ τὴν μνήμην μισήσατε.
Ἀφιλόνεικον βίον καὶ ἄφθορον
ἀναλάβετε ἅπαξ ὡς ἄγγελοι
τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.
Μὴ ἐρεῖτε τοῦτο σὸν ἢ τοῦτο ἐμόν·
οὐ γὰρ ἔχει μονάζων τι ἴδιον,
ὅτι πάντων τὰ πάντα ἐστὶ καὶ ὁ ψαλμός·
Ἀλληλούια.

ιδ' Μὴ ἀλλήλων ἁπλῶς κατεπαίρεσθε.
« Τί γὰρ ἔχεις », φησίν, « ὃ οὐκ ἔλαβες ; »
Ὁ νηστεύων μὴ κρίνῃ τὸν τρώγοντα
καὶ ὁ τρώγων τιμάτω τὸν ἄσιτον·
ὁ μὲν γὰρ τρώγει δι' ἀσθένειαν,
ὁ δὲ πάλιν δι' ἐγκράτειαν νηστεύει.
Ἄλλος κάμνει μοχθῶν, ἄλλος ψάλλει ποθῶν,
εἷς δέ ἐστι μισθὸς τῷ ποθοῦντι τὸν Χριστόν·
Ἀλληλούια.

ιε' Ἀλλ' ἐρεῖ τις « ἐγὼ περισσότερον,
ὡς εἰδὼς τὰς Γραφάς, ἔχω καύχημα ».
Τί οὖν ὁ ἁλιεὺς Πέτρος ἔμαθεν,
ὅτι τοῦ Μωϋσέως προτέτακται ;
Τῶν Αἰγυπτίων πᾶσαν φρόνησιν
ὥσπερ ἔπος ἐξέμαθεν ὁ προφήτης
καὶ τοῦ Πέτρου λαλοῦντος σιγᾷ Μωϋσῆς.
Μὴ βδελύξῃ οὖν τὸν ἀμαθῆ ὁ μαθὼν τὸν ψαλμόν
Ἀλληλούια.

ιϛ' Νευρωθῶμεν τῇ πίστει σφιγγόμενοι
οἱ τῷ σώματι ἀποταξάμενοι.
Ὁπλισθῶμεν ἀγρύπνως τοῖς ᾄσμασιν·
οἱ μισοῦντες ἡμᾶς οὐ καθεύδουσιν.
Καὶ τί τὸ ὅπλον τοῦ μονάζοντος ;
Ὑποτάσσεσθαι πράως τῷ ἡγουμένῳ,
ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν καὶ φιλεῖν ἀδελφοὺς
καὶ εὐπρόθυμον εἶναι τῷ καιρῷ τοῦ ψαλμοῦ
Ἀλληλούια.

ιζ' Ὅταν εἷς καθ' ἑνὸς ὑπεραίρεσθε,
τότε ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ παρεμπαίζεσθε·
ἔργον γὰρ ἔχει τὸ ὑπεισέρχεσθαι
καὶ φαντάζειν τὸν νοῦν τῶν σαθρῶν ἀδελφῶν.
Τὸν μὲν ἐπαίρει ὡς καλλίφωνον,
τὸν δὲ πάλιν ὡς τρανόλαλον φυσιοῖ
καὶ τυφλώσας αὐτούς, ἐγγελᾷ πρὸς αὐτούς.
Ἀλλ' ἐκνήψαντες στήκετε ἐν τῇ ᾠδῇ
Ἀλληλούια.

ιη' Ὑπεισῆλθε πολλάκις τῷ κάμνοντι
ἀδελφῷ καὶ φησί· « τί εἰς μάτην μοχθεῖς ;
Ἰδοὺ ἄλλος μὴ κάμνων πρωτεύει σου,
ἀφορμὴν τοῦ λαλεῖν προτετίμηται ».
Κἀκεῖνος τούτοις ὡς ἁπλούστερος
πιστωθείς, εἴασεν ὅθεν ἐδικαιοῦτο
καὶ λιπὼν τὸ καμεῖν μελετᾷ τὸ λαλεῖν.
Μὴ οὖν σχῇ ποτε λαλιὰν παρεκτὸς τῆς ᾠδῆς
Ἀλληλούια.

ιθ' [Ὁπλισθέντες τῇ πίστει ἑστήκατε
τοὺς αὐχένας ὑμῶν κάτω κλίναντες
τὸ μὲν σῶμα εἰς γῆν κάτω νεύοντες,
τῇ ψυχῇ δὲ Χριστὸν ἄνω βλέποντες,
καραδοκοῦντες καὶ σπουδάζοντες
μεταστῆναι τοῦ βίου τούτου
καὶ κατοικῆσαι ἐν ταῖς τῶν ἁγίων πάντων σκηναῖς,
ἵνα ὥσπερ ἐνταῦθα ἀναβοᾶτε τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια].

κ' Ψυχικῶς τὸν κανόνα ποθήσατε,
ὃν καλῶς καὶ φρονίμως ᾑρήσασθε.
Μετ' ἀλλήλων ἐὰν ἀντιβάλητε,
χώραν τῷ πονηρῷ μὴ παράσχητε.
Μηδεὶς ῥεπέτω πρὸς τὴν ἔξοδον·
ὡς γὰρ λέων θηρᾷ ὑμᾶς ὁ πανοῦργος
καὶ τὴν μάνδραν κυκλῶν ζητεῖ βρῶσιν ἀμνῶν.
Μὴ οὖν τις καταλίπῃ τὸ ψάλλειν ἀεὶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

κα' Ἂν ὁ νοῦς σου ποτὲ σκανδαλίζῃ σε
ἐρεθίζων σε ἐπὶ τὴν ἔξοδον
καὶ φησί· «τί ἐνταῦθα συγκέκλεισαι;
πόσοι ἔξωθεν ἐδικαιώθησαν;»,
εἰπὲ εὐθέως, ἅπερ ἔμαθες·
ὅτι «εἶδον ἐν κόσμῳ ἀντιλογίαν
καὶ πολλὴν ἀνομίαν ἐν πόλεσιν.
Διό, ἔνθα οἰκῶ, κελαδῶ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια».

κβ' Λέγει πάλιν πρὸς σέ· «καὶ πῶς δύνασαι
τὸν κανόνα τελεῖν τοῦ μονάζοντος;
ὁ ζυγὸς γὰρ βαρὺς καὶ δυσβάστακτος
καὶ ὁ τοῦτον μὴ φέρων ἀχρήσιμος».
Ἐρεῖς εὐθέως πρὸς τὸν δόλιον·
«ὁ κανὼν κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ με·
ἂν γὰρ τοῦτο μὴ μάθω, τὸ ἄλλο κρατῶ·
ἂν οὐκ ἰσχύω καμεῖν, μελετῶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια».

κγ' Μετὰ τῶν ἐργατῶν, ὧν ἐκάλεσεν
ἔνδον τοῦ ἀμπελῶνος ὁ Κύριος,
καὶ ὑμεῖς τοῦ καμεῖν ἐσπουδάσατε.
Τὸ σαθρὸν τῆς ψυχῆς ἀποθέμενοι
ἀγγέλων βίον ἀνελάβετε,
ἵν' εἰσέλθητε τὴν ἑνδεκάτην ὥραν
μετὰ τῶν ἐνεγκάντων τὸν καύσωνα·
καὶ ὑμῶν γὰρ ὁ κλῆρός ἐστιν ὁ μισθός.
Ἀλληλούια.

κδ' Ὁ εἰπὼν «ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος
καὶ ὑμεῖς μου ὑπάρχετε κλήματα»
ἑρμηνεύων ἡμῖν τὴν συνάφειαν
τὴν Αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς τοῦτο ἔφησε·
καὶ διὰ τοῦτο ἐργασώμεθα,
ἵν' οὕτως γενώμεθα μετὰ κόπου
ὡς Αὐτὸς ἐν ἡμῖν καὶ ἡμεῖς ἐν Αὐτῷ,
ὅτι θέλει καὶ χαίρει ἀκούειν τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

Ὡς εὐφρονοῦντες παρθενεύετε·
παρθενία γάρ ἐστι ψυχῆς ἁγνεία,
δι' ἧς ἔχετε βλέπειν τὴν δόξαν Χριστοῦ
δᾳδουχοῦντες Αὐτῷ μετ' ᾠδῆς τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

κζ' Ὑπ' ἐμοῦ νῦν ὑμεῖς ἐδιδάχθητε
κατακρίνειν ἐμὲ τότε μέλλοντες.
Διὰ τοῦτο Κυρίῳ δεήθητε,
ἵνα ἄνεσιν εὕρω σὺν πᾶσιν ὑμῖν
καὶ ἀπολαύσω σὺν ὑμῖν κἀγὼ
τῆς χαρᾶς ἐκείνης τῆς αἰωνίου τότε.
Τοῦ Θεοῦ γάρ ἐστε εὐωδία ὑμεῖς
καὶ αἰτοῦμαι ὑμᾶς τοῦ συμψάλλειν ἀεὶ
Ἀλληλούια.

κη' Τῶν ἀγγέλων τὸν βίον βιῶσαι νῦν
μέγα Κύριος ὄντως παρέσχεν ὑμῖν.
Μεῖζον πάλιν καὶ τοῦτο εὑρήκατε
ἔχειν ὡς ἀδελφὸν τὸν ἡγούμενον,
πραέως πάντων ἀνεχόμενον,
πτωχὸν ἤθει καὶ πλούσιον τῇ φρονήσει,
τάξει ὑπὲρ ὑμᾶς καὶ οὐδὲν καθ' ὑμᾶς,
πάντας στέργοντα, πάντας καλοῦντα εἰπεῖν
Ἀλληλούια.

κθ' Οὐκ ἀρκεῖ μοι ὁ λόγος πρὸς ἔπαινον
τῆς τοσαύτης αὐτοῦ ἡμερότητος.
Καὶ εἰσὶν ἐν ὑμῖν μαρτυροῦντές μοι
καὶ κυροῦντες τοῖς ἔργοις τοὺς λόγους μου.
Ὅτε πολλάκις ἀπεδήμησαν
πολλοὶ τῶν ἀμνῶν ἔξω τῆς μάνδρας ταύτης
καὶ τῇ τούτου εὐχῇ ἐπανέλυσαν,
οὓς δεξάμενος πάλιν προσήνωσε βοᾶν
Ἀλληλούια.

λ' Σὺ οὖν, δέσποτα, ὡς παντοδύναμος,
τὴν ζωὴν ἡμῶν πᾶσαν κυβέρνησον.
Τῷ ποιμένι τὴν ποίμνην συντήρησον
καὶ ἐμὲ ταῖς εὐχαῖς αὐτοῦ στήριξον.
Τοῦ ἀγελάρχου τὸ μνημόσυνον
πολλοῖς χρόνοις παράσχου ἡμῖν ἐκτελεῖν
καὶ τὴν σὴν βασιλείαν ἀεὶ ἀνυμνεῖν·
ἀγαθὸν γὰρ τὸ λέγειν συχνῶς τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

(Κατά την έκδοση : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Ρωμανού του Μελωδού 'Υμν
τ.Γ', Αθήναι 1957,σσ.287-353,εκδίδει Π.Νικολόπουλος).

12.-ΑΝΩΝΥΜΟΥ, ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

κοντάκιον. ἦχος πλ. δ'.

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, θεοτόκε·
ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι· χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Οἱ οἶκοι τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου κατ' ἀλφάβητον.

Ἄγγελος πρωτοστάτης | οὐρανόθεν ἐπέμφθη
εἰπεῖν τῇ θεοτόκῳ τὸ «χαῖρε»·
καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ
σωματούμενόν σε θεωρῶν, κύριε,
ἐξίστατο καὶ ἵστατο, | κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει·
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει·
χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις·
χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις·
χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον | ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς·
χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον | καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς·
χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις | βασιλέως καθέδρα·
χαῖρε, ὅτι βαστάζεις | τὸν βαστάζοντα πάντα·
χαῖρε, ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον·
χαῖρε, γαστὴρ ἐνθέου σαρκώσεως·
χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις·
χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ κτίστης·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Βλέπουσα ἡ ἁγία | ἑαυτὴν ἐν ἁγνείᾳ
φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως·
τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς
δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ φαίνεται·
ἀσπόρου γὰρ συλλήψεως | τὴν κύησιν πῶς λέγεις κράζων·
Ἀλληλούϊα.

Γνῶσιν ἄγνωστον γνῶναι | ἡ παρθένος ζητοῦσα
ἐβόησε πρὸς τὸν λειτουργοῦντα·
ἐκ λαγόνων ἁγνῶν υἱὸν
πῶς ἐστι τεχθῆναι δυνατόν; λέξον μοι·
πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἔφησεν ἐν φόβῳ, | πλὴν κραυγάζων οὕτω·
χαῖρε, βουλῆς ἀπορρήτου μύστις·
χαῖρε, σιγῆς δεομένων πίστις·
χαῖρε, τῶν θαυμάτων Χριστοῦ τὸ προοίμιον·
χαῖρε, τῶν δογμάτων αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον·
χαῖρε, κλίμαξ ἐπουράνιε, | ᾗ κατέβη ὁ θεός·
χαῖρε, γέφυρα μετάγουσα | τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν·
χαῖρε, τὸ τῶν ἀγγέλων | πολυθρύλλητον θαῦμα·
χαῖρε, τὸ τῶν δαιμόνων | πολυθρήνητον τραῦμα·
χαῖρε, τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα·
χαῖρε, τὸ «πῶς» μηδένα διδάξασα·
χαῖρε, σοφῶν ὑπερβαίνουσα γνῶσιν·
χαῖρε, πιστῶν καταυγάζουσα φρένας·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Δύναμις τοῦ ὑψίστου | ἐπεσκίασε τότε
πρὸς σύλληψιν τῇ ἀπειρογάμῳ·
καὶ τὴν εὔκαρπον ταύτης νηδὺν
ὡς ἀγρὸν ὑπέδειξεν ἡδὺν ἅπασι
τοῖς θέλουσι θερίζειν σωτηρίαν | ἐν τῷ ψάλλειν οὕτως·
Ἀλληλούϊα.

Ἔχουσα θεοδόχον | ἡ παρθένος τὴν μήτραν
ἀνέδραμε πρὸς τὴν Ἐλισάβετ·
τὸ δὲ βρέφος ἐκείνης εὐθὺς
ἐπιγνοὺν τὸν ταύτης ἀσπασμὸν ἔχαιρε
καὶ ἅλμασιν ὡς ᾄσμασιν | ἐβόα πρὸς τὴν θεοτόκον·
χαῖρε, βλαστοῦ ἀμαράντου κλῆμα·
χαῖρε, καρποῦ ἀκηράτου κτῆμα·
χαῖρε, γεωργὸν γεωργοῦσα φιλάνθρωπον·
χαῖρε, φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν φύουσα·
χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα | εὐφορίαν οἰκτιρμῶν·
χαῖρε, τράπεζα βαστάζουσα | εὐθηνίαν ἱλασμῶν·

χαῖρε, ὅτι λειμῶνα | τῆς τρυφῆς ἀναθάλλεις·
χαῖρε, ὅτι λιμένα | τῶν ψυχῶν ἑτοιμάζεις·
χαῖρε, δεκτὸν πρεσβείας θυμίαμα·
χαῖρε, παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα·
χαῖρε, θεοῦ πρὸς θνητοὺς εὐδοκία·
χαῖρε, θνητῶν πρὸς θεὸν παρρησία·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων | λογισμῶν ἀμφιβόλων
ὁ σώφρων Ἰωσὴφ ἐταράχθη,
πρὸς τὴν ἄγαμόν σε θεωρῶν
καὶ κλεψίγαμον ὑπονοῶν, ἄμεμπτε·
μαθὼν δέ σου τὴν σύλληψιν | ἐκ πνεύματος ἁγίου ἔφη·
Ἀλληλούϊα.

Ἤκουσαν οἱ ποιμένες | τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων
τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν·
καὶ δραμόντες ὡς πρὸς ποιμένα
θεωροῦσι τοῦτον ὡς ἀμνὸν ἄμωμον
ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας βοσκηθέντα, | ἣν ὑμνοῦντες εἶπον·
χαῖρε, ἀμνοῦ καὶ ποιμένος μήτηρ·
χαῖρε, αὐλὴ λογικῶν προβάτων·
χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον·
χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον·
χαῖρε, ὅτι τὰ οὐράνια | συναγάλλεται τῇ γῇ·
χαῖρε, ὅτι τὰ ἐπίγεια | συγχορεύει οὐρανοῖς·
χαῖρε, τῶν ἀποστόλων | τὸ ἀσίγητον στόμα·
χαῖρε, τῶν ἀθλοφόρων | τὸ ἀνίκητον θάρσος·
χαῖρε, στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε, λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα·
χαῖρε, δι' ἧς ἐγυμνώθη ὁ ᾅδης·
χαῖρε, δι' ἧς ἐνεδύθημεν δόξαν·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Θεοδρόμον ἀστέρα | θεωρήσαντες μάγοι
τῇ τούτου ἠκολούθησαν αἴγλῃ·
καὶ ὡς λύχνον κρατοῦντες αὐτὸν,
δι' αὐτοῦ ἠρεύνων κραταιὸν ἄνακτα·
καὶ φθάσαντες τὸν ἄφθαστον | ἐχάρησαν, αὐτῷ βοῶντες·
Ἀλληλούϊα.

Ἴδον παῖδες Χαλδαίων | ἐν χερσὶ τῆς παρθένου
τὸν πλάσαντα χειρὶ τοὺς ἀνθρώπους·
καὶ δεσπότην νοοῦντες αὐτὸν,
εἰ καὶ δούλου ἔλαβε μορφὴν, ἔσπευσαν
τοῖς δώροις θεραπεῦσαι καὶ | βοῆσαι τῇ εὐλογημένῃ·

χαῖρε, ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ·
χαῖρε, αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας·
χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον σβέσασα·
χαῖρε, τῆς τριάδος τοὺς μύστας φωτίζουσα·
χαῖρε, τύραννον ἀπάνθρωπον | ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς·
χαῖρε, κύριον φιλάνθρωπον | ἐπιδείξασα Χριστόν·
χαῖρε, ἡ τῆς βαρβάρου | λυτρουμένη θρησκείας·
χαῖρε, ἡ τοῦ βορβόρου | ῥυομένη τῶν ἔργων·
χαῖρε, πυρὸς προσκύνησιν παύσασα·
χαῖρε, φλογὸς παθῶν ἀπαλλάττουσα·
χαῖρε, πιστῶν ὁδηγὲ σωφροσύνης·
χαῖρε, πασῶν γενεῶν εὐφροσύνη·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Κήρυκες θεοφόροι | γεγονότες οἱ μάγοι
ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα,
ἐκτελέσαντές σου τὸν χρησμὸν
καὶ κηρύξαντές σε τὸν Χριστὸν ἅπασιν,
ἀφέντες τὸν Ἡρώδην ὡς ληρώδη, | μὴ εἰδότα ψάλλειν·
Ἀλληλούϊα.

Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ | φωτισμὸν ἀληθείας
ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ σκότος·
τὰ γὰρ εἴδωλα ταύτης, σωτήρ,
μὴ ἐνέγκαντά σου τὴν ἰσχὺν πέπτωκεν·
οἱ τούτων δὲ ῥυσθέντες | ἐβόων πρὸς τὴν θεοτόκον·
χαῖρε, ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων·
χαῖρε, κατάπτωσις τῶν δαιμόνων·
χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην πατήσασα·
χαῖρε, τῶν εἰδώλων τὸν δόλον ἐλέγξασα·
χαῖρε, θάλασσα ποντίσασα | Φαραὼ τὸν νοητόν·
χαῖρε, πέτρα ἡ ποτίσασα | τοὺς διψῶντας τὴν ζωήν·
χαῖρε, πύρινε στύλε | ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει·
χαῖρε, σκέπη τοῦ κόσμου, | πλατυτέρα νεφέλης·
χαῖρε, τροφὴ τοῦ μάννα διάδοχε·
χαῖρε, τρυφῆς ἁγίας διάκονε·
χαῖρε, ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας·
χαῖρε, ἐξ ἧς ῥέει μέλι καὶ γάλα·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Μέλλοντος Συμεῶνος | τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,
ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ,
ἀλλ' ἐγνώσθης τούτῳ καὶ θεὸς τέλειος·
διόπερ ἐξεπλάγη σου | τὴν ἄπειρον σοφίαν κράζων·
Ἀλληλούϊα.

Νέαν ἔδειξε κτίcιν | ἐμφανίcαc ὁ κτίcτηc
ἡμῖν τοῖc ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένοιc,
ἐξ ἀcπόρου βλαcτήcαc γαcτρὸc
καὶ φυλάξαc ταύτην, ὥcπερ ἦν, ἄφθορον,
ἵνα τὸ θαῦμα βλέποντεc | ὑμνήcωμεν αὐτὴν βοῶντεc·
χαῖρε, τὸ ἄνθοc τῆc ἀφθαρcίαc·
χαῖρε, τὸ cτέφοc τῆc ἐγκρατείαc·
χαῖρε, ἀναcτάcεωc τύπον ἐκλάμπουcα·
χαῖρε, τῶν ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουcα·
χαῖρε, δένδρον ἀγλαόκαρπον, | ἐξ οὗ τρέφονται πιcτοί·
χαῖρε, ξύλον εὐcκιόφυλλον, | ὑφ᾽ οὗ cκέπονται πολλοί·
χαῖρε, κυοφοροῦcα | ὁδηγὸν πλανωμένοιc·
χαῖρε, ἀπογεννῶcα | λυτρωτὴν αἰχμαλώτοιc·
χαῖρε, κριτοῦ δικαίου δυcώπηcιc·
χαῖρε, πολλῶν πταιόντων cυγχώρηcιc·
χαῖρε, cτολὴ τῶν γυμνῶν παρρηcίαc·
χαῖρε, cτοργὴ πάντα πόθον νικῶcα·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ξένον τόκον ἰδόντεc | ξενωθῶμεν τοῦ κόcμου,
τὸν νοῦν εἰc οὐρανὸν μεταθέντεc·
διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλὸc θεὸc
ἐπὶ γῆc ἐφάνη ταπεινὸc ἄνθρωποc,
βουλόμενοc ἑλκύcαι πρὸc τὸ ὕψοc | τοὺc αὐτῷ βοῶνταc·
Ἀλληλούϊα.

Ὅλοc ἦν ἐν τοῖc κάτω | καὶ τῶν ἄνω οὐδ᾽ ὅλωc
ἀπῆν ὁ ἀπερίγραπτοc λόγοc·
cυγκατάβαcιc γὰρ θεϊκή,
οὐ μετάβαcιc δὲ τοπικὴ γέγονε,
καὶ τόκοc ἐκ παρθένου θεολήπτου | ἀκουούcηc ταῦτα·
χαῖρε, θεοῦ ἀχωρήτου χώρα·
χαῖρε, cεπτοῦ μυcτηρίου θύρα·
χαῖρε, τῶν ἀπίcτων ἀμφίβολον ἄκουcμα·
χαῖρε, τῶν πιcτῶν ἀναμφίβολον καύχημα·
χαῖρε, ὄχημα πανάγιον | τοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβίμ·
χαῖρε, οἴκημα πανάριcτον | τοῦ ἐπὶ τῶν Cεραφίμ·
χαῖρε, ἡ τἀναντία | εἰc ταὐτὸ ἀγαγοῦcα·
χαῖρε, ἡ παρθενίαν | καὶ λοχείαν ζευγνῦcα·
χαῖρε, δι᾽ ἧc ἐλύθη παράβαcιc·
χαῖρε, δι᾽ ἧc ἠνοίχθη παράδειcοc·
χαῖρε, ἡ κλεὶc τῆc Χριcτοῦ βαcιλείαc·
χαῖρε, ἐλπὶc ἀγαθῶν αἰωνίων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε·

Πᾶcα φύcιc ἀγγέλων | κατεπλάγη τὸ μέγα
τῆc cῆc ἐνανθρωπήcεωc ἔργον·

τὸν ἀπρόcιτον γὰρ ὡc θεὸν
ἐθεώρει πᾶcι προcιτὸν ἄνθρωπον,
ἡμῖν μὲν cυνδιάγοντα, | ἀκούοντα δὲ παρὰ πάντων· [οὕτωc]
Ἀλληλούϊα.

Ῥήτοραc πολυφθόγγουc | ὡc ἰχθύαc ἀφώνουc
ὁρῶμεν ἐπὶ coί, θεοτόκε·
ἀποροῦcι γὰρ λέγειν τό· «πῶc
καὶ παρθένοc μένειc καὶ τεκεῖν ἴcχυcαc·»
ἡμεῖc δὲ τὸ μυcτήριον θαυμάζοντεc | πιcτῶc βοῶμεν·
χαῖρε, cοφίαc θεοῦ δοχεῖον·
χαῖρε, προνοίαc αὐτοῦ ταμεῖον·
χαῖρε, φιλοcόφουc ἀcόφουc δεικνύουcα·
χαῖρε, τεχνολόγουc ἀλόγουc ἐλέγχουcα·
χαῖρε, ὅτι ἐμωράνθηcαν | οἱ δεινοὶ cυζητηταί·
χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθηcαν | οἱ τῶν μύθων ποιηταί·
χαῖρε, τῶν Ἀθηναίων | τὰc πλοκὰc διαcπῶcα·
χαῖρε, τῶν ἁλιέων | τὰc cαγήναc πληροῦcα·
χαῖρε, βυθοῦ ἀγνοίαc ἐξέλκουcα·
χαῖρε, πολλοὺc ἐν γνώcει φωτίζουcα·
χαῖρε, ὁλκὰc τῶν θελόντων cωθῆναι·
χαῖρε, λιμὴν τῶν τοῦ βίου πλωτήρων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Cῶcαι θέλων τὸν κόcμον | ὁ τῶν ὅλων κοcμήτωρ
πρὸc τοῦτον αὐτεπάγγελτοc ἦλθε·
καὶ ποιμὴν ὑπάρχων ὡc θεὸc
δι᾽ ἡμᾶc ἐφάνη καθ᾽ ἡμᾶc ἄνθρωποc·
ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέcαc | ὡc θεὸc ἀκούει·
Ἀλληλούϊα.

Τεῖχοc εἶ τῶν παρθένων, | θεοτόκε παρθένε,
καὶ πάντων τῶν εἰc cὲ προcτρεχόντων·
ὁ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆc γῆc
κατεcκεύαcέ cε ποιητήc, ἄχραντε,
οἰκήcαc ἐν τῇ μήτρᾳ cου | καὶ πάνταc coι προcφωνεῖν διδάξαc·
χαῖρε, ἡ cτήλη τῆc παρθενίαc·
χαῖρε, ἡ πύλη τῆc cωτηρίαc·
χαῖρε, ἀρχηγὲ νοητῆc ἀναπλάcεωc·
χαῖρε, χορηγὲ θεϊκῆc ἀγαθότητοc·
χαῖρε· cὺ γὰρ ἀνεγέννηcαc | τοὺc cυλληφθένταc αἰcχρῶc·
χαῖρε· cὺ γὰρ ἐνουθέτηcαc | τοὺc cυληθένταc τὸν νοῦν.
χαῖρε, ἡ τὸν φθορέα | τῶν φρενῶν καταργοῦcα·
χαῖρε, ἡ τὸν cπορέα | τῆc ἁγνείαc τεκοῦcα·
χαῖρε, παcτὰc ἀcπόρου νυμφεύcεωc·
χαῖρε, πιcτοὺc κυρίῳ ἁρμόζουcα·
χαῖρε, καλὴ κουροτρόφε παρθένων·
χαῖρε, ψυχῶν νυμφοcτόλε ἁγίων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ὕμνος ἅπας ἡττᾶται, | συνεκτείνεσθαι σπεύδων
τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου·
ἰσαρίθμους γὰρ [τῇ] ψάμμῳ ᾠδὰς
ἂν προσφέρωμέν σοι, βασιλεῦ ἅγιε,
οὐδὲν τελοῦμεν ἄξιον, | ὧν δέδωκας ἡμῖν [τοῖς σοὶ] βοῶσιν·
'Αλληλούϊα.

Φωτοδόχον λαμπάδα | τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν
ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν παρθένον·
τὸ γὰρ ἄϋλον ἅπτουσα φῶς
ὁδηγεῖ πρὸς γνῶσιν θεϊκὴν ἅπαντας,
αὐγῇ τὸν νοῦν φωτίζουσα, | κραυγῇ δὲ τιμωμένη ταύτῃ·
χαῖρε, ἀκτὶς νοητοῦ ἡλίου·
χαῖρε, βολὶς τοῦ ἀδύτου φέγγους·
χαῖρε, ἀστραπὴ τὰς ψυχὰς καταλάμπουσα·
χαῖρε, ὡς βροντὴ τοὺς ἐχθροὺς καταπλήττουσα·
χαῖρε, ὅτι τὸν πολύφωτον | ἀνατέλλεις φωτισμόν·
χαῖρε, ὅτι τὸν πολύρρυτον | ἀναβλύζεις ποταμόν·
χαῖρε, τῆς κολυμβήθρας | ζωγραφοῦσα τὸν τύπον·
χαῖρε, τῆς ἁμαρτίας | ἀναιροῦσα τὸν ῥύπον·
χαῖρε, λουτὴρ ἐκπλύνων συνείδησιν·
χαῖρε, κρατὴρ κιρνῶν ἀγαλλίασιν·
χαῖρε, ὀσμὴ τῆς Χριστοῦ εὐωδίας·
χαῖρε, ζωὴ μυστικῆς εὐωχίας·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Χάριν δοῦναι θελήσας | ὀφλημάτων ἀρχαίων
ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων,
ἐπεδήμησε δι' ἑαυτοῦ
πρὸς τοὺς ἀποδήμους τῆς αὐτοῦ χάριτος·
καὶ σχίσας τὸ χειρόγραφον | ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως·
'Αλληλούϊα.

Ψάλλοντές σου τὸν τόκον | ἀνυμνοῦμέν σε πάντες
ὡς ἔμψυχον ναόν, θεοτόκε·
ἐν τῇ σῇ γὰρ οἰκήσας γαστρὶ
ὁ συνέχων πάντα τῇ χειρὶ κύριος
ἡγίασεν, ἐδόξασεν, | ἐδίδαξε βοᾶν σοι πάντας·
χαῖρε, σκηνὴ τοῦ θεοῦ καὶ λόγου·
χαῖρε, ἁγία ἁγίων μείζων.
χαῖρε, κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ πνεύματι·
χαῖρε, θησαυρὲ τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε·
χαῖρε, τίμιον διάδημα | βασιλέων εὐσεβῶν·
χαῖρε, καύχημα σεβάσμιον | ἱερέων εὐλαβῶν.
χαῖρε, τῆς ἐκκλησίας | ὁ ἀσάλευτος πύργος·
χαῖρε, τῆς βασιλείας | τὸ ἀπόρθητον τεῖχος·

χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσι·
χαῖρε, χρωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία·
χαῖρε, ψυχῆς τῆς ἐμῆς σωτηρία·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ὦ πανύμνητε μῆτερ, | ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων
ἁγίων ἁγιώτατον λόγον,
δεξαμένη τὴν νῦν προσφοράν,
ἀπὸ πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας
καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως | τοὺς συμβοῶντας·
'Αλληλούϊα.

Κατά τήν ἔκδοση : W.Christ-M.Paranikas, Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Lipsiae 1871,140-147)

13.- ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Αποσπάσματα από τον Μ.Κανόνα

ᾠδὴ δ'.

Ἀκήκοεν ὁ προφήτης | τὴν ἔλευσίν σου, κύριε,
καὶ ἐφοβήθη,
ὅτι μέλλεις ἐκ παρθένου τίκτεσθαι
καὶ ἀνθρώποις δείκνυσθαι καὶ ἔλεγεν·
ἀκήκοα τὴν ἀκοήν σου | καὶ ἐφοβήθην·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Τὰ ἔργα σου μὴ παρίδῃς, | τὸ πλάσμα σου μὴ παρόψῃ,
δικαιοκρῖτα,
εἰ καὶ μόνος ἥμαρτον ὡς ἄνθρωπος
ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον, φιλάνθρωπε,
ἀλλ' ἔχεις ὡς κύριος πάντων | τὴν ἐξουσίαν
ἀφιέναι ἁμαρτήματα.

Ἐγγίζει, ψυχή, τὸ τέλος, | ἐγγίζει καὶ οὐ φροντίζεις,
οὐχ ἑτοιμάζῃ·
ὁ καιρὸς συντέμνει, διανάστηθι·
ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ὁ κριτής ἐστιν·
ὡς ὄναρ, ὡς ἄνθος ὁ χρόνος | τοῦ βίου τρέχει·
τί μάτην ταραττόμεθα;

Ἀνάνηψον, ὦ ψυχή μου, | τὰς πράξεις σου, ἃς εἰργάσω,
ἀναλογίζου,
καὶ ταύταις ἐπ' ὄψεσι προσάγαγε
καὶ σταγόνας στάλαξον δακρύων σου·
εἰπὲ παρρησίᾳ τὰς πράξεις, | τὰς ἐνθυμήσεις
Χριστῷ καὶ δικαιώθητι.

Οὐ γέγονεν ἐν τῷ βίῳ | ἁμάρτημα οὐδὲ πρᾶξις,
οὐδὲ κακία,
ἣν ἐγώ, σωτήρ, οὐκ ἐπλημμέλησα
κατὰ νοῦν καὶ λόγον καὶ προαίρεσιν,
καὶ θέσει καὶ γνώμῃ καὶ πράξει | ἐξαμαρτήσας
ὡς ἄλλος οὐδεὶς πώποτε.

Ἐντεῦθεν καὶ κατεκρίθην, | ἐντεῦθεν κατεδικάσθην
ἐγὼ ὁ τάλας
ὑπὸ τῆς οἰκείας συνειδήσεως,
ἧς οὐδὲν ἐν [τῷ] κόσμῳ βιαιότερον·
κριτά, λυτρωτά μου καὶ γνῶστα, | φεῖσαι καὶ ῥῦσαι
καὶ σῶσόν με τὸν δεῖλαιον.

Ἡ κλίμαξ, ἣν εἶδε πάλαι | ὁ μέγας ἐν πατριάρχαις,
δεῖγμα, ψυχή μου,
πρακτικῆς ὑπάρχει ἐπιβάσεως,
γνωστικῆς τυγχάνει ἀναβάσεως·
εἰ θέλεις οὖν πράξει καὶ γνώσει | καὶ θεωρίᾳ
βιοῦν, ἀνακαινίσθητι.

Τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας | ὑπέμεινε δι' ἔνδειαν
ὁ πατριάρχης
καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἤνεγκε,
καθ' ἡμέραν κλέμματα ποιούμενος,
ποιμαίνων, πυκτεύων, δουλεύων, | ἵνα τὰς δύο
γυναῖκας εἰσαγάγηται.

Γυναῖκάς μοι δύο νόει | τὴν πρᾶξίν τε καὶ τὴν γνῶσιν
ἐν θεωρίᾳ·
τὴν μὲν Λείαν πρᾶξιν, ὡς πολύτεκνον,
τὴν Ῥαχὴλ δὲ γνῶσιν, ὡς πολύπονον·
καὶ γὰρ ἄνευ πόνων οὐ πρᾶξις, | οὐ θεωρία,
ψυχή, κατορθωθήσεται.

Ἀμέριστον τῇ οὐσίᾳ, | ἀσύγχυτον τοῖς προσώποις
θεολογῶ σε,
τὴν τριαδικὴν μίαν θεότητα
ὡς ὁμοβασίλειον καὶ σύνθρονον·
βοῶ σοι τὸ ᾆσμα τὸ μέγα, | τὸ ἐν ὑψίστοις
τρισσῶς ὑμνολογούμενον.

Καὶ τίκτεις καὶ παρθενεύεις | καὶ μένεις δι' ἀμφοτέρων
φύσει παρθένος·
ὁ τεχθεὶς καινίζει νόμους φύσεως,
ἡ νηδὺς δὲ κύει μὴ λοχεύουσα·
θεὸς ὅπου θέλει, νικᾶται | φύσεως τάξις·
ποιεῖ γὰρ ὅσα βούλεται.

ᾠδὴ ε'.

Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντα, φιλάνθρωπε, | φώτισον, δέομαι,
καὶ ὁδήγησον κἀμὲ | ἐν τοῖς προστάγμασί σου
καὶ δίδαξόν με, σωτήρ, | ποιεῖν τὸ θέλημά σου.

Ἐν νυκτὶ τὸν βίον μου διῆλθον ἀεί· | σκότος γὰρ γέγονε
καὶ βαθεῖά μοι ἀχλὺς | ἡ νὺξ τῆς ἁμαρτίας·
ἀλλ' ὡς ἡμέρας υἱόν, σωτήρ, | ἀνάδειξόν με.

Τὸν Ῥουβὶμ μιμούμενος ὁ τάλας ἐγὼ | ἔπραξα ἄθεσμον
καὶ παράνομον βουλὴν | κατὰ θεοῦ ὑψίστου,
μιάνας κοίτην ἐμὴν | ὡς τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος.

Ἐξομολογοῦμαί σοι, Χριστὲ βασιλεῦ· | ἥμαρτον, ἥμαρτον
ὡς οἱ πρὶν τὸν Ἰωσὴφ | ἀδελφοὶ πεπρακότες
τὸν τῆς ἁγνείας καρπὸν | καὶ τὸν τῆς σωφροσύνης·

Ὑπὸ τῶν συγγόνων ἡ δικαία ψυχὴ | δέδοτο, πέπρατο
εἰς δουλείαν, ὁ γλυκὺς | εἰς τύπον τοῦ κυρίου,
αὐτὴ δὲ ὅλη, ψυχή, | ἐπράθης τοῖς κακοῖς σου.

Ἰωσὴφ τὸν δίκαιον καὶ σώφρονα νοῦν | μίμησαι, τάλαινα
καὶ ἀδόκιμε ψυχή, | καὶ μὴ ἀκολασταίνου
ταῖς παρανόμοις ὁρμαῖς | ἀεὶ παρανομοῦσα.

Εἰ καὶ λάκκῳ ᾤκησε ποτὲ Ἰωσήφ, | δέσποτα κύριε,
ἀλλ' εἰς τύπον τῆς ταφῆς | καὶ τῆς ἐγέρσεώς σου·
ἐγὼ δὲ τί σοι ποτὲ | τοιοῦτο προσενέγκω;

Σέ, τριάς, δοξάζομεν τὸν ἕνα θεόν, | ἅγιος, ἅγιος,
ἅγιος εἶ ὁ πατήρ, | ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα,
ἁπλῆ οὐσία, μονὰς | ἀεὶ προσκυνουμένη.

Ἐκ σοῦ ἠμφιέσατο τὸ φύραμά μου, | ἄφθορε ἄνανδρε,
μητροπάρθενε, θεὸς | ὁ κτίσας τοὺς αἰῶνας
καὶ ἥνωσεν ἑαυτῷ | τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν.

(Κατά την έκδοση :W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,150-152)

ΚΟΣΜΑΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ

ΚΑΝΟΝΕΣ

Κανὼν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν (Δεκ. 25).

Ἡ ἀκροστιχίς· «Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ θεὸς μένη.»

ἦχος α΄.

ᾠδὴ α΄.

Χριστὸς γεννᾶται· δοξάσατε·
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν· ἀπαντήσατε·
Χριστὸς ἐπὶ γῆς· ὑψώθητε·
ᾄσατε τῷ κυρίῳ | πᾶσα ἡ γῆ
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ | ἀνυμνήσατε, λαοί,
ὅτι δεδόξασται.

Ῥεύσαντα ἐκ παραβάσεως
θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον,
ὅλον τῆς φθορᾶς ὑπάρξαντα,
κρείττονος ἐπταικότα | θείας ζωῆς
αὖθις ἀναπλάττει | ὁ σοφὸς δημιουργός,
ὅτι δεδόξασται.

Ἰδὼν ὁ κτίστης ὀλλύμενον
τὸν ἄνθρωπον, χερσὶν ὃν ἐποίησε,
κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται·
τοῦτον δὲ ἐκ παρθένου | θείας ἁγνῆς
ὅλον ὁσιοῦται | ἀληθείᾳ σαρκωθείς,
ὅτι δεδόξασται.

Σοφία, λόγος καὶ δύναμις,
υἱὸς ὢν τοῦ πατρὸς καὶ ἀπαύγασμα,
Χριστὸς ὁ θεὸς δυνάμεις λαθών,
ὅσας ὑπερκοσμίους, | ὅσας ἐν γῇ,
καὶ ἐνανθρωπήσας | ἀνεκτήσατο ἡμᾶς,
ὅτι δεδόξασται.

ᾠδὴ γ΄.

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων
ἐκ πατρὸς γεννηθέντι | ἀρρεύστως υἱῷ
καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ παρθένου
σαρκωθέντι ἀσπόρως
Χριστῷ τῷ θεῷ | βοήσωμεν
Ὁ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν
ἅγιος εἶ, κύριε.

Ὁ τῆς ἐπιπνοίας
μετασχὼν τῆς ἀμείνω | Ἀδὰμ χοϊκὸς
καὶ πρὸς φθορὰν κατολισθήσας
γυναικείᾳ ἀπάτῃ
Χριστῷ γυναικὸς | βοᾷ ἐξ ὁρῶν·
Ὁ δι' ἐμὲ κατ' ἐμὲ γεγονὼς
ἅγιος εἶ, κύριε.

Σύμμορφος πηλίνης,
εὐτελοῦς διαρτίας, | Χριστέ, γεγονὼς
καὶ μετοχῇ σαρκὸς τῆς χείρω
μεταδοὺς θείας φύτλης,
βροτὸς πεφυκὼς | καὶ μείνας θεὸς
καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
ἅγιος εἶ, κύριε.

Βηθλεὲμ εὐφραίνου,
ἡγεμόνων Ἰούδα | βασίλεια·
τὸν Ἰσραὴλ γὰρ ὁ ποιμαίνων,
Χερουβὶμ ὁ ἐπ' ὤμων,
ἐκ σοῦ προελθὼν | Χριστὸς ἐμφανῶς
καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
πάντων ἐβασίλευσεν.

ᾠδὴ δ'.

Ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ
καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς, Χριστέ,
ἐκ τῆς παρθένου ἐνεβλάστησας·
ἐξ ὄρους ὁ αἰνετὸς | κατασκίου δασέος
ἦλθες σαρκωθεὶς ἐξ ἀπειράνδρου
ὁ ἄυλος καὶ θεός·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Ὃν πάλαι προεῖπεν Ἰακὼβ
ἐθνῶν ἀπεκδοχήν, Χριστέ,
φυλῆς Ἰούδα ἐξανέτειλας
καὶ δύναμιν Δαμασκοῦ,
Σαμαρείας σκῦλά τε
ἦλθες προνομεύσων, πλάνην τρέπων
εἰς πίστιν θεοτερπῆ·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Τοῦ μάντεως πάλαι Βαλαὰμ
τῶν λόγων μυητὰς σοφοὺς
ἀστεροσκόπους χαρᾶς ἔπλησας,
ἀστὴρ ἐκ τοῦ Ἰακὼβ
ἀνατείλας, δέσποτα·
ἐθνῶν ἀπαρχὴν εἰσαγομένους
ἐδέξω δὲ προφανῶς·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Ὡς πόκῳ γαστρὶ παρθενικῇ
κατέβης ὑετός, Χριστέ,
καὶ ὡς σταγόνες ἐν γῇ στάζουσαι·
Αἰθίοπες καὶ Θαρσεῖς
καὶ Ἀράβων νῆσοί τε,
Σαβᾶ, Μήδων, πάσης γῆς κρατοῦντες
προσέπεσόν σοι, σωτήρ·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

ᾠδὴ ε'.

Θεὸς ὢν εἰρήνης, πατὴρ οἰκτιρμῶν,
τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν ἄγγελον
εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν·
ὅθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες,
ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες
δοξολογοῦμέν σε, φιλάνθρωπε.

Ἐν δούλοις τῷ Καίσαρος δόγματι
ἀπογράφης πιθήσας καὶ δούλους ἡμᾶς
ἐχθροῦ καὶ ἁμαρτίας
ἠλευθέρωσας, Χριστέ.
ὅλον τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ
πτωχεύσας καὶ χοϊκὸν
ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως
καὶ κοινωνίας ἐθεούργησας.

Ἰδοὺ ἡ παρθένος, ὡς πάλαι φησίν,
ἐν γαστρὶ συλλαβοῦσα ἐκύησεν
θεὸν ἐνανθρωπήσαντα
καὶ μένει παρθένος·
δι' ἧς καταλλαγέντες | θεῷ οἱ ἁμαρτωλοὶ
θεοτόκον κυρίως
οὖσαν ἐν πίστει ἀνυμνήσωμεν.

ᾠδὴ ϛ΄.

Σπλάγχνων Ἰωνᾶν | ἔμβρυον ἀπήμεσεν
ἐνάλιος θήρ, | οἷον ἐδέξατο·
τῇ παρθένῳ δὲ
ἐνοικήσας ὁ λόγος καὶ σάρκα λαβὼν
διελήλυθε φυλάξας ἀδιάφθορον·
ἧς γὰρ οὐχ ὑπέστη ῥεύσεως
τὴν τεκοῦσαν κατέσχεν ἀπήμαντον.

Ἦλθε σαρκωθεὶς | Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν,
γαστρὸς ὃν πατὴρ
πρὸ Ἑωσφόρου γεννᾷ·
τὰς ἡνίας δὲ
ὁ κρατῶν τῶν ἀχράντων δυνάμεων
ἐν φάτνῃ τῶν ἀλόγων ἀνακλίνεται,
ῥάκει σπαργανοῦται, λύει δὲ
πολυπλόκους σειρὰς παραπτώσεων.

Νέον ἐξ Ἀδὰμ | παιδίον φυράματος
ἐτέχθη υἱός | καὶ πιστοῖς δέδοται·
τοῦ δὲ μέλλοντος
οὗτός ἐστιν αἰῶνος πατὴρ καὶ ἄρχων
καὶ καλεῖται τῆς μεγάλης βουλῆς
ἄγγελος·
οὗτος ἰσχυρὸς θεός ἐστι
καὶ κρατῶν ἐξουσίᾳ τῆς κτίσεως.

ᾠδὴ ζ΄.

Οἱ παῖδες εὐσεβείᾳ
συντραφέντες, δυσσεβοῦς προστάγματος
καταφρονήσαντες
πυρὸς ἀπειλὴν οὐκ ἐπτοήθησαν,
ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ἑστῶτες
ἔψαλλον·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ποιμένες ἀγραυλοῦντες
ἐκπλαγοῦς φωτοφανείας ἔτυχον·
δόξα κυρίου γὰρ
αὐτοὺς περιέλαμψε καὶ ἄγγελος,
ἀνυμνήσατε, βοῶν, ὅτι ἐτέχθη
Χριστός·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ἐξαίφνης σὺν τῷ λόγῳ
τοῦ ἀγγέλου οὐρανῶν στρατεύματα,
δόξα, ἐκραύγαζον,
θεῷ ἐν ὑψίστοις, ἐπὶ γῆς εἰρήνη,
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία Χριστὸς ἔλαμψεν·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ῥῆμα τί τοῦτο; εἶπον
οἱ ποιμένες, διελθόντες ἴδωμεν
τὸ γεγονὸς θεῖον,
Χριστόν· Βηθλεὲμ καταλαβόντες δὲ
σὺν [τῇ] τεκούσῃ προσεκύνουν ἀναμέλποντες·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

ᾠδὴ η΄.

Θαύματος ὑπερφυοῦς ἡ δροσοβόλος
ἐξεικόνισε κάμινος τρόπον·
οὐ γὰρ οὓς ἐδέξατο φλέγει νέους,
ὡς οὐδὲ πῦρ
τῆς θεότητος παρθένου ἣν ὑπέδυ νηδύν·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἕλκει Βαβυλῶνος ἡ θυγάτηρ παῖδας
δορικτήτους Δαυῒδ ἐκ Σιὼν αὐτῇ·
δωροφόρους πέμπει δὲ μάγους παῖδας,
τὴν τοῦ Δαυῒδ
θεοδόχον θυγατέρα λιτανεύσοντας·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὄργανα παρέκλινε τὸ πένθος ᾠδῆς·
οὐ γὰρ ἦδον ἐν νόθοις οἱ παῖδες Σιών·
Βαβυλῶνος λύει δὲ πλάνην πᾶσαν
καὶ μουσικῶν
ἁρμονίαν Βηθλεὲμ ἐξανατείλας Χριστός·

διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Σκῦλα Βαβυλὼν τῆς βασιλίδος Σιὼν
καὶ δορίκτητον ὄλβον ἐδέξατο·
θησαυροὺς Χριστὸς ἐν Σιὼν δὲ ταύτης
καὶ βασιλεῖς
σὺν ἀστέρι ὁδηγῷ ἀστροπολοῦντας
ἕλκει·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ'.

Μυστήριον ξένον | ὁρῶ καὶ παράδοξον!
οὐρανὸν τὸ σπήλαιον, θρόνον χερου-
βικὸν
τὴν παρθένον, τὴν φάτνην χωρίον,
ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος
Χριστὸς ὁ θεός,
ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

Ἐξαίσιον δρόμον | ὁρῶντες οἱ μάγοι
ἀσυνήθους νέου ἀστέρος ἀρτιφανοῦς
οὐρανίου ὑπερλάμποντος,
Χριστὸν βασιλέα ἐτεκμήραντο
ἐν γῇ γεννηθέντα
Βηθλεὲμ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν.

Νεηγενές, μάγων | λεγόντων, παιδίον
ἄναξ, οὗ ἀστὴρ ἐφάνη, ποῦ ἐστιν;
εἰς γὰρ
ἐκείνου προσκύνησιν ἥκομεν,
μανεὶς ὁ Ἡρώδης ἐταράττετο,
Χριστὸν ἀνελεῖν
ὁ θεομάχος φρυαττόμενος.

Ἠκρίβωσε χρόνον | Ἡρώδης ἀστέρος,
οὗ ταῖς ἡγεσίαις οἱ μάγοι ἐν Βηθλεὲμ
προσκυνοῦσι Χριστὸν σὺν δώροις·
ὑφ' οὗ πρὸς πατρίδα ὁδηγούμενοι
δεινὸν παιδοκτόνον
ἐγκατέλιπον παιζόμενον.

Ο ΚΑΝΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

Οι ειρμοί όλων των ωδών,καθώς και ολόκληρο το τετραώδιο των ωδών ς'-θ'(Τετραώδιο του Μ.Σαββάτου) είναι ποίημα του Κοσμά του Μελωδού.Τα τροπάρια μόνο των τεσσάρων πρώτων ωδών είναι ποίημα του Μάρκου επισκόπου Υδρούντος.Πρβλ. Θ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έργο,Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 209-212.

Ἡ ἀκροστιχίς:
«Καὶ σήμερον δὲ σάββατον μέλπω μέγα.»

ἦχος πλ. β'.

ᾠδὴ α'.

Κύματι θαλάσσης | τὸν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον
ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν | τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες | τῷ κυρίῳ ᾄσωμεν·
ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Κύριε θεέ μου, | ἐξόδιον ὕμνον
καὶ ἐπιτάφιον
ᾠδήν σοι ᾄσομαι, | τῷ τῇ ταφῇ σου ζωῆς μοι
τὰς εἰσόδους διανοίξαντι | καὶ θανάτῳ θάνατον
καὶ ᾅδην θανατώσαντι.

Ἄνω σε ἐν θρόνῳ | καὶ κάτω ἐν τάφῳ
τὰ ὑπερκόσμια
καὶ ὑποχθόνια | κατανοοῦντα, σωτήρ μου,
ἐδονεῖτο τῇ νεκρώσει σου· | ὑπὲρ νοῦν ὠράθης γὰρ
νεκρὸς ζωαρχικώτατος.

Ἵνα σου τῆς δόξης | τὰ πάντα πληρώσῃς,
καταπεφοίτηκας
ἐν κατωτάτοις τῆς γῆς· | ἀπὸ γάρ σου οὐκ ἐκρύβη
ἡ ὑπόστασίς μου ἡ ἐν Ἀδάμ· | καὶ ταφεὶς φθαρέντα με
καινοποιεῖς, φιλάνθρωπε.

ᾠδὴ γ΄.

Cὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων | κρεμάcαντα
πᾶcαν τὴν γῆν ἀcχέτωc
ἡ κτίcιc κατιδοῦcα | ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενον,
θαμβητικῶc cυνείχετο, | οὐκ ἔcτιν ἅγιοc
πλήν cου, κύριε, κραυγάζουcα.

Cύμβολα τῆc ταφῆc cου | παρέδειξαc,
τὰc ὁράcειc πληθύναc·
νῦν δὲ τὰ κρύφιά cου | θεανδρικῶc διετράνωcαc
καὶ τοῖc ἐν ᾅδου, δέcποτα, | οὐκ ἔcτιν ἅγιοc
πλήν cου, κύριε, κραυγάζουcιν.

Ἥπλωcαc τὰc ἀγκάλαc | καὶ ἥνωcαc
τὰ τὸ πρὶν διεcτῶτα·
καταcτολῇ δέ, cῶτερ, | τῇ ἐν cινδόνι καὶ μνήματι
πεπεδημένουc ἔλυcαc, | οὐκ ἔcτιν ἅγιοc
πλήν cου, κύριε, κραυγάζονταc.

Μνήματι καὶ cφραγῖcιν, | ἀχώρητε,
cυνεcχέθηc βουλήcει·
καὶ γὰρ τὴν δύναμίν cου | ταῖc ἐνεργείαιc ἐγνώριcαc
θεουργικῶc τοῖc μέλπουcιν· οὐκ ἔcτιν ἅγιοc
πλήν cου, κύριε φιλάνθρωπε.

ᾠδὴ δ΄.

Τὴν ἐν cταυρῷ cου θείαν κένωcιν
προορῶν Ἀββακοὺμ | ἐξεcτηκὼc ἐβόα·
cὺ δυναcτῶν διέκοψαc | κράτοc, ἀγαθέ,
ὁμιλῶν τοῖc ἐν ᾅδῃ | ὡc παντοδύναμοc.

Ἑβδόμην cήμερον ἡγίαcαc,
ἣν εὐλόγηcαc πρὶν | καταπαύcει τῶν ἔργων·
παράγειc γὰρ τὰ cύμπαντα | καὶ καινοποιεῖc
cαββατίζων, cωτήρ μου, | καὶ ἀνακτώμενοc.

Ῥωμαλεότητι τοῦ κρείττονοc
ἐκνικήcαντόc cου | τῆc cαρκὸc ἡ ψυχή cου
διήρηται· cπαράττουcι | ἄμφω γὰρ δεcμοὺc
τοῦ θανάτου καὶ ᾅδου, | λόγε, τῷ κράτει cου.

Ὁ ᾅδηc, λόγε, cυναντήcαc cοι
ἐπικράνθη, βροτὸν | ὁρῶν τεθεωμένον,
κατάcτικτον τοῖc μώλωψι | καὶ πανcθενουργόν,
τῷ φρικτῷ τῆc μορφῆc δὲ | διαπεφώνηκεν.

ᾠδὴ ε΄.

Θεοφανείαc cου, Χριcτέ,
τῆc πρὸc ἡμᾶc cυμπαθῶc γενομένηc,
Ἡcαΐαc φῶc ἰδὼν ἀνέcπερον
ἐκ νυκτὸc ὀρθρίcαc ἐκραύγαζεν·
ἀναcτήcονται οἱ νεκροὶ | καὶ ἐγερθήcονται
οἱ ἐν τοῖc μνημείοιc
καὶ πάντεc οἱ ἐν τῇ γῇ ἀγαλλιάcονται.

Νεοποιεῖc τοὺc γηγενεῖc
ὁ πλαcτουργὸc χοϊκὸc χρηματίcαc,
καὶ cινδὼν καὶ τάφοc ὑπεμφαίνουcι
τὸ cυνόν cοι, λόγε, μυcτήριον·
ὁ εὐcχήμων δὲ βουλευτὴc | τὴν τοῦ cὲ φύcαντοc
βουλὴν cχηματίζει,
ἐν cοὶ μεγαλοπρεπῶc | καινοποιοῦντόc με.

Διὰ θανάτου τὸ θνητόν,
διὰ ταφῆc τὸ φθαρτὸν μεταβάλλειc·
ἀφθαρτίζειc γὰρ θεοπρεπέcτατα
ἀπαθανατίζων τὸ πρόcλημμα·
ἡ γὰρ cάρξ cου διαφθορὰν | οὐκ εἶδε, δέcποτα,
οὐδὲ ἡ ψυχή cου εἰc ᾅδην
ξενοπρεπῶc | ἐγκαταλέλειπται.

Ἐξ ἀλοχεύτου προελθὼν
καὶ λογχευθεὶc τὴν πλευράν, πλαcτουργέ μου,
ἐξ αὐτῆc εἰργάcω τὴν ἀνάπλαcιν
τὴν τῆc Εὔαc, Ἀδὰμ γενόμενοc,
ἀφυπνώcαc ὑπερφυῶc | ὕπνον φυcίζωον
καὶ ζωὴν ἐγείραc
ἐξ ὕπνου καὶ τῆc φθορᾶc, | ὡc παντοδύναμοc.

ᾠδὴ ϛ΄.

Cυνεcχέθη, | ἀλλ' οὐ κατεcχέθη
cτέρνοιc κητῴοιc Ἰωνᾶc·
cοῦ γὰρ τὸν τύπον φέρων
τοῦ παθόντοc καὶ ταφῇ δοθέντοc,
ὡc ἐκ θαλάμου, τοῦ θηρὸc ἀνέθορε·
προcεφώνει δὲ τῇ κουcτωδίᾳ·
οἱ φυλαccόμενοι μάταια καὶ ψευδῆ
ἔλεον αὐτοῖc ἐγκατελίπετε.

Ἀνῃρέθηc, | ἀλλ' οὐ διῃρέθηc,
λόγε, ἧc μετέcχεc cαρκόc·
εἰ γὰρ καὶ λέλυταί cου
ὁ ναὸc ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθουc,
ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἦν ὑπόcταcιc
τῆc θεότητοc καὶ τῆc cαρκόc cου·
ἐν ἀμφοτέροιc γὰρ εἷc ὑπάρχειc υἱόc,
λόγοc τοῦ θεοῦ, θεὸc καὶ ἄνθρωποc.

Βροτοκτόνον, | ἀλλ᾽ οὐ θεοκτόνον
ἔφυ τὸ πταῖϲμα τοῦ Ἀδάμ·
εἰ γὰρ καὶ πέπονθέ ϲου
τῆϲ ϲαρκὸϲ ἡ χοϊκὴ οὐϲία,
ἀλλ᾽ ἡ θεότηϲ ἀπαθὴϲ διέμεινε·
τὸ φθαρτὸν δέ ϲου πρὸϲ ἀφθαρϲίαν
μεταϲτοιχειώϲαϲ καὶ ἀφθάρτου ζωῆϲ
ἔδειξαϲ πηγὴν ἐξ ἀναϲτάϲεωϲ.

Βαϲιλεύει, | ἀλλ᾽ οὐκ αἰωνίζει
ᾅδηϲ τοῦ γένουϲ τῶν βροτῶν·
ϲὺ γὰρ τεθεὶϲ ἐν τάφῳ,
κραταιέ, ζωαρχικῇ παλάμῃ
τὰ τοῦ θανάτου κλεῖθρα διεϲπάραξαϲ
καὶ ἐκήρυξαϲ τοῖϲ ἀπ᾽ αἰώνων
ἐκεῖ καθεύδουϲι λύτρωϲιν ἀψευδῆ,
ϲῶτερ γεγονὼϲ νεκρῶν πρωτότοκοϲ.

ᾠδὴ ζ΄.

Ἄφραϲτον θαῦμα! | ὁ ἐν καμίνῳ ῥυϲάμενοϲ
τοὺϲ ὁϲίουϲ παῖδαϲ ἐκ φλογὸϲ
ἐν τάφῳ νεκρὸϲ | ἄπνουϲ κατατίθεται
εἰϲ ϲωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτά, | ὁ θεὸϲ εὐλογητὸϲ εἶ.

Τέτρωται ᾅδηϲ, | ἐν τῇ καρδίᾳ δεξάμενοϲ
τὸν τρωθέντα λόγχῃ τὴν πλευράν,
καὶ ϲθένει πυρὶ | θείῳ δαπανώμενοϲ
εἰϲ ϲωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτά, | ὁ θεὸϲ εὐλογητὸϲ εἶ.

Ὄλβιοϲ τάφοϲ! | ἐν ἑαυτῷ γὰρ δεξάμενοϲ
ὡϲ ὑπνοῦντα τὸν δημιουργόν,
ζωῆϲ θηϲαυρὸϲ | θείαϲ ἀναδέδεικται
εἰϲ ϲωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτά, | ὁ θεὸϲ εὐλογητὸϲ εἶ.

Νόμῳ θανόντων | τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεϲιν
ἡ τῶν ὅλων δέχεται ζωὴ
καὶ τοῦτον πηγὴν | δεικνυϲιν ἐγέρϲεωϲ
εἰϲ ϲωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτά, | ὁ θεὸϲ εὐλογητὸϲ εἶ.

Μία ὑπῆρχεν | ἡ ἐν τῷ ᾅδῃ ἀχώριϲτοϲ
καὶ ἐν τάφῳ καὶ ἐν τῇ Ἐδὲμ
θεότηϲ Χριϲτοῦ | ϲὺν πατρὶ καὶ πνεύματι
εἰϲ ϲωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτά, | ὁ θεὸϲ εὐλογητὸϲ εἶ.

ᾠδὴ η΄.

Ἔκϲτηθι φρίττων, οὐρανέ,
καὶ ϲαλευθήτωϲαν | τὰ θεμέλια τῆϲ γῆϲ·
ἰδοὺ γὰρ ἐν νεκροῖϲ λογίζεται | ὁ ἐν ὑψίϲτοιϲ οἰκῶν
καὶ τάφῳ μικρῷ ξενοδοχεῖται·
ὃν παῖδεϲ εὐλογεῖτε, | ἱερεῖϲ ἀνυμνεῖτε,
λαὸϲ ὑπερυψοῦτε | εἰϲ πάνταϲ τοὺϲ αἰῶναϲ.

Λέλυται ἄχραντοϲ ναόϲ,
τὴν πεπτωκυῖαν δὲ | ϲυνανίϲτηϲι ϲκηνήν·
Ἀδὰμ γὰρ τῷ προτέρῳ δεύτεροϲ | ὁ ἐν ὑψίϲτοιϲ οἰκῶν
κατῆλθε μέχριϲ ᾅδου ταμείων·
ὃν παῖδεϲ εὐλογεῖτε, | ἱερεῖϲ ἀνυμνεῖτε,
λαὸϲ ὑπερυψοῦτε | εἰϲ πάνταϲ τοὺϲ αἰῶναϲ.

Πέπαυται τόλμα μαθητῶν,
Ἀριμαθαίαϲ δὲ ἀριϲτεύει Ἰωϲήφ·
νεκρὸν γὰρ καὶ γυμνὸν θεώμενοϲ | τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν
αἰτεῖται καὶ κηδεύει κραυγάζων·
οἱ παῖδεϲ εὐλογεῖτε, | ἱερεῖϲ ἀνυμνεῖτε,
λαὸϲ ὑπερυψοῦτε | εἰϲ πάνταϲ τοὺϲ αἰῶναϲ.

Ὢ τῶν θαυμάτων τῶν καινῶν!
ὢ ἀγαθότητοϲ! | ὢ ἀφράϲτου ἀνοχῆϲ!
ἑκὼν γὰρ ὑπὸ γῆν ϲφραγίζεται | ὁ ἐν ὑψίϲτοιϲ οἰκῶν
καὶ πλάνοϲ θεὸϲ ϲυκοφαντεῖται·
ὃν παῖδεϲ εὐλογεῖτε, | ἱερεῖϲ ἀνυμνεῖτε,
λαὸϲ ὑπερυψοῦτε | εἰϲ πάνταϲ τοὺϲ αἰῶναϲ.

ᾠδὴ θ΄.

Μὴ ἐποδύρου μοι, μῆτερ, | καθορῶϲα ἐν τάφῳ,
ὃν ἐν γαϲτρὶ ἄνευ ϲπορᾶϲ | ϲυνέλαβεϲ υἱόν·
ἀναϲτήϲομαι γὰρ καὶ δοξαϲθήϲομαι
καὶ ὑψώϲω ἐν δόξῃ | ἀπαύϲτωϲ ὡϲ θεὸϲ
τοὺϲ ἐν πίϲτει καὶ πόθῳ | ϲὲ μεγαλύνονταϲ.

Ἐπὶ τῷ ξένῳ ϲου τόκῳ | τὰϲ ὠδῖναϲ φυγοῦϲα
ὑπερφυῶϲ ἐμακαρίϲθην, | ἄναρχε υἱέ·
νῦν δέ ϲε, θεέ μου, ἄπνουν ὁρῶϲα νεκρόν,
τῇ ῥομφαίᾳ τῆϲ λύπηϲ | ϲπαράττομαι δεινῶϲ·
ἀλλ᾽ ἀνάϲτηθι, ὅπωϲ | μεγαλυνθήϲομαι.

Γῆ με καλύπτει ἑκόντα, | ἀλλὰ φρίττουσιν ᾅδου
οἱ πυλωροί, ἠμφιεσμένον | βλέποντες στολὴν
ἡμαγμένην, μῆτερ, τῆς ἐκδικήσεως·
  τοὺς ἐχθροὺς ἐν σταυρῷ γὰρ | πατάξας ὡς θεὸς
ἀναστήσομαι αὖθις | καὶ μεγαλύνω σε.

Ἀγαλλιάσθω ἡ κτίσις, | εὐφραινέσθωσαν πάντες
οἱ γηγενεῖς· ὁ γὰρ ἐχθρὸς | ἐσκύλευται ᾅδης·
μετὰ μύρων γυναῖκες προσυπαντάτωσαν·
  τὸν Ἀδὰμ σὺν τῇ Εὔᾳ | λυτροῦμαι παγγενῆ
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ | ἐξαναστήσομαι.

15.-ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΚΑΝΟΝΕΣ

I

Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Δεκ. 25).

Ἡ ἀκροστιχίς:

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα θεοῦ, μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονὶ καὶ λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα, ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων.

ἦχος α'.

ᾠδὴ α'.

Ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης,
Ὑγρὸν θαλάσσης κῦμα χερσώσας πάλαι·
Ἑκὼν δὲ τεχθεὶς ἐκ κόρης, τρίβον βατὴν
Πόλου τίθησιν ἡμῖν, ὃν κατ' οὐσίαν
Ἶσόν τε πατρὶ καὶ βροτοῖς δοξάζομεν.

Ἤνεγκε γαστὴρ ἡγιασμένη λόγον,
Σαφῶς ἀφλέκτῳ ζωγραφουμένη βάτῳ,
Μιγέντα μορφῇ τῇ βροτησίᾳ θεόν,
Εὔας τάλαιναν νηδὺν ἀρᾶς τῆς πάλαι
Λύοντα πικρᾶς, ὃν βροτοὶ δοξάζομεν.

Ἔδειξεν ἀστὴρ τὸν πρὸ ἡλίου λόγον,
Ἐλθόντα παῦσαι τὴν ἁμαρτίαν, μάγοις,
Σαφῶς πενιχρὸν εἰς σπέος, τὸν συμπαθῆ
Σὲ σπαργάνοις ἑλικτόν, ὃν γεγηθότες
Ἴδον τὸν αὐτὸν καὶ βροτὸν καὶ κύριον.

ᾠδὴ γ'.

Νεῦσον πρὸς ὕμνους οἰκετῶν, εὐεργέτα,
Ἐχθροῦ ταπεινῶν τὴν ἐπηρμένην ὀφρύν,
Φέρων τε, παντεπόπτα, τῆς ἁμαρτίας
Ὕπερθεν ἀκλόνητον ἐστηριγμένους,
Μάκαρ, μελῳδοὺς τῇ βάσει τῆς πίστεως.

Νύμφης πανάγνου τὸν πανόλβιον τόκον
Ἰδεῖν ὑπὲρ νοῦν ἠξιωμένος χορὸς
Ἄγραυλος ἐκλονεῖτο τῷ ξένῳ τρόπῳ
Τάξιν μελῳδοῦσάν τε τῶν ἀσωμάτων
Ἄνακτα Χριστόν, ἀσπόρως σαρκούμενον.

Ὕψους ἀνάσσων οὐρανῶν, εὐσπλαγχνίᾳ
Τελεῖ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἀνυμφεύτου κόρης,
Ἄϋλος ὢν τὸ πρόσθεν, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων
Λόγος παχυνθεὶς σαρκί, τὸν πεπτωκότα
Ἵνα πρὸς αὑτὸν ἑλκύσῃ πρωτόπλαστον.

Γένους βροτείου τὴν ἀνάπλασιν πάλαι
Ἄιδων προφήτης Ἀββακοὺμ προμηνύει,
Ἰδεῖν ἀφράστως ἀξιωθεὶς τὸν τύπον·
Νέον βρέφος γὰρ ἐξ ὄρους τῆς παρθένου
Ἐξῆλθε λαῶν εἰς ἀνάπλασιν λόγος.

ᾠδὴ δ'.

Ἶσος προῆλθες τοῖς βροτοῖς ἑκουσίως,
Ὕψιστε, σάρκα προσλαβὼν ἐκ παρθένου,
Ἰὸν καθᾶραι τῆς δρακοντείας κάρας,
Ἄγων ἅπαντας πρὸς σέλας ζωηφόρον,
Θεὸς πεφυκώς, ἐκ πυλῶν ἀνηλίων.

Ἔθνη τὰ πρόσθεν τῇ φθορᾷ βεβυσμένα,
Ὄλεθρον ἄρδην δυσμενοῦς πεφευγότα,
Ὑψοῦτε χεῖρας σὺν κρότοις ἐφυμνίοις,
Μόνον σέβοντες Χριστὸν ὡς εὐεργέτην,
Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς συμπαθῶς ἀφιγμένον.

Ῥίζης φυεῖσα τοῦ Ἰεσσαί, παρθένε,
Ὅρους παρῆλθες τῶν βροτῶν τῆς οὐσίας,
Πατρὸς τεκοῦσα τὸν πρὸ αἰώνων λόγον,
Ὡς ηὐδόκησεν αὐτὸς ἐσφραγισμένην
Νηδὺν διελθεῖν τῇ κενώσει τῇ ξένῃ.

ᾠδὴ ε΄.

Ἐκ νυκτὸς ἔργων ἐσκοτισμένοις πλάνης
Ἱλασμὸν ἡμῖν, Χριστέ, τοῖς ἐγρηγόρως
Νῦν σοι τελοῦσιν ὕμνον ὡς εὐεργέτῃ,
Ἔλθοις πορίζων εὐχερῆ τε τὴν τρίβον,
Καθ' ἣν ἀνατρέχοντες εὕροιμεν κλέος.

Ἀπηνὲς ἔχθος τὸ πρὸς αὐτὸν δεσπότης
Τεμὼν διαμπὰξ σαρκὸς ἐν παρουσίᾳ
Ἵνα κρατοῦντος ὤλεσε θυμοφθόρου,
Κόσμον συνάπτων ταῖς ἀΰλοις οὐσίαις,
Τιθεὶς προσηνῆ τὸν τεκόντα τῇ κτίσει.

Ὁ λαὸς εἶδεν, ὁ πρὶν ἠμαυρωμένος
Μεθ' ἡμέραν φῶς τῆς ἄνω φρυκτωρίας·
Ἔθνη θεῷ δὲ κλῆρον υἱὸς προσφέρει,
Νέμων ἐκεῖσε τὴν ἀπόρρητον χάριν,
Οὗ πλεῖστον ἐξήνθησεν ἡ ἁμαρτία.

ᾠδὴ ϛ΄.

Ναίων Ἰωνᾶς ἐν μυχοῖς θαλαττίοις
Ἐλθεῖν ἐδεῖτο καὶ ζάλην ἀπαρκέσαι·
Νυγεὶς ἐγὼ δὲ τοῦ τυραννοῦντος βέλει,
Χριστέ, προσαυδῶ τὸν κακῶν ἀναιρέτην
Θᾶττον μολεῖν σε τῆς ἐμῆς ῥαθυμίας.

Ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς θεὸν θεὸς λόγος
Νυνὶ κρατύνει, μὴ σθένουσαν τὴν πάλαι
Ἰδὼν φυλάξαι, τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
Καθεὶς ἑαυτὸν δευτέρᾳ κοινωνίᾳ,
Αὖθις προφαίνων τῶν παθῶν ἐλευθέραν.

Ἵκται δι' ἡμᾶς Ἀβραὰμ ἐξ ὀσφύος,
Λυγρῶς πεσόντας ἐν ζόφῳ τῶν πταισμάτων
Υἱοὺς ἐγεῖραι τῶν κάτω νενευκότων,
Ὁ φῶς κατοικῶν, καὶ φάτνην παρ' ἀξίαν
Νῦν εὐδοκήσας εἰς βροτῶν σωτηρίαν.

ᾠδὴ ζ΄.

Τῷ παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ
Ἄπλητα θυμαίνοντος ἠγκιστρωμένοι
Παῖδες τυράννου δύσθεον γλωσσαλγίαν,
Οἷς εἶκαθε πῦρ ἄσπετον, τῷ δεσπότῃ
Λέγουσιν· εἰς αἰῶνας εὐλογητὸς εἶ.

Ὑπηρέτας μὲν ἐμμανῶς καταφλέγει,
Σώζει δὲ παφλάζουσα ῥοιζηδὸν νέους,
Ταῖς ἑπταμέτροις καύσεσι πυργουμένη,
Οὓς ἔστεφε φλόξ, ἄφθονον τοῦ κυρίου
Νέμοντος εὐσεβείας εἵνεκα δρόσον.

Ἀρωγὲ Χριστέ, τὸν βροτοῖς ἐναντίον,
Πρόβλημα τὴν σάρκωσιν ἀρρήτως ἔχων,
Ἤισχυνας, ὄλβον τῆς θεώσεως φέρων,
Μορφούμενος νῦν· ἧστινος δι' ἐλπίδα
Ἄνωθεν εἰς κευθμῶνας ἤλθομεν ζόφου.

Τὴν ἀγριωπὸν ἀκρατῶς γαυρουμένην,
Ἄσεμνα βακχεύσασαν, ἐξοιστρουμένην
Κόσμου καθεῖλες πανσθενῶς ἁμαρτίαν·
Οὓς εἵλκυσε πρίν, σήμερον τῶν ἀρκύων
Σώζεις δὲ σαρκωθεὶς ἑκών, εὐεργέτα.

ᾠδὴ η΄.

Μήτραν ἀφλέκτως εἰκονίζουσι κόρης
Οἱ τῆς παλαιᾶς πυρπολούμενοι νέοι
Ὑπερφυῶς κύουσαν, ἐσφραγισμένην·
Ἄμφω δὲ δρῶσα θαυματουργίᾳ μιᾷ
Λαοὺς πρὸς ὕμνον ἐξανίστησι χάρις.

Λύμην φυγοῦσα τοῦ θεοῦσθαι τῇ πλάνῃ,
Ἄλληκτον ὑμνεῖ τὸν κενούμενον λόγον
Νεανικῶς ἅπασα σὺν τρόμῳ κτίσις,
Ἄδοξον εὖχος δειματουμένη φέρειν
Ῥευστὴ γεγῶσα, κἂν σοφῶς ἐκαρτέρει.

Ἥκεις, πλανῆτιν πρὸς νομὴν ἐπιστρέφων
Τὴν ἀνθοποιὸν ἐξ ἐρημαίων λόφων
Ἡ τῶν ἐθνῶν ἔγερσις ἀνθρώπων φύσιν,
Ῥώμην βιαίαν τοῦ βροτοκτόνου σβέσαι,
Ἀνὴρ φανείς τε καὶ θεὸς προμηθείᾳ.

ᾠδὴ θ΄.

Στέργειν μὲν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ,
Ῥᾷον σιωπήν· τῷ πόθῳ δέ, παρθένε,
Ὕμνους ὑφαίνειν συντόνως τεθηγμένους
Ἐργῶδές ἐστιν, ἀλλὰ καί, μῆτερ, σθένος,
Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις, δίδου.

Τύπους ἀφεγγεῖς καὶ σκιὰς παρηγμένας,
Ὦ μῆτερ ἁγνή, τοῦ λόγου δεδορκότες
Νέον φανέντος ἐκ πύλης κεκλεισμένης,
Δοξούμενοί τε τῆς ἀληθείας φάος
Ἐπαξίως σὴν εὐλογοῦμεν γαστέρα.

Πόθου τετευχὼς καὶ θεοῦ παρουσίας
Ὁ χριστοτερπὴς λαὸς ἠξιωμένος
Νῦν ποτνιᾶται τῆς παλιγγενεσίας
Ὡς ζωοποιοῦ· τὴν χάριν δέ, παρθένε,
Νέμοις, ἄχραντε, προσκυνῆσαι τὸ κλέος.

Κανὼν εἰς τὴν κυριακὴν τοῦ Πάσχα (Πεντηκ. σελ. 2)

ἦχος α'.

ᾠδὴ α'.

Ἀναστάσεως ἡμέρα, | λαμπρυνθῶμεν λαοί·
πάσχα κυρίου, πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν | καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν
Χριστὸς ὁ θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, | ἐπινίκιον ᾄδοντας.

Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις | καὶ ὀψόμεθα
τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ
τῆς ἀναστάσεως Χριστὸν | ἐξαστράπτοντα, καὶ
«χαίρετε» φάσκοντος
τρανῶς ἀκουσόμεθα, | ἐπινίκιον ᾄδοντες.

Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως | εὐφραινέσθωσαν,
γῆ δὲ ἀγαλλιάσθω·
ἑορταζέτω δὲ κόσμος | ὁρατός τε ἅπας
καὶ ἀόρατος·
Χριστὸς γὰρ ἐγήγερται, | εὐφροσύνη αἰώνιος.

ᾠδὴ γ'.

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινὸν
οὐκ ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατουργούμενον,
ἀλλ' ἀφθαρσίας πηγὴν | ἐκ τάφου ὀμβρήσαντος Χριστοῦ,
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός,
οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια·
ἑορταζέτω δὲ πᾶσα κτίσις | τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ,
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

Χθὲς συνεθαπτόμην σοι, Χριστέ,
συνεγείρομαι σήμερον ἀναστάντι σοι·
συνεσταυρούμην σοι χθές· | αὐτός με συνδόξασον, σωτήρ,
ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

ᾠδὴ δ'.

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς | ὁ θεηγόρος Ἀββακοὺμ
στήτω μεθ' ἡμῶν καὶ δεικνύτω
φαεσφόρον ἄγγελον | διαπρυσίως λέγοντα·
σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος.

Ἄρσην μὲν ὡς διανοίξας | τὴν παρθενεύουσαν νηδὺν
πέφηνε Χριστός· ὡς βροτὸς δὲ
ἀμνὸς προσηγόρευται· ἄμωμος δὲ ὡς ἄγευστος
κηλῖδος τὸ ἡμέτερον πάσχα,
καὶ ὡς θεὸς ἀληθὴς τέλειος λέλεκται.

Ὡς ἐνιαύσιος ἀμνὸς | ὁ εὐλογούμενος ἡμῖν
στέφανος Χριστὸς ἑκουσίως
ὑπὲρ πάντων τέθυται | πάσχα τὸ καθαρτήριον,
καὶ αὖθις ἐκ τοῦ τάφου ὡραῖος
δικαιοσύνης ἡμῖν ἔλαμψεν ἥλιος.

Ὁ θεοπάτωρ μὲν Δαυῒδ | πρὸ τῆς σκιώδους κιβωτοῦ
ἥλατο σκιρτῶν· | ὁ λαὸς δὲ
τοῦ θεοῦ ὁ ἅγιος, | τὴν τῶν συμβόλων ἔκβασιν
ὁρῶντες, εὐφρανθῶμεν ἐνθέως,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος.

ᾠδὴ ε'.

Ὀρθρίσωμεν ὄρθρου βαθέος
καὶ ἀντὶ μύρου τὸν ὕμνον | προσοίσομεν τῷ δεσπότῃ,
καὶ Χριστὸν ὀψόμεθα | δικαιοσύνης ἥλιον,
πᾶσι ζωὴν ἀνατέλλοντα.

Τὴν ἄμετρόν σου εὐσπλαγχνίαν
οἱ ταῖς τοῦ ᾅδου σειραῖς | συνεχόμενοι δεδορκότες
πρὸς τὸ φῶς ἠπείγοντο, | Χριστέ, ἀγαλλομένῳ ποδί,
πάσχα κροτοῦντες αἰώνιον.

Προσέλθωμεν λαμπαδηφόροι
τῷ προϊόντι Χριστῷ | ἐκ τοῦ μνήματος ὡς νυμφίῳ,
καὶ συνεορτάσωμεν | ταῖς φιλεόρτοις τάξεσι
πάσχα θεοῦ τὸ σωτήριον.

ᾠδὴ ϛ'.

Κατῆλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς
καὶ συνέτριψας μοχλοὺς | αἰωνίους κατόχους
πεπεδημένων, Χριστέ, | καὶ τριήμερος
ὡς ἐκ κήτους Ἰωνᾶς | ἐξανέστης τοῦ τάφου.

Φυλάξας τὰ σήμαντρα σῶα, Χριστέ,
ἐξηγέρθης τοῦ τάφου, | ὁ τὰς κλεῖς τῆς παρθένου
μὴ λυμηνάμενος | ἐν τῷ τόκῳ σου,
καὶ ἀνέῳξας ἡμῖν | παραδείσου τὰς πύλας.

Σωτήρ μου τὸ ζῶν τε καὶ ἄθυτον
ἱερεῖον ὡς θεὸς | σεαυτὸν ἑκουσίως
προσαγαγὼν τῷ πατρὶ | συνανέστησας
παγγενῆ τὸν Ἀδάμ, | ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου.

ᾠδὴ ζ'.

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ῥυσάμενος
γενόμενος ἄνθρωπος
πάσχει ὡς θνητὸς | καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδύει εὐπρέπειαν,
ὁ μόνος εὐλογητὸς τῶν πατέρων
θεὸς καὶ ὑπερένδοξος.

Γυναῖκες μετὰ μύρων θεόφρονες
ὀπίσω σου ἔδραμον·
ὃν δὲ ὡς θνητὸν | μετὰ δακρύων ἐζήτουν,
προσεκύνησαν χαίρουσαι ζῶντα θεόν,
καὶ πάσχα τὸ μυστικὸν σοῖς, Χριστέ,
μαθηταῖς εὐηγγελίσαντο.

Θανάτου ἑορτάζομεν νέκρωσιν,
ᾅδου τὴν καθαίρεσιν,
ἄλλης βιοτῆς | τῆς αἰωνίου ἀπαρχήν,
καὶ σκιρτῶντες ὑμνοῦμεν τὸν αἴτιον,
τὸν μόνον εὐλογητὸν τῶν πατέρων
θεὸν καὶ ὑπερένδοξον.

Ὡς ὄντως ἱερὰ καὶ πανέορτος
αὕτη ἡ σωτήριος
νὺξ καὶ φωταυγής, | τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας
τῆς ἐγέρσεως οὖσα προάγγελος,
ἐν ᾗ τὸ ἄχρονον φῶς ἐκ τάφου
σωματικῶς πᾶσιν ἐπέλαμψεν.

ᾠδὴ η'.

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα,
ἡ μία τῶν σαββάτων, | ἡ βασιλὶς καὶ κυρία,
ἑορτῶν ἑορτὴ | καὶ πανήγυρίς ἐστι πανηγύρεων,
ἐν ᾗ εὐλογοῦμεν | Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Δεῦτε τοῦ καινοῦ τῆς ἀμπέλου γεννήματος,
τῆς θείας εὐφροσύνης, | ἐν τῇ εὐσήμῳ ἡμέρᾳ
τῆς ἐγέρσεως | βασιλείας τε Χριστοῦ κοινωνήσωμεν,
ὑμνοῦντες αὐτὸν | ὡς θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἆρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, Σιών, καὶ ἴδε·
ἰδοὺ γὰρ ἥκασί σοι | θεοφεγγεῖς ὡς φωστῆρες
ἐκ δυσμῶν καὶ βορρᾶ | καὶ θαλάσσης καὶ ἑῴας τὰ τέκνα σου,
ἐν σοὶ εὐλογοῦντα | Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Πάτερ παντοκράτορ καὶ λόγε καὶ πνεῦμα,
τρισὶν ἑνιζομένη | ἐν ὑποστάσεσι φύσις,
ὑπερούσιε | καὶ ὑπέρθεε, εἰς σὲ βεβαπτίσμεθα
καὶ σὲ εὐλογοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ'.

Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ·
ἡ γὰρ δόξα κυρίου | ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε·
χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου, Σιών·
σὺ δέ, ἁγνή, | τέρπου, θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ὢ θείας! ὢ φίλης! ὢ γλυκυτάτης σου φωνῆς!
μεθ' ἡμῶν ἀψευδῶς γὰρ | ἐπηγγείλω ἔσεσθαι
μέχρι τερμάτων αἰῶνος, Χριστέ·
ἣν οἱ πιστοὶ | ἄγκυραν ἐλπίδος
κατέχοντες ἀγαλλόμεθα.

Ὦ πάσχα τὸ μέγα | καὶ ἱερώτατον, Χριστέ·
ὦ σοφία καὶ λόγε | τοῦ θεοῦ καὶ δύναμις,
δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον
σοῦ μετασχεῖν | ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ
ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας σου.

16.- ΙΩΣΗΦ Ο ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ

Κανών εἰς τὴν θεοτόκον τῷ σαββάτῳ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου (Τριῳδ. σελ. 283).

Ἡ ἀκροστιχίς:

«Χαρᾶς δοχεῖον, σοὶ πρέπει χαίρειν μόνῃ· Ἰωσήφ.»

ἦχος δ'.

ᾠδὴ α'.

Χριστοῦ βίβλον ἔμψυχον | ἐσφραγισμένην σε πνεύματι
ὁ μέγας ἀρχάγγελος, | ἁγνή, θεώμενος
ἐπεφώνει σοι· | χαῖρε, χαρᾶς δοχεῖον,
δι' ἧς τῆς προμήτορος | ἀρὰ λυθήσεται.

Ἀδὰμ ἐπανόρθωσις, | χαῖρε παρθένε θεόνυμφε,
τοῦ ᾅδου ἡ νέκρωσις· | χαῖρε πανάμωμε,
τὸ παλάτιον | τοῦ πάντων βασιλέως·
χαῖρε θρόνε πύρινε | τοῦ παντοκράτορος.

Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, | χαῖρε, ἡ μόνη βλαστήσασα·
τὸ μῆλον τὸ εὔοσμον, | χαῖρε, ἡ τέξασα·
τὸ ὀσφράδιον | τοῦ μόνου βασιλέως·
χαῖρε, ἀπειρόγαμε, | κόσμου διάσωσμα.

Ἁγνείας θησαύρισμα, | χαῖρε, δι' ἧς ἐκ τοῦ πτώματος
ἡμῶν ἐξανέστημεν· | χαῖρε ἡδύπνοον
κρίνον, δέσποινα, | πιστοὺς εὐωδιάζον·
θυμίαμα εὔοσμον, | μύρον πολύτιμον.

ᾠδὴ γ'.

Στάχυν ἡ βλαστήσασα τὸν θεῖον
ὡς χώρα ἀνήροτος σαφῶς,
χαῖρε ἔμψυχε τράπεζα,
ἄρτον ζωῆς χωρήσασα·
χαῖρε τοῦ ζῶντος ὕδατος
πηγὴ ἀκένωτος, δέσποινα.

Δάμαλις τὸν μόσχον ἡ τεκοῦσα
τὸν ἄμωμον, χαῖρε, τοῖς πιστοῖς·
χαῖρε ἀμνὰς κυήσασα
θεοῦ ἀμνὸν τὸν αἴροντα
κόσμου παντὸς τὰ πταίσματα·
χαῖρε θερμὸν ἱλαστήριον.

Ὄρθρος φαεινός, χαῖρε, ἡ μόνη
τὸν ἥλιον φέρουσα Χριστὸν
φωτὸς κατοικητήριον,
χαῖρε τὸ σκότος λύσασα
καὶ τοὺς ζοφώδεις δαίμονας
ὁλοτελῶς ἐκμειώσασα.

Χαῖρε πύλη μόνη, ἣν ὁ λόγος
διώδευσε μόνος, ἡ μοχλοὺς
καὶ πύλας ᾅδου, δέσποινα,
τῷ τόκῳ σου συντρίψασα,
χαῖρε ἡ θεία εἴσοδος
τῶν σωζομένων, θεόνυμφε.

ᾠδὴ δ'.

Ἐν φωναῖς ᾀσμάτων πίστει
σοὶ βοῶμεν, πανύμνητε·
χαῖρε πῖον ὄρος
καὶ τετυρωμένον ἐν πνεύματι·
χαῖρε λυχνία καὶ στάμνε | μάννα φέρουσα
τὸ γλυκαῖνον
τὰ τῶν εὐσεβῶν αἰσθητήρια.

Ἱλαστήριον τοῦ κόσμου,
χαῖρε, ἄχραντε δέσποινα·
χαῖρε κλίμαξ γῆθεν
πάντας ἀνυψώσασα χάριτι·
χαῖρε ἡ γέφυρα ὄντως | ἡ μετάγουσα
ἐκ θανάτου | πάντας πρὸς ζωὴν τοὺς
ὑμνοῦντάς σε.

Οὐρανῶν ὑψηλοτέρα,
χαῖρε, γῆς, τὸ θεμέλιον
ἐν τῇ σῇ νηδύϊ,
ἄχραντε, ἀκόπως βαστάσασα·
χαῖρε κογχύλη πορφύραν | θείαν βάψασα
ἐξ αἱμάτων σου
τῷ βασιλεῖ τῶν δυνάμεων.

Νομοθέτην ἡ τεκοῦσα
ἀληθῶς, χαῖρε δέσποινα,
τὸν τὰς ἀνομίας
πάντων δωρεὰν ἐξαλείφοντα·
ἀκατανόητον βάθος, | ὕψος ἄρρητον,
ἀπειρόγαμε, | δι' ἧς ἡμεῖς ἐθεώθημεν.

Ϲὲ τὴν πλέξαϲαν τῷ κόϲμῳ
ἀχειρόπλοκον ϲτέφανον
ἀνυμνολογοῦμεν,
χαῖρέ ϲοι, παρθένε, κραυγάζοντεϲ,
τὸ φυλακτήριον πάντων | καὶ χαράκωμα
καὶ κραταίωμα | καὶ ἱερὸν καταφύγιον.

ᾠδὴ ε΄.

Ὁδὸν ἡ κυήϲαϲα
ζωῆϲ, χαῖρε, πανάμωμε,
ἡ κατακλυϲμοῦ τῆϲ ἁμαρτίαϲ
ϲώϲαϲα κόϲμον· | χαῖρε, θεόνυμφε,
ἄκουϲμα καὶ λάλημα φρικτόν·
χαῖρε ἐνδιαίτημα
τοῦ δεϲπότου τῆϲ κτίϲεωϲ.

Ἰϲχὺϲ καὶ ὀχύρωμα
ἀνθρώπων, χαῖρε, ἄχραντε,
τόπε ἁγιάϲματοϲ τῆϲ δόξηϲ,
νέκρωϲιϲ ᾅδου, | νυμφὼν ὁλόφωτε·
χαῖρε τῶν ἀγγέλων χαρμονή,
χαῖρε ἡ βοήθεια
τῶν πιϲτῶϲ δεομένων ϲου.

Πυρίμορφον ὄχημα
τοῦ λόγου, χαῖρε, δέϲποινα,
ἔμψυχε παράδειϲε, τὸ ξύλον
ἐν μέϲῳ ἔχων | ζωῆϲ τὸν κύριον,
οὗ ὁ γλυκαϲμὸϲ ζωοποιεῖ
πίϲτει τοὺϲ μετέχονταϲ
καὶ φθορᾷ ὑποκύψανταϲ.

Ῥωννύμενοι ϲθένει ϲου
πιϲτῶϲ ἀναβοῶμέν ϲοι·
χαῖρε πόλιϲ τοῦ παμβαϲιλέωϲ,
δεδοξαϲμένα | καὶ ἀξιάκουϲτα
περὶ ἧϲ λελάληνται ϲαφῶϲ·
ὄροϲ ἀλατόμητον,
χαῖρε βάθοϲ ἀμέτρητον.

Εὐρύχωρον ϲκήνωμα
τοῦ λόγου, χαῖρε ἄχραντε·
κόχλοϲ ἡ τὸν θεῖον μαργαρίτην
προαγαγοῦϲα, | χαῖρε πανθαύμαϲτε,
πάντων πρὸϲ θεὸν καταλλαγὴ
τῶν μακαριζόντων ϲε,
θεοτόκε, ἑκάϲτοτε.

ᾠδὴ ϛ΄.

Παϲτὰϲ τοῦ λόγου ἀμόλυντε,
αἰτία τῆϲ τῶν πάντων θεώϲεωϲ,
χαῖρε πανάχραντε,
τῶν προφητῶν περιήχημα,
χαῖρε τῶν ἀποϲτόλων
τὸ ἐγκαλλώπιϲμα.

Ἐκ ϲοῦ ἡ δρόϲοϲ ἀπέϲταξε
φλογμὸν πολυθεΐαϲ ἡ λύϲαϲα·
ὅθεν βοῶμέν ϲοι·
χαῖρε ὁ πόκοϲ ὁ ἔνδροϲοϲ,
ὃν Γεδεών, παρθένε, | προεθεάϲατο.

Ἰδού ϲοι χαῖρε κραυγάζομεν,
λιμὴν ἡμῖν γενοῦ θαλαττεύουϲι
καὶ ὁρμητήριον
ἐν τῷ πελάγει τῶν θλίψεων
καὶ τῶν ϲκανδάλων πάντων
τοῦ πολεμήτοροϲ.

Χαρᾶϲ αἰτία χαρίτωϲον
ἡμῶν τὸν λογιϲμὸν τοῦ κραυγά-
ζειν ϲοι·
χαῖρε ἡ ἄφλεκτοϲ
βάτοϲ, νεφέλη ὁλόφωτε,
ἡ τοὺϲ πιϲτοὺϲ ἀπαύϲτωϲ
ἐπιϲκιάζουϲα.

ᾠδὴ ζ΄.

Ἀνυμνοῦμέν ϲε | βοῶντεϲ· χαῖρε ὄχημα
ἡλίου τοῦ νοητοῦ·
ἄμπελοϲ ἀληθινὴ | τὸν βότρυν τὸν πέπειρον
ἡ γεωργήϲαϲα, | οἶνον ϲτάζοντα
τὸν τὰϲ ψυχὰϲ εὐφραίνοντα | τῶν πιϲτῶϲ ϲε δοξαζόντων.

Ἰατῆρα | τῶν ἁπάντων ἡ κυήϲαϲα,
χαῖρε θεόνυμφε·
ἡ ῥάβδοϲ ἡ μυϲτικὴ | ἄνθοϲ τὸ ἀμάραντον
ἡ ἐξανθήϲαϲα, | χαῖρε δέϲποινα,
δι' ἧϲ χαρᾶϲ πληρούμεθα | καὶ ζωὴν κληρονομοῦμεν.

Ῥητορεύουϲα | οὐ ϲθένει γλῶϲϲα, δέϲποινα,
ὑμνολογῆϲαί ϲε·

ὑπὲρ γὰρ τὰ Σεραφὶμ | ὑψώθης κυήσασα
τὸν βασιλέα Χριστόν, | ὃν ἱκέτευε
πάσης νῦν βλάβης ῥύσασθαι | τοὺς πιστῶς σε προσκυνοῦντας.

Εὐφημεῖ σε | μακαρίζοντα τὰ πέρατα
καὶ πόθῳ κράζει σοι·
χαῖρε ὁ τόμος, ἐν ᾧ | δακτύλῳ ἐγγέγραπται
πατρὸς ὁ λόγος, ἁγνή, | ὃν ἱκέτευε
βίβλῳ ζωῆς τοὺς δούλους σου | καταγράψαι, θεοτόκε.

Ἱκετεύομεν | οἱ δοῦλοί σου καὶ κλίνομεν
γόνυ καρδίας ἡμῶν·
κλῖνον τὸ οὖς σου, ἁγνή, | καὶ σῶσον τοὺς θλίψεσι
βυθιζομένους ἡμᾶς, | καὶ συντήρησον
πάσης ἐχθρῶν ἁλώσεως | τὴν σὴν πόλιν, θεοτόκε.

ᾠδὴ η'.

Νηδύι τὸν λόγον ὑπεδέξω,
τὸν πάντα βαστάζοντα ἐβάστασας·
γάλακτι ἐξέθρεψας | νεύματι τὸν τρέφοντα
τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, | ἁγνή, ᾧ ψάλλομεν·
τὸν κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μωσῆς κατενόησεν ἐν βάτῳ
τὸ μέγα μυστήριον τοῦ τόκου σου·
παῖδες προεικόνισαν | τοῦτο ἐμφανέστατα
μέσον πυρὸς ἱστάμενοι | καὶ μὴ φλεγόμενοι,
ἀκήρατε ἁγία παρθένε·
ὅθεν σε ὑμνοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Οἱ πρῴην ἀπάτῃ γυμνωθέντες
στολὴν ἀφθαρσίας ἐνεδύθημεν
τῇ κυοφορίᾳ σου· | καὶ οἱ καθεζόμενοι
ἐν σκότει παραπτώσεων | φῶς κατωπτεύσαμεν,
φωτὸς κατοικητήριον, κόρη·
ὅθεν σε ὑμνοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Νεκροὶ διὰ σοῦ ζωοποιοῦνται·
ζωὴν γὰρ τὴν ἐνυπόστατον ἐκύησας·
εὔλαλοι οἱ ἄλαλοι | πρῴην χρηματίζοντες,
λεπροὶ ἀποκαθαίρονται, | νόσοι διώκονται,
πνευμάτων ἀερίων τὰ πλήθη
ἥττηνται, παρθένε, | βροτῶν ἡ σωτηρία.

Ἡ κόσμῳ τεκοῦσα σωτηρίαν,
δι' ἧς ἀπὸ γῆς εἰς ὕψος ἤρθημεν,
χαίροις παντευλόγητε, | σκέπη καὶ κραταίωμα,
τεῖχος καὶ ὀχύρωμα | τῶν μελῳδούντων, ἁγνή·
τὸν κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ'.

Ἵνα σοι πιστοὶ | τὸ χαῖρε κραυγάζωμεν
οἱ διὰ σοῦ τῆς χαρᾶς
μέτοχοι γενόμενοι | τῆς ἀϊδίου, | ῥῦσαι ἡμᾶς πειρασμοῦ,
βαρβαρικῆς ἁλώσεως | καὶ πάσης ἄλλης πληγῆς
διὰ πλῆθος, κόρη, παραπτώσεων
ἐπιούσης βροτοῖς ἁμαρτάνουσιν.

Ὤφθης φωτισμὸς | ἡμῶν καὶ βεβαίωσις,
ὅθεν βοῶμέν σοι·
χαῖρε ἄστρον ἄδυτον | εἰσάγον κόσμῳ | τὸν μέγαν ἥλιον·
χαῖρε Ἐδὲμ ἀνοίξασα | τὴν κεκλεισμένην, ἁγνή·
χαῖρε στύλε πύρινε, εἰσάγουσα
εἰς τὴν ἄνω ζωὴν τὸ ἀνθρώπινον.

Στῶμεν εὐλαβῶς | ἐν οἴκῳ θεοῦ ἡμῶν
καὶ ἐκβοήσωμεν·
χαῖρε κόσμου δέσποινα· | χαῖρε Μαρία, | κυρία πάντων ἡμῶν·
χαῖρε ἡ μόνη ἄμωμος | ἐν γυναιξὶ καὶ καλή·
χαῖρε σκεῦος, μύρον τὸ ἀκένωτον
ἐπὶ σὲ κενωθὲν εἰσδεξάμενον.

Ἡ περιστερὰ | ἡ τὸν ἐλεήμονα
ἀποκυήσασα,
χαῖρε ἀειπάρθενε· | ὁσίων πάντων | χαῖρε τὸ καύχημα,
τῶν ἀθλητῶν στεφάνωμα· | χαῖρε ἁπάντων τε
τῶν δικαίων θεῖον ἐγκαλλώπισμα
καὶ ἡμῶν τῶν πιστῶν τὸ διάσωσμα.

Φεῖσαι ὁ θεὸς | τῆς κληρονομίας σου,
τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
πάσας παραβλέπων νῦν, | εἰς τοῦτο ἔχων | ἐκδυσωποῦσάν σε
τὴν ἐπὶ γῆς ἀσπόρως σε | κυοφορήσασαν,
διὰ μέγα ἔλεος θελήσαντα
μορφωθῆναι, Χριστέ, τὸ ἀλλότριον.

17.- ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

ΚΑCCΙΑΝΗC ΜΟΝΑΧΗC

Ἰδιόμελον εἰc τὴν μεγάλην Τετάρτην (Τριῳδ. cελ. 360)

ἦχος πλ. δ'.

Κύριε, | ἡ ἐν πολλαῖc ἁμαρτίαιc περιπεcοῦcα γυνή,
  τὴν cὴν | αἰcθομένη θεότητα,
  μυροφόρου ἀναλαβοῦcα τάξιν,
  ὀδυρομένη μύρον cοι | πρὸ τοῦ ἐνταφιαcμοῦ κομίζει·
οἴμοι! λέγουcα, | ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει,
  οἶcτρος ἀκολαcίαc | ζοφώδηc τε καὶ ἀcέληνοc,
  ἔρωc τῆc ἁμαρτίαc·
δέξαι μου τὰc πηγὰc τῶν δακρύων
  ὁ νεφέλαιc διεξάγων | τῆc θαλάccηc τὸ ὕδωρ·
κάμφθητί μοι | πρὸc τοὺc cτεναγμοὺc τῆc καρδίαc
  ὁ κλίναc τοὺc οὐρανοὺc | τῇ ἀφράcτῳ cου κενώcει·
καταφιλήcω τοὺc ἀχράντουc cου πόδαc,
  ἀποcμήξω τούτουc δὲ πάλιν
    τοῖc τῆc κεφαλῆc μου βοcτρύχοιc·
ὧν ἐν τῷ παραδείcῳ Εὔα τὸ δειλινὸν
  κρότον τοῖc ὠcὶν ἠχηθεῖcα | τῷ φόβῳ ἐκρύβη·
ἁμαρτιῶν μου τὰ πλήθη | καὶ κριμάτων cου ἀβύccουc
  τίc ἐξιχνιάcει, ψυχοcῶcτα cωτήρ μου;
μή με τὴν cὴν δούλην παρίδῃc
  ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ ἔλεοc.

Ἰδιόμελον εἰc μνήμην τῆc ἁγίαc Μαρίνηc (Ἰουλ. 17)

ἦχος γ'.

Τὴν νοητὴν χελιδόνα καὶ ὡραιοτάτην τρυγόνα,
  τὴν ἁγνὴν περιcτερὰν,
τὴν κεχρυcωμένην ταῖc τῶν ἀρετῶν πτέρυξι,
τὴν ἀναπτᾶcαν εὐπετῶc πρὸc τὸν ἐπουράνιον νυμφίον Χριcτὸν,
Μαρίναν τὴν μάρτυρα ἀνευφημήcωμεν
  καὶ μακαρίcωμεν.

Ιδιόμελα Μ.Τετάρτης

Ἦχος α'

Σέ τόν τῆς Παρθένου Υἱόν
  πόρνη ἐπιγνοῦσα Θεόν ἔλεγεν
ἐν κλαυθμῷ δυσωποῦσα,
  ὡς δακρύων ἄξια πράξασα·
Διάλυσον τό χρέος,
  ὡς κἀγώ τούς πλοκάμους,
ἀγάπησον φιλοῦσαν
  τήν δικαίως μισουμένην
καί πλησίον τελωνῶν σε κηρύξω,
  εὐεργέτα φιλάνθρωπε.

Ὅτε ἡ ἁμαρτωλός προσέφερε τό μύρον,
  τότε ὁ μαθητής προσεφώνει τοῖς παρανόμοις.
Ἡ μέν ἔχαιρε κενοῦσα τό πολύτιμον,
  ὁ δέ ἔσπευδε πωλῆσαι τόν ἀτίμητον.
Αὕτη τόν Δεσπότην ἐπεγίνωσκεν,
  οὗτος τοῦ Δεσπότου ἐχωρίζετο.
Αὕτη ἠλευθεροῦτο
  καί ὁ Ἰούδας δοῦλος ἐγεγόνει τοῦ ἐχθροῦ.
Δεινόν ἡ ῥᾳθυμία!
  Μεγάλη ἡ μετάνοια!
Ἥν μοι δώρησαι,Σωτήρ,
  ὁ παθών ὑπέρ ἡμῶν
καί σῶσον ἡμᾶς.

Ἦχος πλ.β'

Ἡ ἀπεγνωσμένη διά τόν βίον
  καί ἐπεγνωσμένη διά τόν τρόπον,
τό μύρον βαστάζουσα
  προσῆλθέ σοι βοῶσα·
Μή με τήν πόρνην ἀπορρίψῃς
  ὁ τεχθείς ἐκ Παρθένου.
Μή μου τά δάκρυα παρίδῃς,
  ἡ χαρά τῶν Ἀγγέλων.
Ἀλλά δέξαι με μετανοοῦσαν,
  ἥν οὐκ ἀπώσω ἁμαρτάνουσαν,Κύριε,
διά τό μέγα σου ἔλεος.

Στιχηρό αυτόμελο του Αγίου Σάββα
Ἦχος πλ.α΄
Χαίροις,ἀσκητικῶν ἀληθῶς
ἀγωνισμάτων / τό εὐῶδες κειμήλιον·
σταυρόν γάρ ἐπ'ὤμων ἄρας / καί τῷ δεσπότῃ Χριστῷ
σεαυτόν,παμμάκαρ,ἀναθέμενος
σαρκός κατεπάτησας / τό χαμαίζηλον φρόνημα·
ταῖς ἀρεταῖς δέ / τήν ψυχήν κατελάμπρυνας
καί πρός ἔνθεον / ἀνεπτέρωσας ἔρωτα·
ὅθεν τήν παναγίαν σου / κυκλοῦντες,πανεύφημε,
λάρνακα,Σάββα,τῆς θείας / φιλανθρωπίας αἰτούμεθα
τυχεῖν σαῖς πρεσβείαις,
καί τῷ κόσμῳ δωρηθῆναι / τό μέγα ἔλεος.

Προσόμοιο του Αγίου Σπυρίδωνα
Χαίροις,ἀρχιερέων κανών,
τῆς Ἐκκλησίας / ἀδιάσειστον ἔρεισμα,
τό κλέος τῶν Ὀρθοδόξων,/ ἡ τῶν θαυμάτων πηγή,
τῆς ἀγάπης ῥεῖθρον μή κενούμενον·
φωστήρ ὁ πολύφωτος /τό τοῦ Πνεύματος ὄργανον,
ὁ νοῦς ὁ θεῖος / ὁ πραΰς καί ἀκέραιος,
ὁ ἁπλότητι / ἀληθεῖ καλλυνόμενος.
Ἄνθρωπε ἐπουράνιε,/ ἐπίγειε ἄγγελε,
τοῦ ἀμπελῶνος ἐργάτα, / ὁ τοῦ Χριστοῦ φίλος γνήσιος,
αὐτόν ἐκδυσώπει
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι / τό μέγα ἔλεος.

Εξαποστειλάρια της Θεοτόκου
Ἦχος γ΄
Ὁ γλυκασμός τῶν Ἀγγέλων,
τῶν θλιβομένων ἡ χαρά,
Χριστιανῶν ἡ προστάτις,
Παρθένε,Μήτηρ Κυρίου,
ἀντιλαβοῦ μου καί ῥῦσαι
τῶν αἰωνίων βασάνων.

Χρυσοπλοκώτατε πύργε
καί δωδεκάτειχε πόλις,
ἡλιοστάλακτε θρόνε,
καθέδρα τοῦ βασιλέως,

ἀκατανόητον θαῦμα,
πῶς γαλουχεῖς τόν Δεσπότην.

Εγκώμια στον Όρθρο του Μ.Σαββάτου
Στάση α΄. Ἦχος πλ. α΄

1. Ἡ ζωή ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
καί Ἀγγέλων στρατιαί ἐξεπλήττοντο
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τήν σήν.

2. Ὁ ὡραῖος κάλλει παρά πάντας βροτούς
ὡς ἀνείδεος νεκρός καταφαίνεται,
ὁ τήν φύσιν ὡραΐσας τοῦ παντός.

3. Οἴμοι,φῶς τοῦ κόσμου,οἴμοι,φῶς τό ἐμόν!
Ἰησοῦ μου ποθεινότατε ἔκραζεν
ἡ Παρθένος θρηνῳδοῦσα γοερῶς.

Στάση β΄. Ἦχος πλ.α΄

1. Ἄξιόν ἐστι,μεγαλύνειν σε τόν Ζωοδότην,
τόν ἐν τῷ σταυρῷ τάς χεῖρας ἐκτείναντα
καί συντρίψαντα τό κράτος τοῦ ἐχθροῦ.

2. Ἔδυς ,Φωτουργέ,καί συνέδυ σοι τό φῶς ἡλίου·
τρόμῳ δέ ἡ κτίσις συνέχεται,
πάντων σε κηρύττουσα ποιητήν.

3. Ὄμμα τό γλυκύ καί τά χείλη σου πῶς μύσω,Λόγε;
πῶς νεκροπρεπῶς δέ κηδεύσω σε ;
φρίττων ἀνεβόα Ἰωσήφ.

Στάση γ΄. Ἦχος γ΄

1. Αἱ γενεαί πᾶσαι / ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι,Χριστέ μου.

2. Ὦ γλυκύ μου ἔαρ,/ γλυκύτατόν μου τέκνον,
ποῦ ἔδυ σου τό κάλλος;

3. Ἡ δάμαλις τόν μόσχον / ἐν ξύλῳ κρεμασθέντα
ἠλάλαζεν ὁρῶσα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

ΘΕΟΧΑΡΟΥΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΑΙ ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΝ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ *«ΛΕΙΜΩΝΟΣ»*,
ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΝ Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΝ
[ΕΕΒΣ ΛΘ' - Μ', 1972 - 1973]

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1973

ΚΛΑΣΣΙΚΑΙ ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΝ

Διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας, ἀφορώσης εἰς τὴν ἐπισήμανσιν κλασσικῶν τινων ἀπηχήσεων εἰς τὴν λειτουργικὴν Ὑμνογραφίαν τοῦ Βυζαντίου, ἐπιθυμῶ νὰ τιμήσω τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν κ. Νικόλαον Β. Τωμαδάκην, εὐτυχοῦντα ἤδη ἐπὶ τῇ συμπληρώσει μακρᾶς καὶ ἐκπληκτικῶς γονίμου ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς δράσεως.

Τὸ θέμα μου δὲν εἶναι οὔτε νέον οὔτε πρωτότυπον. Ἀπεναντίας κινδυνεύω νὰ θεωρηθῶ, ὅτι κομίζω γλαῦκα εἰς Ἀθήνας, ἐπιχειρῶν τὴν διαπραγμάτευσιν θέματος αὐταποδείκτου, διὸ καὶ ὀφείλω μίαν ἐξήγησιν. Πρόθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ στηρίξω διὰ νέων τεκμηρίων τὴν ἀναμφισβήτητον ἄλλωστε ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπὶ τοὺς βυζαντινοὺς ποιητάς [1], ἀλλ᾽ ἁπλῶς νὰ ἐπισημάνω ὡρισμένας ἠχηρὰς περιπτώσεις ἐπιδράσεων, κινούμενος ἀπὸ ἁπλῆν φιλολογικὴν περιέργειαν. Ἄλλωστε καὶ ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ ἐπεχείρησαν ἀναλόγους ἐργασίας [2].

Τὴν ἔρευνάν μου περιώρισα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὁποίας εἰσῆλθεν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀκουόμενον μὲ τὴν παραδοθεῖσαν μουσικὴν μέχρι σήμερον. Δὲν μὲ ἀπησχόλησαν οἱ χριστιανοὶ ποιηταὶ τῶν πρώτων αἰώνων

1. Ἐκ τῆς πλουσίας σχετικῆς βιβλιογραφίας σημειῶ τὰ ἀκόλουθα βασικά: Μ. Παρανίκα, Ἡ μετρικὴ τῶν βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ὑμνογράφων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος ΚΖ΄, 1900, σσ. 246-262. Ἐμμ. Παντελάκη, Αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, περ. «Θεολογία» 16, 1938, σσ. 5-31. Ἐμμ. Πεζοπούλου, Ποικίλα προσῳδιακὰ μέτρα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει, ΕΕΒΣ ΙΖ΄, 1941, σσ. 286-297 (ἔνθα ἡ προσπάθεια ἀποδείξεως τῶν μετρικῶν ἐπιδράσεων ὡδήγησεν εἰς πολλὰς ὑπερβολάς). Νικ. Β. Τωμαδάκη, Κλεὶς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν τόμ. Α΄ Ἀθῆναι 1965³, σσ. 12 κἑξ., ἰδίᾳ σσ. 19-21, καὶ ἀλλαχοῦ passim. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. Β΄ Ἀθῆναι 1965³, σσ. 226-227. Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, σσ. νθ΄-πζ΄.

2. Πρβλ. A. Brinkmann, Klassische Reminiscenzen ἐν Reinisches Museum für Philologie, N.F. 60, 1905, σσ. 632 κἑξ. Θ. Ξύδη, Ὁμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν Ὑμνογραφία, Ἀθῆναι 1950 (μετὰ πολλῶν ὑπερβολῶν). Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἐκ τῆς Βυζαντινῆς Ἐπιστολογραφίας· ὁ Ὅμηρος, ΕΕΦΣΠΑ ΚΑ΄, 1970-1971, σσ. 26-38. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ τραγικὸς Ρωμανός, ΕΕΦΣΠΑ ΚΒ΄, 1971-1972, σσ. 19-28.

(Γρηγόριος, Συνέσιος κ.ἄ.), διότι οὗτοι ἀνῆκουν κατ᾽ οὐσίαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας μὲ τὴν προφανῆ ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους. Ἀφῆκα ὡσαύτως ἐκτὸς τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς παρούσης ἐρεύνης τὸν Ρωμανόν, τὸ μὲν διότι ἐλάχιστον μέρος τῆς ποιήσεώς του παραμένει ἐν λειτουργικῇ χρήσει μέχρι σήμερον, τὸ δὲ διότι οἱ ἐκδόται τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως τῶν Ὕμνων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἠρεύνησαν εὐκαιριακῶς τὸ θέμα τῶν ἐπιδράσεων [1]. Οὕτως ἡ ἔρευνά μου περιωρίσθη κυρίως εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ ποικίλα τροπάρια (στιχηρά, καθίσματα, ἐξαποστειλάρια, ἰδιόμελα, δοξαστικὰ κτλ.), ὅσα δηλ. ἐγράφησαν διὰ σκοποὺς λειτουργικούς, ἀσχέτως ἂν ταῦτα περιέχωνται εἰς τὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ βιβλία ἢ παραμένουν ἐκτὸς τῶν βιβλίων τούτων ἐκδεδομένα ἀλλαχοῦ.

Ὁ μελετῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ποίησιν διαπιστώνει ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν στιγμὴν κλασσικὰς ἀπηχήσεις ποικιλωτάτας. Μέσα εἰς τὸ χριστιανικὸν ποίημα ἀκούομεν πολλάκις νὰ ἠχῇ σαφῶς ἀρχαία φωνή, εἴτε λέξις, εἴτε φράσις, εἴτε ἐπίθετον, εἴτε σπάνιον γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν σχῆμα [2]. Ἡ γοητεία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ὑπῆρξεν ἀκαταμάχητος καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἀσκήσῃ βαθείας ἐπιδράσεις εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ποιητάς, οἱ ὁποῖοι εἶχον μετὰ τῶν κλασσικῶν κειμένων μακρὰν καὶ βαθεῖαν γνωριμίαν ἀντιγράφοντες, μελετῶντες καὶ σχολιάζοντες ταῦτα. Τὸ δόγμα δὲν ἠμπόδισε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὸ περιεχόμενον ἐξηκολούθει αὕτη νὰ θεωρῆται profana. Ἐχύθη ὁ νέος οἶνος εἰς τοὺς παλαιοὺς ἀσκούς, καθὼς ὁ χριστιανὸς ποιητὴς δὲν ἀντεῖχεν εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ μὴ ἐγγίσῃ, ἔστω καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ, τὰ πολυτελῆ ἐδέσματα μιᾶς πλουσίας πνευματικῆς τραπέζης.

Παρὰ ταῦτα ἡ διαπίστωσις καὶ διακρίβωσις τῶν ἐπιδράσεων δὲν εἶναι πάντοτε ἔργον εὐχερές, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ἢ νὰ ἐλέγξωμεν μετὰ βεβαιότητος πάντοτε ἐπισημανθεῖσαν ἐπίδρασιν. Διότι εἶναι δυνατὸν ἐπίδρασίς τις θεωρουμένη ἄμεσος νὰ εἶναι ἔμμεσος, νὰ ἐλήφθη δηλονότι ἐκ τῶν ἔργων τῶν παλαιοτέρων χριστιανῶν ποιητῶν (Γρηγορίου, Νόννου κ.ἄ.) ἢ καὶ ἐκ τῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ ὑμνογράφοι ἔκαμνον ποικιλωτάτην χρῆσιν [3]. Ἐκτὸς τούτου ἡ γλῶσσα δὲν ἐλέγχει πάντοτε ἀρχαιομάθειαν, διότι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὑπῆρχον ἀκόμη ἐν ζώσῃ χρήσει. Ἀντιθέτως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπόκειται εἴς τι σημεῖον ἐπίδρασις, ἡ ὁποία νὰ μὴ γίνεται αἰσθητὴ μὲ τὰ ἰδικά

1. Πρβλ. Μ. Ναουμίδην, Ὕμνοι, τ. Γ΄, σσ. 225-226. Ὡσαύτως Νικ. Β. Τωμαδάκην, ἔνθ᾽ ἀνωτ.

2. Πρβλ. Νικ. Β. Τωμαδάκην, Ὑμνογραφία - Ποίησις, σ. 7.

3. Περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸν Ρωμανόν, βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκην, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σσ. 123-125. Πρβλ. ὡσαύτως Π. Τρεμπέλαν, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σ. 175.

μας μέτρα ἐλέγχου, δοθέντος ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν ἐγγύτερον πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐγνώριζον ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν ὁριστικῶς δι' ἡμᾶς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ παροῦσα ἔρευνα περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ὅσα γνωρίζομεν.

Τὰς ἐπισημανθείσας ἀπηχήσεις, δεῖγμα τῶν ὁποίων παρέχομεν ἐν τοῖς ἑφεξῆς, διῃρέσαμεν εἰς ὁμάδας, ἀναλόγως τῆς περιοχῆς ἐξ ἧς προέρχονται (Μυθολογία, Ὅμηρος, Τραγικοί, Λυρικοί, Πεζογράφοι).

α´) Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Μυθολογικὰς ἀπηχήσεις εὑρίσκομεν ἰδίᾳ εἰς τοὺς πρὸ τῶν συναξαρίων ἰαμβικοὺς τριμέτρους στίχους. Ἰδού τινα λίαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

Ὁ ὅσιος Ἄρης, ἐκ τῶν ἀσκητῶν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐρήμου, τιμώμενος τὴν 13ην Δεκεμβρίου, ἀνακαλεῖ εἰς τὸν ὑμνογράφον τὸν ὁμώνυμον θεὸν τοῦ πολέμου. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ μὲν εἶναι ὀργίλος, ὁ δὲ πρᾶος:

Ἄρης ὁ θεῖος οὐκ Ἄρης ἦν ὀργίλος,
πρᾶος δὲ μᾶλλον καὶ πατεῖ γῆν πραέων [1].

Ὁμοίως ὁ μάρτυς Ἡράκλειος (Ἰουλίου 14), τελειωθεὶς διὰ ξίφους, ἀνακαλεῖ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὑπερβάλλει.

Εἷς ἆθλος, Ἡράκλειε, σὸς πρὸς τὸ ξίφος,
ἄθλους καλύπτει τοὺς ὅλους Ἡρακλέους [2].

Τὸν μυθικὸν Πηλέα, τὸν πατέρα τοῦ Ἀχιλλέως, ἐνθυμεῖται ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς δύο τριμέτρων στίχων, προκειμένου νὰ ὑμνήσῃ τὸν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα Πηλέα (Σεπτεμβρίου 17):

Ἕπους ὁ Πηλεὺς ποῦ μέγας πρὸς Πηλέα
Νείλῳ συνεισβαίνοντα καὶ πυρὸς μέσον [3];

Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης παραβάλλει τὸν ἐπιφανῆ θεολόγον καὶ ἐπίσκοπον Ἐφέσου Μᾶρκον τὸν Εὐγενικόν, ἀδιάλλακτον ἀνθενωτικὸν κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1438-9), πρὸς τὸν μυθικὸν Ἄτλαντα, ὑποβαστάζοντα τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὡς ἐκεῖνος τὸν οὐρανὸν εἰς τοὺς ὤμους του:

1. Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι [1961], σ. 54.
2. Αὐτόθι, σ. 168.
3. Στίχοι εἰς τοὺς ἁγίους Πηλέα καὶ Νεῖλον τοὺς ἐπισκόπους, τιμωμένους τὴν 17ην Σεπτεμβρίου. Πρβλ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 393 καὶ ἔντυπον Μηναῖον Σεπτεμβρίου 17.

Κρατεῖ μὲν Ἄτλας μυθικῶς ὤμοις πόλον,
κρατεῖ δ' ἀληθῶς Μᾶρκος Ὀρθοδοξίαν [1].

Ὑπάρχει ἅγιος μάρτυς Ὠκεανὸς (Σεπτεμβρίου 12). Εἰς τὸ σχετικὸν ἐπίγραμμα ὁ στιχουργὸς ἐνθυμεῖται τὸν μυθικὸν Ὠκεανόν:

Τὸν Ὠκεανὸν ἥλιον λαμπρὸν νόει,
εἰς ὠκεανὸν τὴν πυρὰν λελουμένον [2].

Τὴν ἀρχαίαν θεότητα τῶν τοκετῶν Εἰλείθυιαν (=Ἄρτεμιν) ὑποκατέστησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν ἡ μήτηρ τῆς Θεοτόκου Ἄννα, ἡ ὁποία μάλιστα θεωρεῖται ὅτι παρέχει ἀφθονίαν γάλακτος εἰς τὰς θηλαζούσας [3]. Τὴν ἀντίληψιν ἀκριβῶς ταύτην ἐκφράζει τὸ ἐπίθετον «*μογοστόκος*», τὸ ὁποῖον ἀποδίδει ὁ στιχουργὸς ἑνὸς ἡρωικοῦ ἑξαμέτρου εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν (Ἰουλίου 25):

Πέμπτῃ ἐξεβίωσε μογοστόκος εἰκάδι Ἄννα [4].

Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἐπίθετον «μογοστόκος» σημαίνει καθ' Ἡσύχιον: «*ἡ μογοῦσα καὶ πονουμένη περὶ τοὺς τοκετούς· τουτέστιν ἡ λοχεύτρια*», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸν Θεόκριτον, ὡς ἐπίθετον τῆς Ἀρτέμιδος (XXVII, 39):

ἀλλὰ τεὴ βασίλεια μογοστόκος Ἄρτεμίς ἐστιν.

β´) Ἀπηχήσεις ὁμηρικαί [5].

Τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαιεύνας Σελλούς, ἱερεῖς τοῦ Δωδωναίου Διός, ἐνθυμεῖται ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς δύο ἰαμβικῶν τριμέτρων εἰς δύο Ἀσκητὰς (Ἰουνίου 20):

Ἀνιπτόσαρκοι καὶ χαμαιεῦναι δύο
ψυχὰς πλύναντες ὕψος ᾤκησαν πόλου [6].

1. Πρβλ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 302-303. Καὶ L. Petit, BAG, σ. 138.
2. Αὐτόθι, σ. 482. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν Μυθολογίαν ὁ Ὠκεανὸς εἶναι πελώριος ποταμός, ὁ ὁποῖος περιβάλλει πανταχόθεν τὴν γῆν. Εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον βυθίζονται ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες κατὰ τὴν δύσιν των. Πρβλ. Ὁμ. Θ 485-486:

ἐν δ' ἔπεσ' Ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.

3. Πρβλ. Γ. Σπυριδάκη, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, τεῦχ. Β´, Ἀθῆναι ἄ.ἔ. (πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις), σ. 235.
4. Ἔντυπον Μηναῖον Ἰουλίου 25. Καὶ Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον, σ. 44.
5. Πρβλ. Θ. Ξύδη, ἔνθ' ἀνωτ.
6. Πρβλ. Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον, σ. 311.

Ἰδοὺ καὶ τὸ ἀντίστοιχον ὁμηρικόν:

Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίουσ᾽ ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι
(Ὀμ. Π 233 - 235).

Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ φαίνεται ὁ πλέον ἀρχαιόπληκτος τῶν ὑμνογράφων. Τοῦτο ἀντιλαμβανόμεθα καὶ δι᾽ ἁπλῆς ἀναγνώσεως τῶν κανόνων του. Δανείζεται λέξεις, φράσεις καὶ εἰκόνας ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ὡς φαίνεται σαφῶς εἰς τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

1. Εἰς τὸν εἱρμὸν εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ᾠδὴ ζ΄, ἡ φράσις «*πῦρ βρόμιον*» ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ὁμήρου (Ξ 396):

οὔτε πυρὸς τόσσος γε ποτὶ βρόμος αἰθομένοιο.

2. Εἰς τὸν αὐτὸν εἱρμόν, ᾠδὴ η΄, ἡ φράσις «*λόγχην, Θεοῦ σῶμα ἀντιτορήσασαν*» εἶναι διασκευὴ τῆς ἀναλόγου ὁμηρικῆς (Ε 337):

δόρυ χροὸς ἀντετόρησεν.

3. Εἰς τὸν κανόνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν (ᾠδὴ η΄, 4) ἡ φράσις: «*διὰ τῆς ἐν γνόφῳ θείας ὀμφῆς*» ἀνακαλεῖ τὴν ἀνάλογον ὁμηρικὴν (Β 41):

θείη δέ μιν ἀμφέχυτ᾽ ὀμφή.

Παρατηρητέον, ὅτι ἡ λέξις *ὀμφὴ* λέγεται μόνον ἐπὶ φωνῆς Θεοῦ.

4. Εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα (ᾠδὴ ε΄, εἱρμὸς) παραλλάσσει τὸ ὁμηρικὸν (ε 409):

καὶ δὴ τόδε λαῖτμα διατμήξας ἐτέλεσσα

εἰς: «*Ὁ τοῦ φωτὸς διατμήξας τὸ πρωτόγονον χάος...*».
Παρατηρητέον, ὅτι αἱ λέξεις *λαῖτμα* καὶ *χάος* εἶναι συνώνυμοι.

5. Εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ τριῳδίου τῆς Μ. Δευτέρας, ἀναγινώσκομεν τὴν φράσιν: *καὶ εἶξε τὸ τραφὲν ἐν ἀπείρῳ ὕλῃ ἀκάματον πῦρ*», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διασκευὴν τῆς ὁμηρικῆς (υ 123):

ἀνέκαιον δ᾽ ἐπ᾽ ἐσχάρῃ ἀκάματον πῦρ.

Παρ᾽ Ὁμήρῳ τὸ ἐπίθετον *ἀκάματος* ἀπαντᾷ ἀείποτε ὡς ἐπίθετον τοῦ πυρός. Πρβλ. Ε 4, Π 121, Σ 225, φ 181.

6. Εἰς τὸν κανόνα τῆς Μ. Πέμπτης (ᾠδὴ ζ΄, 1) ἡ φράσις: «*Νευστάζων κάραν Ἰούδας κακὰ προβλέπων ἐκίνησεν*», ἀνακαλεῖ τὴν ἀντίστοιχον τῆς ὁμηρικῆς Ὀδυσσείας (σ 153 - 154):

αὐτὰρ ὁ βῆ διὰ δῶμα φίλον τετιημένος ἦτορ,
νευστάζων κεφαλῇ· δὴ γὰρ κακὸν ὄσσετο θυμῷ.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ μίμησις ἐδῶ δὲν εἶναι μόνον φραστική. Καὶ αἱ εἰκόνες εἶναι ὅμοιαι καὶ ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τῶν προσώπων ἐπίσης. Ὁ Ἰούδας τοῦ κανόνος καὶ ὁ Ἀμφίνομος τῆς Ὀδυσσείας κινοῦν κλίνοντες τὴν κεφαλήν, προβλέποντες τὸ ἐπερχόμενον κακόν [1].

Ἀνδρέας ὁ Κρήτης εἰς τὴν ε΄ ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ (Εὐστρατιάδης, Εἱρμολόγιον, σ. 86) ἐνθυμεῖται τὸ ὁμηρικὸν (Α 351):

πολλὰ δὲ μητρὶ φίλῃ ἠρήσατο χεῖρας ὀρεγνὺς

τὸ ὁποῖον διασκευάζει καὶ καταλλήλως προσαρμόζει εἰς τὴν φράσιν: «*Ὁ προφήτης χεῖράς ποτε ὀρεγνὺς ἐβόησε...*».

Ὁ φερόμενος ὡς ποιητὴς τῶν ἐν τοῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις ἰαμβικῶν κανόνων Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς [2] τελεῖ ὑπὸ γενναίαν κλασσικὴν ἐπίδρασιν, ἡ ὁποία εἶναι ἐμφανὴς τόσον εἰς τὴν γλῶσσαν, ὅσον καὶ εἰς τὸ μέτρον. Σαφεῖς ὁμηρικὰς ἀπηχήσεις ἔχομεν εἰς τὰς ἀκολούθους περιπτώσεις:

1. Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Χριστουγέννων (εἱρμὸς ζ΄ ᾠδῆς) ἡ φράσις: «*πῦρ ἄσπετον*», φαίνεται ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Β 455):

ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην.

2. Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Φώτων [3] ἡ φράσις «*φώταυγος ἐξώρουσεν*» ἐγεννήθη πιθανῶς ἐκ τῆς ὁμηρικῆς (γ 1): «*ἠέλιος δ᾽ ἀνόρουσεν*».

Εἰς ἀνώνυμον ἀναστάσιμον εἱρμὸν β΄ ἤχου (ᾠδὴ θ΄) ἔχομεν τὴν φράσιν: «*Γένος μερόπων, ἄνασσα πάγκλητε...*» (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 60), ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον ὁμηρικὴν (Ὕμν. XXXI, 18):

μερόπων γένος ἀνδρῶν.

Τὸ ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ Ὕμνῳ (Τ, 252): «*Χαῖρε καλὴ κουροτρόφε παρθένων*» ἐνθυμίζει τὸ ὁμηρικὸν (ι 27): «*ἀγαθὴ κουροτρόφος*».

Τέλος εἰς ἰδιόμελον τοῦ βαρέος ἤχου τῆς Θ΄ Ὥρας τῆς Μ. Παρασκευῆς (ἔντυπον Τριῴδιον), ἡ φράσις «*Θάμβος ἦν κατιδεῖν τὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενον...*» ἐνθυμίζει τὸ πολλαχοῦ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπαντώμενον: «*Θάμβος δ᾽ ἔχεν ἐσορόωντας...*» (Δ 79, γ 373 κ.ἀ.).

1. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ Θ. Ξύδης, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σ. 4.

2. Εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία εἰσῆλθον καὶ παρέμειναν ἐν χρήσει τρεῖς ἰαμβικοὶ κανόνες, εἰς τὰ Χριστούγεννα, τὰ Φῶτα καὶ τὴν Πεντηκοστήν. Ἐκ τούτων ὁ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν φέρεται συνήθως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ. Ἡ σχέσις του πρὸς τὸν Δαμασκηνὸν ἀμφισβητεῖται εἰσέτι. Περὶ τῶν κανόνων τούτων καὶ τῶν συναφῶν προβλημάτων βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφία - Ποίησις, σσ. 213 - 214, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. Ὁ εἱρμός, ἐν τῷ Εἱρμολογίῳ τοῦ Εὐστρατιάδου, σ. 37, φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ.

γ') Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας δραματικῆς ποιήσεως.

Ἰδιαιτέραν συμπάθειαν ἐπιδεικνύουν οἱ ὑμνογράφοι εἰς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τραγικῶν. Τὰ κείμενα ταῦτα, ὑψηλὰ πράγματι δημιουργήματα μιᾶς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας, ἤσκουν ἀνέκαθεν ἀκαταμάχητον γοητείαν [1]. Προφανῆ ἐπίδρασιν ἔχομεν εἰς τοὺς ἰαμβικοὺς κανόνας, ὅπου ἡ ἀρχαιοπρέπεια τῆς γλώσσης ἁμιλλᾶται πρὸς τὸ βάρος τοῦ δογματικοῦ φόρτου. Τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐξ ἄλλου, τῶν κανόνων τούτων εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μέτρον τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας.

Σημειοῦμεν καὶ ἐδῶ ὡρισμένας χαρακτηριστικὰς ἐπιδράσεις.

Εἰς τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ φερόμενον ἰαμβικὸν κανόνα τῆς Πεντηκοστῆς ἡ κλητικὴ προσφώνησις τοῦ εἱρμοῦ τῆς α' ᾠδῆς:

Ἄναξ ἀνάκτων οἷος ἐξ οἵου μόνος

ἐσχηματίσθη προφανῶς κατ' ἐπίδρασιν ἀναλόγου προσφωνήσεως τοῦ Αἰσχύλου:

ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων
μακάρτατε καὶ τελέων
τελειότατον κράτος, ὄλβιε Ζεῦ
(Ἱκέτ. 524 - 526).

Τοῦτο δανείζεται, μᾶλλον ἐμμέσως ἐκ τοῦ Ἀρκλᾶ, καὶ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης εἰς τὸν Εἱρμὸν εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστὴν (ᾠδὴ θ'), διασκευάζων εἰς:

Ἄνασσα ἀνασσῶν, μητροπάρθενον κλέος [2].

Εἰς τὸν Εὐριπίδην μᾶλλον ἢ εἰς τὸν Δαμασκηνὸν θὰ ἥρμοζον οἱ στίχοι:

Τὴν ἀγριωπὸν ἀκρατῶς γαυρουμένην
ἄσεμνα βακχεύουσαν ἐξοιστρουμένου
κόσμου καθεῖλες πανσθενῆ ἁμαρτίαν...

ὡς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Χριστουγέννων (ᾠδὴ ζ', 4). Ἡ εἰκὼν τῆς ἁμαρτίας, ὡς παρουσιάζεται ἐνταῦθα, ἀνακαλεῖ τὴν φοβερὰν μορφὴν τῶν Ἐρινύων, ὡς εἰκονίζει ταύτην ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸν Ὀρέστην:

Ὦ μῆτερ, ἱκετεύω σε, μὴ 'πίσειέ μοι
τὰς αἱματωποὺς καὶ δρακοντώδεις κόρας
(Εὐρ. Ὀρ. 255 - 256)

1. Τὴν ἐπίδρασίν των ὑπέστησαν καὶ οἱ κοσμικοὶ ποιηταί. Πρβλ. Στ. Κυριαζοπούλου, Ὁ Γεώργιος Πισίδης καὶ οἱ Τραγικοί, ΕΕΒΣ ΚΔ', 1954, σσ. 327 - 336.

2. Πρβλ. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 231.

καὶ κατωτέρω:

Ὦ Φοῖβ', ἀποκτενοῦσί μ' αἱ κυνώπιδες
γοργῶπες, ἐνέρων ἱέρειαι, δειναὶ θεαὶ
(αὐτόθι 260 - 261).

Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Φώτων (εἱρμὸς β' ᾠδῆς) ἡ φράσις

βορῶν λεόντων συντεθλασμένων μύλας

ἐνθυμίζει ἀνάλογον τοῦ Αἰσχύλου:

δρόσοις ἀέπτοις μαλερῶν λεόντων
(Ἀγαμέμνων 141).

Αἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις εἶναι ἁπλῶς ἐνδεικτικαί. Χωρία ἄλλων ὕμνων εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἐπίσης προφανῆ κλασσικὴν ἀπήχησιν εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, μολονότι μετὰ πολλῆς μετριοφροσύνης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀρχαιομαθείας του [1], δὲν ἀντέχει εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ δανεισθῇ ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἱππῆς 967 - 969) τὴν ὡραίαν εἰκόνα:

ὡς ἁλουργίδα
ἔχων κατάπαστον καὶ στεφάνην ἐφ' ἅρματος
χρυσοῦ διώξει Σμικύθην καὶ κύριον

διὰ νὰ πλάσῃ ἀνάλογον εἰκόνα τοῦ διώκτου Φαραώ:

Βασιλικὴν ἁλουργίδα καὶ χρυσοῦν ὄχημα
καὶ λιθοκόλλητον στέφανον περικείμενος ὁ Φαραὼ
ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ κατεποντίζετο...

(Εἰς τὴν Μεγαλομάρτυρα Θέκλαν εἱρμός, ᾠδὴ α')[2]. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σχεδὸν ἐπὶ λέξει ἀντιγραφὴ τοῦ ἀρχαίου χωρίου.

2. Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ, εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς η' ᾠδῆς τριῳδίου εἰς τὴν Μ. Δευτέραν (ἔντυπον Τριῴδιον), ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ τοῦ Αἰσχύλου

μορφῆς δ' οὐχ ὁμόστολος φύσις
(Ἱκέτ. 505)

εἰς τὴν ἰδικήν του φράσιν

τὸ ὁμόστολον ψυχῆς ἄσπιλον σῶμα.

1. Πρβλ. PG 97, 845, ἔνθα λέγει περὶ ἑαυτοῦ: «*Καί μοι συγγινωσκέτω τῶν τῇδε παρόντων... ἀπείρῳ τε ὄντι τῶν ἔξωθεν γυμνασμάτων*». Βλ. καὶ Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφία - Ποίησις, σ. 189.

2. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 107.

3. Γεώργιος ὁ Ἁγιοπολίτης, ποιητὴς τοῦ Θ' αἰ., ταυτιζόμενος πρὸς Γεώργιον τὸν Ἀνατολικόν [1], δανείζεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου τὴν θαυμασίαν εἰκόνα τοῦ ἡλίου

Ὦ τὴν ἐν ἄστροις οὐρανοῦ τέμνων ὁδὸν
καὶ χρυσοκολλήτοισιν ἐμβεβὼς δίφροις
Ἥλιε...

(Φοίνισσαι 1 - 3).

Τὴν εἰκόνα ταύτην προσαρμόζει εἰς τὸν Αἰγύπτιον διώκτην τῶν Ἑβραίων Φαραὼ εἰς τὴν α' ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ:

Χρυσοκολλήτοις ἅρμασι γαυρούμενος Φαραὼ
φυγάδα λαὸν ἐδίωκε... [2]

4. Εἰς τὴν α' ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ πλ. β' ἤχου, φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα Στεφάνου τοῦ Σαββαΐτου ἀναγινώσκομεν:

Διαμείβεταί σου βουλομένου
πόντιον οἶδμα... [3]

Ἡ φράσις «*πόντιον οἶδμα*» εἶναι γνωστὴ ἐκ τῶν τραγικῶν. Πρβλ. Εὐριπ. Ἰφιγ. Αὐλ. 704: «*ἢ κατ' οἶδμα πόντιον*». Ὡσαύτως Σοφ. Ἀντ. 337 κ.ἀ.

5. Τὸ ἐφύμνιον τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου «*Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε*» εἶναι βεβαίως δογματικὴ ἔκφρασις. Ἐν τούτοις γλωσσικῶς φαίνεται νὰ ἐπηρεάζεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου (Ἑκάβη 612):

νύμφην τ' ἄνυμφον παρθένον τ' ἀπάρθενον.

6. Ὡσαύτως τὸ τοῦ ἀναστασίμου τροπαρίου «*θανάτῳ θάνατον πατήσας*» ἐνθυμίζει τὸ ἐν Σοφ. Τραχ. 885 - 886:

πρὸς θανάτῳ θάνατον
ἀνύσασα μόνα;

7. Εἰς κανόνα Εἰς τὸν ὅσιον καὶ ὁμολογητὴν Ἰάκωβον (Μαρτίου 21), φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰγνατίου (ᾠδὴ θ', 3), ἡ φράσις «*αἱ τῶν δακρύων λιβάδες*» ἐνθυμίζει ἀνάλογον τοῦ Εὐριπίδου (Ἰφιγ. Ταυρ. 1106):

ὦ πολλαὶ δακρύων λιβάδες.

1. Πρβλ. Σ. Εὐστρατιάδην, ἐν Νέᾳ Σιὼν 33, 1938, σσ. 685 - 691. Καὶ H.-G. Beck, KTL, σ. 604, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.
2. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 141.
3. Αὐτόθι, σ. 175.

8. Εἰς τὸ β' στιχηρὸν τῶν αἴνων τοῦ Μ. Βασιλείου (ἔντυπον Μηναῖον Ἰανουαρίου 1) ἡ φράσις «*αἱρετικῶν τὰ ἀπύλωτα στόματα*» ἀνακαλεῖ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (Βάτρ. 838):

ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον στόμα.

9. Εἰς τὸ β' κάθισμα πλ. δ' ἤχου τοῦ Ὄρθρου τῶν Χριστουγέννων (ἔντυπον Μηναῖον) τίθεται εἰς τὸ στόμα τῆς Θεοτόκου ἡ φράσις: «*ἄσπορον γονὴν τίς ἑώρακεν;*». Ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις φαίνεται ἐδῶ ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ Αἰσχύλου (Πέρσαι 818):

θῖνες νεκρῶν δὲ καὶ τριτοσπόρῳ γονῇ.

δ') Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας Λυρικῆς ποιήσεως.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας Λυρικῆς ποιήσεως ἐπὶ τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους φαίνεται περιωρισμένη. Ἐσημειώσαμεν πάντως τρεῖς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις εἶναι προφανής:

1. Ὁ τελευταῖος στίχος τῆς διὰ στίχων ἡρωελεγείων ἀκροστιχίδος τοῦ ἰαμβικοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

Ἀλλ', ἄνα, ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων

ἀνακαλεῖ τὸν περίφημον Ὕμνον εἰς τὸν Δία τοῦ στωικοῦ Κλεάνθους (στίχ. 32 - 33, ἐκδ. Powell, Collectanea Alexandrina, σ. 228):

Ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε κελαινεφὲς ἀργικέραυνε,
ἀνθρώπους ῥύου ⟨μὲν⟩ ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς.

2. Εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα (ᾠδὴ ζ', εἱρμός), ἡ φράσις «*ἄπλητα θυμαίνοντος*» ἐνθυμίζει τὸ τοῦ Σημωνίδου (Ἴαμβος κατὰ γυναικῶν 18 - 19, Diehl):

......ἀλλὰ μαίνεται τότε
ἄπλητον...

3. Εἰς τὸν εἱρμὸν ζ' ᾠδῆς κανόνος Εἰς τὸν Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυπριανοῦ μοναχοῦ, ἡ φράσις «*Γαστὴρ ὀλοφωίου θηρός...*» [1] φαίνεται εἰλημμένη ἐκ τοῦ Θεοκρίτου (XXV, 185, ἔκδ. Gow):

ἀλλ' ἄρκτους τε σύας τε λύκων τ' ὀλοφώιον ἔθνος.

ε') Ἀπηχήσεις ἐκ τῶν πεζογράφων.

Ἡ ἀνίχνευσις ἐπιδράσεων ἐκ τῆς ἀρχαίας πεζογραφίας δὲν εἶναι εὐχερής. Ἡ ἀρχαία πεζογραφία φαίνεται νὰ ἐπηρεάζῃ τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογρά-

1. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 215.

φους μᾶλλον ἐμμέσως, διὰ τῆς βυζαντινῆς δηλονότι ρητορικῆς. Ἔχομεν ἓν πολὺ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα.

Εἶναι λίαν συνήθης εἰς ὑμνογραφικὰ κείμενα ἡ φράσις *«τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον»*. Πρβλ. προχείρως: *«καθορᾶν τὸ ἀμήχανον κάλλος καὶ δεσποτικὸν»* (στιχηρὸν πλ. β' ἤχου τῶν αἴνων τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς). *«Μόνον Θεοῦ ἐνοπτρίζεσθαι κάλλος τὸ ἀμήχανον»* (Ἰωσήφ, Κανὼν εἰς τὸν ὅσιον Ἱλαρίωνα τὸν νέον, ᾠδὴ δ', 1. Ἔντυπον Μηναῖον Μαρτίου 28). *«Τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον καταλαβοῦσα, πάνσεμνε»* (Θεοφάνους, Κανὼν εἰς τὴν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν, ᾠδὴ θ', 2. Ἔντυπον Μηναῖον Ἀπριλίου 1) κ.ἀ.

Ἡ φράσις λαμβάνεται ἐκ τοῦ Πλάτωνος (Συμπόσιον 218 e): *«ἀμήχανόν τοι κάλλος ὁρῴης ἂν ἐν ἐμοὶ καὶ τῆς παρὰ σοὶ εὐμορφίας πάμπολυ διαφέρον»*. Ἐν τούτοις πιθανώτερον φαίνεται νὰ γνωρίζεται ἡ φράσις ἐμμέσως, καθ' ὅσον εὕρηται καὶ εἰς ρητορικὰ ἁγιολογικὰ κείμενα. Πρβλ. Ἀνδρέου Κρήτης, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν: *«Τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον, τὸ τῶν ἐραστῶν ἁπάντων ὑψηλότατόν τε καὶ τιμιώτατον, ὃ τοῖς ὁρῶσιν εὐφροσύνης ἀκαταπαύστου καθίσταται πρόξενον»* (PG 97, 949 A).

ς') Λέξεις σπάνιαι.

Προβαίνω ἐδῶ εἰς τὴν συναγωγὴν σπανίων τινῶν λέξεων, τὰς ὁποίας οἱ ὑμνογράφοι γνωρίζουν ἐκ τῶν κειμένων τῆς κλασσικῆς γραμματείας.

ἀναθρώσκω. Εἰς τὸν ἀόρ. β' (*ἀνέθορε*) ἀπαντᾶται τὸ ρῆμα συχνότατα εἰς τὴν ς' ᾠδὴν τῶν εἱρμῶν, ἀναφέρεται δ' εἰς τὸν Ἰωνᾶν. Πρβλ. *«ὡς ἐκ θαλάμου τοῦ θηρὸς ἀνέθορε»* (Εἱρμὸς ς' ᾠδῆς Μ. Σαββάτου).

ἄνανδρος. Ἐπὶ γυναικὸς ἀνυπάνδρου (πρβλ. Αἰσχ. Πέρσ. 289: *ἔκτισαν εὐνίδας ἠδ' ἀνάνδρους*. Ἱκέτ. 287, ὡς ἐπίθετον τῶν Ἀμαζόνων: *καὶ ἀνάνδρους κρεοβόρους Ἀμαζόνας*). Ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ ὡς ἐπίθετον τῆς Θεοτόκου (πρβλ. κάθισμα Χριστουγέννων: *Ἄνανδρός εἰμι καὶ πῶς τέξω υἱόν;*).

ἀπαναίνομαι. Λέξις ποιητικὴ (Ὁμ. Η 185, κ 267. Αἰσχ. Εὐμ. 972). Πρβλ. καὶ κάθισμα Ὄρθρου Μ. Πέμπτης: *«ἀπαναινόμενος Πέτρος δὲ νίπτεσθαι»*.

ἀπήμαντος. Λέξις ἐπίσης ποιητικὴ (Ὁμ. τ 282, Πινδ. Ὀλ. VIII, 87, Αἰσχ. Ἀγ. 378). Πρβλ. καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν Χριστουγέννων, εἱρμὸς ς' ᾠδῆς: *«τὴν τεκοῦσαν κατέσχεν ἀπήμαντον»*.

ἀπόθετος (πολυτίμητος, τεθησαυρισμένος). Δημ. Κατὰ Νεαίρας 93. Καὶ Ἐξαποστειλάριον μάρτυρος Ἀγάθης (Φεβρ. 5): *«κάλλος ἀπόθετον»*.

βασίλεια (βασίλισσα, ἡγεμονίς). Πρβλ. Ὁμ. δ 770, Αἰσχ. Ἀγ. 84. Καὶ Κανὼν Χριστουγέννων ᾠδὴ γ', 3: *«Βηθλεὲμ εὐφραίνου, ἡγεμόνων Ἰούδα βασίλεια»*.

βιοτή. Λέξις σπανία παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς πεζογράφοις. Πρβλ. Ὁμ. δ 565. Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν ᾠδὴ ζ', 2: *«ἄλλης βιοτῆς τῆς αἰωνίου ἀπαρχήν»*.

βρέτας (ξόανον, ὁμοίωμα θεοῦ). Λέξις γνωριζομένη κυρίως ἐκ τῶν τραγικῶν (Αἰσχ. Εὐμ. 80, Εὐρ. Ἄλκ. 974: *«βρέτας θεᾶς»*. Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς, εἱρμὸς ζ' ᾠδῆς: *«σέβειν τὸ χρυσότευκτον ἄψυχον βρέτας»*.

βροτοσσόος. Λέξις σπανία. Πρβλ. Ὀρφικὰ Λ 750 (ἔκδ. Hermann). Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς, ᾠδὴ η', 1: *«Μνήμη Χριστὸς τῶν βροτοσσόων ἐπῶν»*.

δειματῶ. Πρβλ. Ἡροδ. VI, 3, Ἀριστ. Βάτρ. 144. Καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, εἱρμὸς ζ' ᾠδῆς: *«τρεῖς παῖδας οὐκ ἐδειμάτωσε θυμὸς θηριώδης»*.

δέρκομαι. Πρβλ. Ὁμ. ε 158, Σοφ. Οἰδ. Τ. 454. Καὶ Δαμασκηνοῦ, Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ᾠδὴ ε', 2: *«οἱ ταῖς τοῦ Ἅδου σειραῖς συνεχόμενοι δεδορκότες...»*.

διὰ κενῆς (ματαίως, τοῦ κάκου). Εὐρ. Τρ. 758. Θουκ. 4, 126. Καὶ Κοσμᾶ, τριῴδιον εἰς τὴν Μ. Παρασκευήν, ᾠδὴ θ', 2 (ἔντυπον Τριῴδιον): *«φωνὰς προφητῶν τε μελετῶντες διακενῆς»*.

ἐμβατεύω. Ρῆμα σύνηθες παρὰ τοῖς τραγικοῖς, σπάνιον δὲ παρὰ τοῖς πεζογράφοις. Πρβλ. Αἰσχ. Πέρσαι 449, Σοφ. Οἰδ. Τ. 679 κ.ἀ. Ὡσαύτως Κανὼν Θεοφανείων (ἔντυπον Μηναῖον Ἰανουαρίου 6), ᾠδὴ ε', 3: *«καρδίας ἐμβατεύει»*.

κευθμών. Λέξις σπανία παρὰ πεζογράφοις. Πρβλ. Ὁμ. Κ 283, Πινδ. Πυθ. IX, 60. Καὶ Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὸν Μάρτυρα Σαββάτιον Εἱρμός, ᾠδὴ α': *«Κευθμῶνες αἰώνιοι ἀνεκαλύπτοντο»* (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 98).

μέθεξις. Ὅρος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Πρβλ. Πλάτ. Παρμ. 132 d κ.ἀ. Ἐντεῦθεν ἡ λέξις καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ νεκρώσιμα τροπάρια. Πρβλ. *«τῆς σῆς γλυκείας μεθέξεως τὸν μεταστάντα ἀξίωσον»*. Στιχηρὸν νεκρώσιμον Θεοφάνους (Τρεμπέλα, Ἐκλογή, σ. 203).

νεκὰς (σωρὸς νεκρῶν). Πρβλ. Ὁμ. Ε 886 *«ἐν αἰνῇσιν νεκάδεσσιν»*. Καὶ Κανὼν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, ᾠδὴ η', 3: *«Χριστέ σοι παρέστησαν... Μωϋσῆς δ' ἐκ νεκάδων»* (Ἔντυπον Μηναῖον).

ξυνὸς (κοινός). Λέξις σπανία ἀπαντῶσα δὶς παρ' Αἰσχύλῳ, δὶς παρὰ Σοφοκλεῖ, οὐδαμοῦ παρ' Εὐριπίδῃ καὶ οὐδαμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ πεζῷ λόγῳ. Πρβλ. Ὁμ. Σ 309 *«Ξυνὸς Ἐνυάλιος, καί τε κτενέοντα κατέκτα»*. Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, ᾠδὴ η', 3: *«ξυνοῦ ἐξ ἔρωτος τόκον προέρχεσθαι»*.

πέλω. Λέξις ἀποκλειστικῶς ποιητική, συνήθης εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς τραγικούς. Ὡσαύτως λίαν συνήθης εἰς τὴν ὑμνογραφίαν. Πρβλ. «*σὺ τῶν πιστῶν καύχημα πέλεις, ἀνύμφευτε*» (Παρακλητική, θεοτοκίον δ' ᾠδῆς ἀναστασίμου κανόνος πλ. δ' ἤχου).

πεπνυμένος. Λέξις ἐπική, ἀείποτε ἐν μεταφορικῇ χρήσει (συνετός, σώφρων). Πρβλ. Ὁμ. Γ 203, γ 52 κ.ἀ. Καὶ εἰς προεόρτιον εἱρμὸν τῶν Χριστουγέννων ᾠδὴ ζ' «*Χορευταὶ πεπνυμένοι τῆς Θεοτόκου*» (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 184).

τετρακτύς. Ὅρος τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας. Ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ. Πρβλ. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Κανὼν Εἰς τὸ Σάββατον τῶν Ἀπόκρεω, ᾠδὴ β', 3: «*τοὺς διαλυθέντας εἰς στοιχείων τετρακτὺν ἐν τῇ παρουσίᾳ σου συμπήξας ἀνάστησον*» (ἔντυπον Τριῴδιον).

ὕδειν. Τὸ ῥῆμα *ὕδω* (συνηθέστερον *ὑδέω*, ἐγκωμιάζω, ὑμνῶ) εὕρηται πρῶτον παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς ποιηταῖς. Πρβλ. Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης Liddell-Scott, ἐν λ. Ὡσαύτως εὕρηται ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς ᾠδὴ θ', 1: «*Ὕδειν ἔοικε τὴν φυσίζωον κόρην*».

ὑφαίνω. Μεταφορικῶς, ἐν τῇ ἐννοίᾳ συντίθημι ὕμνον, ἀπαντᾶται παρὰ Πινδάρῳ Ἀπόσπ. 169: «*ὑφαίνω δ' Ἀμυθαονίδαισιν ποικίλον ἄνδημα*». Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῶν Χριστουγέννων, εἱρμὸς θ' ᾠδῆς: «*ὕμνους ὑφαίνειν συντόνως τεθηγμένους...*».

ὑψιμέδων. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ποιητικῇ γλώσσῃ σταθερῶς ὡς ἐπίθετον τοῦ Διός. Πρβλ. Ἡσιόδ. Θεογ. 529, Ἀριστ. Νεφ. 563. Ὡσαύτως ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ ὡς ἐπίθετον τοῦ Χριστοῦ εἰς ἀνώνυμον ἰαμβικὸν εἱρμὸν εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν, ᾠδὴ γ': «*Ὑψιμέδων ἄναρχε εὐμενὲς Λόγε*» (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 8).

φαεσφόρος. Πρβλ. Αἰσχ. Ἀγ. 489: «*τάχ' εἰσόμεσθα λαμπάδων φαεσφόρων*». Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν, εἱρμὸς δ' ᾠδῆς: «*φαεσφόρον ἄγγελον*».

φάσγανον. Λέξις ποιητική. Πρβλ. Ὁμ. λ 24, Αἰσχ. Ἀγ. 1162. Ὡσαύτως, στιχηρὸν τῶν αἴνων τῆς Μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς (Ἰουλ. 26): «*οὐρανοχάλκευτον φάσγανον*».

φερέσβιος. Πρβλ. Ὁμ. Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα 341. Καὶ Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Πεντηκοστήν, ᾠδὴ ε', 1: «*τὸν φερέσβιον Λόγον*».

φοινίσσω, -ομαι. Τὸ ῥῆμα εἶναι γνωστὸν μόνον ἐκ τῶν τραγικῶν (Σοφ. Αἴ. 110, Εὐρ. Ὀρ. 1285 κ.ἀ.). Εἰς τὴν ὑμνογραφίαν εἶναι λίαν σύνηθες ἰδίᾳ εἰς τοὺς ὕμνους τῶν μαρτύρων. Πρβλ. «*φοινιχθεῖσα αἵματι ἀδελφοκτόνῳ γῇ*» (Τρεμπέλα, Ἐκλογή, σ. 178).

φυσίζοος. Πρβλ. Ὁμ. Γ 243: «*φυσίζοος αἶα*». Καί: «*Ὕπνωσας, Χριστέ, τὸν φυσίζωον ὕπνον*» (δ' τροπάριον τῆς β' στάσεως τῶν ἐγκωμίων τοῦ Μ. Σαββάτου).

φύτλη. Πρβλ. Πινδ. Ὀλ. IX, 81. Καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν Χριστουγέννων, ᾠδὴ γ', 3: «*μεταδοὺς θείας φύτλης*».

χραίνω (μιαίνω, ἐπὶ ἠθικοῦ μολυσμοῦ). Πρβλ. Σοφ. Οἰδ. Τ. 822 «*λέχη τοῦ θανόντος ἐν χεροῖν ἐμαῖν χραίνω*». Καὶ Ἠλία πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Κανὼν ἀναστάσιμος, ᾠδὴ ζ' (εἱρμός): «*πῶς ᾄσω σοι, Σιών, τὴν ᾠδήν, ἐμαυτὸν γὰρ ἔχρανα*» (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 89).

ὠκύμορος. Πρβλ. Ὁμ. χ 75: «*ἰοὶ ὠκύμοροι*». Καὶ Κυπριανοῦ μοναχοῦ, Εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου εἱρμός, ᾠδὴ η': «*κατασβέσασα ὠκύμορον φλόγα*».

Ἡράκλειον Κρήτης ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΜΖ', 1987, ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1989